T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

SANAT VE TASARIM ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

ÇİN KÜLTÜRÜNDE ENFİYE ŞİŞELERİNİN TASARIM ÇÖZÜMLEMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hazırlayan

Saygın ERENEN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Öznur ENES

İZMİR / 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "*Çin Kültüründe Enfiye Şişelerinin Tasarım Çözümlemeleri Üzerine Bir Araştırma*" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
22/01/2021

Saygın ERENEN
İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün ….. /….. /…… tarih ve …….. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ……..… maddesine göre Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi **Saygın ERENREN**'in **"Çin Kültüründe Enfiye Şişelerinin Tasarım Çözümlemeleri Üzerine Bir Araştırma"** konulu tezi incelenmiş ve aday ….. /….. /…..…. tarihinde, saat ……..'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayalı tezini savunmasından sonra ..… dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin …….. olduğuna oy ……. ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE **ÜYE**

ÖZET

Kültür, bir ulus, topluluk veya başka insan grupları tarafından ortak tutulan inançları, ahlaki değerleri, gelenekleri, dil ve yasaları kapsamaktadır. Kültürün, gündelik yaşam nesneleri üzerinde ilişkili olduğu da yüzyıllardan beri görülmektedir. Bir ulusun ya da topluluğun kendisine has değerleri sanatsal bir şekilde objelere veya nesnelere yansıtması genellikle karşılaşılan bir durumdur. Dünyadaki en eski sanat geleneklerinden biri olarak görülen Çin sanatı da kendi kültürel özelliklerini yaşatabilmek ve yansıtabilmek için çeşitli sanat eserleri üretmiştir.

Bu bağlamda Çin kültüründe enfiye şişeleri de Qing Hanedanlığı döneminin kendi kültürel özelliklerini yansıtan küçük sanat eserleri olduğunu söyleyebiliriz. Doğu ve Batı etkileşimleri sonucunda şekillenen bu şişeler, tüm ülkenin sosyal, kültürel ve inanç sistemlerini üzerlerinde barındırmaktadır. Toplumun enfiye şişelerini benimsemesinin bir diğer sebebi; taşınabilir küçük bir aksesuar olarak görmesi ve sembolik anlamlarda birbirleri arasında iletişim kurabilmesidir. Tasarımsal farklılıklar gösteren ve çeşitli malzemelerden üretilen bu şişeler, toplumun ulaşabilirlik seviyesine, istek ve arzularına göre şekillenmiştir.

Tez kapsamında, tütün saklama kabı olarak ortaya çıkan ve zamanla Çin kültüründe günlük yaşam nesnesine dönüşen enfiye şişelerinin, toplumun sosyal ve kültürel açıdan önemli birer parçası haline gelmesi, anlamı ve önemi incelenmiştir. Birinci bölümde, Çin'in kısa tarihi, kültürü ve sanatı hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Qing Hanedanlığı'nda ortaya çıkan enfiye şişeleri, Çin sanat tarihinin gelişimini yansıtmaktadır. Bu sebeple enfiye şişesi sanatını anlayabilmek için önce Çin'in sanat ve kültürünün temellerini kavramak gerekmektedir.

İkinci bölümde, enfiye şişesi tarihi, özellikleri, malzeme yapısı, şişeler üzerinde kullanılan sembollerin anlamları ve kültürel altyapısı incelenmiştir. Ayrıca günlük yaşamda insanlar üzerindeki etkileri, günümüzdeki durumu ve kullanım amaçları incelenmiş ve tasarım çözümlemeleri yapılmıştır.

Son bölümde ise, yapılan araştırmalar doğrultusunda Çin enfiye şişesi sanatının kendisine ait özelliklerine sadık kalınarak, Qing Hanedanlığı dönemini yansıtan, tasarımlar yapılmıştır. Bu tasarımlar üretilirken onyx taşından ve seramik malzemesinden yararlanılmıştır. Onyx taşının kendi yapısal özelliği yansıtılmaya çalışırken, seramik yüzeylere döneme ait semboller işlenmiştir. Bu koleksiyon günümüz koşullarında üretilebilme durumuna göre tasarlanmıştır.

ABSTRACT

Culture, as a definition, is the sum of common beliefs, moral values, codes, traditions, and language. Archeological findings show the relationship between everyday-life items and culture since prehistoric times. It has often been seen that the specific values of a nation or a community are artistically reflected on common objects. Chinese art, which is considered one of the oldest art traditions in the world, has produced artworks to reflect and cherish Chinese culture.

In this context, it can be said that snuff bottles, are small items of art reflecting the cultural characteristics of the period of the Qing Dynasty. The bottles which were influenced by East-West cultural interaction capture social, cultural, and belief systems prevalent at the time in the country. The possible reasons for the society during this epoch to adopt snuff bottles as a means to communicate symbolic meaning was that these items were considered an accessory. With their wide variety of design and material, the affordability of these bottles the desires and demands of the population had a strong influence on their shape and design.

In the thesis, the transformation of snuff bottles into socially and culturally important everyday objects is analyzed, from their humble origins of a simple tobacco container. A brief outline of Chinese history, culture, and art is given in the first part. The snuff bottles that arose in the Qing Dynasty reflect the evolution of Chinese art in this period. Therefore, understanding the fundamentals of Chinese art and culture is required before trying to understand the snuff bottle art.

In the second part, the history, the attributes, the materials used, the meanings, and the cultural background of the adorning symbols of the snuff bottle is examined. The effect of snuff bottles on people's daily life and their current uses are also analyzed.

In the last part, in accordance with the findings of this research, genuine designs are introduced which reflect the Qing Dynasty, which are faithful to the attributes of Chinese snuff bottle art. The ceramic state of the onyx stone is used to realize those designs. Whilst reflecting the specific structural character of the onyx stone, symbols of

the epoch are decorated over the ceramic surface. This collection is designed and reflects present day’s manufacturing abilities.

ÖNSÖZ

Enfiye şişeleri, Qing Hanedanlığı Döneminde ortaya çıkan ve yaklaşık 300 yıl boyunca Çin kültürünün bir parçası haline gelen küçük tasarım nesneleridir. Çin toplumunun sosyal ve kültürel olarak önem verdiği enfiye şişeleri, işlevselliğinden öte verdiği anlam ile ön plana çıkmıştır. Geleneksel Çin sanatının her unsurunu barındıran bu küçük nesneler, Çin kültürünü yansıtan popüler bir forma dönüşmüştür.

Bu çalışmada Çin'in sanat temelleri, enfiye şişelerinin ortaya çıkışı ve insanlar üzerindeki kültürel etkileri araştırılmıştır. Geleneksel Çin sanatı geçmişten günümüze kadar kendi kültürünü yaşatmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Enfiye şişeleri de tasarım çözümlemeleri yapıldığında, Çin sanatının gelenekselliğini bozmadan yapılan küçük sanat eserleridir. Yapılan kaynak taramalarında enfiye şişelerinin bir kap görevi görmesinden çok inanç sistemlerini, ahlaki değerleri ve gelenekleri temsil ettiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda Çin kültürüne ait enfiye şişeleri hakkında çok az sayıda bilgiye rastlanmıştır. Hatta günümüzde Çin'de yaşayan çoğu insanın bu sanatın varlığından haberi olmadığı söylenmektedir. Bunun sebebi enfiye şişesi sanatının Qing Hanedanlığı ile birlikle sona ermesidir. Günümüzde sadece cam üzerine boyama ile turistik amaçlı kopyalar üretildiği görülmektedir. Kaynakların çoğunun Çince olması veya Çinceden İngilizce'ye çevrilmesi, araştırmanın kesin bulgulara ulaşmasını güçleştirmiştir. Kaynak araştırmasında önemli sonuçlara, Asya sanat dergilerinin, makalelerin, müze kataloglarının, müzayede kataloglarının ve ünlü koleksiyonerlerin katalog ve kitapları sayesinde ulaşılabilmiştir.

Bu tez çalışması, Qing Hanedanlığı döneminde Çin kültürünü ve gelenekselliğini yansıtan enfiye şişelerinin toplumsal, sosyal, siyasi, ticari, ekonomik ve kültürel yönden insanların yaşamını nasıl etkilediğini göstermektedir. Gündelik yaşam nesnesi haline gelen bu sanat eserleri, 300 yıllık bir Hanedanlığın kültürünü ve geleneksel sanatların inceliğini üzerlerinde taşımaktadır.

Tez çalışmasının planlanmasında, araştırılmasında ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren, değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Öznur Enes'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak eğitim hayatım boyunca bana maddi ve manevi katkılarından dolayı annem Melek Ereren, babam Atilla Ereren ve ablam Zeynep Gökmen'e, desteğini hiç esirgemeyen kız arkadaşım Ceylan Baydır ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Saygın ERENREN

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ..... **ii**
TUTANAK ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
RESİMLER LİSTESİ ..... **xv**
EKLER LİSTESİ ..... **xxviii**
GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM
ÇİN TARİHİ VE SANATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Çin'in Kısa Tarihi **5**
1.1.1. Coğrafi Yapısı **7**
1.1.2. Çin'de Tarım **9**
1.1.3. İpek Yolu **11**
1.2. Dönemlerine Göre Çin Sanatına Genel Bir Bakış **13**
1.2.1. Yin (Shang) Hanedanlığı M.Ö. 1766-1122 ..... **14**
1.2.2. Zu (Zhou) Hanedanlığı M.Ö. 1111-256 ..... **16**
1.2.3. Han Hanedanlığı M.Ö. 206-M.S. 220 ..... **16**
1.2.4. Tang Hanedanlığı 617-907 ..... **17**
1.2.5. Song Hanedanlığı 960-1279 ..... **24**
1.2.6. Yuan Hanedanlığı 1280-1367 ..... **28**
1.2.7. Ming Hanedanlığı 1368-1644 ..... **31**
1.2.8. Qing Hanedanlığı 1644-1911 ..... **34**
1.2.9. Çin Cumhuriyeti 1911-1949 ..... **37**
1.2.10. Çin Halk Cumhuriyeti 1949- **39**

2. BÖLÜM

ENFİYE KULLANIMI VE ENFİYE SAKLAMA KAPLARINA GENEL BİR BAKIŞ, ÇİN KÜLTÜRÜNDE ENFİYE ŞİŞELERİ, TASARIM ÖZELLİKLERİ VE GÜNDELİK YAŞAMDAKİ KULLANIMI

2.1. Enfiyenin Tanımı ve Enfiye Kullanımına Genel Bir Bakış 43
2.2. Enfiye Saklama Kapları 45
2.3. Çin'de Enfiye Kullanımı ve Enfiye Şişesi Üretimi 50
2.3.1. Enfiye Şişelerinin Genel Özellikleri 58
2.3.2. Enfiye Şişelerinde İç Boyama Tekniği 68
2.3.3. Enfiye Şişelerinde İç Boyama Tekniği ile Öne Çıkan Sanatçılar 81
2.4. Enfiye Şişelerinin Yapımında Kullanılan Malzemeler 92
2.4.1. Cam 94
2.4.2. Porselen 104
2.4.3. Emaye 112
2.4.4. Yeşim 118
2.4.5. Kuvars 129
2.4.5.1. Kaya Kristali 131
2.4.5.2. Akik 134
2.4.5.3. Jasper 137
2.4.5.4. Ametist 139
2.4.5.5. Sitrin 141
2.4.5.6. Carnelian 144
2.4.6. Değerli ve Yarı Değerli Taşlar 147
2.4.6.1. Lapis Lazuli 148
2.4.6.2. Malakit 150
2.4.6.3. Turmalin 152
2.4.6.4. Turkuaz 154
2.4.6.5. Puding Taşı 156
2.4.6.6. Akuamarin 158
2.4.7. Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Organik Materyaller 160
2.4.7.1. Kehribar 160
2.4.7.2. Bambu 162

2.4.7.3. Lake 163
2.4.7.4. Mercan 166
2.4.7.5. Fildişi 169
2.4.7.6. Boynuzgaga 171
2.5. Çin Kültüründe ve Enfiye Şişelerinde Kullanılan Sembollerin Özellikleri 173
2.5.1. Renk Sembolizmi 175
2.5.1.1. Kırmızı 176
2.5.1.2. Beyaz 178
2.5.1.3. Sarı 179
2.5.1.4. Yeşil 182
2.5.1.5. Siyah 184
2.5.2. Çiçek ve Bitki Sembolleri 185
2.5.2.1. Lotus 186
2.5.2.2. Şakayık 190
2.5.2.3. Çam 194
2.5.2.4. Krizantem 196
2.5.2.5. Söğüt 200
2.5.3. Meyve Sembolleri 203
2.5.3.1. Şeftali 203
2.5.3.2. Nar 206
2.5.3.3. Üzüm 208
2.5.4. Hayali ve Gerçek Hayvan Sembolleri 210
2.5.4.1. Turna Kuşu 211
2.5.4.2. Balıkçıl Kuşu 214
2.5.4.3. Maymun 217
2.5.4.4. Yarasa 220
2.5.4.5. Geyik 223
2.5.4.6. Anka Kuşu 225
2.5.4.7. Ejderha 228
2.5.5. Dini ve Felsefi Sembolleri 234
2.5.5.1. Sekiz Ölümsüz Sembolü 235

2.5.5.2. Yin Yang Sembolü 238
2.5.5.3. Sekiz Diyagram Sembolü 240
2.5.5.4. Sekiz Budist Sembolü 243
2.6. Enfiye Şişesi Atölyeleri 246
2.7. Çin Kültüründe Enfiye ve Enfiye Şişelerinin Gündelik Yaşamda Kullanım Amaçları ve İnsanlar Üzerindeki Etkisi 247
2.7.1. Enfiye Şişelerinin Kullanım Amacı 247
2.7.2. Enfiye Şişelerinin Kültürel Önemi 249
2.7.3. Enfiye'nin Popülerleştirilmesi ve Enfiye Şişelerine Etkisi 251
2.7.4. Hediye ve Siyasi Para Birimi Olarak Enfiye Şişeleri 253
2.7.5. Koleksiyon Öğesi Olarak Enfiye Şişeleri ve Günümüzdeki Durumu ... 256

3. BÖLÜM
TEZ KAPSAMINDA HAZIRLANAN PROJENİN SUNUMU

3.1. Tez Kapsamında Hazırlanan Koleksiyonun Hazırlık Süreci 260
3.1.1. Tez Kapsamında Hazırlanan Koleksiyonun Çıkış Noktasının Belirlenmesi ve Problemin Tanımlanması 260
3.1.2. Malzeme Seçimi 262
3.1.3. Süsleme Sanatı ve Desen Yaklaşımı 263
3.1.4. Form Yaklaşımı 265
3.1.5. Üretim Tekniği 267
3.2. Tez Kapsamında Hazırlanan Projenin Sunumu 270
3.2.1. Tasarım 1 270
3.2.2. Tasarım 2 272
3.2.3. Tasarım 3 274
3.2.4. Tasarım 4 276
3.2.5. Tasarım 5 278
3.2.6. Tasarım 6 280
3.2.7. Tasarım 7 282
3.2.8. Tasarım 8 284
3.2.9. Tasarım 9 286

SONUÇ **288**
KAYNAKÇA **293**
EKLER **322**

ÖZGEÇMİŞ

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Çin'in coğrafi yapısına bir örnek 7
Resim 2: Pirinç yetiştirme 9
Resim 3: İpek yolu haritası 11
Resim 4: M.Ö. 3000 yılına ait seramik vazo 13
Resim 5: Shang Hanedanlığı'ndan kalma bronz bir kap, M.Ö. 1600-1046 14
Resim 6: Shang Hanedanlığı'na ait hayvan kemikleri üzerindeki yazıtlar, M.Ö. 1600-1046 15
Resim 7: Tang Hanedanlığı'nda Li Sixuen (651-716) manzara resmi 18
Resim 8: Guo Xi, 1072, ipek üzerine mürekkep ve ince boya ile yapılan manzara, Taipei, Tayvan 19
Resim 9: Buda'nın yaşamına ilişkin boyalı kabartma oymalar, Yun'gang'ın Budist Mağaraları, Shanxi, Datong, M.S. 470-480 21
Resim 10: Buda'nın ceylan olarak avatarının tasviri, Dunhuang, Çin, M.S. 5. yy. 22
Resim 11: Buda ve Bodhisattva' ları betimleyen heykeller, Mogao Mağarası, Dunhuang Çin 22
Resim 12: Buda'nın duvarlara işlenmiş öyküleri, Mogao Mağaraları, Dunhuang, Çin, M.S. 9. yy. 23
Resim 13: Xia Gui (1195-1230) "Yükselen İs İle Berraklık" adlı eseri, Çin 24
Resim 14: Wen Tong (1018-1079) bambu resmi, Song Hanedanlığı (960-1279) 25
Resim 15: Balık figürlü ince sırlı seramik, Kuzey Song Hanedanlığı (960-1234) 26
Resim 16: Seladon sırlı porselen, 11.-12. yy. Song Hanedanlığı (960-1234) 27
Resim 17: Liu Guandoa, 1275-1300, av sahnesi, Yuan Hanedanlığı (1280-1367) 28
Resim 18: Li Kan (1245-1320) bambu ve kayalar, Yuan Hanedanlığı (1280-1367) 29
Resim 19: Mavi-beyaz vazo, 14. yy. Yuan Hanedanlığı (1280-1367) 30
Resim 20: Dai Jin (1388-1462), "Karda Eve Dönüş" adlı eser, Ming Hanedanlığı (1368-1644) 32
Resim 21: Ejderha motifiyle süslenmiş mavi beyaz sıraltı matara şişe, 14. yy. Ming Hanedanlığı (1368-1644) 33
Resim 22: Wu Li (1632-1718), ipek üzerine yaptığı eseri, Qing Hanedanlığı (1644-1911) 34

Resim 23: Gong Xian (1619-1689), manzara resmi, Qing Hanedanlığı (1644-1911) ... 35
Resim 24: Yeşim taşı madalyon veya düğme, 18. yy. Qing Hanedanlığı (1644-1911) . 36
Resim 25: Xu Beihong'un Yang Zhongzi'nin aile fotoğrafını yaptığı yağlı boya resim, 1928 ... 37
Resim 26: Dong Xiwen, "Küçük Dilenci" adlı eseri, yağlı boya, 1947, Çin ... 38
Resim 27: Hu Yichuan, "Ön Tarafa!" isimli ağaç baskısı, 1932, Çin ... 39
Resim 28: Jiasheng Ding, devrimci karakterler, 1974, Çin ... 40
Resim 29: Yang Yongsheng "Büyük Zafer için Birleşin" adlı eseri, 1974, Çin ... 40
Resim 30: Wang Yidong "Çıplak" adlı tuval üzerine yağlı boya eseri, 1986, Çin ... 41
Resim 31: 17. yy. pirinç döküm enfiye kutusu, Hollanda ... 46
Resim 32: Altın enfiye kutusu, 1793, Viyana, Londra ... 46
Resim 33: Saat montajlı, altın kaplama enfiye kutusu, 1785, İsviçre ... 47
Resim 34: Altın kaplama müzik enfiye kutusu, 1775, Fransa ... 48
Resim 35: Çin İmparatoru Kangxi (4.05.1654- 20.12.1722) ... 50
Resim 36: Kırmızı kaplama cam enfiye şişe, 1750-1820 ... 54
Resim 37: Toz tütünü koklamaya hazır Fransız gravürü, 18. yy ... 54
Resim 38: Porselen enfiye şişe, 1821-1850, y: 5.42 cm. Jingdezhen, Çin ... 55
Resim 39: İçten boyalı cam enfiye şişe, 1894, y: 6.55 cm. Pekin, Çin ... 56
Resim 40: Enfiye şişelerini hakkında konuşan Çinliler, 19. yy. ... 58
Resim 41: İlaç şişeleri örneği, 19. yy. ... 58
Resim 42: Küçük bir enfiye şişesine örnek, 5 cm. 53,9 gr. ... 59
Resim 43: Enfiye şişesi kaşığının anatomisi ... 60
Resim 44: Enfiye şişesi kaşığı ... 60
Resim 45: Farklı malzemelerden üretilen kaşık çeşitleri ... 61
Resim 46: Enfiye Şişesi anatomisi, Hugh Moss ... 62
Resim 47: Ortak şekiller ve tanımları ... 63
Resim 48: Ortak şekiller ve tanımları ... 63
Resim 49: Ortak şekiller ve tanımları ... 64
Resim 50: Ortak şekiller ve tanımları ... 64
Resim 51: Qing Hanedanlığı saltanatının işaretleri ve mühürleri (1644-1911) ... 65
Resim 52: Kangxi saltanatı işareti (1654-1722) ... 66

Resim 53: Jiaqing Hanedanlığı işareti (1796-1820) 67
Resim 54: Qianlong Hanedanlığı işareti (1736-1795) 67
Resim 55: İç boyama kaya kristali, Yiru Jushi, 1805 68
Resim 56: Zhou Leyuan, pürüzsüz iç boyama cam şişe, 1886-1887 70
Resim 57: Ma Shaoxuan, kuvars enfiye şişe, 1896 71
Resim 58: Yiru Jushi, kuvars enfiye şişe, 1871 72
Resim 59: Su Fengyi, kuvars enfiye şişe, 2008 72
Resim 60: Zhou Le Yuan, iç boyalı cam enfiye şişe, 19. yy. 74
Resim 61: Zhang Zeudan (1085-1145), "Qingming Shanghe Tu" isminde panoramik resim kesiti, Song Hanedanlığı (960-1279) 75
Resim 62: Liwang Liu, cam enfiye şişe, 1992 75
Resim 63: Bambu kalemi 77
Resim 64: İç boyama yazı fırçası 77
Resim 65: Mulan manolyası ağacından fırça 78
Resim 66: Bakır kalem veya fırça 78
Resim 67: Kayrak kalem 79
Resim 68: Sünger kalem ya da fırça 79
Resim 69: Kağıt kalem 80
Resim 70: Gan Xuan, iç boyama enfiye şişe, 1814-1823, y: 5.8 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 81
Resim 71: Lan Ying (1585-1664), Ortodoks Okulu'na ait resim, Ming Hanedanlığı (1368-1644) 82
Resim 72: Zhou Leyuan, cam enfiye şişe, 1892 y: 6.4 cm. 83
Resim 73: Zhou Leyuan, kaya ve böcek tasvirli cam enfiye şişe, 1886, y: 7.6 cm. 84
Resim 74: Ye Zhongsan, iç boyama cam enfiye şişe, 1900, y: 5.8 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 84
Resim 75: Ye Family, iç boyalı kuvars enfiye şişesi, 1934, y: 6.6 cm. 85
Resim 76: Ma Shaoxuan, iç boyalı cam enfiye şişe, 1903, y: 6.1 cm. 85
Resim 77: Meng Zishou, iç boyalı kuvars enfiye şişe, 1904-1917, y: 4.8 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 86
Resim 78: Cheng Zhongsan, iç boyama cam enfiye şişesi, 1915, y: 6.1 cm. 86

Resim 79: Ma Kuoting, iç boyama cam enfiye şişe, 1936, y: 6.4 cm. 87
Resim 80: Wang Xisan, iç boyama kuvars enfiye şişe, 1970, y: 5.1 cm. 88
Resim 81: Wang Xisan, iç boyama cam enfiye şişe, 1972, y: 7 cm. 88
Resim 82: Liu Shoben, iç boyama cam enfiye şişe, 1979, y: 6.6 cm. 89
Resim 83: Ding Guiling, iç boyama kuvars enfiye şişe, 1972, y: 5.7 cm 89
Resim 84: Su Fengyi, iç boyama cam enfiye şişe, 2008, y: 6 cm 90
Resim 85: Su Fengyi, iç boyama kuvars şişe, 2008, y: 6 cm. 91
Resim 86: Çeşitli malzemelerden enfiye şişeleri, Robert Hall 93
Resim 87: Bavyera'da üretilen üç şişe, 1700'ler, Schafer Koleksiyonu 94
Resim 88: Yakut kırmızı renkte cam enfiye şişe, 18. yy. Fausone Koleksiyonu 95
Resim 89: Mavi çizgili cam enfiye şişe, 18. yy. Fausone Koleksiyonu 95
Resim 90: Enfiye şişesindeki bir çatlak 97
Resim 91: Enfiye şişenin iç kısmındaki geniş çatlaklar 97
Resim 92: Cameo cam enfiye şişe, 1750-1820, Çin 98
Resim 93: Çok renkli cameo cam enfiye şişe, 1750-1820, Çin 99
Resim 94: Cameo cam enfiye şişe, 1740-1780, Pekin, Çin 99
Resim 95: Ametist renginde şeffaf cam enfiye şişe, 1740-1800, Peking, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795) 100
Resim 96: Akuamarin taklidi cam enfiye şişe, 1740-1820, Peking, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795) 101
Resim 97: Kehribar talkidi bir cam enfiye şişe, 1736-1770, Pekin, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795) 101
Resim 98: Cam enfiye şişe, 1820-1840, Yangzhou, Çin 102
Resim 99: Cam enfiye şişesi üzerine anka motifi, 1820-1840, Yangzhou, Çin 103
Resim 100: Porselen enfiye şişe, Çin, Jiaqing Saltanatı, 1785-1830 105
Resim 101: Doğa figürleriyle kaplanmış porselen enfiye şişe, Jiaqing Saltanatı (1796-1820) 106
Resim 102: Altıgen porselen enfiye şişe, Daoguang Saltanatı (1821-1850) 107
Resim 103: Kalıplama yöntemi ile yapılmış porselen enfiye şişe, Daoguang Dönemi (1821-1850) 108

Resim 104: Kalıp ve oyma tekniği ile yapılmış porselen enfiye şişe, Jiaqing Dönemi, 1800-1820 108
Resim 105: Ejderha motifli porselen enfiye şişe, 1820-1900..... 109
Resim 106: Emaye ve kalıplama tekniği ile yapılan porselen enfiye şişe, 1820-1880 109
Resim 107: Mavi beyaz "Maymunlar" adlı porselen enfiye şişe, 1800-1860..... 110
Resim 108: Mavi beyaz porselen enfiye şişe, 1821-1850 110
Resim 109: Mavi beyaz porselen enfiye şişe, Daoguang Dönemi (1821-1850) 111
Resim 110: Emaye işi tabak, 15. yy. Ming Hanedanlığı (1368-1644) 113
Resim 111: Emaye işi bir çift muhabbet kuşu, 1736-1795, Qing Hanedanlığı (1644-1911) 114
Resim 112: Altın ve bakır üzerine işlenen emaye enfiye şişe, saray atölyeleri, Pekin, 1736-1760 115
Resim 113: Yarı saydam cam üzerine emaye, saray atölyeleri, Pekin, 1736-1765..... 115
Resim 114: Metal emaye enfiye şişesi, 1736-1795, y: 5.4. cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 116
Resim 115: Metal emaye enfiye şişe, 1736-1795, y: 5.9 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 117
Resim 116: Nefritin yakınlaştırılmış ve işlenmemiş taş hali..... 119
Resim 117: Jadeitin yakınlaştırılmış ve işlenmemiş taş hali 119
Resim 118: Farklı renklerde yeşim taşı 120
Resim 119: Yeşim taşının renk çeşitliliği 120
Resim 120: Tarih öncesi yeşim taşından alet, M.Ö. 4300-800, İsviçre..... 121
Resim 121: Yeşim taşından kemer tokası, 12-14. yy. Çin 122
Resim 122: Kapaklı ve tabanlı seramik kavanoz, 8 yy. Tang Hanedanlığı (618-907). 123
Resim 123: Azim sembolleri işlenmiş nefrit enfiye şişe, 1750-1850, Çin..... 124
Resim 124: Hayatın sembolik anlamları işlenmiş yeşimden enfiye şişe, 19. yy. Çin.. 125
Resim 125: Mutluluk sembolleriyle kaplı yeşim enfiye şişe, 1750-1880, Çin 125
Resim 126: Chi ejderhası işlenmiş yeşim enfiye şişe, 1720-1795, Pekin, Çin 126
Resim 127: Kaya kristali enfiye şişesi için yapılan yeşim taşından kapak, 18-19. yy. 127
Resim 128: Cam enfiye şişesi için yapılan yeşim taşından kapak, 1750-1820, Çin 127
Resim 129: Kuvars enfiye şişe, 1760-1830, y: 6.4 cm. 130

Resim 130: Kalsedon enfiye şişe, 1750-1830, y: 6.9 cm. 130
Resim 131: Kuvars saç kristali enfiye şişe, 19. yy. y: 6.8 cm. 131
Resim 132: Ye Zhongsan (1860-1945), kaya kristali enfiye şişe, y: 6.0 cm. 132
Resim 133: Ye Zhongsan, kuvars kıl kristal enfiye şişe, 1905, y: 4.8 cm. 133
Resim 134: Kabartma akik enfiye şişe, Qing Hanedanlığı (1644-1912), y: 6.9 cm. 134
Resim 135: Akik enfiye şişe, 1770-1880, y: 6 cm. 135
Resim 136: Kendine has desenleri ile akik enfiye şişe, 1780-1850, y: 4.6 cm. 136
Resim 137: Akik enfiye şişe, 1780-1850, y: 5.9 cm.. 136
Resim 138: Jasper enfiye şişe, 1760-1850, y: 7.5 cm. 137
Resim 139: Jasper enfiye şişe, 1760-1850, y: 6.7 cm. 138
Resim 140: Taozim tanrısı Nezha'yı tasvir eden jasper enfiye şişe, 1820-1880, y: 5.6 cm. 138
Resim 141: Ağustos böceği şeklinde ametist enfiye şişe, 1740-1850- y: 5.7 cm. 139
Resim 142: Kabartmalı chi ejderhasına sahip ametist enfiye şişe, 1740-1800, Pekin, y: 4.92 cm. 140
Resim 143: Üzerine su kabakları işlenmiş ametist enfiye şişe, 1750-1860, y: 5.6 cm. 140
Resim 144: Yarasa kabartması ile oyulmuş sitrin enfiye şişe, 1740-1880, y: 5.6 cm. . 142
Resim 145: Sitrin enfiye şişe, 20. yy. y: 5.8 cm. 142
Resim 146: Sitrin enfiye şişe, 1660-1820, Pekin, y: 6.3 cm. 143
Resim 147: Koyu turuncu carnelian ile çevrili oyulmuş enfiye şişe, 1780-1850, y: 5.5 cm. 145
Resim 148: Carnelian taşından enfiye şişe, 1780-1850, y: 4.9 cm. 145
Resim 149: Göz balığı ve ejderha ustalıkla oyulmuş carnelian enfiye şişesi, 1740-1840, y: 6.2 cm. 146
Resim 150: Ham lapis lazuli taşı 148
Resim 151: Lapis lazuli enfiye şişesi, 18. yy. sonları 19. yy. başları, y: 7 cm 149
Resim 152: Lapis lazuli enfiye şişe, 1750-1800, y: 6 cm. 149
Resim 153: Malakit taşının işlenmemiş hali 150
Resim 154: Taşın kendi mineral yapısını bozmadan üretilen malakit enfiye şişe, 1750-1850, y: 4.9 cm 151
Resim 155: Kabartma ile oyulmuş malakit enfiye şişe, 19. yy. y: 7.6 cm. 151

Resim 156: Turmalin taşına bir örnek 152
Resim 157: Turmalin enfiye şişe, 19. yy. y: 5.6 cm. 153
Resim 158: Chi ejderhası ve şakayık çiçeği, lotus buketi işlenmiş turmalin enfiye şişe, 1760-1799, y: 52. cm. 153
Resim 159: İşlenmemiş turkuaz taş 154
Resim 160: Turkuaz enfiye şişe, 1780-1850, y: 4.9 cm. 155
Resim 161: Turkuaz enfiye şişe, 19. yy. sonları, y: 5 cm. 155
Resim 162: Doğal puding taşı 156
Resim 163: Puding taşından enfiye şişe, 1780-1850, y: 5.2 cm. 157
Resim 164: Çakıl taşlarına sahip puding taşından enfiye şişe, 19. yy. y: 5.1 cm. 157
Resim 165: Saf haliyle akuamarin taşı 158
Resim 166: Akuamarin enfiye şişe, 19. yy. y: 6.2 cm. 159
Resim 167: Çiçek desenli akuamarin enfiye şişe, 18. yy. sonları, y: 6.7 cm. 159
Resim 168: İşlenmemiş kehribar 160
Resim 169: Kehribar enfiye şişe, 18. yy. 161
Resim 170: Şeffaf şekilde oyulmuş kehribar enfiye şişe, 1740-1800, y: 6.5 cm. 161
Resim 171: Bambu enfiye şişe, 19. yy. y: 6.3 cm. 162
Resim 172: Bambu enfiye şişe, 1830-1920, y: 5.5. cm. 163
Resim 173: Rhus verniciflua ağacının özünden elde edilen sıvı lake 164
Resim 174: Ölümsüzlüğün yedi şeftalisi, çiçek, yaprak ve sarmaşık kabartmalı lake enfiye şişe, 1740-1780, y: 6. cm. 165
Resim 175: Cinnaber ile renklendirilmiş enfiye şişe, 8. yy. y: 6.4 cm. 165
Resim 176: Cinnaber ile karıştırılmış lake enfiye şişe, 18. yy. y: 5.3. cm. 166
Resim 177: Kırmızı mercan 166
Resim 178: Yapışık su kabağı şeklinde oyulmuş mercan enfiye şişe, 1750-1800, Pekin, y: 6.8 cm. 167
Resim 179: Mercan enfiye şişe, 19. yy. y: 6.1 cm. 168
Resim 180: Tıpası mercandan cam enfiye şişe, 1750-1800, Pekin, y: 8.9 cm. 168
Resim 181: Dış çevresi fildişinden olup, iç kısmı hindistan cevizi kabuğundan eklenmiş disk şeklinde enfiye şişesi, 19. yy. y: 4.1 cm. 169

Resim 182: Lotus bitkisi şeklinde oyulmuş fildişinden enfiye şişe, 1780-1820, y: 7.3 cm. 170
Resim 183: Üst kısmı kıvrımlı ejderha, gövde kısmı ise bol miktarda çiçek desenleriyle kaplı fildişinden oyulmuş enfiye şişe, 19. yy. y: 8.1 cm. 170
Resim 184: Boynuzgaga kuşu 171
Resim 185: Yan taraflarına chi ejderhası oyulmuş boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, 1800-1860, y: 7 cm. 171
Resim 186: İki tarafi turna kuşu kabartma ile oyulmuş, boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, 1800-1880, y: 4.4 cm. 172
Resim 187: Yarasa ve şeftali fidanı deseni ile oyulmuş, turuncu ve sarı tonları olan boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, 19. yy. y: 7.6 cm. 172
Resim 188: Çin'in beş renk özelliğini anlatan bir görsel 175
Resim 189: Çin'in yeni yılı sırasında Thean Hou tapınağında yanan kırmızı fenerler 176
Resim 190: "Kurban Kırmızı" seramik sırlı tabak, 1426-1435 177
Resim 191: Çin mahallesinde sokak boyunca cenaze alayında yas tutanlar 178
Resim 192: Song Ming ve Qing Hanedanlarının İmparatorluk çatıları parlak altın veya imparatorluk sarısıdır, Çin 179
Resim 193: İmparatorun ejderha desenli sarı cüppesi, Pekin, 1736-1795 180
Resim 194: Giuseppe Castiglione (1688-1766), sarı tören zırhlı giyen Qianlong İmparatoru, 1739 180
Resim 195: İmparatorluk sarısından yapılmış cam enfiye şişe, 1730-1860, y: 6 cm. .. 181
Resim 196: Üzeri kabartmalarla işlenmiş, cam imparatorluk sarısı enfiye şişe, 1750-1800, y: 7.5 cm. 181
Resim 197: Yeşil yeşim taşından vazo, Qing Hanedanlığı (1644-1911) 183
Resim 198: Yeşim taşından bir kase 183
Resim 199: Siyah kiremitlerle döşenmiş bir yapı, Çin 184
Resim 200: Lotus çiçeği 186
Resim 201: Bronz ayna, Han Hanedanlığı (618-907) 187
Resim 202: Sekiz Ölümsüzlerden He Xiangu ve elindeki lotus çiçeği 188
Resim 203 Balıkçıl kuşu ve lotus çiçeği ile birlikte süslenmiş cam enfiye şişe, 1750-1850, y: 5.7 cm. 189

Resim 204: Emaye işi enfiye şişe, 1850-1900, y: 7.8 cm.....189
Resim 205: Jingsan parkında açan şakayık çiçekler, 2017, Çin.....190
Resim 206: Şakayıklarla süslenmiş bir bahçede özel taşlarla dinlenen varlıklı bir hanım, anlamı uzun ömür ve rübe.....191
Resim 207: Bakır üzerine emaye yapılmış enfiye şişesi, 1723-1735, y: 5.6 cm.....192
Resim 208: Şakayık deseni ve pembe renklerle süslenmiş emaye enfiye şişe, 18. yy. Kanton, Çin.....193
Resim 209: Wang Meng (1271-1368) "Writting Books Under the Pine Threes" adlı eseri.....194
Resim 210: Dal, kaya ve turna kuşundan oluşan bir sahne, uzun ömürlülüğü sembolize etmektedir, cam enfiye şişe, 1780-1860, y: 7.1. cm.....195
Resim 211: Çam ağacının altında duran turna kuşları, uzun ömürlülüğü ve refahı simgelemektedir, emaye işi enfiye şişe, Qianlong Dönemi (1736-1795), y: 7 cm. 195
Resim 212: Farklı renklerde krizantem çiçekleri, Taiyuan, Çin 196
Resim 213: Krizantem dekoru yapılmış seramik sırlı tabak, Kangxi Dönemi, 17. yy. sonları.....197
Resim 214: Turkuaz sır kaplamalı porselen enfiye şişe, 1790-1840, y: 6 cm.....198
Resim 215: Krizantem şeklinde oyulmuş yeşim taşından enfiye şişe, 1760-1880, y: 5.7. cm.....199
Resim 216: Krizantem motifleriyle süslenmiş yeşim taşından enfiye şişe, Qianlong Dönemi (1735-1796), y: 5.4 cm.....199
Resim 217: Söğüt ağacı.....200
Resim 218: Budizm tanrıçası Guanyin, elinde söğüt dalı ve su kavanozu tutarken.....201
Resim 219: Söğüt ve kuş motifleri işlenmiş lake enfiye şişe, 1860-1910, y: 5.5 cm...202
Resim 220: Söğüt altında duran at, mercan enfiye şişe, 1700-1820, y: 5.2 cm. 202
Resim 221: Uzun ömür tanrısı Shouxing elinde ölümsüzlük şeftalisi tutarken tasvir edilen ahşap bir heykelcik, Muse Guimet, Paris.....204
Resim 222: Opak zemin üzerine mavi cam kaplama yapılan bir enfiye şişe, 1780-1850, y: 8.2 cm.....205
Resim 223: Yakut kırmızısı renginde cam kaplamalardan enfiye şişe, 1736-1780, y: 8.9 cm.....205

Resim 224: İyi derecede oyulmuş yakuttan enfiye şişe, 1700-1900, y: 3.5 cm. 206
Resim 225: Yarı saydam beyaz üzerine kırmızı cam kaplama enfiye şişe, 1750-1795, y: 5.7 cm. 207
Resim 226: Pembe renkte ve nar şeklinde üretilmiş, bereket ve bolluk ifade eden cam enfiye şişe, 18-19. yy. y: 5.4 cm 207
Resim 227: Sincap ve üzüm motifi işlenmiş kehribardan bir süs eşyası, doğurganlığı ve çoğalmayı temsil etmektedir, Qing Hanedanlığı (1644-1911), 18. yy. 208
Resim 228: Sincap ve üzüm sembolleriyle doğurganlığı temsil eden turmalin enfiye şişe, 1760-1830, y: 4.8 cm. 209
Resim 229: Bolluğu ve doğurganlığı simgeleyen mercan enfiye şişe, 1760-1860, y: 6.4 cm. 209
Resim 230: Uzun ömürlülüğün arzulandığı boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, 1770-1860, y: 6.8 cm. 212
Resim 231: Üst rütbeli birine verildiği düşünülen iç boyama enfiye şişesi, 1740-1892, y: 6.4 cm. 212
Resim 232: Kaya, çiçek, turna kuşu işlenmiş mahkeme sınıfına ait olduğu düşünülen limon yeşili sırlı porselen enfiye şişe, 1820-1870, y: 7.5 cm. 213
Resim 233: Lotus ve balıkçıl kuşu opak cam enfiye şişe, 18-19. yy. y: 6 cm. 215
Resim 234: Lotus ve balıkçıl kuşu işlenmiş mercan enfiye şişe, 19. yy. sonları 20. yy. başları, y: 6.4 cm. 215
Resim 235: Soluk yeşil cam enfiye şişe, 1730-1780, y: 6.9 cm. 216
Resim 236: Tsukioka Yoshitoshi (1839-1892), Maymun kral Sun Wukong tasviri, 35,2 x 24,1 cm. 217
Resim 237: Beyaz yeşim taşından oyulmuş at üstünde maymun heykeli, 18. yy. 218
Resim 238: Azim, hız servet ve rütbe anlamı taşıyan akik enfiye şişe, 18. yy. 218
Resim 239: "Nesilden nesile soylu olarak yaşayın" anlamı taşıyan akik enfiye şişe, 1780-1880, y: 5.7 cm. 219
Resim 240: Yüksek devlet dairelerinde rütbe için kullanıldığına inanılan iç boyama cam enfiye şişesi, 1917, y: 5.6 cm 219
Resim 241: Demir kırmızısı renkte şeftali ve yarasalar ile süslenmiş porselen tabak, Guangxu Dönemi, 25 cm. 220

Resim 242: Beş yarasa sembolü 221
Resim 243: Beş uğurlu yarasa ile çevrili gümüş enfiye şişe, 18-19. yy. y: 5.7 cm 221
Resim 244: İyi şans anlamı taşıyan mavi beyaz porselen enfiye şişe, 1723-1735, y: 7 cm. 222
Resim 245: Ölümsüzlük ve iyi şans için üretilen cam kaplama enfiye şişe, 1710-1760, y: 4.4 cm 222
Resim 246: Uzun ömürlülüğü simgeleyen enfiye şişe, 19. yy. y: 5.8 cm. 224
Resim 247: Kalsedon enfiye şişe, 1730-1850, y: 4.8 cm. 224
Resim 248: Bir anka kuşu tasviri, Qing Hanedanlığı (1644-1911) 225
Resim 249: Evli bir çifte hediye edildiği düşünülen, cam enfiye şişe, 1736-1795, y: 7.8 cm. 226
Resim 250: Mutlu bir evlilik dileği olarak üretilen porselen enfiye şişe, 1796-1821, y: 8.5 cm. 227
Resim 251: Yumuşak ağaçtan üretilen enfiye şişe, 1770-1850, y: 7 cm. 227
Resim 252: Yeşim taşından yapılan ejderha şeklinde kolye ucu, M.Ö. 3. yy. Çin 228
Resim 253: İmparatorluk rozeti, Qing Hanedanlığı (1644-1911) 230
Resim 254: İmparatora ait olan cüppe, 17. yy. Qing Hanedanlığı (1644-1911) 230
Resim 255: Sarı kumaş zemin üzerine, gök, yer, deniz ve ejderhanın stilize tasarımı, 19. yy. 231
Resim 256: İmparatorluk ailesine ait ejderha sembolü ile süslenmiş porselen enfiye şişe, 1820-1900, y: 6.4 cm. 232
Resim 257: Porselen üzerine bulutlarla çevrilmiş ejderha sembolü enfiye şişe, 1796-1820, y: 5.4 cm. 232
Resim 258: Yarı saydam süt beyaz zemin üzerine yakut kırmızısı kaplanmış cam enfiye şişe, 1750-1820, y: 5.7 cm. 233
Resim 259: Uzun ömürlülüğü simgeleyen şeffaf yakut kırmızısı cam enfiye şişe, 1740-1800, y: 6 cm. 233
Resim 260: Bir servis tabağına tasvir edilmiş, Sekiz Ölümsüzler, Qianlong Dönemi (1736-1795) 236
Resim 261: Porselen üzerine renksiz sır ile Sekiz Ölümsüzler tasvir edilen enfiye şişe, 1796-1820, y: 7.3 cm. 237

Resim 262: Sekiz Ölümsüzlerin objeleri ile tasvir edilen porselen enfiye şişe, 1796-1820, y: 5.7 cm. 237
Resim 263: Yin ve yang sembolü 238
Resim 264: Yin ve yang sembollü kehribar enfiye şişe, 1720-1800, y: 4.75 cm. 239
Resim 265: Yakut kırmızısı renginde yin yang sembollü cam enfiye şişe, 1730-1770, y: 5.4 cm. 239
Resim 266: Sekiz diyagram 241
Resim 267: Üzerine sekiz diyagram işlenen bronz üzerine emaye kaplama enfiye şişe, 1770-1860, y: 7 cm. 242
Resim 268: Beyaz sır altında sekiz diyagram sembollü porselen enfiye şişe, 20. yy. y: 5.5 cm. 242
Resim 269: Sekiz Budist sembolü 243
Resim 270: Opak beyaz cam üzerine sekiz Budist sembol işlenmiş emaye süslemeli enfiye şişe, 18. yy. sonları, y: 6.7 cm 245
Resim 271: Sekiz Budist sembolü işlenmiş kırmızı lakeden enfiye şişe, Qianlong Dönemi (1736- 1795), y: 7. cm. 245
Resim 272: Yixing kilinden enfiye şişe, 19. yy. y: 5.4 cm. Çin 252
Resim 273: Kamu hizmeti sınavları için ve yüksek rütbe talebi için üretilen beş horoz tasvirli emaye porselen enfiye şişe, 1875-1908 255
Resim 274: Wei DongFang, Peppa Pig çizgi film karakterini işlerken, 2019, Pekin 259
Resim 275: Farklı form ve malzemelerden üretilen enfiye şişeleri 266
Resim 276: Taş oymak için kullanılan torna makinasi 267
Resim 277: Üretilen formların zımpara, su ve cila tozu ile cilalanması 268
Resim 278: Seramik tornası ile şekillendirilen enfiye şişeleri 269
Resim 279: Yeşil onyx taşından enfiye şişe 270
Resim 280: Tasarım 1 teknik çizim 271
Resim 281: Siyah onyx taşından enfiye şişe 272
Resim 282: Tasarım 2 teknik çizim 273
Resim 283: Kırmızı onyx taşından enfiye şişe 274
Resim 284: Tasarım 3 teknik çizim 275
Resim 285: Söğüt ve kuş motifleri işlenmiş seramik enfiye şişesi 276

Resim 286: Tasarım 4 teknik çizim.....277
Resim 287: Şakayık ve turna kuşu motifleri kullanılarak üretilen seramik enfiye şişesi.....278
Resim 288: Tasarım 5 teknik çizim.....279
Resim 289: Çam ağacı ve nergis motifleri işlenmiş seramik enfiye şişesi.....280
Resim 290: Tasarım 6 teknik çizim.....281
Resim 291: Ejderha motifi işlenmiş seramik enfiye şişesi.....282
Resim 292: Tasarım 7 teknik çizim.....283
Resim 293: Ortasında uzun ömür sembolü "shou" ve "kui" ejderhaları ile süslenmiş seramik enfiye şişesi.....284
Resim 294: Tasarım 8 teknik çizim.....285
Resim 295: "Shou" sembolü işlenmiş seramik enfiye şişesi.....286
Resim 296: Tasarım 9 teknik çizim.....287

EKLER LİSTESİ

EK 1: Cam Enfiye Şişeleri / 1680-1790 322
EK 2: Cam Enfiye Şişeleri / 1750-1850 323
EK 3: Cam Enfiye Şişeleri / 1780-1925 324
EK 4: Cam Enfiye Şişeleri / 1908-1983 325
EK 5: Porselen Enfiye Şişeleri / 1722-1860 326
EK 6: Porselen Enfiye Şişeleri / 1800-1825 327
EK 7: Porselen Enfiye Şişeleri / 1830-1916 328
EK 8: Emaye Enfiye Şişeleri / 1704-1965 329
EK 9: Yeşim Taşı Enfiye Şişeleri / 1720-1800 330
EK 10: Yeşim Taşı Enfiye Şişeleri / 1750-1900 331
EK 11: Kuvars Enfiye Şişeleri / 1722-1917 332
EK 12: Değerli ve Yarı Değerli Taş Enfiye Şişeleri 1720-1900 333
EK 13: Bitkisel ve Hayvansal Organik Enfiye Şişeler 1680-1879 334

GİRİŞ

Geleneksel Çin kültürü binlerce yıl boyunca farklı sanat stillerinde ve tasarımlarında gelişerek günümüze kadar sürekliliğini korumuştur. Her hanedanlık bir önceki dönemin kültürel unsurlarına sahip çıkarak ve üzerine ilaveler yaparak nesilden nesile gelişim göstermiştir. Çin kültürünün birçok yönden sosyal ve toplumsal değerleri nesiller boyu gelişen bu sanat biçimleri ile ifade edilmektedir. Geleneksel Çin sanat eserlerinin görsel tasarım öğelerini çözümleyebilmek ve anlayabilmek için, bu kültürün ve sanatın temellerini kavramak gerekmektedir.

Dünyadaki en eski sanat geleneklerinden biri olarak görülen Çin, M.Ö. 3000 yıllarına ait olduğu düşünülen bir geçmişe sahiptir. Ayrıca çok sayıda etnik grubun bir arada yaşadığı bir ülke olarak da bilinmektedir. Bu etnik gruplar Çin'in uzun tarihinin, kültürünün ve sanatının temellerini oluşturmuşlardır. Geleneklerine bağlı olan Çin, birçok savaş, işgal ve yağmalamalara maruz kalmıştır. Bu sebeple günümüze kadar gelebilen eserler kısıtlı ve kesin bilgiler edinmek güç olarak görülmektedir.

Yapılan kazılarda Çin sanatının seramik, bronz ve taşlara olan ilgisinin dinsel törenler sebebiyle fazla olduğu bulunmuştur. Bu durum Çin kültürüne ve sanatına etki eden en önemli faktörlerden birinin de din olduğunun göstergesidir. Tapınaklarda büyük heykeller, resimler, süslü motifler ve çeşitli kaplar ortaya çıkmış ve başka sanat arayışlarında olduklarının izlerine rastlanmıştır. Ayrıca ileriki yüzyıllarda Konfüçyüsülük, Budacılık, Taozim gibi dini ve felsefi düşüncelerin de zenginleşmesi, sosyal yapının, bilimin ve sanatın gelişmesini önemli şekilde etkilemiştir. Belirli inançları ve öğretileri zaman zaman birbirleriyle çelişiyor olsa da kendi aralarında bir uyum sağlamışlardır.

Tarih boyunca diğer medeniyetler ile etkileşim içerisinde olan Çin, özellikle Çin'in batı sınırı, Batı medeniyetini ve kültürünü tanıması açısından en önemli coğrafi bölge özelliği taşımaktadır. Çin'in dış dünyaya kara ve deniz yoluyla bağlantılı olması, Çin kültürüne katkı sağlamıştır. Bilim, sanat, edebiyat, felsefe, resim, baskı teknikleri, seramik, heykel ve Çin mimarisi kültürler arası etkileşimde büyük rol oynamıştır. Ek olarak Çin'de ipek üretiminin artması ve Batı'nın ipeğe olan ilgisi sebebiyle ticaret için

ipek yolu kurulmuştur. Bu yol sayesinde birçok ticaretin yanı sıra farklı kültürler ve sanat biçimleriyle de etkileşim halinde olmuştur. Çin sanatı ilerleyen yüzyıllarda ve farklı imparatorların himayesi altında gelişim göstermeye devam etmiştir.

Çin'in uzun tarihi gelişmeleri süresince sıklıkla savaş halinde olmaları, kültürünü ve gelenekselliğini bozmamış, aksine aydın sınıfı giderek çoğalmıştır. Bu sınıfın toplumdaki etkin rolü, bilim, sanat ve kültürün canlanışını hızlandırmış, bilgi ve birikimlerini tasarım nesnelerine ve sanat eserlerine yansıtmışlardır. Son hanedanlık olan Qing Hanedanlığı kültür ve sanatı, binlerce yıllık bilgi ve birikimlerin sonucu olarak görülmektedir. Bu dönemde tasarım nesnesi olarak üretilen, geleneksel kültür ve sanatı bir arada barındıran enfiye şişeleri ortaya çıkmıştır.

Enfiye, tütün yapraklarının ince ince kıyılmasından sonra birkaç kez mayalandırılan ve gül, lavanta, karanfil, yasemin esansı gibi çeşitli maddelerle kokulandırılarak elde edilen, toz haline getirilmiş bir tütün çeşitidir. Enfiye tütünü burundan çekilerek tüketilmektedir. Bu alışkanlık 17. yy. da İngiltere'de yaygınlaşmış ve Çin'e de bu zamanda gelmiştir. 18. yy. başlarında bu tütün ürününü saklamak için farklı malzemelerden çeşitli kaplar tasarlanmıştır. Qing imparatoru Kangxi'ye gönderilen enfiye tütününün de bir kap içerisinde hediye olarak verildiği düşünülmektedir. Enfiye şişelerinin Qing Hanedanlığı döneminde ortaya çıkmasındaki asıl sebebin, Qing İmparatoru Kangxi'nin enfiye tütünü ile tanışması olduğu ifade edilebilir.

İmparatorun beğenisini kazanan enfiye tütünü saray mensuplarının ve mahkeme sınıfının da ilgisini çekmiştir. Zaman içerisinde enfiye çekme üst sınıflar arasında popüler bir alışkanlık haline gelmiştir. Fakat Çin'in soğuk ve nemli iklimi sebebiyle kapların içerisindeki enfiye hava alarak bozulmuştur. Bu durum tasarımsal anlamda belirli sorunlara sebep olmuştur. Batı kültüründe kullanılan enfiye kaplarının Çin'in iklim koşullarına göre dayanıksız olması sebebi ile Çin kendi iklimine uygun farklı kap arayışlarına girmiştir. Yeni kaplar Çin'in kullandığı ilaç şişelerinden yola çıkarak oluşturulmuş ve ergonomik olarak uygun, elin avuç içine sığacak küçük enfiye şişeleri ortaya çıkmıştır. Yapılan tasarımların üretildiği bölgeye göre kendisine özel malzeme ve biçimlendirme yöntemleri vardır. Bu nedenle bir tasarım nesnesi ortaya çıkarılırken,

çevresel faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu olumsuzluklar iklimsel koşulların tasarım nesnelerine nasıl yön verdiğinin ve etki ettiğinin bir göstergesidir.

Her nesne belli bir fiziksel gereksinmenin sonucu ortaya çıkmaktadır. Esas işlevi bu gereksinmenin karşılanmasıdır. Tasarım nesnesi olarak üretilen enfiye şişeleri de başlangıçta sadece basit bir kap olarak üretilmiş olsa da zaman içerisinde bir kaptan daha fazlası haline gelmiştir. Yüklenilen sembolik anlamlar, renkler ve malzemenin yapısı insanlar üzerinde farklı etkilere sebep olmuştur.

Tasarım nesnelerinin kendi içinde sembolik anlamlarının kullanılması, bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu nesneler yapısal özellikleri, form, renk ve süslemeler ile çeşitli iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Basit bir kap olarak görülen enfiye şişeleri de sanat eserlerine evrimleşerek iletişim aracına dönüşmüştür. Qing Hanedanlığın üst sınıfları arasında önemli bir yer edinen enfiye şişeleri birçok anlamda kullanıldığı gibi rüşvet olarak para birimi halini de almıştır. Enfiye şişesi popülerliğinin artması ile insanlar bu şişeleri bir moda unsuru olarak görmeye başlamış ve yanlarında taşıdıkları şişeleri statü göstergesi olarak kullanmışlardır.

Günlük yaşamın vazgeçilmez birer tasarım nesnesi haline gelen bu şişeler için farklı malzemelerden üretilebilecek birçok atölyeler kurulmuştur. Üst sınıfların alışkanlığı olması sebebiyle genel halkında ilgisini çeken bu şişeler, halkın alım gücüne uygun malzemelerden de üretilmiştir. Bu durum enfiye şişelerinin halkın istek ve arzularına göre şekillendiği ve ekonomik ölçütlerin tasarım nesneleri üzerindeki etkilerini göstermektedir. Ayrıca bu şişeler birçok anlam barındıran sembollerle süslenerek, toplumun bir parçası haline dönüşmüştür.

Enfiye şişelerindeki sembolik anlamlar Çin sanatının her alanında karşılaşılmaktadır. Kendi kültürlerine has olan mitleri sayesinde kolaylıkla birbirleri arasında bağ kurabilmektedirler. Bu mitler din, devlet törenleri, eğitim, politika, sosyal gelenekler ve ulusal kimliği ifade etme gibi hayatın bir parçası haline gelmiştir. Çünkü bu mitler belirli bir konu üzerinde değil, yaşamın genelini kapsamaktadır.

Günümüz Çin kültürü ve sanatı eski dünya geleneklerinin ve Batılılaşmış bir yaşam tarzının birleşimidir. Geçmiş dönemlerdeki kültür ve sanat ile aynı olması beklenemez. Qing Hanedanlığı'ndaki enfiye şişesi sanatı da günümüz Çin sanatının yapı taşlarının oluşmasına katkı sağlayan etkenlerden biridir. Bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan bu tasarım nesneleri, sosyal yaşamının bir unsuru haline gelerek, dönemin insanları arasındaki ilişkilerinde önemli rol oynayan, Çin kültürünün ve sanatının temellerini barındıran, birbirleri arasındaki etkileşimi sağlayan ve geçmişin izlerini taşıyan sanat eserleridir.

1. BÖLÜM

ÇİN TARİHİ VE SANATINA GENEL BİR BAKIŞ

1. BÖLÜM
ÇİN TARİHİ VE SANATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Çin'in Kısa Tarihi

Çin'in Dünyadaki en eski uygarlıklardan olduğu bilinmektedir. Kesin olmamakla birlikte yaklaşık 4000 yıla kadar uzanan köklü bir tarihe sahip olmuştur. "Çin" isminin kökeni, birçok kaynakta belirtildiği gibi, Qin Shi Huang adlı imparatorun M.Ö. 221 de kurduğu feodal devletten geldiği düşünülmektedir (Werner, 2008: 21).

Eski tarihlerde sülalelerin ya da hanedanlıkların yönetiminde olan Çin'de bazen büyük imparatorluklar, küçük prenslikler ve krallar söz sahibi olmuşlardır. Geleneklerine bağlı, kültür birliğine sahip çıkan Çin halkı, değişen idari şartlar yüzünden siyasi birlik oluşturamamış, dolayısıyla acımasız yöneticilerin idaresinde yaşamak zorunda kalmışlardır.

Çin tarihinde 100'e yakın sülalenin egemenlik sürdüğü bilinmektedir. İlk sülaleler çoğunlukla halkı için çalışmışlar, daha sonra eğlenceye düşkün, halktan uzak, merkezi otoriteyi elinde tutamayan yönetimler gelmiştir. İç karışıklıklarla zayıflayan bir sülaleyi yıkarak yönetimi yeni sülaleler ele geçirmiştir (Demir, 2019: 33). Feodal yönetim biçimlerinin ağır bastığı ve sülalelerin birbiriyle rekabeti, uzun yıllar Çin'i dışarıdan gelecek tehditlere açık bırakmıştır. Ancak diğer yandan yabancı uygarlıkların çok olması ülkenin gelişmesinde ve kültürünün zenginleşmesinde büyük katkı sağlamıştır.

Çin'de ilkel toplumdan köle toplumuna geçiş ilk hanedan Xia zamanında olmuş, sonraki hanedanlar Shang ve Zhou Döneminde daha da gelişmiştir. Zhou Döneminde ilk Çin felsefesi ortaya çıkmıştır. Konfüçyüs bu felsefecilerin en eskisi ve en önemlisi olmuştur (Yu-Lan, 2009: 17). İlkbahar-Sonbahar dönemleri ve Savaşan Devletler dönemlerinde köle toplumundan derebeylik toplumuna geçilmiştir. Qin Shi Huang M.Ö. 221'de feodal devlet olan ilk hanedanlığı kurarak en büyük siyasi birleşmeyi gerçekleştirmiştir. Qin Hanedanının başlattığı siyasi birleştirmeyi yine siyasi yönü güçlü olan Han Hanedanı M.S. 220'e kadar devam ettirmiş ve ülkeyi bugün Çin olarak bilinen bölgeye kadar genişletmiştir. Han yönetiminin ardından meydana gelen siyasi

parçalanmalar sonucunda dağılma dönemi diye de adlandırılabilecek "Üç Krallık Dönemi" başlamıştır. Dağılan siyasi birliği Sui ve Tang Hanedanlıkları tekrar bir araya getirmiştir. Tang Dönemi Çin'in en refah döneminden biri olmuştur. Ayrıca Taoizm ve Budizm bu dönemlerde görülmüş ve yükselmeye geçmiştir (Yu-Lan, 2009: 18).

Yuan Hanedanı ile Çin'de Moğol etkisi başlamış ve ilk kez bu dönemde yabancı bir uygarlığın yönettiği görülmüştür. Ming Hanedanlığında ülke yönetimi tekrar Çinlilere geçmiş ve derebeylik sistemi zayıflamaya başlamıştır. Qing Hanedanlığıyla Çin, tekrar yabancı bir grup olan Mançuların yönetimi altına girmiş ve tekrardan bir refah dönemi yaşanmıştır. 19. Yüzyıl başlarında ülke çöküş dönemine girmiş, Çin tarihinin en büyük köylü ayaklanmasıyla Qing Hanedanlığı yıkılmıştır (Yu-Lan, 2009: 20). Dolayısıyla 1911 yılında imparatorluk sistemi sona ermiş, Dr. Sun Yat-Sen önderliğinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Demokrasi- Milliyetçilik ve Halkın refahı ana maddelerinin bulunduğu "Üç Halkçılık Prensibi" ile anılan Dr. Sun Yat Sen Çin Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olmuştur. 1917 yılında Rusya'daki Ekim Devrimi'nin Çin'i de etkilemesiyle ülkede tekrar karışıklıklar başlamıştır. 1949 yılına kadar devam eden siyasi çatışmalar Mao Zedung' un Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurmasıyla son bulmuştur (Hacaloğlu, 1973: 11).

> "Mançu hükümeti 1912'de devlet idaresinde cumhuriyeti seçtiğini ilân etti. Fakat bilhassa kendilerini hükümdar mevkiine getirmek isteyen generaller tarafından cumhuriyet idaresine karşı faaliyetler yürütüldü. Çin'in güneyinde Sun Yat-sen liderliğinde kurulan hükümet, komünist ideolojiyi benimsemiş olan kuzeydeki hükümetle mücadeleye başladı. Sun Yat-sen'in ölümünden sonra idareye Chiang Chieh-shih (Çan Kay-şek) geçti. Chiang Chieh-shih 1927'de komünistleri ezdi. Bu sırada, 1893 yılında Hunan eyaletinde doğan ve Marksizm'i benimsemiş olan Mao Ts'e-tung'un yıldızı parlamaya başlamıştı" (İslam Ansiklopedisi, 1993: 322).

1949-1976 yılları arasında Mao'nun tek başına liderliği söz konusu olmuş ve ölümüyle ülkede değişimler başlamıştır. Devrim karşıtı uygulamalar, modernleşmeye öncelik verilmesi ve özellikle ekonomik yapının tekrar düzenlenmesi yani dışa açılma çabaları değişimlerden bazıları olmuştur. 1991 yılındaki Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, dünyaya "serbest piyasa" anlayışının hakim olmaya başlaması, Çin'de de kendi içinde yeni düzenlemeler yapmaya zorlamıştır. Aynı anlayışla günümüze kadar gelinmiştir (Çakıroğlu, 2010: 3).

1.1.1. Coğrafi Yapısı

Çin, yüzölçümü ile dünyanın en geniş, nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Yüzey şekilleri bakımından doğu ve batı şeklinde ayrılmıştır. Asya'nın yüksek dağları olan Tanrı Dağları, Altın Dağları, Karanlık Dağlar, Çin sınırları içinde devam etmektedir. Dünyanın en yüksek tepesi olan Everest'in bulunduğu Himalaya Sıradağları, Çin'in güneybatı Hindistan ve Bangladeş ile olan sınırını belirlemektedir (İslam Ansiklopedisi, 2000: 318).

> "Çin; güneydoğu Asya ülkesidir. Bugünkü siyasi komşuları; doğusunda Güney Kore, kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında Rusya, kuzeyde Moğolistan, güneybatıda Afganistan ve Pakistan, güneyde Hindistan, Nepal, Butan, Birmanya, Laos ve Kuzey Vietnam, doğusunda ise Büyük Okyanus ile çevrilidir. Çin ülkesi topraklarının üçte biri dağlık, dörtte biri yayla, beşte biri vadi, onda biri tepeler, yüzde on ikisi ise ovalıktır" (Kanber, 2015: 2).

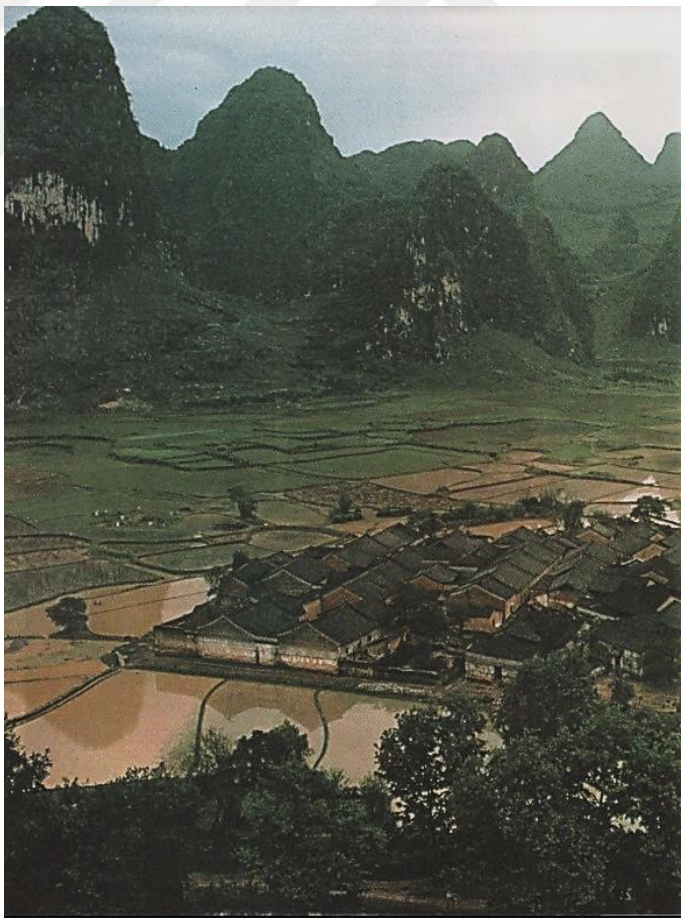

Resim 1- Çin'in coğrafi yapısına bir örnek
(Blunden, Elvin, 1989: 45)

Harita üzerinde bakıldığında, Çin'in daireye benzer bir görüntüsü bulunmaktadır. Ülkenin bir ucunu diğer ucuna bağlayan 4500 km'lik Yang-tsö nehri, bu dairenin çapında yer almaktadır. Çin topraklarını verimli hale getiren ikinci büyük nehir ise Sarı Nehir'dir. Ayrıca Gök Irmak ve Batı Irmağı da Çin'e hayat veren nehirlerdir. Kara ve deniz iklimine sahip olan Çin'in alüvyon ve lös bakımından zengin, çok verimli toprakları olduğu bilinmektedir (Bilhan, 2019: 82).

> "Çin'de hem kara hem de deniz iklimi vardır. Memleketin büyük bir kısmı her ne kadar mutedil iklim kuşağı üzerinde bulunmaktaysa da ısı genellikle Güney-Doğu'da serin kışlar ve sıcak yazlarla, kuzeyde ve iç kesimde çok soğuk kışlar ve sıcak yazlar arasında değişir. Ayrıca Muson rüzgarları da iklime tesir eder. Ülkenin kuzeyi bozkır ve çöldür, ot ve ağaç yoktur. Güneyi ise yeşillik ve meyveliktir. Gerek iklimin mutedil olması, gerekse toprakların yapısı yüzünden şehirler çoğunlukla Orta-Doğu ve Güney-Doğu bölgelerinde toplanmıştır" (Hacaloğlu, 1973: 12-13).

Çin'in coğrafi yapısına bakıldığında, doğusu ile batısı arasında büyük zıtlık görülmektedir. Batısında yüksek dağlar ve arasında çukur tarım havzaları görünürken, doğusunda geniş yaylalar yer almıştır. Ayrıca üç önemli büyük nehir etrafında şekillenen Çin'in doğal koşulları, iklimi, bitki örtüsü de coğrafi yapısına göre şekillenmiştir.

> "Çin uygarlık ve devletinin doğduğu topraklar, Hoang-ho havzası boyunca, ırmağın orta ve aşağı kesimlerinde uzanır. Burası 4.000 yıl kadar önce güneyinde dağlar, kuzeybatısında Ordos yaylası bulunan tekdüze bir ovaydı; alüvyon ve lös bakımından zengin topraklar son derece verimliydi. İçinden birçok ırmak geçtiği için çok bataklıklı ve içine girilmez ormanlarla kaplıydı. Kuzey ve kuzeybatıda Moğolistan'ın kurak stepleri uzanıyordu; güneyde, Yang-tseu-kiang (Yangzi Jiang, Mavi Nehir) havzasının ötesinde Güney Çin'in dağlık ve ormanlık bölgesi başlıyordu. Bunun sonucu olarak eski Çinliler binlerce yıl boyunca öteki eski uygarlık ocaklarından uzak kaldılar. Yeraltı sularının bolluğu sulamayı, biriktirmeyi ve sellere karşı mücadeleyi zorunlu kılıyordu" (Diakov, Kovalev, 2014: 215).

1.1.2. Çin'de Tarım

Tarım ülkesi olan Çin, eski çağlardan bu yana özellikle tahıl üretimiyle ön plana çıkmıştır. Pirinç ile mısır başta olmak üzere buğday ve soya fasulyesi, üretimi yapılan tahıllar arasındadır. Pamuk, şeker kamışı, tütün ve ipek böceği kozaları gibi ticari ürünler de bulunmaktadır. Coğrafi yapısı, iklimi ve toprak içeriği, özellikle suya en az gereksinimi olan pirinç tarımı için elverişlidir. Bu nedenle üretiminin büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır.

> "Yaklaşık MÖ 6500'de pirinç ilk defa burada evcilleştirildi. Yabani pirinç, kuru toprakta filizlenmeye uyum sağlamış ancak mevsimsel olarak sular altında kalan topraklarda, sığ sularda yetişen bir bitkidir. Pirince eşlik eden bakliyat soya fasulyesiydi. Hang-chou Koyu'ndaki ilk tarımsal toplumlar balıkçılık yaparak ve küçük kuşlarla hayvanları avlayarak da geçiniyorlardı. Irmağın yukarı kısmında Hubei Havzası'nda yer alan toplumlar sadece tarım yapıyorlardı. Evcilleştirilmiş olan türün yabani atasını tam olarak belirlemek zordur, ancak önce yetişebileceği yapay alanlar yaratarak ve sonra bilinçli olarak buralara dikilerek evcilleştirilmişti. Sular altındaki göllerin ve alçak arazilerin geniş alanları kapladığı Orta ve Aşağı Yangtze Vadisi'nde bu kolayca yapılabiliyordu" (Ponting, 2011: 50).

Resim 2- Pirinç yetiştirme
(Blunden, Elvin, 1989: 208)

Ekonomisi ve yaşamı tarıma dayalı olan Çin'de, zengin doğal kaynaklara sahip olması sebebiyle hayvancılığa da önem verilmiştir. Büyükbaş hayvanlar; besiciliğin yanı sıra çoğunlukla tarım işlerinde yük hayvanı olarak kullanılmak üzere yetiştirilmiştir. Domuz ve tavuk, ilk kez Çinliler tarafından evcilleştirilmiştir. Günümüzde, makineleşen evcil hayvancılığı kırsal kesimlerde hala küçük çiftliklerde devam etmektedir (Ponting, 2011: 50).

> "Ehlileştirilen hayvanlar arasında köpek, domuz, keçi, koyun, sığır ve belki de at vardı. Evler sağlam yapılar olup yarıya kadar toprağın altına gömülüydüler. Damları otlarla kaplıydı, ocak yeri ve fırınları mevcuttu, yerler de sıvanmıştı. Yerleşimler gittikçe büyümeye başlayıp, bugün eski yerleşim yerlerine yakın olan modem köylerden bile, bazen, daha büyüktüler" (Blunden, Elvin, 1989: 50).

Cumhuriyetin ilanından sonra, ekonominin gelişmesi, daha iyi yaşam koşulları için standartların değiştirilmesi ve iyileştirilmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır. Üretimde verimliliğin arttırılmasına yönelik adımlar, nitelikli işçilik, eğitim, halkı yoksulluktan kurtarma ve gelirlerinin yükseltilmesi gibi konularda örgütlenme başlatılmıştır.

> "Tarım, giderek kooperatifler halinde örgütlendi. Ölü mevsimlerde, işler daha geniş birim olan «komün» tarafından düzenlenerek toprak ıslahı, sulama, kurutma, teraslama vb. yapılır. Böylece, köylülere, gelecekte ailelerini daha iyi beslemek üzere, hemen hemen çıplak elleriyle nasıl servet yaratabilecekleri; endüstriyi destekleyici tarımsal fazlayı artırarak ülke zenginliğine nasıl katkıda bulunabilecekleri gösterilir" (Brunner, 1969: 301).

Çin'de nüfusun artmasıyla geçim kaynağı, çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla sağlanmıştır. Dolayısıyla bu alanlardaki üretimin artışı, ekonomide de büyük gelişmelere neden olmuştur.

1.1.3. İpek Yolu

"Yaklaşık olarak 2000 yıllık bir mazisi olan ve ilk defa M.Ö. II. yy.'nin sonlarında açıldığı hakkında bilgilerimiz olan İpek Yolu; Doğu'nun, ürettiği ipek ve ipekli mallarına pazar aradığı, Batı'nın da Doğu'daki ipek ve diğer kıymetli malları elde etmek maksadıyla girişimlerde bulunarak açtığı bir yollar ağıdır" (Tezcan, 2014: 97). İpek Yolu diğer bir adıyla Baharat Yolu, Çin ile özdeşleşen ticaret yoludur. Özellikle Çin ve diğer Doğu ülkelerinden sağlanan ipek, baharat, porselen gibi ürünleri Avrupa'ya ve pek çok ülkeye ulaştıran yol olmuştur. Tarihte çok önemli yeri olan İpek Yolu, sadece ticaret için değil, Doğu-Batı arasındaki kültür alışverişinde de büyük rol oynamıştır.

> "İpek Yolu, aynı zamanda kervanlar ve kervansaraylarıyla Doğu ve Batı Tarihi kültürünün kaynaştığı yer olmuştu. Açıldığından ta ki işlevselliğini kaybedinceye kadarki yüzyıllar boyunca geçtiği bölgelerde yaşayan devlet ve milletlerin çeşitli kültürlerinin, dinlerinin ve ideolojilerinin tesirlerinin binlerce kilometrelere kadar ulaşmasını sağladığından bize olağanüstü tarihsel ve kültürel etkileşimi miras bırakmıştır diyebiliriz*"* (Çakan, 2017: 36).

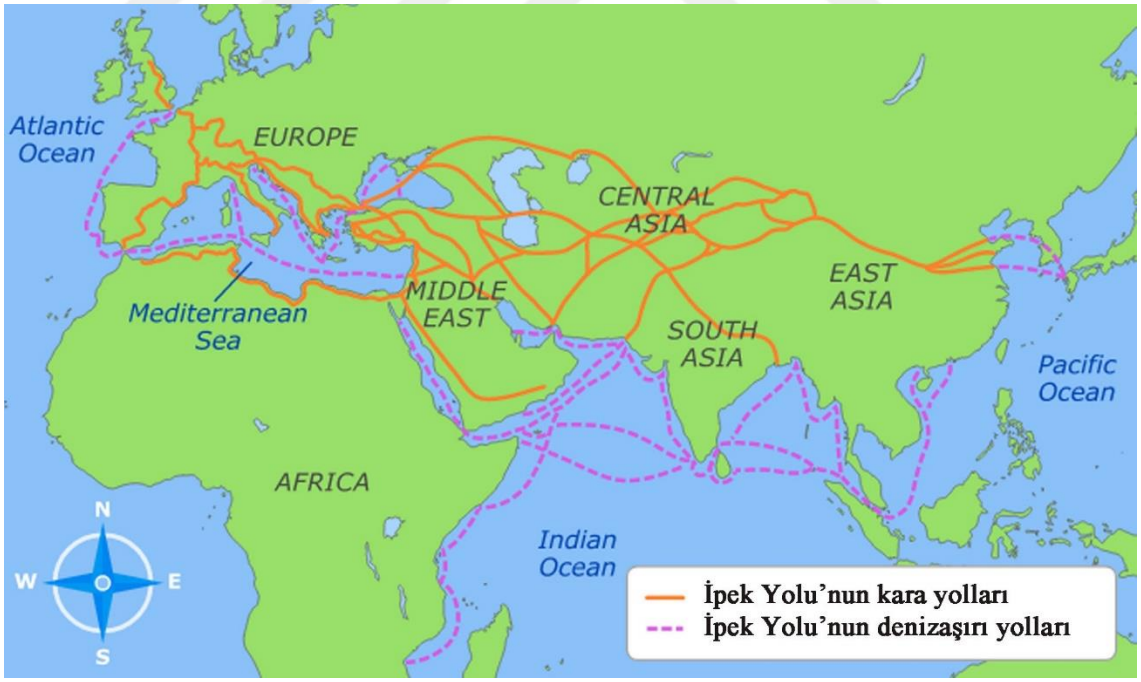

Resim 3- İpek Yolu haritası
(https://ie.ixl.com/social-studies/grade-6/the-ancient-silk-road-goods-and-ideas, Erişim: 25.09.2019)

Temeli M.Ö. II. yy. da atılan bu yol, ticareti yapılan malların en kıymetlisi olan "ipek" olduğu için "İpek Yolu" olarak adlandırılmıştır. İpeğin geçmişi oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Bazı kaynaklarda ipeğin asıl vatanının Çin olduğu ve İran'da da eskiden beri üretildiği, yaban ipeği dendiği fakat Çin ipeğinin ise daha değerli olduğu belirtilmektedir. İpek, lüks elbiselik kumaş, kağıt ve bayrak kumaşı olarak kullanılmaktadır. "M.Ö. III. yy. başında Çinliler, ipekten kağıt yapmaya, II. yy.'de ise ilk lüks ipek kağıt üretmeye başladılar. İpek elbise giymek Çin'de lüks olarak kabul ediliyordu; öyle ki Qing Sülalesi (1644-1911) devrine kadar köylülerin ipek elbise giymeleri yasaktı" (Tezcan, 2014: 97).

> ""İpek", "ipek halkı" ve "ipek ülkesi" anlamlarında Batı'da Herodotos'tan itibaren ilk kaynaklarda "ipek" için kullanılan kelime, Grekçe ve Latince "Seres" olup "Serica" ise ipek ülkesi" anlamındadır. İpek Yolu tabirinin ilk kullanılışı da bu 2000 yıllık geçmişine rağmen oldukça yeni olup, ilk defa XIX. yy.'nin ikinci yarısında 1877 tarihinde Alman bilgini Ferdinand von Richthofen (1833-1905) tarafından kullanılmış (Seidenstraße), ondan sonra gerek Batı'da gerekse Doğu'da yaygınlaşmıştır. İpek üreticiliğinin asıl vatanı MS V. ve VI. yy.'lere kadar Çin idi. Bazı Çin arkeolojik buluntularına göre MÖ 3. binde, tahminen 2700 tarihlerinde ipek ipliklerin dokumacılıkta kullanıldığı anlaşılıyor; ama dışarıda tanınmaya başlandığı MÖ I. binin ikinci yarısına kadar ipek, Çin'e münhasır bir ürün olarak kalmıştır" (Tezcan, 2014: 97).

İpek Yolu, güzergahı üzerindeki ülkelerin kültürlerinin, ekonomilerinin, siyasi yapılarının gelişmesinde, şekillenmesinde çok önemli katkısı olmuştur. Yolun sağladığı ekonomik kazanç nedeniyle özellikle Orta Çağ'da birçok devlet birbirleriyle savaşmışlardır. Çin, Dünya üzerinde büyük önemi olan bu ticaret yolunun merkezinde olması sebebiyle en kazançlı ülke olmuş, özellikle ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca İpek Yolu'nun geçtiği ülkelerde yeni medeniyetler ortaya çıkmış ve bu medeniyetlere de liderlik eden birçok tarihi kişiler olmuştur.

> "İpek Yolu ağı, Çin, Türk, Hindistan, İran ve Roma arasındaki ticaret kanalı ve bu vesileyle siyasi, kültürel, ekonomik bağlarla kurulmuş olan, ticari faaliyet amacını aşan farklı etnik, kültürel, din, dil unsurlarından oluşan mozaik yapının sembolleşmiş halidir. İpek Yolları üzerinde tarihin akışı içerisinde birçok tarihi şahsiyet geçmiştir. Bunlardan ilk akla gelenler; Büyük İskender, Sultan Alparslan, Cengiz Han, Timur Han ve Marco Polo'dur. İpek Yolu'nun geçtiği ülkeler boyunca yeni şehirler inşa edilmiş, yeni medeniyetler ortaya çıkmıştır. Çin'in tarih boyunca yerleşik hayatı seçmesi icat, keşif ve kültür bakımından zengin olması İpek Yolu aracılığı ile bu unsurları da Batı'ya doğru

yolculuğa çıkarmıştır. Orta Asya bu dönemde kültür ve büyük bir ekonomi merkezi durumuna gelmiştir" (Camgöz, Dinçer, 2017: 3).

1.2. Dönemlerine Göre Çin Sanatına Genel Bir Bakış

Çin sanatı, genel tarihine bakıldığında uzun bir geçmişe sahiptir. Çin, kendi kültürüne bağlı olması ve geçmişine verdiği önem sayesinde, sanat alanındaki gelişmeleri günümüze kadar getirebilmiştir. Çin tarihi kaynaklarına göre M.Ö. 1500 yıllarına dek az da olsa aydınlık bir durum göstermektedir. Honan Bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, Çin sanatının M.Ö. 3000 yıllarına ait olduğu düşünülen izler ortaya çıkmıştır (Turani, 1983: 268).

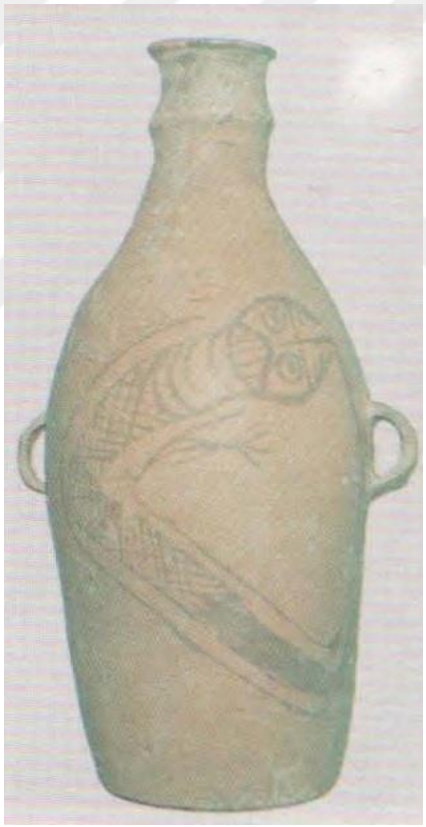

Resim 4- M.Ö. 3000 yılına ait seramik vazo
(Blunden, Elvin, 1989: 53)

"Kaplumbağa kabukları ve üzeri yazılı kemikler bulunmuştur. Bu kemikler, kâhinlik için kullanılmaktaydı ve bu yüzden de üzerlerine Çin krallarının adları yazılmıştı. Kemiklerin yanında bulunmuş olan seramik kapların, ince ve beyaz çamurdan yapıldığı, fakat sırsız olduğu görülmektedir. Bu kaplar üzerinde görülen süslemeler, Çin'in kutsal olan ilk bronz kaplarındaki süslemelerle büyük bir benzerlik göstermektedir" (Turani, 1983: 268).

Çin tarihinde, eski çağlardan günümüze kadar birçok savaş, işgal ve yağmalama görülmektedir. Bu nedenle günümüze kadar gelebilen sanat eserleri çok kısıtlı olduğundan, net bilgi edinmek pek mümkün değildir. Ancak yapılan kazılarla, Neolitik Çağdaki bu toplumun tarımla uğraştığı, gündelik yaşam için seramik ve bronz ürettiği söylenmektedir (Turani, 1983: 268).

1.2.1. Yin (Shang) Hanedanlığı M.Ö. 1766-1122

Tarih öncesi devir M.Ö. 2000 yılları civarında Yin (Shang) Hanedanlığı'nın ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Yin Hanedanlığı'na ait bilgilere, 1920'de yapılan kazılar sonucunda ulaşılmıştır. Yapılan kazılarda birçok sırsız seramik, yeşim taşları ve bronz kaplar bulunmuştur. Yin Hanedanlığı'nın en önemli sanat ögeleri, bronzlardır. Bu bronzların kimi yerlerinde isli görünüm olduğu için, gündelik yaşamda kullanıldığı düşünülmektedir. Fakat üzerindeki süslemeler ve yazılar, genellikle bronz kapların kralların dinsel ritüellerinde kullanıldığını göstermektedir. Tanrılara adak adamak, yiyecek, içecekler sunmak için yapılan bu kaplar, adak adayan kişinin önemine göre çoğaltılıyordur (Blunden, Elvin, 1989: 76).

Resim 5- Shang Hanedanlığı'ndan kalma bronz bir kap, genellikle ayin eşyası olarak kullanılmıştır (https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/chapter/the-bronze-age-2/, Erişim: 25.09.2019)

> "Bezemeleri erken dönemlerde çizgisel olup zamanla yüksek kabartma olarak gelişen tunç kapların üstünde balık, aslan, ejder gibi çeşitli hayvan ögeleri yer almıştır. Soyut bir geometrik stilizasyonla biçimlenen bu örgelerin eski Çin Kültürü'nün dinsel inançlarından gelme simgesel anlamları vardı: Aslan maskesinin toprağı: ejder maskesinin yağmuru, bulutu, gökyüzünü ve doğanın çeşitli güçlerini simgelemeleri gibi. "S" biçiminin birbirine dolanarak oluşturduğu kimi örgelerde ejder ve masal kuşları gibi hayvan simgeleri betimlenmiştir" (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 401).

Ayrıca kazılarda, Çin yazısının en eski temellerini oluşturan ifadeler ve semboller bulunmuştur. Bu yazılar genelde hayvan kemikleri üzerine yazılmış ve daha çok kralların yaptıklarını ya da o günlerin şartlarını anlatan yazılar yerine, tanrılara ve ayinlere yönelik yazılar mevcuttur. İlk Çin yazısının temellerinin, inanca bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Resim 6- Shang Hanedanlığı'na ait hayvan kemikleri üzerindeki yazıtlar, M.Ö. 1600-1046
(https://www.britannica.com/topic/Shang-dynasty, Erişim: 25.09.2019)

1.2.2. Zu (Zhou) Hanedanlığı M.Ö. 1111-256

Yin (Shang) Hanedanlığı'nın yıkılmasının ardından (M.Ö. 1111-256) Zu (Zhou) Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Hanedanlığın sonlarına doğru, ayrık şekilde yaşayan Çin halkı birleşerek ilk Çin İmparatorluğunu kurmuştur. Bu dönemde savaşların bitmesi sanata olan ilginin de artmasına sebep olmuştur. Ayrıca ileriki yüzyıllarda Çin'in sosyal ve siyasi yapısını değiştirecek Konfüçyüsçülük ortaya çıkmıştır. "Konfüçyüs din adamı değildi; ahlakçı ve sosyal bir filozoftu. Çin toplumu uzun bir savaş döneminin karışıklığından kurtulmaya çalışırken ortaya çıkan Konfüçyüs öğretisi, M.S. 5.yy. a değin egemen düşünce biçimi olmuş ve sanat da bu düşünceye bağlı olarak gelişmiştir" (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 401).

> "Atalara tapmayı emreder; teşkilatı, belli yasak ve müsaadeleri yoktur. Konfüçianizm hem bir din hem de bir felsefe niteliğindedir. Kaynağını ünlü Çin filozofu Konfüçyüs'ün (M.Ö. 551-479) ve öğrencilerinin derslerinden alır. Konfüçyüs düşüncesinin temel unsuru öğrenme ve bununla birlikte, tarihi bir süreklilik duygusu ile insanların aslında iyi olan yaradılışını öğretim yolu ile geliştirmek ve yetiştirmek görevlidir. Konfüçianizm, M.Ö. 136 yılından 1905 yılına kadar Çin felsefesinde, kültüründe ve devlet yönetiminde en güçlü ve önemli bir etki kaynağı olmuştur. Bugün artık bir din olarak varlığını büyük ölçüde yitirmekle beraber, beşeri münasebetlerde ve meselelerde uygulanan bir örf, bir töre olarak kendini gösterir" (Hacaloğlu, 1973: 55).

Zu Hanedanlığı, geçmişteki dönem sanatının devamı niteliğinde olsa da bronza olan ilgi M.Ö. 9. yy. da azalmaya başlamıştır. Fakat süsleme sanatında farklı motif arayışlarına gidildiği görülmüştür. Bu dönemde yeşim taşı da işlenmeye başlamış, seramik çanak-çömleklerde artış meydana gelmiş, yeni pişirim teknikleri türemiştir.

1.2.3. Han Hanedanlığı M.Ö. 206-M.S. 220

Zu Hanedanlığı'nın yok olmasının ardından Çin, Han Hanedanlığı (M.Ö. 206-M.S. 220) ilk imparatorluğu kurmuştur. Bu hanedanlıkta Çin Kültürü ve sanatı en parlak dönemini yaşamıştır. Saraylarda, sokaklarda ve tapınaklarda büyük heykeller, resimler, süslü motifler ortaya çıkmış, yeni teknikler denenmiştir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 401).

> "Han Dönemi'nin sonuna doğru, bronz sanatı yeni tekniklerle zenginleşir ve Çin'de emay tekniği görülür. Bronz kapların üstü emayla kaplanır. Emay, altın ve gümüşten yuvalar içinde eritilir. Böylece, yarı geometrik zengin bir motif kompozisyonu ortaya çıkar. Bu kompozisyon içinde hayvan ve peyzaj unsurları belirir. Dalgalar halinde gösterilen dağ silsileleri de birer resim öğesi olur. Turkuaz mavisi, kırmızılar ve yeşiller, altın ve gümüş tellerin sınırladığı yuvalar içinde ayrı bir renk olarak zenginlik kazanır. Bu yeni teknik, uzun süs iğnelerinde, kaşık saplarında ve bronz kaplar üzerinde görülmüştür" (Turani, 1983: 270).

Han Hanedanlığı'nda kağıdın ilk bu dönemde bulunması, taştan mezar heykellerin ortaya çıkması ve ipeğin farklı alanlarda çeşitlendirilip kullanımının artması, ileriki yüzyıllarda sanatın gidişatına ve ticarete büyük katkıda bulunmuştur. Çin'de İpek dokumacılığının ilerlemesi Batı'nın ilgisini çekmiş, önemli ölçüde ihracat ürünü haline gelen ipeğin Çin'le Batı'yı bağlayan yola ismi verilerek, İpek Yolu denmiştir. Ayrıca, bu dönemden başlayarak ileriki yüzyıllarda sanat alanını önemli ölçüde etkileyen Konfüçyüsçülük, Budacılık ve Taozim gibi felsefeler zenginleşip, gelişmeye de başlamıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 401).

> "Han Hanedanı'nın çöküşü ile Tang Hanedanı'nın 617 yılında iktidara yükselişi arasındaki izleyen 400 yıllık istikrarsızlık süresince Kuzey Çin'in büyük kısmı bir kez daha yabancı hükümranlığına girdi ve bu dönemde Budizm, Konfüçyüsçülük ve Taoculuk ile bazı rekabetler de yaşayarak geniş kabul görmeye başladı" (Fleming, Honor, 2016: 255).

1.2.4. Tang Hanedanlığı 617-907

Han Hanedanlığı'nın ardından, Tang Hanedanı 617-907 yılları arasında kurulmuştur. Çin sanatı bu dönemde resim alanında kendisini ilerletmiş, hanedanlığın önemli bölgelerinde birçok ressamların toplandığı merkezler gelişmiştir. İlk defa Tang Dönemi'nde görülen manzara resmi, üslup bakımından kendine has oluşu, anlatımı ve tekniği açısından, Batı'dakine göre farklı niteliğe sahip olmuştur. Manzara resminin özünü ve kaynağını Taozim felsefesi şekillendirmektedir (Bkz. Resim 7) (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 402).

Resim 7- Tang Hanedanlığı'nda Li Sixuen (651-716) tarafından ipek üzerine yapılmış manzara resmi (https://www.comuseum.com/painting/masters/li-sixun/sailboats-and-pavilion/, Erişim: 25 Eylül 2019)

> "Taoizm, M.Ö. 5. yy. da ortaya çıkmıştır ve Konfüçyanizm gibi hem bir din hem de bir felsefe olarak yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. Çağdaş Taoizm, başlıca rakibi Budizm'den birçok özellikler ve ayinler aldığı gibi halk geleneklerinin birçok uygulamalarını ve inançlarını da benimser. Taoist doktrin, yapılan iyi ve kötü işlerin gereğince karşılığını göreceğini öğretir; Konfüçianizm'in birçok ahlâk değerlerini, Budistlere has hoşgörüyü ve kendi inancı olan nefsini denetleme ve sadelikle yetinme gibi faziletleri savunur. Bir felsefe olarak, Taoizm, Çin'de bugün bile oldukça önemli bir yer tutmaktadır" (Hacaloğlu, 1973: 57).

Taoizm felsefesi, doğal dünyanın pek çok özelliğini, yani kayaların, akarsuların, vadilerin, tepelerin, Yin ve Yang'ın enerjisinin maddi düzenleyici bir güç olduğuna inanmıştır. Taoizm'e göre bir insanın içsel huzurunu bulabilmesi için, evrenin doğal güçlerini, değişimin kaçınılmazlığını kabul etmesi ve ona uyumlu bir şekilde yaşaması gerektiğini benimsemiştir. Kısaca anlatmak gerekirse Çin sanatında, ilk manzara resimlerini bu düşünce biçimi oluşturmaktadır.

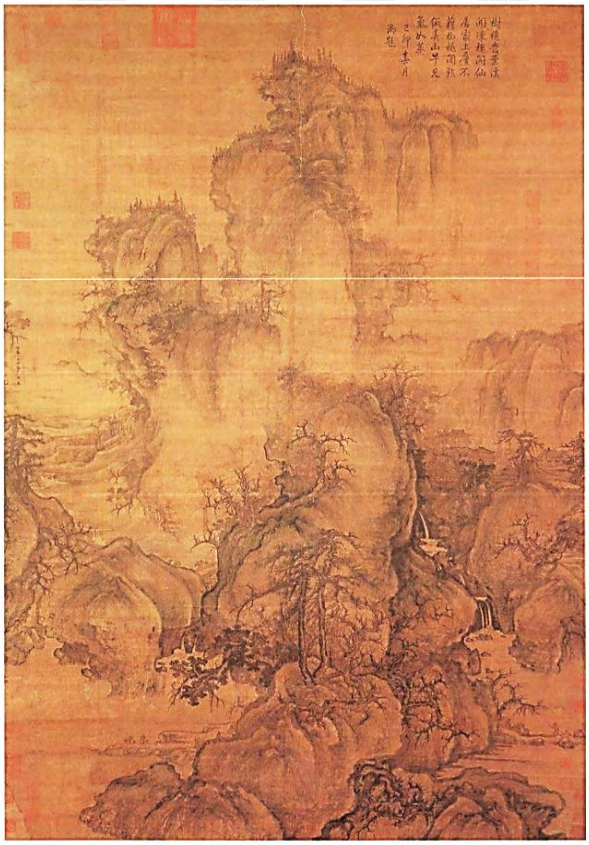

Resim 8- Guo Xi'nin manzara resmi, 1072, İpek üzerine mürekkep ve ince boya, 1.58 x 1.08 m. Milli Saray Müzesi, Taipei, Tayvan
(Fleming, Honour, 2016: 274)

Manzara resimleri, elit bir sanat olarak değerlendirilmiştir. Bu resimler, soylu sınıfı çevresine hitap ettiği için her ressamın yapabileceği ya da kabul göreceği tarzda olmamıştır. Manzara resimleri iyi eğitim almış, soylu sınıfı zihniyetine sahip, az sayıda sanatçının kabul gördüğü bir sanat üslubu olmuştur.

> "Bir resmi anlaşılır ve güzel kılan altı ilke;
> 1. Ahenk ruhuyla canlandırma,
> 2. Fırçanın kullanımında yapısal yöntem,
> 3. Formların resmedilmesinde nesneye bağlılık,
> 4. Renklerin kullanımında türe uygunluk,
> 5. Doğru planlama,
> 6. Kopyalamada geçmiş deneyimlerin aktarılması,
>
> Xie He tarafından M.S. 6. yy. başlarında telaffuz edilen bu ilkeler, Çin sanat kuramının temellerini oluşturur" (Fleming, Honour, 2016: 272).

Bu dönemlerde Çin sanatına ve kültürüne etkili olan bir diğer felsefe biçimi de Budizm olmuştur. Aslen bir Hint dini olan Budizm, Çin'e M.S. 1. yy. da girmiştir. Zaman içerisinde ticaret yollarının gelişmesi ile Doğu ülkelerine kadar gelen Budizm felsefesi, ulaştığı bölgelere göre değişiklik göstermiş ve her bölge kendi içinde bu felsefe biçimini geliştirmiştir (Hacaloğlu, 1973: 56).

> "Budizm, Çin Kültür mirasının bir parçasıdır ve sanatta, edebiyatta, felsefede ve folklörde kendini gösterir. İnsan ve hayvan cümle yaratıkların hayatının kutsallığını ve (karma) adı verilen moral karışıklık prensiplerini (iyilik veya ceza görme) öğretir. Şehvet düşkünlüğü ve kendi kendine işkence konularında aşırı hoşgörüyü benimsemez. Düşünceye dalarak kendi kendine denetlemeyi savunur ve bütün acı çeken varlıklara şefkat göstermeyi, aynı zamanda birçok bedenler değiştirdikten sonra ruhun cennette nurlu bir kurtarıcı olması ülküsüne bağlılığı över. Böylelikle Budist Çinliler, kişinin dışında metafizik bir kökten gelen insanüstü varlıkların bulunduğuna inanmakta ve bu varlıkları BUDA olarak saymaktadırlar" (Hacaloğlu, 1973: 56).

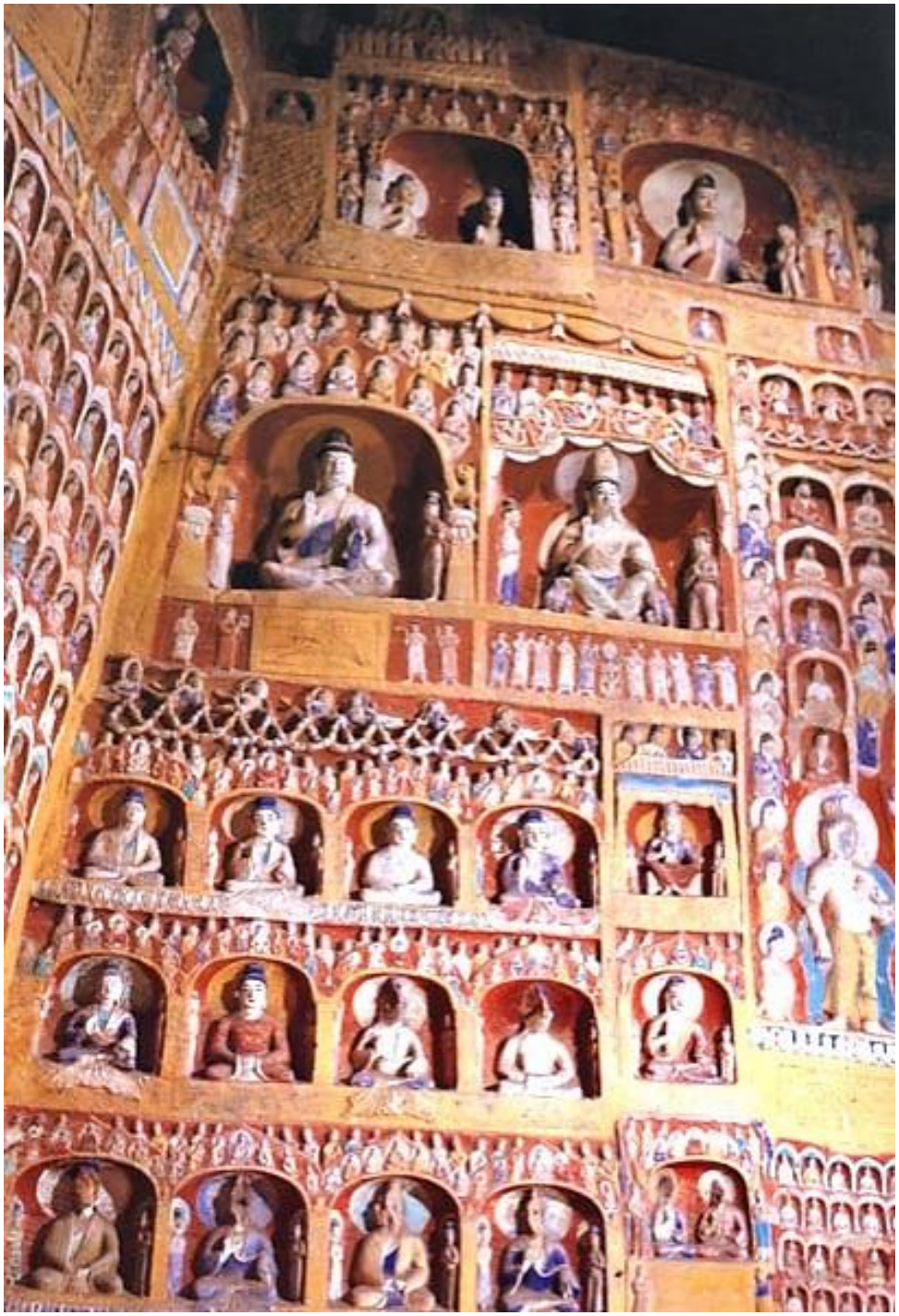

Resim 9- Buda'nın yaşamına ilişkin öyküleri görüntüleyen bu boyalı kabartma oymalar, Shanxi eyaletindeki Datong yakınlarında bulunan Yun'gang'ın Budist Mağalarının içlerini süslemektedir, M.S. 470-80 dolaylarından kalmadır
(https://depts.washington.edu/chinaciv/bud/5temcave.htm, Erişim: 26.09.2019)

Budizm, Çin'de kök salmaya başladığında, resim ve heykel sanatında önemli bir yer edinmiştir. Duvar resimlerinde, heykelde ve mağaralardaki oymalarda Buda'nın yaşamını anlatan birçok eserler yapılmıştır (Bkz. Resim 10-11-12). Hindistan tarzına kıyasla Çinli sanatçılar, zamanla kendi stillerini geliştirerek yumuşak geçişleri, doğallığı ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde Çin Budizm sanatı, zarafet ve incelik zirvesine ulaşmıştır. Fakat iç isyanlar sonucunda, M.S. 9. yy. da Budizm'in yasaklanması üzerine heykel sanatı bir süre gerileme dönemi yaşamıştır.

Resim 10- Buda'nın ceylan olarak avatarının duvara tasviri, Dunhuang Çin M.S. 5. yy. (Fleming, Honour, 2016: 262)

Resim 11- Buda ve Bodhisattva' ları* betimleyen heykeller, M.S. 7.-8. yy. lar, Mogao Mağarası Dunhuang, Çin
(Fleming, Honour, 2016: 265)

* Bodhisattva, Budist düşüncede kendini tüm duyarlı canlıların Budalığa ulaşmasına yardımcı olmaya adamış kişidir.

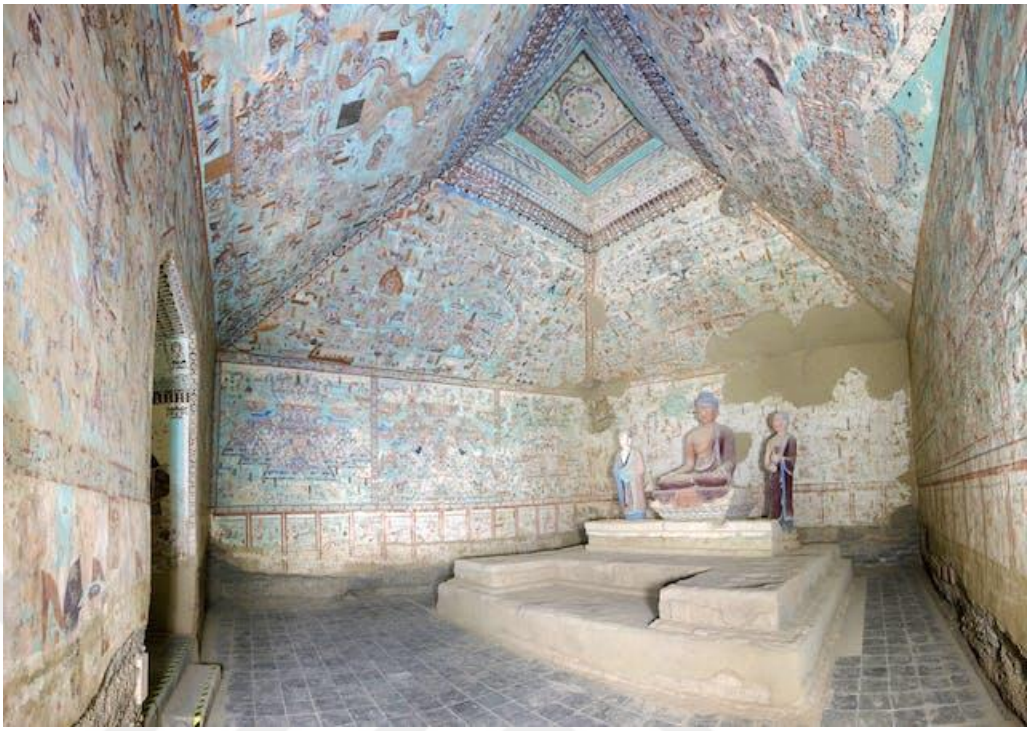

Resim 12- Mogao Mağaralarında Buda'nın duvarlara işlenmiş öyküleri, Dunhuang, Çin, M.S. 9. yy. (https://www.apollo-magazine.com/art-diary/cave-temples-of-dunhuang/?map=active, Erişim: 28.09.2019)

> "Budizm'in Çin versiyonu neredeyse bütünüyle milli inanç haline gelmişti ve Konfüçyüsçüler ile Taocular tarafından zenginliklerin tapınaklarca ve insan gücünün manastırlardaki verimsiz bekarlık hayatı nedeniyle tüketilmesinden ötürü suçlandılar. Tahttaki hükümdar, 845'te tüm "yabancı" dinleri, özellikle de Budizm'i yasakladı. Yaklaşık 4600 tapınak ve 40.000 mabet tahrip edilirken 200.000 kadar keşiş tarlalara çalışmaya gönderildi" (Turani, 1983: 266).

Bu yasağın ardından Budizm, yok olmanın eşiğine gelse de aradan çok zaman geçmeden canlanma dönemine girmiştir. İlerleyen dönemlerde, 9. yy. da Budizm heykelciliği de Moğol İmparatorluğu himayesi altında tekrar eski günlerine dönmüştür. Yaşanan bu iç savaş sonrası Çin, siyasi açıdan toparlanamayıp 907'de dağılarak bir süre Beş Hanedan Devri'ne geçiş yapmıştır (Fleming, Honour, 2016: 276).

1.2.5. Song Hanedanlığı 960-1279

> "Tang Hanedanı'nın yıkılmasından sonra Çin bir süre Beş Hanedan (1907-960) ve On Krallık (907-980) dönemine girmiştir. İzleyen Song Hanedanı dönemi (960-1279), Kuzey (960-1127) ve Güney (1127-1279) olmak üzere iki evreye ayrılır" (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

Song Hanedanlığı imparatorları, entelektüel gelişmişlikleriyle tanınmışlardır. İmparatorların bu denli sanata düşkün olmaları, ülkede sanatsal bir bağlılık kültürünü teşvik etmiştir. Hatta kendilerini sanat alanında eğitmiş ve sanatı mümkün olduğunca korumayı vatandaşlık görevi olarak görmüşlerdir. Toplumun diğer zengin üyeleri bu tutumu taklit ederek, sanatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde sanat alanında önemli katkıları olan ressamlarda yetişmiştir.

> "Kuzey Song Dönemi'nin en önemli ressamları Li Cheng, Fan Kuan, Guo Xi, Mi Fei ve Li Gonglin'dir. Li Tang 1127'de güneye kaçmış ve Hangzhou'da kurulan akademinin başına geçmiştir. Güney Song Dönemi'nin en önemli manzara ressamları Ma Yuan'la Xia Gui'dir. Bu iki sanatçının oluşturduğu Maxia Okulu, dönemin en önemli resim türü olan manzara resminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur" (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

Resim 13- Xia Gui (1195-1230) "Yükselen İs İle Berraklık" adlı manzara çalışması, Çin (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/36005, Erişim: 01.11.2019)

Manzara resimlerinin bu dönemde daha fazla gelişmesini sağlayan bir diğer unsur da Zen Budizm'inin 6.yy. da Çin'e girmesi olmuştur. Cu Hi adlı filozofun kendi görüşleriyle ortaya çıkan bu düşünce şekli, Yeni-Konfüçyüsçülük adıyla da anılmaktadır. "Zen, her şeyden önce bir tasavvur ve irade disipliniydi. Zen'e göre ruhun, doğa içinde yaşaması isteniyordu. Dolayısıyla bu düşüncenin sanata ne kadar yararlı olduğu anlaşılabilir" (Turani, 1983: 272). Bu düşünce biçimini benimseyen ressamlar, insan ruhuna dokunan ve bunu temsil ettiğine inandıkları doğal güzelleri (şelaleler, ırmaklar, uçurum kenarındaki ağaçlar, rüzgarda uçan yapraklar v.b.) eserlerine yansıtmışlardır. Song Hanedanlığı'ndan sonra, Çin'de hiçbir uygarlıkta manzara resimleri bu derece öneme sahip olamamıştır. Ayrıca bu hanedanlıkta bambu resimleri, ressamların düşünce tarzını simgelediği için yaygınlaşmıştır. Kaligrafi teknikleriyle tasvir edilen bambu sapları, ressamların en sevdiği konular arasında yer edinmiştir (Bkz. Resim 14) (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

Resim 14- Wen Tong (1018-1079), ipek üzerine mürekkep ile bambu resmi, Song Hanedanlığı (960-1279) (https://www.comuseum.com/product/wen-tong-ink-bamboo/, Erişim: 01.11.2019)

Song Hanedanlığı'nda seramik ve porselen sanatı sadece Çin'de değil tüm dünyada önde gelen sanat tarzını oluşturmaktadır. Bu dönemde, seramik sanatı için temel olan bileşenler sırlama, dekorlama, fırınlama teknikleri, renk çeşitliliği ve kalıplama teknikleri olmuştur. Estetik bir biçimde ele alınan bu seramikler, ustaların her zaman kendi mallarını yaratmanın, yenilikçi yollarını araması sebebiyle gelişmeye devam etmiştir (Blunden, Elvin, 1989: 136).

Genel olarak, Song Hanedanlığı seramik biçimleri, geçmiş dönemlerdekine kıyasla daha sade ve yalın olmuştur. Formların çoğunlukla tek renkli ve ince sırlarla kaplı olmaları, kendilerine has bir tarz yarattıklarını göstermektedir.

Song Dönemi'nde kuzeyde beyaz renkli, bezemesiz ya da kazıma kabartma bezeli, gri-mavi sırlı, üstü buz çatlaklarıyla bezeli, eflatun-mavi sırlı, mor ya da kırmızı lekelerle bezeli sert ve gözeneksiz seramikler bulunurken, güneyde ise parlak siyah ya da kahverengi sırlı üstü kuş ve hayvan figürleriyle bezeli seramikler üretilmiştir. Seladon sırlı seramiklerde hem kuzeyde hem de güneyde yapılmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

Resim 15- Balık figürlü ince sırlı seramik, Kuzey Song Hanedanlığı (960-1234) (https://www.christies.com/features/My-Passion-Song-Ceramics-8906-3.aspx, Erişim: 27.10.2019)

İmparatorluk mahkemeleri*, seramiklerin gündelik yaşamda kullanılmasının yanı sıra yeni formlar, üretim teknikleri ve hammaddeler geliştirmiş, bu da porselen fırınlarının hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemde üretilen seramik eşyaların birçoğu çok değerli olmuştur. İmparatorluk mahkemeleri haraç ve yıllık vergi olarak kullanmışlardır. Sırların ve formların teknik uzmanlığı, yaratıcılığı, estetik açıdan kusursuz olması sebebiyle Song Dönemi seramiklerinin rakipsiz olduğu düşünülmektedir. Günümüzde bu seramikler hala uluslararası ilgi görmekte ve sonraki nesillere seramik sanatının gelişmesi açısından ışık tutmaktadır (http://factsanddetails.com/china/cat2/4sub9/entry-5480.html#chapter-0, Erişim: 27.10.2019).

Resim 16- Seladon sırlı porselen, 11.-12. yy. Song Hanedanlığı (960-1234) (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/49914, Erişim: 28.10.2019)

* İmparatorluk mahkemeleri, Çin'de en büyük devlet organıdır.

1.2.6. Yuan Hanedanlığı 1280-1367

Song Hanedanlığın sonra ermesinin ardından, Yuan Hanedanlığı 1280-1367 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu dönemde Moğolların başındaki Cengiz Han soyunun yönetimi ele geçirdiği ve Yuan adında bir hanedanlık kurdukları belirtilmektedir. Kubilay zamanında ülke, ekonomik bakımdan sıkıntı çekse de ticaretin arttığı ve sanat alanında yenilikler yapıldığı görülmektedir.

Moğollar yavaş yavaş Çin Kültürünü ve sanatını benimsemiş mimari, dekoratif sanatlar, tekstil, özellikle seramik ve resim sanatına önem vermişlerdir. Manzara resimlerinin yanı sıra av sahnelerini, biniciliği ve halk hayatından sahneleri resimlerinde kullanmışlardır (Turani, 1983: 273).

Resim 17- Liu Guandoa, 1275-1300, ipek üzerine yapılmış av sahnesi, Yuan Hanedanlığı (1280-1367)
(Watt, 2010: 78)

Yuan Dönemi'nin şartlarına göre yapılan bazı resimler de ressamlar için sembolik manada anlamlar içermiştir.

> "Örneğin her daim yeşil kalan dirençli bambuyu; şartlara göre eğilen, kendini topluma uyduran, ancak dürüstlüğünü koruyan mükemmel eğitimli beyefendilere benzetmiştir. Bu nedenle, bambu bitkisinin bu ahlaki niteliklere ihtiyaç duyulan baskıcı Yuan Dönemi'nde her zamankinden fazla resmedilmiş olması tesadüfi değildir. Bambu resmi, ayırt edici hale gelmiştir. Sapları ve sivri yaprakları tabiatıyla aynı zamanda hattat olan sanatçılar için özel bir büyüleyiciliğe sahipti. Mevsimlere, günün vaktine ve atmosferdeki neme göre daima değişen görüntüsü, resim veya kelimelerde doğanın canlı ruhunu yakalamak isteyenler için bir tecrübe oluşturmaktaydı" (Fleming, Honour, 2016: 548).

Resim 18- Li Kan (1245-1320) tarafından Yuan Hanedanlığı'nda ipek üzerine yapılmış bambu ve kayalar
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/40456, Erişim: 28.10.2019)

Song Hanedanlığı yanı sıra Yuan Hanedanlığı da seramik sanatına destek olmuştur. Kobalt ile yapılmış mavi-beyaz porselenler, dönemin en büyük yeniliği olarak görülmektedir. Genellikle bitki motifleriyle süslenmiş bu sır altı seramikleri, çanak, vazo, tabak gibi gündelik yaşamda kullanılan formlar üzerine yapılmıştır (Bkz. Resim 19). Ayrıca bu seramikler önemli bir ticari mal haline gelmiştir. Batı'da birçok sanatçı ve zanaatkar tarafından taklit edilerek üretilmeye çalışılmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

1340-1350 yıllarında Yuan İmparatorluk mahkemelerinde artan bölünmeler, yaygın yolsuzluklar sebebiyle isyanlar baş göstermiş, hanedan yavaş yavaş çöküşe doğru sürüklenmiştir.

Resim 19- 14. yy. da sıraltı dekorlama tekniği ile yapılan mavi-beyaz vazo, Yuan Hanedanlığı
(Watt, 2010: 279)

1.2.7. Ming Hanedanlığı 1368-1644

Ming Hanedanlığı (1368-1644), Yuan Hanedanlığı'nın (1280-1367) düşmesi ile Mançu Qing Hanedanı'nın yükselişi (1644-1911) arasında bir yerel yönetim dönemini temsil etmektedir. Ming Dönemi, kültürel anlamda restorasyon ve genişleme dönemi olarak görülmüştür. Dönemin önde gelen sanatçıları, yerli sanatsal gelenekleri yeniden ele almaya çalışmıştır. Song Hanedanı'nın figürlerini, manzara temalarını ve stillerini Ming İmparatorlarının dekoratif ihtiyaçlarına uyacak şekilde yeniden canlandırmış ve uyarlamışlardır.

İlk Ming İmparatoru Hongwu, sanatta bazı stilleri dayatarak kendi kültürel sistemini getirtmeye çalışmıştır. Sanatçılar da saraydaki bu entrikalardan ve dayatmalardan bunalmış ve başkentten uzakta yeteneklerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Bu sanatçılardan birine örnek vermek gerekirse:

> "Dai Jin (1388- 1462), bir balıkçıyı kırmızı ceket giymiş olarak gösteren bir resim yaparak imparatora karşı gelinceye kadar (kırmızı, ancak imparator huzuruna çıkanlar giyebilecekleri bir renkti) Ming sarayında resim yapmıştı. Dai Jin saraydan kovulunca, memleketi Hangzhou'ya gitti ve adı, Güney Song akademisinin romantik tarzında resim yapan bir grup profesyonelle ve saray ressamıyla birlikte anılmaya devam etti. Zhe okulu olarak bilinmekteydi" (Blunden, Elvin, 1989: 139).

Resim 20- Dai jin (1388-1462) İpek üzerine açık renkli mürekkep ile yapılmış "Karda Eve Dönüş" adlı eseri, Ming Hanedanlığı (1368-1644) (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/44699, Erişim: 02.11.2019)

"16. yy.'ın sonlarında, Dong Qichang (1555-1636) adlı bilgin-ressam, sonraki sanatçı ve sanat eleştirmenleri kuşakları üzerinde önemli ölçüde etkide bulunmuştu. Bu bilgin-ressam resmi, "kuzey" ve "güney" okulları olarak ikiye ayrılmıştı ki, "kuzey" okulu, süslemeye yönelik ve renkli bir tarzda resim yapan saraya bağlı ve profesyonel akademik sanatçıları ve "güney" okulu da şiirsel esinlenme ve bir anlatım aracı olarak manzarayı kullanmak üzerinde yoğunlaşan amatör aydın (Wenren) sanatçıları temsil etmekteydi" (Blunden, Elvin, 1989: 139).

Ming Hanedanlığı seramik sanatı benzersiz kalitesi ile dünyaca ünlü hale gelmiştir. Özellikle kobalt mavisi ve beyaz porselenleri, dünyanın her yerine ihraç edilmiştir. Porselen için ana üretim merkezleri, hammadde bolluğu sebebiyle güney Çin'de Jiangxi eyaletindeki Jingdezhen olmuştur. Bu dönemdeki bitkisel motiflerin yanı sıra, ejderha betimlemeleri sır altı dekor tekniğinde görülmektedir. Ayrıca sır üstü dekorlama tekniğinin uygulandığı çok renkli süslemeli porselenler de üretilmiştir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 403).

Resim 21- Ejderha motifiyle süslenmiş, mavi beyaz sır altı matara şişe, 14.yy. Ming Hanedanlığı (1368-1644)
(https://www.britannica.com/art/pottery/Ming-dynasty-1368-1644, Erişim: 01.11.2019)

1.2.8. Qing Hanedanlığı 1644-1911

Ming Hanedanlığı'nın sonlarına doğru, kuzeydoğu Asya'dan gelen Mançurya (Qing) güçleri imparator Shunzhi'nin önderliğinde, Ming ordusunu yenerek Qing Hanedanlığı'nı kurmuştur. Bu hanedanlık (1644-1911), Çin'deki son imparatorluk hanedanıydı ve yaklaşık 300 yıllık dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Qing imparatorluk mahkemeleri ipek üretimine, emaye işlerine, tapınak yapımına, özellikle porselen ve dekoratif sanatlara destek olmuşlardır. "Resim sanatında Yuan Dönemi sanatçılarına büyük ilgi duyan bu dönemde bazı ressamlar yaşadıkları yörelerde belli gruplaşmalar oluşturmuşlardır. Qing Dönemi'nin en önemli ressamları, Huang Gongwang'la Ni Zan'ın üslubunu sürdüren Dört Wang'lar, Wu Li, Yun Shoupinh, Gong Xian, Hongren, Bata Shanren ve Shitao'dur" (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 404).

Resim 22- Wu Li (1632-1718) ipek üzerine yaptığı eseri, Qing Hanedanlığı (1644-1911) (http://www.chinaonlinemuseum.com/painting-wu-li-travelers-among-streams.php, Erişim: 03.11.2019)

Resim 23- Gong Xian (1619-1689), kağıt üzerine yapılan manzara resmi, Qing Hanedanlığı (1644-1911)
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/65620, Erişim: 03.11.2019)

Qing Hanedanı sanatı, genel olarak 2500 yıl boyunca geliştirilen tüm sanat stillerinin bir sonucu olarak görülmektedir. Kangxi İmparatoru, Ming Dönemi'nden kalma porselen üretimini tekrardan ön plana çıkarmış ve lake, mine, yeşim atölyeleri kurmuştur. Yeşim işlerinin kalitesi, bu dönemde yüksek ve ustalık bakımından diğer dönemlere kıyasla daha iyi bir yere gelmiştir. Fakat bu ilerleyiş sadece süsleme sanatı üzerinde gerçekleşebilmiştir (Bkz. Resim 24).

> "Mineler, dokumalar, yeşim, fildişi, oyma vernikli ağaçlar ve porselende birçok ortak motif vardı ve İmparator Kangxi tarafından 1680'de sarayda kurulan atölyelerde yapılmışlardı. Vernikli ağaç oymalar güneyde yapılmış ve 17. yy. başlarında çöken Jiangxi'deki Jingdezhen fırınları canlandırılmışlardı. Ming Dönemi'nde, sırlanma sonrasında işlenen beş renge ek olarak başka renklerin de uygulanmasıyla, Avrupa'da yeşiller ailesi (famille verte) diye bilinen eserler üretilmişti" (Blunden, Elvin, 1989: 140).

Resim 24- Oyma yeşim taşı madalyon veya düğme, 18. yy. Qing Hanedanlığı (1644-1911)
(https://www.britannica.com/art/Chinese-jade, Erişim: 20.11.2019)

18. yy. da Batı etkisinin giderek arttığı ve Avrupalıların Çin'e nüfus etmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Binlerce yıldır kendi sanat tarzını geliştiren ve genelde dışarıya karşı kapalı olan Çin, Batı'nın müdahaleleri sonucunda sanat tarzı özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Fakat bu durumdan sadece Çin değil Batı da etkilenmiş ve Çin sanatına kendi sanat biçimlerinde yer vermiştir. "Fırçayla dile getirilmiş bir fırça izlenimciliği yanında Avrupa sanatındaki empresyonist (izlenimci) ve post-empresyonist (izlenimcilik sonrası) sanatçılar, hep bu Uzakdoğu sanatından etkilenmişlerdir" (Turani, 1983: 273).

1.2.9. Çin Cumhuriyeti 1911-1949

19. yy. Qing Hanedanlığı'nın sonlarına doğru, Çin'deki kültür ve sanat giderek daha da Batı sanatının etkisi altına girmiş, sanatın özü ve tarzı bu yüzyılda değişmeye başlamıştır. 1911'de Cumhuriyetin kurulmasıyla, Qing Hanedanlığı sona ermiş ve Batılaşma hareketi giderek büyük bir yükseliş göstermiştir. Bu etkiler genellikle süsleme sanatı üzerinde görülmüştür. Batı'da görülmekte olan seramik ve porselen süslemelerinin, yeşimlerin, lakelerin, ağaç işlerinin çoğu bu yüzyıla aittir. Ticaretin artması için yapılan bu eserler, zamanla Batı tarafından kopyalanarak kendi sanat tarzlarına dahil edilmeye başlanmıştır. Çinlilerin de cam üzerine resim yapmaları batı etkisiyle olmuştur. Çin'deki birçok öğrencinin, yurtdışına sanat eğitimi alabilmek için Avrupa ve Fransa tarzı ülkelere gittiği ve oradaki sanat biçimlerini özümseyip kendi kültürleriyle birleştirmeye çalışmaları bu etkileşimlere bir başka örnektir. Yaşanan bu etkileşimler Kültür Devrimi'ne kadar devam etmiştir (Fleming, Honour, 2016: 691).

Resim 25- Fransa'da eğitim gören Çinli sanatçı Xu Beihong'un tuval üzerine yağlı boya ile yaptığı Yang Zhongzi'nin aile fotoğrafı, 1928 (http://www.cafa.com.cn/en/opinions/reviews/details/8325814#images-10, Erişim: 02.11. 2019)

Resim 26- Fransa'da eğitim gören Çinli sanatçı Dong Xiwen'in "Küçük Dilenci" adlı eseri, tuval üzerine yağlı boya, 1947 (http://www.cafa.com.cn/en/opinions/reviews/details/8325814#images-13, Erişim: 02.11.2019)

"Şanghay'da etkinlik gösteren Liu Haisu'yla (1895-?) Pekin'de çalışan Jupeon, öğrenimlerini Avrupa'da yapmış ve Batı'nın teknikleriyle geleneksel sanat türünü birleştiren bir üslup geliştirmişlerdir. 1937'de Japonya'nın Çin'in doğusunu ele geçirmesiyle birçok sanatçı Batı bölgelerine göç etmiş ve sanat kurumları etkinliklerini Chengdu, Kunming ve Chongging'de yürütmüşlerdir. Bu dönemde sanatçılar bir yandan Batı tekniklerinde ustalaşırken, bir yandan da Çin'in halk sanatlarına ve arkeolojik değerlerine yakınlık duymaya başlamışlar, ayrıca savaş acıları ve yoksullukla yüz yüze gelerek toplumsal reformların gerekliliğini kavramışlardır. Uzun bir süredir gündemde olan halk hareketi ülkede komünizmin yollarını açmış ve bu yeni ideoloji özellikle ağaç baskı sanatında anlatım bulmuştur" (Bkz. Resim 27) (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, 1997: 404).

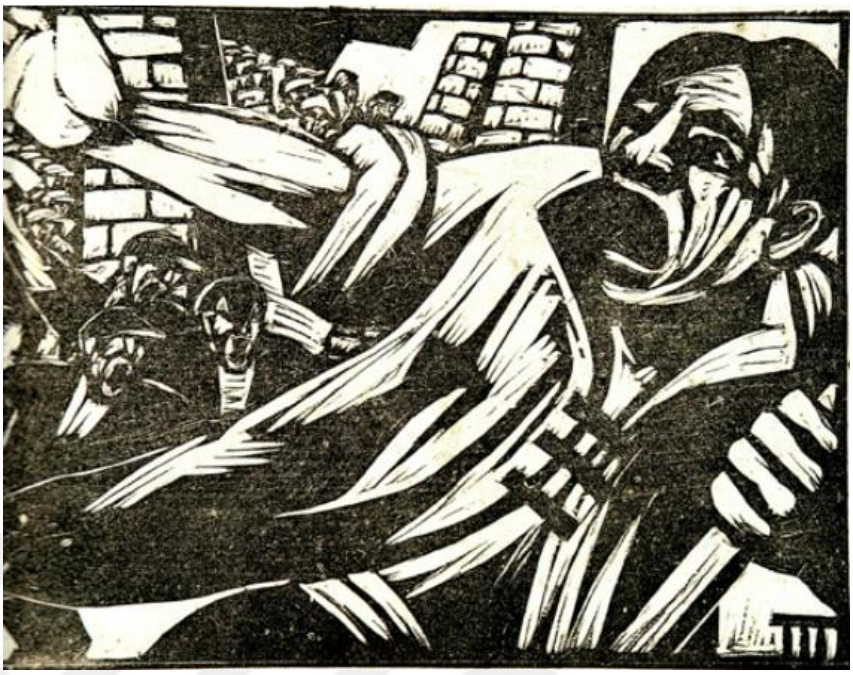

Resim 27- Komünistler arasındaki iç savaşı anlatan "Ön Tarafa!" adlı ağaç baskı, Hu Yichuan, 1932, Çin
(https://justseeds.org/modern-chinese-woodcuts/, Erişim: 02.11.2019)

1.2.10. Çin Halk Cumhuriyeti 1949-..

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile sanatın devlet yapısı altında toplanması ve siyasetin yönlendirmesi sanat tarzlarını ciddi biçimde etkilenmiştir. Sanat, bir siyasi mesaj aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Resimlerde, süsleme sanatlarında ve özellikle ağaç oymalarında görülmüştür. Sanatın devlet kontrolüne geçmesi ile soyut anlatımcılık, ekspresyonizm yasaklanmış ve devrimci düşünce tarzı hakim olmaya başlamıştır. Bu zamandaki resimler genellikle halk hayatını, fabrikaları, işçi sınıfını ve mutlu insanları ele almıştır. Ayrıca siyasetin, sanat okulları üzerindeki etkisi son derece katı duruma gelmiş öğrenciler devletin istediği tarzda resimler yapmaya zorlanmıştır (Bkz. Resim 28).

> "Kültür Devrimi 1966'da başladı ve şiddet ve yıkıcılığın şiddetli saldırısına dayanamayan sanatlarda baş aşağı bir gidiş görüldü. Sanat okulları kapatıldı ve sanatçılar dağıtıldı. Birçokları hapse atıldı, diğerleri ise, kırsal yörelerdeki çiftliklerde çalışmaya gönderildiler ve ancak boş zamanlarında, o da bulabildilerse, resim yaptılar. Sanat dergilerinin yayımlanması, 1966'da yasaklandı ki bu, 6 yıl sürecekti. Kültürel baskı, Dörtlü Çete'nin 1976 tarihindeki düşüşü, Kültür Devrimi'nin sonunu ilan edinceye kadar sürdü" (Blunden, Elvin, 1989: 173).

Resim 28- Şanghay Tiyatro Akademisi, devrimci karakterler, Jiasheng Ding, 1974, Çin (https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/44hl41NY7Mb4Jx4tPJpzwty/seeing-red-the-propaganda-art-of-china-s-cultural-revolution, Erişim: 03.11.2019)

Resim 29- "Büyük Zafer İçin Birleşin" Yang Yongsheng, 1974, Çin (https://www.digitalartsonline.co.uk/features/printing/how-persecuted-artists-adapted-their-work-during-chinese-cultural-revolution/#2, Erişim: 03.11.2019)

1980'lerde, devletin sanat üzerindeki kontrolü giderek azalmaya başlamış, sanat daha cesur bir tarzla ele alınmaya başlanmıştır. Batı stillerinin ortaya çıkması ve hükümetin sanatta çıplaklık konusunda katı bir duruş sergilemesine rağmen, çıplaklık figürlerinin daha çok ele alınması bu durumun bir göstergesidir.

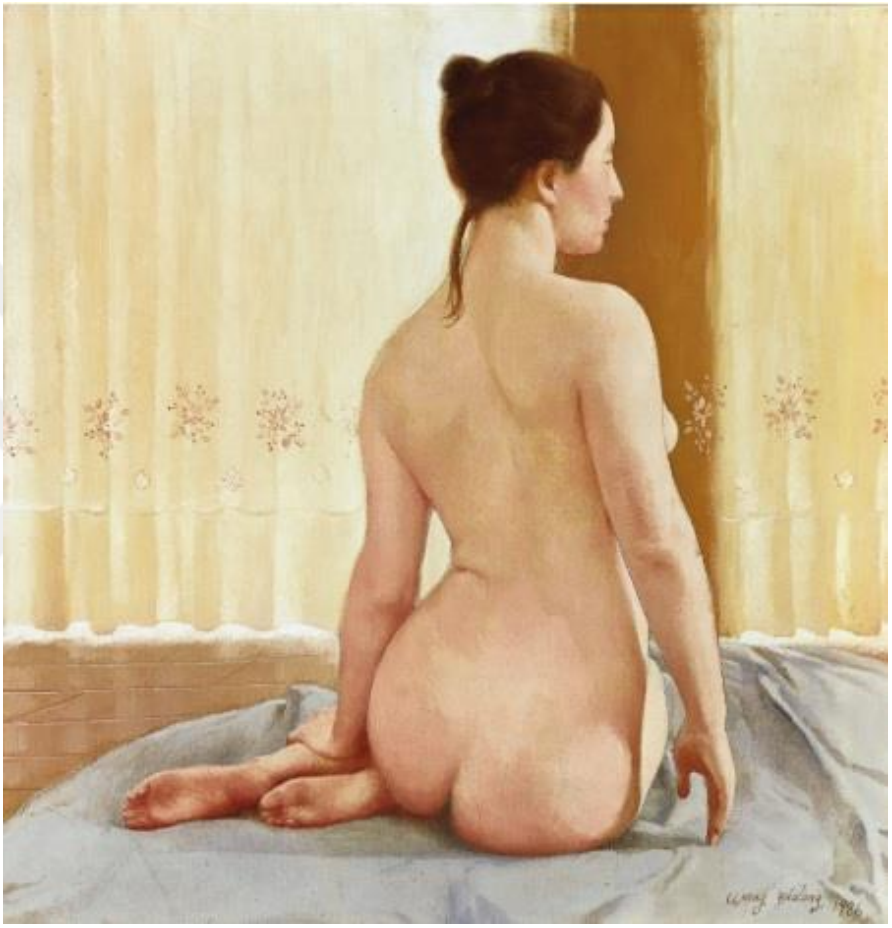

Resim 30- Wang Yidong "Çıplak" adlı eseri, tuval üzerine yağlı boya, 1986, Çin (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/wang-yidong-5323078-details.aspx, Erişim: 04.11.2019)

1985'ten sonra sanat giderek daha cesur bir hal almış, avangard sanat biçiminin de ortaya çıkmasıyla, bir zamanlar tehdit olarak görülen geleneksel resim tarzı, hükümete daha güvenli bir alternatif olarak görünmüştür. 1989'un ortalarında Pekin'deki sıkı yönetim dayatmasına karşılık, Çin Ulusal Galerisi'ndeki Güzel Sanatlar Akademisi'nden çıplak yağlı boya resimleri, enstalasyon, performans sanatı ve hükümetle alay edilen basılı kağıtların içerdiği bir avangard sergisinin ciddi oranda kalabalık çektiği görülmüştür. Hükümet, bu tarz sanatların ahlaki değerleri düşürdüğü ve çökerttiği iddiasıyla sanatsal üretimlere, sergilere ve yayınlara yeni sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalara karşı gelmeye çalışan bazı sanatçılar, hükümet tarafından tutuklanıp hapse atılmıştır (https://www.comuseum.com/painting/history/modern-china/, Erişim: 04.11.2019).

Bugün Çin'deki sanatların, geçen yarım yüzyıla oranla daha fazla özgür olduğu görülmektedir. Ancak bu özgürlüğün de sınırları vardır. Sanatsal özgürlüğün dizginlenmesinin, hükümete kıyasla çok daha eski dönemlerden itibaren olduğu düşünülmektedir. Sanatçının kendi kişisel özgürlüğü, temelde Çin geleneksel kültürüne bağlı olduğu için, o dönemlere ilişkinin sadakat, uyum ve sorumluluk duygusu içermektedir. Genellikle bir hanedanlığın çöküşünde ya da sanatçı ciddi oranda baskı altında kaldığı zaman, bireysellik ve özgür düşünce daha güçlü bir hal almaktadır.

2. BÖLÜM

ENFİYE KULLANIMI VE ENFİYE SAKLAMA KAPLARINA GENEL BİR BAKIŞ, ÇİN KÜLTÜRÜNDE ENFİYE ŞİŞELERİ, TASARIM ÖZELLİKLERİ VE GÜNDELİK YAŞAMDAKİ KULLANIMI

2. BÖLÜM

ENFİYE KULLANIMI VE ENFİYE SAKLAMA KAPLARINA GENEL BİR BAKIŞ, ÇİN KÜLTÜRÜNDE ENFİYE ŞİŞELERİ, TASARIM ÖZELLİKLERİ VE GÜNDELİK YAŞAMDAKİ KULLANIMI

2.1. Enfiyenin Tanımı ve Enfiye Kullanımına Genel Bir Bakış

Enfiye, tütün yapraklarının ince ince kıyılmasından sonra birkaç kez mayalandırılan ve gül, lavanta, karanfil, yasemin esansı gibi çeşitli maddelerle kokulandırılarak elde edilen, toz haline getirilmiş bir tütün çeşitidir (AnaBritannica, 1992: 191).

Enfiye tütününü ilk kullananların Brezilya'daki yerli nüfus olduğu bilinmektedir. Tütün yapraklarını gül ağacından yapılmış havan sayesinde öğütmüşlerdir. Elde edilen enfiye daha sonra, lezzetini korumak için süslü kemik şişelerde hava geçirmez şekillerde saklanmıştır. 1493'te Christopher Columbus'un keşfinin ardından enfiyenin yayıldığı bilinmektedir (IARC, 2007: 43).

Enfiye 16. yy. da İspanyol ve Portekizli denizciler aracılığıyla Avrupa'ya getirilmiştir. Portekiz'de enfiye bitkisi hem sifiliz (frengi) hem de kanseri tedavi edebileceğine inanan doktorlar tarafından ilaç olarak kullanılmış ve kendileri yetiştirmeye başlamıştır. Tütün tozunu teneffüs etme uygulaması ise Fransız diplomat ve bilim adamı Jean Nicot tarafından Fransa'da popüler hale gelmiştir. Nicot'ta enfiye tütününün iyileştirici etkileri olduğuna inanmış ve tıbbi yönden kullanmaya başlamıştır.

> "Nicot, tütün bitkisinin kanserli bir tümöre uygulanmasının harikalar yarattığını iddia etti. Tütünün iyileştirici güçlerine ikna oldu. 1560 yılında tütünün tıbbi özelliklerini yazdı. Tütünü her derde deva olarak tanımladı ve aynı yıl Fransa Kraliçesi Catherine de Medici'ye migren ve baş ağrılarını tedavi edeceğini öne sürerek tütün bitkileri ve enfiye gönderdi. Nicot enfiyenin buruna çekilerek ve alın bölgesine uygulanması gerektiğini söyledi. Catherine de Medici migrenlerini tedavi etmek için kullandı ve bundan böyle tütünün Herba Regina (kraliçenin otu) olarak adlandırılacağına karar verdi. Kraliçe'nin kutsamasıyla, enfiye Fransız mahkemesinin moda maddesi haline gelmesi çok uzun sürmedi"
> (https://www.toquesnuff.com/index.php?app=gbu0&ns=display&ref=snuff-history Erişim: 05.02.2020).

“Toz tütünü “enfiye” (koklama ve tütün) olarak ilk adlandıran Hollandalılardır” (IARC, 2007: 43). 1600’lerin başlarında, enfiye pahalı bir mal haline gelmiş ve kullanımı Güney Amerika, Çin, Japonya ve Afrika'ya yayılmıştır. Tütün ve enfiye içme uygulaması, 1700’lerde İngiltere'de popüler olmuş, aristokratlar arasında küçük bir sanat formu olan enfiye kutuları ortaya çıkmıştır. Enfiye kutularının önemi, sahiplerinin servetini ve rütbesini yansıtan semboller haline gelmiştir. İngiltere’de popülerleşmesinin ardından Avrupa'ya hızla yayılmıştır. 18. Yüzyıl’da enfiye tütünü dünya çapında giderek yaygınlaşmıştır.

1800'lerde Avrupa'da yüzlerce çeşit enfiye olmasına rağmen, bunlar üç temel tipten oluşmaktadır (IARC, 2007: 44).

1. Kuru, tatlandırılmamış ve ince öğütülmüş bir toz olan Scotch enfiye.

2. Maccaboy, nemli ve kokusu çok yoğun olan bir enfiye.

3. Rapee ise kabaca rendelenmiş bir enfiye tipidir.

19. Yüzyılda enfiye Avrupa’daki toplumun birçok yerinde popülerliğini korumaya devam etmiştir. Ayrıca bu yüzyılda enfiye Çin toplumunda da çok popüler bir hal almış, enfiye kullanımı ve saklanması için çok sayıda şişeler üretilmiştir.

20. yüzyılın başlarında tütün endüstrisinin gelişmesiyle otomatik sigara üretme makineleri icat edilmiştir. Bu durum enfiye popülerliğini önemli ölçüde etkilemiş ve kullanımı azalmıştır. Bir diğer etkisi de sigaranın tanınabilmesi için birinci dünya savaşı sırasında sigara şirketlerinin siperlerdeki askerlere ücretsiz sigara dağıtması ve buradan dönen askerlerinde sigara içmeyi bir moda haline dönüştürmesidir (https://www.toquesnuff.com/index.php?app=gbu0&ns=display&ref=snuff-history Erişim: 05.02.2020).

Tütün ve tütün ürünlerinin kullanılma amacı tarihsel süreç içinde değişim göstermiştir. Günümüzde enfiye çoğu ülke gibi, Çin de dahil olmak üzere dünyanın her yerinde markalarını satmaya devam etmektedir. 21.yüzyılın sigara yasakları, sigara

kullanımının düşmesine sebep olmaktadır. Bu da enfiye kullanımının tekrar moda olup olmayacağı sorusunu akıllara getirmektedir.

Günümüzde birçok sigara içen kişinin sadece yasaklardan dolayı değil, aynı zamanda tıbbi açıdan da sigarayı bırakıp alternatif çözüm olarak enfiye kullanımını tercih edeceği düşünülmektedir. Fakat enfiye kullanımının da çok ciddi bağımlılık yaptığı ve ağır sağlık sorunlarına sebep olduğu bilinmektedir.

> "Enfiye dahil tüm tütün ürünleri, çok bağımlılık yapan nikotin içerir. Enfiye kullanıcıları ve sigara kullanıcıları kandaki benzer nikotin seviyelerine sahiptir. Enfiye kullanıcıları, nikotini ağız ve burun dokularından doğrudan çektiği için anında kana emilir ve beyine gider. Tütün ağızdan alındıktan sonra bile, nikotin kan dolaşımında emilmeye devam eder. Ayrıca, nikotin enfiye kullanıcıları için kanda sigara içenlerden daha uzun süre kalır" (https://www.quitnowindiana.com/smokeless-tobacco-facts Erişim: 07.02.2020).

2.2. Enfiye Saklama Kapları

Günümüzde tütün tüketimi denince sigara, puro ve pipo tütünü kullanımı ilk akla gelenlerdir. Fakat geçmiş zamanda enfiye tütününün önemli bir rol oynadığını unutmamak gerekir. Enfiye kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte enfiye kutularının yapımı doğuda ve batıda kısa sürede bir sanat biçimi haline dönüşmüştür (Tığlı, 2011: 368).

> **"**Enfiye kutuları**,** genellikle enfiye (kokulu, toz tütün) tutmak için küçük süslenmiş kutulardı. Bir tutam enfiye koklama veya teneffüs etme alışkanlığı 17. yy. da İngiltere'de yaygındı. 18. yy. da diğer ülkelerde de yaygınlaştığında, değerli hediyeler olarak kabul edilen süslü enfiye kutularına olan talep arttı. Bazıları yelek cebine sığacak kadar küçük, bazıları da daha büyük üretilmişti. Bu talebin artışıyla 18. yy. ustalarına zengin ve özenli tasarımlar yapma fırsatı doğmuştu" (https://www.britannica.com/art/snuffbox Erişim: 11.12.2019).

Resim 31- Pirinç döküm enfiye kutusu, tahmini Hollanda, 17. yy. (https://www.lennoxcato.com/antique-furniture/17th-century-brass-cast-snuff-box/272981 Erişim: 12.03.2020)

Resim 32- Altın enfiye kutusu, 1793, Viyana, Londra (Fausone, 2017: 3)

Enfiye tütününün zaman içerisinde gittikçe popülerleşmesi ile enfiye kutularının değeri ve önemi de artmaya başlamıştır. Sosyal çevrelerde büyük bir saygınlık ve statü belirtisi haline dönüşen bu kutuların içindeki enfiyenin toplum içinde ikram edilmesi, itibar ve iltifat göstergesi haline gelmiştir.

> “Değişik biçimlerde altın, değerli taşlar veya sedef, bağadan, yapılan çeşitli süsleme teknikleri ile zenginleştirilen bu kutular. 18. yy. Avrupa kuyumculuğunun şaheserleridir. Zengin ve soylu aksesuar, giysinin vazgeçilmez bir parçası olarak benimsenip taşınmışlardır. Avrupa piyasasında İngiliz, İsviçre, Alman ve Rus yapımlarının arasında Fransızlar en yüksek standardı tutturmuşlardır” (Tığlı, 2011: 374).

17. ve 18. yy. Avrupa'sında, enfiye tüketiminin popüler hale gelmesinden ve sosyal etkileşim biçiminden sonra, enfiye kutuları yalnızca sosyal statü gösteren dekoratif bir aksesuar değil, aynı zamanda önemli bir diplomatik hediye alışverişi haline gelmiştir. Avrupa misyonerlerinin ve Qing mahkemesinin bu sanat formunu haraç olarak kullanmaya başladığı görülmüştür.

Bu göz alıcı enfiye kutuları genellikle altın ve gümüş gibi değerli malzemelerden yapılmış ve çeşitli renklerde mücevherlerle donatılmıştır. Ustalar Batı teknolojilerini de birleştirerek saat, müzik kutusu tarzında çeşitli enfiye kutuları tasarlamaya başlamışlardır. Bu sayede devletin ileri gelenlerinin ilgisini daha çok çekmeyi hedeflemişlerdir (https://www.npm.gov.tw/exh101/snuff_bottles/en/ch02.html, Erişim: 11.12.2019).

Resim 33- Saat montajlı, altın kaplama enfiye kutusu, 1785, İsviçre (https://www.npm.gov.tw/exh101/snuff_bottles/en/ch02.html Erişim: 11.12.2019)

Resim 34- Altın kaplama müzik enfiye kutusu, 1775, Fransa
(https://www.npm.gov.tw/exh101/snuff_bottles/en/ch02.html Erişim: 11.12.2019)

Avrupa'nın en iyi ustaları tarafından yapılan el yapımı enfiye kutuları, çoğunlukla zenginlere hitap ediyor olsa da zamanla halkın geneline yayılmıştır. Bunun sebebi, başlangıçta tütün üretiminin çok fazla olmaması ve pahalı satılıyor olmasından kaynaklanmıştır. Çin, Filipinler ve Avrupa'da çeşitli yerlerde tütünün yetiştirilmesiyle halkın geneli de tütünü kullanmaya başlamıştır. Bu sebeple halkın talep edebileceği düzeyde yeni malzemelerden enfiye kutuları üretilmiştir. "Daha ucuz olan enfiye kutuları gümüş, bakır, pirinç, boynuz, kaplumbağa kabuğu veya ahşaptan yapılmıştır" (https://www.britannica.com/art/snuffbox Erişim: 11.12.2019).

Üretimi yapılan enfiye kutularının işçiliği genellikle müşterilerin istekleri doğrultusunda yapılmıştır. Çizilen motifler, üzerlerine konulan değerli taşlar, kutuların şekilleri, yapımında kullanılan malzemenin değeri ve tekniği gibi. Enfiye kutularının bu denli sık kullanılıyor olması ergonomik açıdan da çok önemlidir. Yapılan kutunun avuç içine sığacak boyutlarda ve kişinin rahat kullanabilmesi hedeflenmiştir.

> "Müşterinin istekleri doğrultusunda çizilen desenler, kuyumcu ustasının ellerinde şekillenmiş, kutu ve kapak birbirlerine gözü rahatsız etmeyecek boyutlardaki küçük menteşelerle bağlanmıştır. Bunlar, kutu avuç içinde açık durumdayken gerekli hassas dengeyi sağlar ve kapağın istenmeden açılmasını önlerler. Kutunun kaba işçiliği tamamlandığında önceden belirlenen süsleme tekniklerinden biri, sanatın ustaları tarafından uygulanmıştır. 18. yy. da yaygın olan oval ve dikdörtgen formlarının yanı sıra, rokoko tarzı istiridye şekilli kutuların bezemesinde, kabartma (repousse), oyma veya değişik tekniklerde mineleme ile elmas, pırlanta, yakut, zümrüt benzeri değerli taşların kullanıldığı da görülmektedir. Artan enfiye fiyatları ile ilgili olarak, kutuların derinliğinin 18. yy. sonlarına doğru giderek azalması da dikkat çekici bir özelliktir. Aynı yıllarda kutuların ön yüzlerine parmakla basılıp açılmak üzere altın veya değerli taşlardan küçük düğmeler yerleştirilmeye başlanmıştır. Yüzeyler de hafif bir bombe ile hareketlendirilmiş, ya da dilimlere ayrılmıştır" (Tığlı, 2011: 374).

Avrupa'da üretilen enfiye kutularının popüler olması doğunun da ilgisini çekmeyi başarmış ve Çin'de de Avrupa'dan gelen kutular kullanılmıştır. Birkaç Çinli usta enfiye kutusu üretimine başlasa da hiçbir zaman önemli olamamıştır. Çünkü kayıtlara göre Qing Hanedanlığı İmparatoru Kangxi'ye gönderilen ilk tütün, nem aldığı için bozulmuştu. "Enfiye kutusu Pekin'e uygun bir kap değildi, yüksek nem oranı kötü kapatılmış toz tütünün paslanmasına neden oldu. Enfiye için uygun bir kap olarak sıkıca kapatılan şişeler seçildi" (Fausone, 2017: 4).

Çinliler, yüzyıllar boyunca ilaçlar ve kozmetik ürünler için kutu yerine küçük şişeler kullandılar. Çünkü bir şişe sıkıca kapatılabilir ve nem alması engellenebilirdi. Şişe kullanılmasının bir diğer sebebi de Çin'de ilaç için kullanılan şişelerin uzun ömürlü ve dayanıklı olmasıdır. Bu şişeler enfiye kullanımının yaygınlaşmasıyla gittikçe daha popüler hale gelmiştir.

2.3. Çin'de Enfiye Kullanımı ve Enfiye Şişesi Üretimi

Bin yıllık Çin sanatı tarihi, diğer kültürlerin taklit etmeye çalıştıklarında asla erişemeyeceği, benzersiz, kendisine has bir ifadeye sahiptir. Çin'in birçok kültürel ve sanatsal nesneleri arasında, etkileyici fakat günümüzde fazla bilinmeyen bir tür bulunmaktadır. İçinde kültür öğeleri barındıran, Çin geleneğini yansıtan, efsanelerin dekoratif bir şekilde işlendiği bu sanat nesnesi enfiye şişeleri olarak bilinmektedir. Bu şişeler genellikle narin, zarif ve olağanüstü güzellikte, çeşitli şekillerde üretilmiştir. Batıda, çok popüler olan tütün koklamanın bir geleneği olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Resim 35- K'ang-hsi olarak da bilinen Çin İmparatoru Kangxi (4.05.1654- 20.12.1722) (https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Kangxi_of_China Erişim: 12.03.2020)

Amerika'ya özgü olan tütün, 1500'lerin başlarında Avrupa'ya ulaşmıştır. 1600'lerin başında ise, Qing Hanedanlığı İmparatoru olan Kangxi Döneminde (1661-1722) Mançurya ve Moğolistan da görülmüştür. Bununla birlikte, klasik bir Han Çin eğitimine sahip Mançu savaşçısı olan İmparator Kangxi, tütün içmenin kaba olduğunu ve İmparatorluk Mahkemesi'nde tütün içilmesinin yasaklanmasına karar vermiştir (Fausone, 2017: 4).

> "Resmi Çin belgelerinde ilk olarak İmparator Kangxi'nin 1684 yılında enfiye ile karşılaştığı düşünülmektedir. Nankin'e gelen İmparator, Cizvit rahipleri tarafından sunulan dört armağandan enfiye kabı olanı tercih ettiği ve diğer üçünün bu kadar uzağa verilemeyecek kadar "nadir" oldukları gerekçesiyle iade etmiştir"
> (Https://taiwantoday.tw/news.php?post=25442&unit=20,29,35,45 Erişim: 12.03.2020).

İmparator Kangxi'ye gelen bu enfiye kutusunun içerisindeki tütün zaman içerisinde çok popüler bir hal almış ve tütün içmenin yasak olduğu Çin'de, enfiye kullanımı yasal olarak tüketilmeye başlamıştır.

Enfiyenin, Çin'e öncelikle diplomatik kanallar aracılığıyla girdiği ve sadece siyasi merkezle bağlantısı olanlar arasında dolaştığı söylenebilir. Bu nedenle, tek başına üst sınıflar tarafından tüketilen tütün Qing Dönemine özel bir statüye sahip olmuştur. Enfiyenin nadir görülmesi onu başlangıçta sadece toplumun en üst tabakaları tarafından kullanılan sınırlı bir mal haline getirmiştir. Bununla birlikte, enfiye çekme uygulaması zamanla hediye ekonomisi yoluyla Jiangna ve Liangnan bölgelerindeki elit sınıflar arasında yaygınlaşmıştır (Benedict, 2011: 117).

Enfiye tütününün bu kadar popüler olması onun sadece nadir bulunması ya da insanlar arasında statü göstergesi olarak görülmesiyle ilişkilendirilmemelidir. Bu tütünün tıbbi açıdan değerli olduğu düşüncesi de toplum içinde yayılmasına sebep olan bir diğer etkendir.

> **"**Çinliler, enfiyenin tıbbi niteliklere sahip olduğuna ve kullanımının, soğuk algınlığını gidermek, migren, sinüs ve diş ağrısını iyileştirmek, boğazdaki sıkıntıyı gidermek, terlemelere karşı, astım, kabızlık ve sindirim sorunlarına kadar çok çeşitli fiziksel şikayete yardımcı olduğuna inanıyordu. Çünkü enfiye burun içinden solunduğunda, çoğu zaman hapşırmaya yol açardı, bu da hastalıkları temizlemenin bir aracı olarak görülüyordu" (http://www.asia-art.net/chinese_snuff_bottle.html Erişim: 12.03.2020).

İnsanlar enfiyenin uyarıcı ve rahatlatıcı etkilerini keşfettiği gibi, ağrıları iyileştirme yeteneğini keşfettikçe enfiye üretme çabaları başlamıştır. Fakat Pekin'deki birçok üst düzey yetkili, Çin'de üretilen enfiyeden çok daha fazla yabancı enfiyeyi tercih etmiştir. Bu sebeple Çin'e oranla Avrupa'da üretilen enfiye lezzetinde büyük fark olduğu anlaşılmıştır.

> "Çinli enfiye satıcıları sadece kurutulmuş tütün yapraklarını bir harç içinde ince toz haline getirdiler ve birkaç kez elekten geçirdiler. Daha sonra tozu hemen kullanım için "çiçekler ve esanslar" ile kokulandırdılar. Bu teknik Avrupa'da basit ve ucuz enfiye türleri üretmek için de kullanılırdı. Ancak özel ürünler için üreticiler çok daha fazla zaman ve özen gösterirdi. Toz haline getirilmiş tütün bir sirke ve alkol karışımı ile tekrar tekrar nemlendirildi veya olgunlaşmasına yardımcı olmak için kaynatılırdı. Son olarak tatlar ve kokular ilave edildi. Bu şekilde, her biri özünün ve kökenlerinin anlamını taşıyan bir isim alarak, çok çeşitli farklı enfiye tütünleri üretildi. Yüksek kaliteli enfiye hazırlanması haftalar alabilir, en iyi veya en pahalı enfiye birkaç yıl hatta onlarca yıl boyunca dinlendirilirdi. Fermantasyon süreci ne kadar uzun olursa o kadar iyidir" (Benedict, 2011: 115).

Avrupa'daki enfiye kullanımına özenen Çinliler, Avrupa'da bir moda unsuru olan enfiye kutularını kendilerine has şekilde üretmeye çalışsalar da Çin'in nemli iklimi sayesinde pek mümkün olamamıştır. Çünkü enfiye kutusunun içerisine giren nemli hava enfiyeyi bir kek kıvamına getirdiği ve enfiyeyi bozduğu ortaya çıkmıştır. Bu soruna alternatif çözüm olarak Çin'de ilaç şişesi olarak kullanılan kapların içerisine hava almayacak şekilde enfiyeyi muhafaza etmeyi hedeflemişlerdir. Enfiye şişelerinin, ilaç şişelerinden evrimleştiğini söyleyebiliriz. Bu şişeler zamanla İmparator Kangxi'nin himayesi altında kısa sürede Çin'de sanatsal bir odak nesnesi haline gelmiş, üretim için atölyeler inşa edilmiştir.

> "İmparator emriyle sarayda kurulan imparatorluk atölyeleri, Kangxi İmparatoru döneminde (1662-1722) mahkeme kullanımı için enfiye şişeleri üretmeye başladı. İlk ürünleri arasında Avrupa sanatından ilham alınan ve aslında Avrupalı sanatçıların gözetiminde yapılan, boyalı emaye renklerine sahip cam ve metal şişeler vardı. Gelecek 200 yıl boyunca üretimlerine devam edildi. Şişelerin çeşitliliği Çin'in 5000 yıllık sanatsal gelişimlerini yansıtacak şekilde, neredeyse tüm sanat ortamlarında taş, porselen, fildişi, cila, metal işleri ve hatta resim ve kaligrafiyi de içererek genişledi. Yongzheng (1723–35), Qianlong (1736–95) ve Jiaqing (1796-1820) Dönemlerinde yapılan nefis minyatür başyapıtların, teknik ve sanatsal ustalıkları zirveye ulaşmıştır" (https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2013/chinese-snuff-bottles, Erişim: 12.03.2020).

"İthal edilen tütün, genel kullanım için çok pahalı olduğundan Çin toplumunun elit tabakasına göre bir enfiye şişesi Rolex saati eşdeğerindeydi" (https://www.collectorsweekly.com/bottles/snuff Erişim: 12.03.2020). Kişinin kendisine verilen şişelerin üzerlerine işlenen motifler, renkler, semboller üst tabakalarda belli bir

yer edinebilmek için anlamları bakımından büyük bir önem taşımıştır (Bkz. Resim 36). Üst sınıflar arasında moda haline gelen ve sosyal açıdan öneme sahip olan bu şişeler diplomatik açıdan da büyük rol oynamıştır. Çin'e gelen yabancı misyonerler ve imparatorluk mahkemeleri aralarında sık sık hediye enfiye, enfiye kutuları ve enfiye şişeleri alışverişin de bulunmuşlardır.

Enfiye şişelerinin bir tür rüşvet aracı olarak da kullanıldığı söylenebilir. "Devlet adamı olarak bilinen Ho Shen'un 1799'da ölümünden önce 2390 sert taş veya yeşim enfiye şişelerinin bir koleksiyonunu topladığı biliniyor. Jiaqing İmparatoru tarafından bu kadar çok enfiye şişesinin elinde olması haksız kazanç olarak değerlendirildi ve yolsuzluk suçlamaları nedeniyle ölüme mahkum edildi" (Silver, 1987:5).

> "İmparator Yongzheng (1723-1735) Qianlog (1736-1796) ve Jiaqing (1796-1820) saltanatı ile enfiye üst sınıflar arasındaki popülaritesini arttırmıştı ve enfiye şişeleri büyük talep görüyordu. İmparatorlar ve prensler çeşitli hassas tasarımlarla gurur duymakla kalmadı, aynı zamanda enfiye şişesi, saray ve üst düzey yetkililerin çevreleri arasında sosyal takı haline geldi. İyi bir enfiye şişesi, yeni tanıştıkları insanlar için kullanışlı bir iletişim aracı oldu" (https://taiwantoday.tw/news.php?post=25442&unit=20,29,35,45, Erişim: 12.03.2020).

Enfiye tütünü ve enfiye şişeleri sadece üst sınıflar tarafından hediye öğesi olarak kullanılmaktayken, yıllar içerisinde pazar ekonomisine girmeye de başlamıştır. 1760'tan sonra tüm Avrupa-Amerika malları için giriş limanı olan Guangzhou, ilerleyen yıllarda sadece uluslararası ticaretin ana merkezi olarak değil, aynı zamanda enfiye kültürü de dahil olmak üzere önemli bir bilim ve sanat merkezi olmuştur (Benedict, 2011: 118). Bu da 19. yy. başlarına kadar popülerliğini koruduğunun bir göstergesi olabilir.

Resim 36- Kırmızı kaplama cam enfiye şişesi, kabartmadaki lotus çiçekleri saflığı, dalgalar ve kıvırcık bulutlar ise evlilik ve mutluluğu, bereket sembolü olarak da ördekler öne çıkmaktadır. 1750-1820
(Cerutti, 1993: 188)

Resim 37- 18. yy. ortalarına ait bir Fransız gravürü, enfiye şişesinden az miktarda dökülen toz tütünü koklamaya hazır bir beyefendi betimlenmiştir
(Cerutti, 1993: 43)

Enfiye şişelerinin 19. yy. da popülerleştiğinin bir diğer somut kanıtı olarak, Jiaqing (1796-1820) ve Daguang (1820-1850) Dönemlerine ait çok sayıda enfiye şişesinin koleksiyonculardaki mevcut olması 1800'den sonra üretimde bir artışa işaret etmektedir. "Jiaqing Döneminden sonra, enfiye şişeleri daha büyük ve daha ucuz bir malzeme yelpazesinden yapılmaya başlandı" (Benedict, 2011: 122). 18. yy. da imparatorluk himayesi altındaki atölyeler narin cam şişeler, yeşim ve boyalı emaye mallar gibi üst sınıfa hitap eden malzemeler üretirken, 19. yy. da genel halka hitap eden porselen üretimi yaygınlaşmıştır.

Resim 38- Porselen enfiye şişe, 1821-1850, Jingdezhen, Çin, y: 5.42 cm. (http://www.eyaji.com/auction/photo.php?photo=852&exhibition=6&ee_lang=eng&u=209, 3 Erişim: 14.03.2020)

> "Çiftçiler Asya'da tütün yetiştirmeyi çoğalttıklarında enfiye Çin'deki gündelik insanlar için maddi olarak daha erişilebilir hale geldi. Seri üretilen porselen enfiye şişeleri çoğaldı. Bunların sanatsal değeri çok az ve çoğu zaman sadece kullanıp atıldı" (https://www.collectorsweekly.com/bottles/snuff Erişim: 14.03.2020).

Orta sınıf insanların bu malzemeyi tercih etmesindeki asıl sebep, porselenin 19. yy. da ucuz bir malzeme olarak görülmesi, üzerine yapılan tekniklerin daha kolay ve maliyeti düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Qing Hanedanlığı dönemi içerisinde 19. yy. da ortaya çıkan bir diğer sanat formu içten boyalı cam enfiye şişelerin ortaya çıkmasıdır. Amatör ressamlar diyebileceğimiz edebiyat ve bilim görevlileri tarafından icat edilen bu sanat formu, 1880-1910 yılları arasında Pekin'de uygulanarak popülerlik seviyesine ulaşmıştır (Bkz. Resim 39). Bu tarzdaki enfiye şişeleri hat sanatı, doğal manzaralar, çiçekler ve birçok gündelik hayattan kesit şeklinde minyatürler içermektedir (Mcdowall, 2014). Günümüzde koleksiyoncu Pazarı ve turistik amaçlar için halen daha üretimi devam etmektedir.

Resim 39- 1894 Yıllarına ait Pekin'de üretilen içten boyalı cam enfiye şişesi, y: 6.55 cm. (http://www.eyaji.com/auction/photo.php?photo=950&exhibition=6&ee_lang=eng&u=209,100 Erişim: 14.03.2020)

Enfiye çekme alışkanlığı 19. yy. da genel halkında kullanımı ile yaygın hale gelmesine rağmen, Qing Hanedanlığı'nın sonlarına doğru nispeten lüks bir alışkanlık olarak kalmıştır. Bununla birlikte, kent halkı ve alt soylular arasında enfiyenin yaygınlaşması, kıyı Jiangnan ve Lingnan'daki elit sınıflar için giderek daha az arzu edilir hale gelmiştir. 19. yy. sonlarına doğru enfiye alma alışkanlığı kuzeye ve iç bölgelere doğru gerilemiştir (Benedict, 2011: 125).

"Enfiye, günümüzde sosyal toplantılarda nadiren servis edilir, artık moda olarak kabul edilmez; ancak özel akşam yemeklerinde, bekarlığa veda partilerinde ve lejyon törenlerinde kullanımı gözlemlenmektedir" (Pond, 1894: 510). 20. yy. başlarında, enfiye kullanımı artık elit statünün kullandığı bir ürün olmaktan çıkmış, bunu yerine sadece belirli etnik gruplarda görülmeye başlamıştır. Birkaç enfiye ve enfiye şişeleri üreticisi Cumhuriyet Döneminde (1912-1949) Pekin'de faaliyet gösterse de ürünlerin sadece %5'i şehirde satılabilmiştir. Pekin halkı için enfiye tamamen modası geçmiş bir ürün olmuştur. Enfiyeyi kullananların sadece opera sanatçıları, Qing Hanedanlığı'na hizmet veren eski yetkililer ve muhafazakar alışkanlıkları olan yaşlı insanların olduğu gözlemlenmiştir. 1930'larda, her yıl tüketilen tahmini 1,2 milyar liralık tütünün %1'i enfiye olarak tüketilirken, %80'i pipo tütünü olarak tüketilmeye başlamıştır (Benedict, 2011: 125). Cumhuriyet Döneminde Çin halkının sosyal, kültürel ve politik elitleri arasında tütün tüketimi olarak enfiyeyi reddettiği ve ithal edilen marka sigaralara doğru yöneldiği görülmüştür.

2.3.1 Enfiye Şişelerinin Genel Özellikleri

Avrupa'dan gelen enfiye kutuları, Asya'nın nemli iklimi karşısında kuru enfiyenin bozulmasını engelleyememiştir. Ayrıca büyük boyutu ve keskin köşeleri ergonomik açıdan enfiyenin kullanımını zorlaştırmıştır. Bu nedenle kullanımı kolaylaştıran, rutubetin zararlı etkilerini azaltan bir kaba ihtiyaç duyulmuştur. Çok küçük bir ağzı olan ve kolayca kapanabilen, yumuşak kenarlı enfiye şişeleri mükemmel bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Resim 40- Ellerindeki enfiye şişelerinin hakkında konuşan Çinliler, 19. yy. (https://snuffbottlesociety.org/History Erişim: 18.12.2019)

Bu küçük şişelerin ilk başta ortaya çıkmasına yardımcı olan bir diğer etkenin Çin'deki ilaçların konulduğu şişeler olduğunu söyleyebiliriz. "İlaç depolamak için kullanılan Çin tıbbı şişeleri, en erken enfiye şişelerinin temel aldığı model olması muhtemeldir" (https://snuffbottlesociety.org/History, Erişim: 18.12.2019).

Resim 41- 19. yy. ilaç şişelerinin örneği (https://snuffbottlesociety.org/History Erişim: 18.12.2019)

"Enfiye şişelerinde bazen imalatını yapan ustanın imzası veya iktidardaki imparatora yönelik atıfta bulunulan yazılar görülür" (https://www.barnebys.com/blog/snuff-bottles-still-up-to-snuff Erişim: 18.12.2019). İlaç şişelerinde de ilacı üretenin ismi veya içerisine konulan ilacın etkilerinin yazıldığı görülmüştür. Kullanım açısından rahat olan bu kapların enfiye depolamak için uygun olduğunu düşünen Çinliler bu formlar üzerine giderek çeşitlendirmişlerdir. Çoğu enfiye şişesi, boyut ve şekil olarak bu ilaç kaplarına çok benzemektedir. Günümüzde bu işin uzmanı koleksiyonerler bile aralarındaki farkı ayırt etmekte güçlük çekmektedir.

Enfiye şişeleri için geleneksel şekil, avuç içine sığacak kadar küçük, geniş gövdeli ve küçük ağızlı olmasıdır. Taşıma ve takdim etmenin kolaylığı için hacim olarak küçük şişeler daha çok tercih edilir.

Resim 42- Küçük bir enfiye şişesine örnek, 5 cm. 53,9 gr. (http://www.greatestcollectibles.com/poem-traveler-snuff-bottle/#.Xk_5oGgzaUl Erişim: 18.12.2019)

Büyük olanları 8 veya 9 cm. iken küçük olanları sadece 3 veya 4 cm'dir. Boyutlarının genelde küçük olmasına rağmen, enfiye şişelerinin malzemesi ve dekorasyonu sürekli değişmektedir (http://www.hnmuseum.com/zh-hans/zuixintuijie/, Erişim: 18.12.2019).

Bu küçük sanat eserlerinin bir diğer özelliği kapaklarına yapıştırılmış olan bir kaşık bulunmasıdır. Bu kapak genellikle yarım küre şeklinde ve yeşim taşlarından üretilmektedir. Fakat malzeme çeşitliliğinin artmasıyla kapaklarda da farklı materyaller kullanılmıştır. Kaşıklar genel olarak fildişinden yapılmış olup enfiye kokusunu buruna çekmek için kullanılmıştır.

Resim 43- Enfiye şişesi kaşığının anatomisi
(Moss,2012: 4)

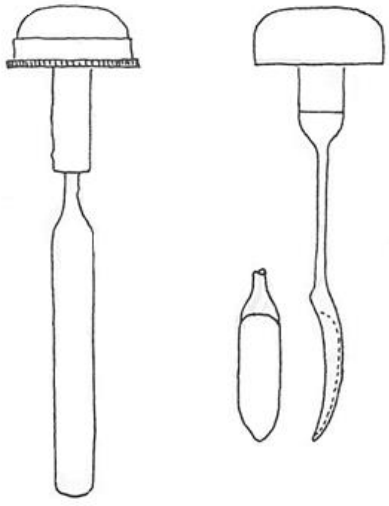

Resim 44- Enfiye şişesi kaşığı
(Hitt, 1945: 90)

“Çin enfiye şişelerinin tıpalarının birçoğu küçük kaşıkları ile kendi başlarına sanat eserleridir. Sahiplerinin isimlerini taşıyan kaşıklar koleksiyoncuların en çok aradığı özelliklerden biridir” (Hitt, 1945: 91).

Resim 45- Farklı malzemelerden üretilen kaşık çeşitleri (https://www.aucklandmuseum.com/collection/object/am_humanhistory-object-5826#gallery Erişim: 18.12.2019).

Enfiye şişelerinin üretim teknolojisi, basitten karmaşığa, kabadan inceye, düzden renkliye ve oymaya kadar uzanmaktadır. İşleme teknikleri ise genellikle kabartma ve gravür içermektedir. İç ve dış boyamada manzaralar, figürler, hayvanlar, kaligrafi, çiçekler, tarihi efsaneler, imalar ve günlük yaşamdan kesitler gösterilmektedir (http://www.hnmuseum.com/zh-hans/zuixintuijie/ Erişim: 18.12.2019).

Genel form yapısı olarak yuvarlak, oval ve düz şekilde algılanmaktadır (Bkz. Resim 46). Fakat çok çeşitli formlarda üretilmiştir. Her durum için sonsuz çeşitliliğe ve şekillere sahip olan enfiye şişelerini tek tipte değerlendirmek mümkün değildir. “Silindirik, dörtgen veya küresel modellere ek olarak, çokgen, poligonal, vazo biçimli, oval, ampul, yuvarlak, kare ve dikdörtgen örnekleri de buluyoruz. Ayrıca meyve ve hayvan şeklinde şişeler, tek ya da çift şekilli şişeler de mevuttur” (Cerutti, 1993: 43).

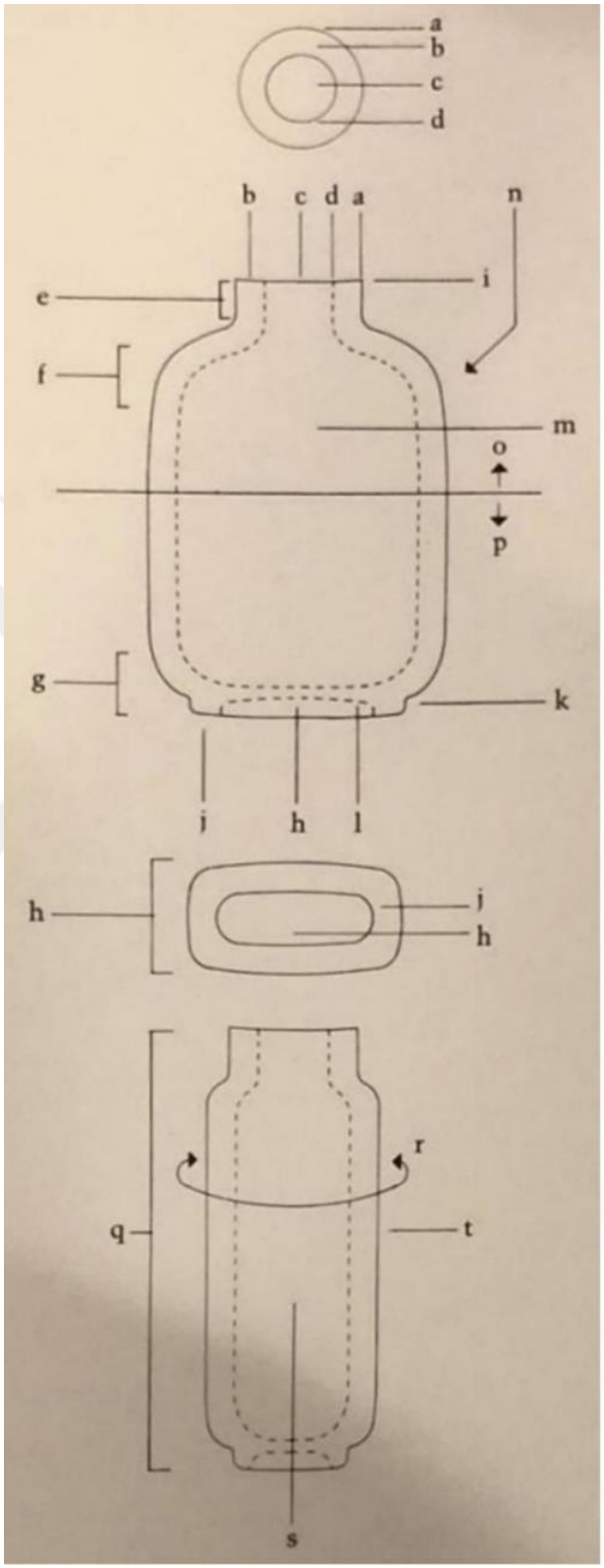

a- Dış kenar
b- Kenar
c- Ağız
d- İç ağız kenarı
e- Boyun kısmı
f- Omuz kısmı
g- Taban
h- Ayak
i- Üst kısım
j- Alt kısım
k- Dış ayak
l- İç ayak
m- İç kısım
n- Dış kısım
o- Üst parça
p- Alt parça
q- Gövde
r- Yan yüzey
s- Dar kısım
t- Arka veya ön

Resim 46- Enfiye şişesi anatomisi, Hugh Moss (Wang, 2019: 45).

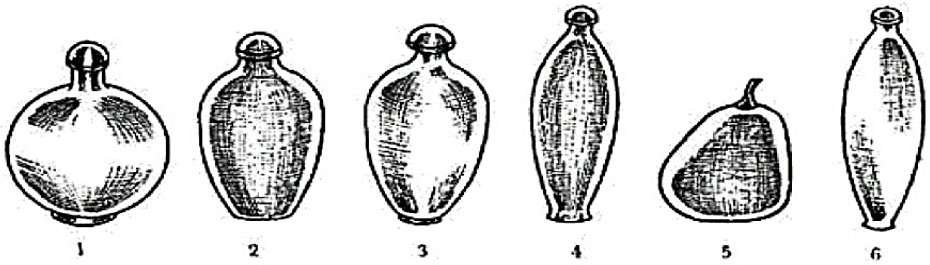

Resim 47- Ortak şekiller ve tanımları
(Perry, 1960)

1. Yuvarlak soğanlı şişe.

2. Yumurta şeklinde şişe.

3. Yumurta şeklinde yuvarlak şişe.

4. Uzatılmış oval düzleştirilmiş şişe.

5. Çakıl şeklindeki şişe.

6. Uzatılmış oval yuvarlak şişe.

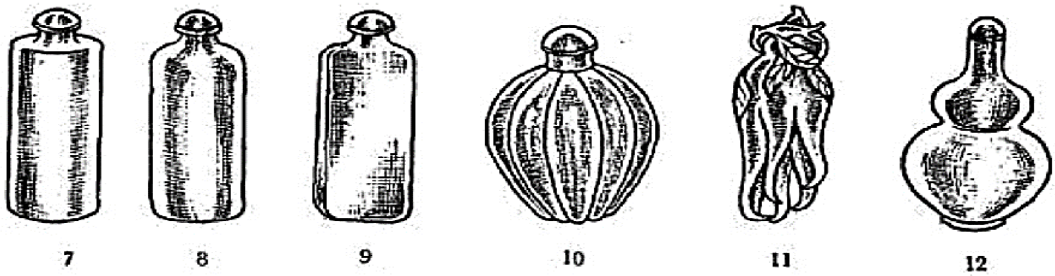

Resim 48- Ortak şekiller ve tanımları
(Perry, 1960)

7. Köşeli silindirik şişe.

8. Yumuşak kenarlı silindirik şişe.

9. Yüzeyi düzleştirilmiş şişe.

10. Kavun şeklindeki şişe.

11. "Buda'nın Eli" şekilli şişe.

12. Armut biçimli şişe.

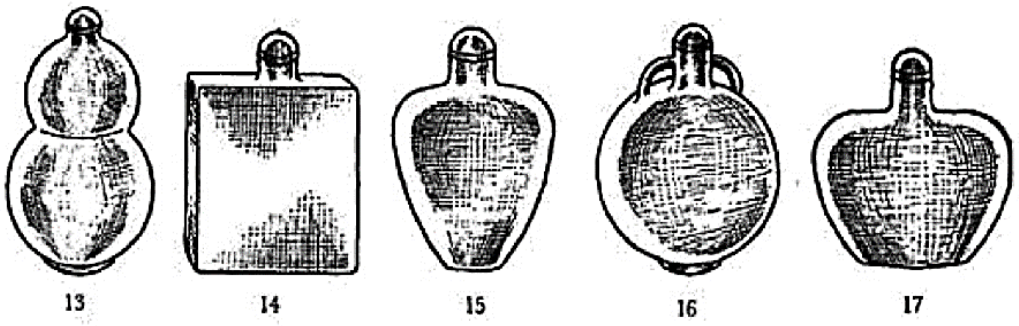

Resim 49- Ortak şekiller ve tanımları
(Perry, 1960)

13. Kabak şeklindeki şişe.

14. Silindirik dar ağızlı, dörtgen şişe.

15. Düzleştirilmiş, maça şeklindeki şişe.

16. Hacı şişesi şekli.

17. Düzleştirilmiş maça şeklinde bodur şişe.

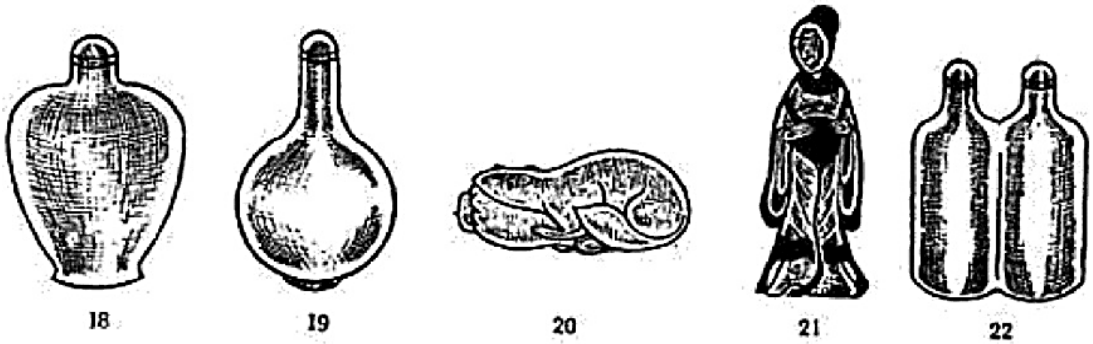

Resim 50- Ortak şekiller ve tanımları
(Perry, 1960)

18. Korkuluk çubuğu şeklindeki şişe.

19. Uzun ve dar boyunlu yuvarlak şişe.

20. Hayvan şekilli şişe, ağız kısmındaki tıpa.

21. Figür şeklinde şişe, baş tarafındaki tıpa.

22. İkiz şişeler.

Bu şişelerin bir diğer özelliği çok sık olmasa da alt tarafında bulunan saltanat işaretlerini barındırıyor olmasıdır. Bu işaretler genellikle yapıldığı döneme, bazı önemli insanlara, hediye olarak mahkeme üyelerine, yaşanan önemli olaylara ve ustaların ürünün kendisine ait olduğunu gösteren damgalardan oluşmaktadır. Çok fazla sayıda rastlanmayan bu işaretler, koleksiyonerler tarafından aranılan özelliklerden biridir.

Çin'de "Nianhao" olarak bilinen saltanat işaretleri, imparatorluk atölyelerinde yapılmış, her biri üç karakterlik iki sütun halinde yazılan altı karakterden oluşmaktadır. Bir saltanat işareti sağdan sola ve yukarıdan aşağıya doğru okunmaktadır (Skiff, 2014).

Resim 51- Qing Hanedanlığı saltanatının işaretleri ve mühürleri (Skiff, 2014).

Saltanat işaretleri iki farklı stilde oluşmaktadır. Birincisi, düzenli veya modern olan “kai-shu” stili olarak bilinirken, İkinci stil “zhuan” arkaik yazı olarak bilinmektedir. İki stil de farklılıklarına bakılmaksızın aynı şekilde okunmakta veya tercüme edilmektedir. Saltanat işaretleri demir-kırmızı karışımı yaldızlı boya ya da sıraltı mavisi ile yazılabilir (Bkz. Resim 52-53-54). Saltanat işaretleri sadece yazı ile değil, ürünün malzemesine bağlı olarak kalıplama, damgalama veya kesim işlemi uygulanarak da gösterilmektedir (Skiff, 2014).

Resim 52- Sıraltı mavisi ile yazılmış Kangxi Saltanatı işareti (1654-1722) (https://www.christies.com/features/Reign-marks-on-Chinese-ceramics-An-expert-guide-8248-1.aspx, Erişim: 18.12.2019)

Resim 53- Demir-kırmızı yaldızlı boya bir Jiaqing işareti (1796-1820) (https://www.christies.com/features/Reign-marks-on-Chinese-ceramics-An-expert-guide-8248-1.aspx, Erişim: 18.12.2019)

Resim 54- Porselen enfiye şişesi sır üstü emaye kaplama, y: 6.2 cm. Qianlong işareti ve dönemi (1736–1795) (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41327, Erişim: 18.12.2019)

El emeği ile yapılan, ufak dokunuşlarla güzelliği arttırılmış bir nesne olan enfiye şişeleri en farklı materyallerde, çeşitli şekillerde ve geniş bir motif repertuarına sahip olmuştur. Enfiye şişelerinin önceki nesillerden gelen kültür ve sanatın özünü bütünleştirdiği, bu mükemmel kombinasyonu elde ettiği söylenebilir.

2.3.2. Enfiye Şişelerinde İç Boyama Tekniği

17. yy. sonlarına doğru enfiye ve enfiye kutularıyla tanışan Çin, enfiye kullanımının kutulara uygun olmaması sebebiyle birçok farklı malzemeden enfiye şişeleri üretmeye başlamışlardır. Zaman içerisinde evrimleşen bu küçük sanat eserleri 19. yy. başlarında iç boyama sanatının ortaya çıkmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Fakat kesin olarak tarih bilinmemektedir.

> "1805 ile 1820 arasında bir zamana dayanan iç boyalı enfiye şişelerinden bazıları işaretsizdi. Bu tek bir sanatçının veya belirli bir okulun eseri olup olmadığı sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Sanat formunun ilk gelişmesinin tam olarak nerede ortaya çıktığı henüz kesinleşmemiş olsa da Pekin'de en fazla iç boyalı enfiye şişesi üretiminin yapıldığı konusunda genel bir düşünce vardır. Örneğin, imzasını taşıyan bir iç boyalı kaya kristali şişesi: Yiru Jushi, ilk bulunduğunda 1865 olarak tarihlendi ve Guangzhou bölgesinde ortaya çıktığı düşünüldü. Ancak, günümüzde bu enfiye şişesinin aslında 1805 yıllarına ait olduğu ve üretiminin Pekin'de yapıldığı tespit edilmiştir" (Curtis, 2019).

Resim 55- Yiru Jushi, 1805, içten boyanmış kaya kristali
(https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/124/, Erişim: 03.02.2020)

İç boyama sanatının çıkış tarihinin bilinmemesine rağmen, halk arasında bu sanatın tesadüfen bulunduğu ile ilgili bir efsane vardır.

> "Qianlong'un son yıllarında yerel bir görevli, işlerini halletmek için Pekin'e gitti. Dürüst bir adam olan bu görevli normal bir şekilde işlerini halletmeyi umuyordu. Mahkeme memurlarının düşük verimliliği ve rüşvet istemesi sebebiyle, işleri uzun bir bekleyişten sonra ertelendi. Parasız kalan bu görevli Pekin'de bir tapınakta yaşamaya başladı. Enfiye bağımlısıydı ve cam enfiye şişesindeki enfiye bittiğinde, cam şişenin yüzeyindeki enfiyeleri kazımak için bir çubuk kullandı. Yüzeyde çok sayıda çizik oluştu. Bu olayı gören bir keşiş sivri bir bambu çubuk kullanarak cam şişenin iç yüzeyini kazımayı denedi. Daha sonra şeffaf enfiye şişesinin iç duvarına bir resim çizmek için bambu çubuğunu mürekkebe batırıp tekrardan denediğinde bu tuhaf sanat doğdu" (http://www.hnmuseum.com/zh-hans/zuixintuijie/%E5%8F%B6%E4%BB%B2%E4%B8%89%E6%AC%BE%E8%8D%B7%E5%A1%98%E6%B8%B8%E9%B1%BC%E7%BA%B9%E5%86%85%E7%94%BB%E9%BC%BB%E7%83%9F%E5%A3%B6, Erişim: 03.02.2020).

İç boyama enfiye şişelerinin büyük bir kısmı heykelsi eserler olarak değil, resimsel dekorasyon için tuvaller olarak kullanılmıştır. Bu şişeler çeşitli malzemelerin iç yüzeylerine yapılmıştır. Cam ve kuvars (kaya kristali) iki baş malzeme olarak kullanılmıştır. Fakat nadiren akik, kehribar ve kaplumbağa kabuğu şişelerinde de denendiği görülmüştür (Silver, Little, 1994: 13).

Cam şişeler üfleme ya da kalıplama yöntemi ile üretilmiştir. Üfleme yöntemi için bir borunun ucuna az miktarda erimiş cam konur, daha sonra usta borudan camı üfleyerek şişenin kabarmasını sağlar. Bir parça erimiş camı alt kısma ekleyerek girintili bir ayak oluşturulur. Kalıplama yöntemi ise iki parçalı veya üç parçalı kalıbın içerisine erimiş cam üfleyerek gerçekleştirilmiştir (https://www.asianart.com/articles/snuff/index.html#1 Erişim: 04.02.2020).

Üretimi yapılan cam şişenin iç yüzeyi pürüzsüzdür fakat boya ve mürekkebi tutabilmesi için iyi bir şekilde işlenip hafif pürüzlü hale getirilmesi gerekmektedir. Şişenin iç kısmını bu hale getirmek oldukça zahmetli bir iş olarak görülür. Garnet tozu, kum ve su gibi aşındırıcı maddeler şişenin içine konularak, iç yüzey düzgün bir şekilde pürüzlü hale gelene kadar çalkalanmalıdır. Boyanın camın iç yüzeyini tutabilmesi için bu işlemin üç ile dört gün boyunca yapılması gerekmektedir. Fakat geçmişte bazı iç boyama

şişelerinin iç yüzeylerinin pürüzsüz şekilde yapıldığı görülmüştür. Boyaların camın iç yüzeyine nasıl yapıştığı bilinmemektedir (Silver, Little, 1994: 13).

Resim 56- Zhou Leyuan, 1886-1887, İç yüzeyi pürüzsüz olan bir iç boyama cam şişesi (Silver, Little, 1994: 51)

Kristal şişeler kuvars bloklardan oyularak üretilmiştir. Dış tarafın oyulmasından sonra, ayak pedalı ile çalışan bir matkap ve bir aşındırıcı kullanarak iç yüzey oyulmuştur. Oyma işleminin tamamlanmasının ardından iç yüzey parlatılıp pürüzsüzleştirilmeye başlanmıştır. Bu işlem için birkaç aşama gerekmektedir. İlk olarak, şişenin içine büyük aşındırıcı maddeler koyup iç yüzeyin pürüzsüz ve şeffaf olması sağlanmaktadır. Ardından daha ince aşındırıcı maddeler kullanılarak iç yüzeyde kalan son pürüzlerin tamamen giderilmesi hedeflenmiştir. Şişe özellikle iç boyama için yapılmışsa, iç yüzeyin boyayı tutacak kadar pürüzlü bırakılması gerekmektedir. Bu aşamada cam iç boyama şişeleriyle bağlantılı olan aşındırma tekniği yani garnet tozu, kum ve su, bu kristal şişeler içinde kullanılabilmiştir. Fakat kristal şişeler malzeme olarak daha sert bir madde olduğu için bu işlem cam şişelere göre iki kat daha uzun sürmüş ve daha yüksek fiyatlara satılmıştır (Silver, Little, 1994: 13). Günümüzde cam iç boyama şişelerin, kristal şişelere oranla daha fazla bulunması o dönem halkının alım gücü yetersizliğinden kaynaklandığının bir göstergesi olabilir. Ayrıca sanatçılar, ürettikleri işin ölçüsü kadar maddi kazanç sağlayabilecekleri için, cam şişe üretimine ağırlık verildiğini söyleyebiliriz.

Resim 57- Ma Shaoxuan, 1896, İç yüzeyi boyanmış ve kuvars taşından oyulmuş bir şişe (Silver, Little, 1994: 11)

İç boyama için üretilen cam veya kuvars enfiye şişelerinin en erken tarihlisi 19. yy. başlarında görülse de bu şişelerin sanat formu önemli ölçüde değişmemiştir. Bazı formlar günümüze kadar devamlılığını sürdürmüş hatta orijinal şekillerini korumuşlardır (Bkz. Resim 58-59).

Resim 58- Yiru Jushi, 1871, İçi boyanmış kuvars enfiye şişesi (Hall, 1992: 59)

Resim 59- Su Fengyi, 2008, İçi boyanmış kuvars enfiye şişesi (http://www.artnet.com/artists/su-fengyi/an-inside-painted-snuff-bottle-w2bkxpDTXsagFpEZ13hpDg2, Erişim: 08.02.2020)

Şişenin iç yüzeyi (cam veya kuvars) hazır olduğunda, sanatçı enfiye şişesinin içini boyamaya başlamaktadır. Genellikle, tasarımın başlangıcında hatlar siyah mürekkeple belirtilmekte ve ardından tek seferde bir renk olmak üzere çeşitli renkler ile boyamaya geçilmektedir. İç boyama şişelerinde yeşil, yakut kırmızısı, mor, İmparatorluk sarısının çeşitli renk tonları (1680'lerden 1800'e kadar İmparatorluk Mahkemesi ile sınırlı olan bir renk), beyaz, beyaz pembe ve mavi yoğunlukla kullanılan renkler olmuştur (https://www.asianart.com/articles/snuff/index.html#1, Erişim: 08.02.2020). Ayrıca uygulanan renkler genellikle Çin pigmenti, suluboya, akrilik ve yağlı boyadır. Günümüzde Çin'deki iç boyama ressamlarının çoğu Çin pigmenti kullanmaktadır (Guo, 2016: 22).

Çin enfiye şişelerinin iç boyama sanatında kullanılan motifler genellikle figür, portre, kaligrafi, doğal sahneler, manzaralar, çiçekler, vahşi yaşamdan kesitler, mitolojik olaylar, dini inanç ve o dönemdeki önemli olaylar tasvir edilmiştir. Ayrıca bu sanat eserlerinde ressamların imzasına veya yapılış tarihine de rastlanmaktadır. Örnek olarak Zhou Le Yuan'nın 19. yy. sonlarındaki bir cam iç boyama şişesine bakılabilir (Bkz. Resim 60).

Resim 60- Zhou Le Yuan'a ait bir cam iç boyama enfiye şişesi, 19. yy. sonları (http://culture.teldap.tw/culture/index.php?option=com_content&view=article&id=1152:glass-snuff-bottle-with-interior-painting&catid=148:a-slice-of-wonder&Itemid=209 Erişim: 08.02.2020)

> "Bu şişede, figürlerin ve binaların ince boyanmış, dağların gölgeleme etkisine sahip olduğu rustik bir manzara tasvir edilmiştir. Şişenin boyun kısmının hemen altında, "Kış ayında boyanmış ve Zhou Le Yuan tarafından yapılmıştır" yazan imzası vardır. Bu enfiye şişesi Qing mahkeme koleksiyonundan ve Chou Le Yuan tarafından 19. Yüzyılın sonlarında yapıldı" (http://culture.teldap.tw/culture/index.php?option=com_content&view=article&id=1152:glass-snuff-bottle-with-interior-painting&catid=148:a-slice-of-wonder&Itemid=209, Erişim: 08.02.2020).

Enfiye şişelerinin iç boyama teknikleri zaman içerisinde geliştirilmiştir. Ancak doğal dünyadan esinlenilen klasik Çin imgeleri ve kaligrafi yoğunlukla kullanılmaya devam etmiştir. İç boyama sanatının 200 yıldan fazla bir süre gelişmesinin ardından, mevcut iç resim biçimlerinin olgun ve zarif olduğu, ancak tasvir edilen görüntülerin oldukça tekrarlayıcı olduğu da görülmektedir (Bkz. Resim 61) (Guo, 2016: 23).

Resim 61- Zhang Zeduan (1085-1145), "Qingming Shanghe Tu" isminde panoramik bir resimden kesit, 25,2 cm x 528,7 cm, Song Hanedanlığı (960-1279) (https://www.comuseum.com/painting/famous-chinese-paintings/along-the-river-during-the-qingming-festival/#qingming-shanghe-tu_part, Erişim: 09.02.2020)

Resim 62- Liwang Liu, 1992, cam enfiye şişesi, 13 cm. x 11,5 cm. (Guo, 2016: 22)

İç boyama sanatında gelenekselliğin getirdiği kısıtlamalar, ustaların teşvik eksikliği ve geçimini sağlayamama endişesi sebebiyle sanatçıların daha çok mevcut olan resimleri kopyalama eğiliminde olduğu bilinmektedir. İç boyama sanatçılarının usta çırak ilişkisi ile ilerlediği ve çırakların genellikle ustalarının çalışmalarını, becerilerini taklit ettiği de görülmüştür. Sanatçıların resimleri doğru bir şekilde iç boyama şişelerine kopyalamaları onların yetenekli birer usta olduklarını göstermektedir (Guo, 2016: 103). Hazır olan bir modeli, bir resmi taklit etmek bu konuda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmak demektir. İki cm veya daha küçük ağız kısımlarına sahip şişelerin iç tarafından girerek ters bir şekilde boyamak yıllarca süren eğitimin ve çalışmanın eseri olarak görülmelidir.

Bu küçük sanat eserlerinin içlerini boyamak için çok farklı çeşitte fırçalar kullanılmıştır. Yapılan tasarıma göre boyutlarında farklılıklar da görülür. Bazı iç boyama ustalarının bireysel ihtiyaçlarına uygun olması için fırçaları kendilerinin yaptıkları da söylenmektedir. İç boyama sanatını gerçekleştirebilmek için ilk adım, fırçanın 80-90 derecelik bir açıyla tutulması ve nasıl manevra yapılacağının öğrenilmesidir. Çünkü düz bir zeminde kalemin veya fırçanın ucunun görüş açımızla aynı orantıda hareket etmesine rağmen, ters boyama da görüş açımızın tersine doğru hareket etmektedir. Sanatçı, istenen genişlik, şekil ve yoğunlukta fırça vuruşları yapabilmek için tam anlamıyla fırça kontrolüne hakim olmalıdır. Bu şişelerin içlerini boyamak genellikle üç ile on iki hafta sürmüştür
(http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/cs/201812/t20181219_800151930.html Erişim: 09.02.2020).

İç boyama enfiye şişe sanatçılarının kullandığı fırçalar genellikle 20 cm. uzunluğunda ve bir kökün sapı kalınlığındadır. Fırçanın işlevini arttırabilmek için farklı materyallerin kalitesinden yararlanılmıştır. Fırçalar veya kalemler, bambu kalemi, yazı fırçası, mulan manolyası ağacından fırça, bakır kalem, kayrak kalem, sünger kalem, kağıt kalem bunlar en yaygın boya fırçası türleri olarak bilinmektedir (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush1.htm Erişim: 09.02.2020).

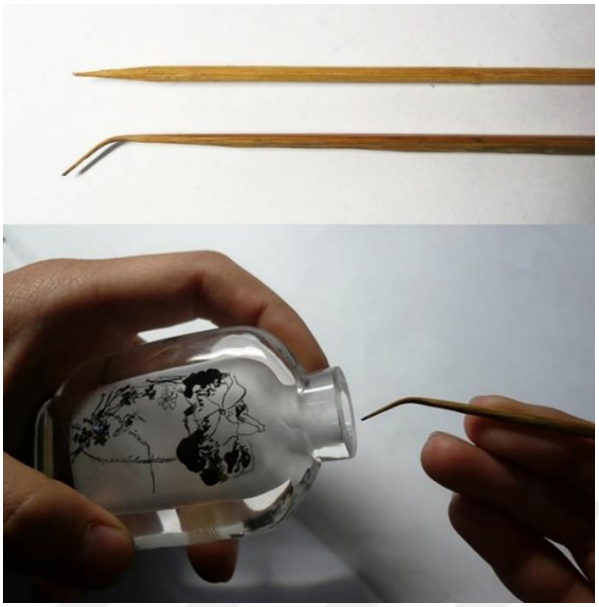

Resim 63- Bambu kalemi geleneksel bir iç boyama aracıdır. Bu kalem kullanılarak genelde sert ve dış hatlar çizilmiştir (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush2.htm, Erişim: 09.02.2020)

Resim 64- Yazı fırçası iç boyamada genellikle yazı yazmak için kullanılmıştır. Tasarıma göre farklı alanları boyamak için de kullanılan bu fırçanın gövdesi bambu veya metalden yapılmıştır. Metal kullanılıyorsa en yaygın seçenek bakır veya alüminyum teldir. Fırça olarak kurt kılı, koyun veya keçi kılı tercih edilmektedir (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush3.htm, Erişim: 09.02.2020)

Resim 65- Mulan manolyası ağacından fırça, geleneksel şişe içi boyama aracı olarak kullanılmıştır. Bambu kalemine yaklaşık olarak benzese de mulan manolyası ağacı çizgilerin daha düzgün çizilmesini, daha parlak boya dağılımı yapmasını sağlar. Bambu fırçasının yetersiz kaldığı yerlerde bu fırça kullanılır (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush4.htm, Erişim: 09.02.2020)

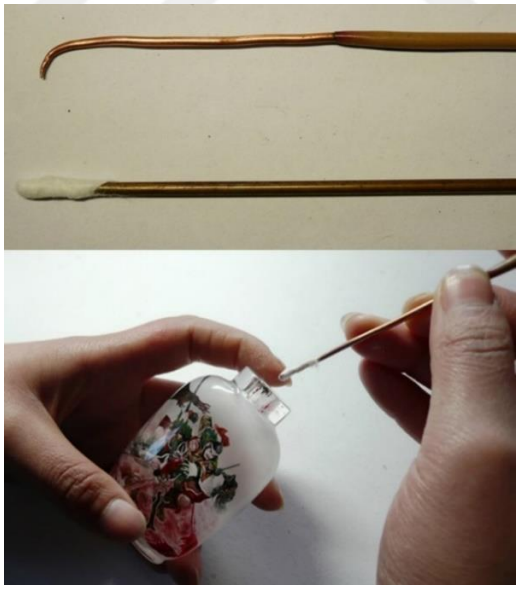

Resim 66- Bakır kalem veya fırça, şişe içi boyamada iki uygulama için yaygın olarak kullanılmıştır. İlk olarak pamuk ile sarılır ve tasarımdaki tonlar, gölgelendirmeler için kullanılır. İkinci kullanım şekli olarak pamuk ile sarılmış ve su ile nemlendirilmiş bu alet, iç boyama yapılmadan önce şişenin içini temizlemek veya boyanan bir alanı temizlemek için kullanılır (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush5.htm, Erişim: 09.02.2020)

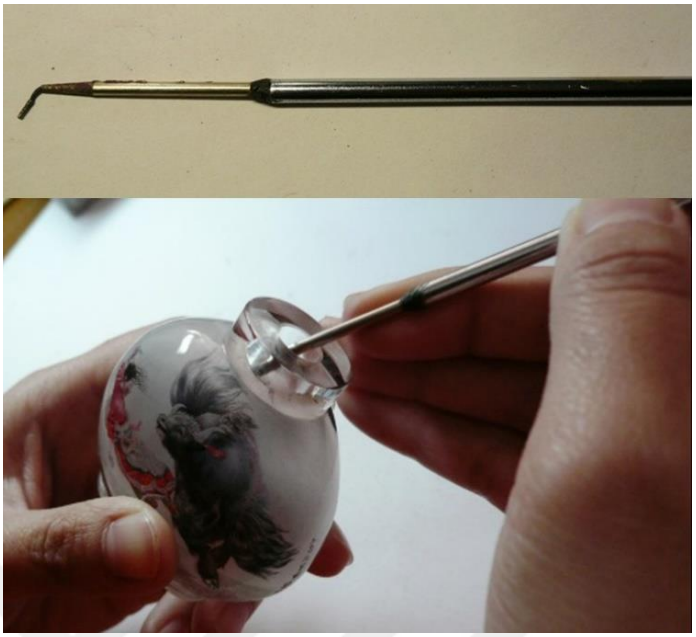

Resim 67- Kayrak kalem bir karakterin saçlarını, sakalını, kaşlarını ve gerçeğe yakın etkiye sahip diğer hassas çizgilerini çizerken veya boyarken çok kullanılır. Bu kalemin ucu minyatür bir elmas matkap ucundan yapılmıştır (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush6.htm, Erişim: 09.02.2020)

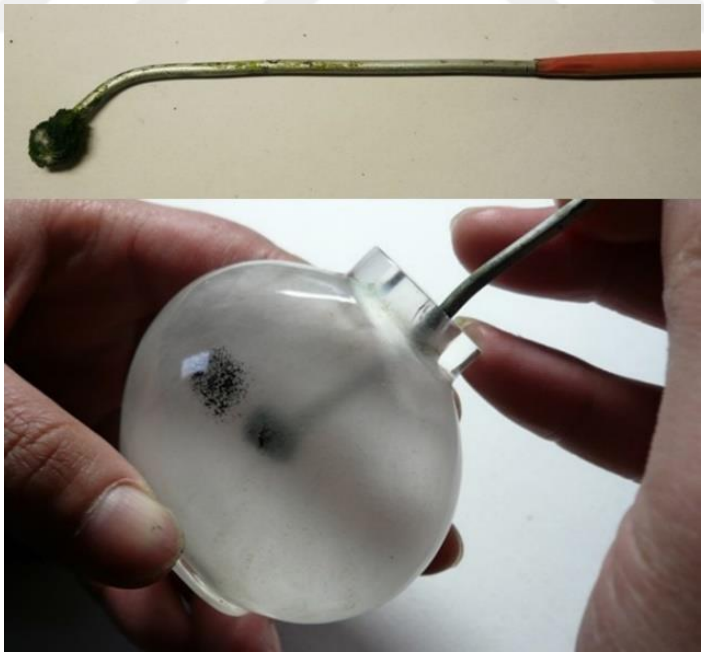

Resim 68- Sünger kalem ya da fırça, genellikle bir yaprak veya çiçek yaprağı gibi alanlara doku eklemek için kullanılır. Metal bir gövdeye sahip olan kalemin ucuna az miktarda sünger sarılarak yapılmıştır (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush7.htm, Erişim: 09.02.2020)

Resim 69- Kağıt kalem, küçük bir Çin xuan kağıt parçasının bambu veya metal bir gövdenin ucuna bağlanarak yapılmıştır. Kağıt, mürekkebi veya boyayı, resimde özel bir estetik etkiye sahip olacak şekilde liflerine çeker. Bu teknik özellikle manzara resimlerinde ve suluboya resminin görünümünü çoğaltmada yararlıdır (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush8.htm, Erişim: 09.02.2020)

Modern iç boyama enfiye sanatçıları yeni boyama teknikleri ve stilleri ile denemeler yapmaktadırlar. Gereksinimlerini karşılamak ve kendilerini geliştirmek için yeni boyama fırçaları icat etmeye ve üretmeye devam etmektedirler (http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush9.htm, Erişim: 09.02.2020).

2.3.3. Enfiye Şişelerinde İç Boyama Tekniği ile Öne Çıkan Sanatçılar

Küçük minyatür sanat eserleri olan enfiye şişeleri ilk amatör ressam diyebileceğimiz edebiyat ve bilim görevlileri tarafından yapılmıştır. İç boyama zamanla popüler olmaya başlayınca bu konuda uzman olan çok iyi ustalar yetişmiştir. Uluslararası Çin Enfiye Şişesi Derneğinde ve enfiye şişesi dünyasında iç boyama şişesi ressamları üç döneme ayrılmaktadır. Erken Dönem (yaklaşık 1800-1870), Orta Dönem (yaklaşık 1880-1945) ve Modern Dönem (1954-Günümüz) (Silver, 1987: 5).

Erken Dönemde (1800-1870) tüm sanatçılar, Guangdong'da (eski zamanlardaki adıyla Lingnan) çalışmıştır. "Lingnan Okulu" terimi, Çin sanat dünyasında, 1860'lardan 1930'lara kadar belirli tarzda iç boyama yapan bir sanatçı grubuna atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Gan Xuan, zamanın baskın sanatsal tarzında ve Ortodoks Okulunun geleneksel tarzlarında iç boyama yapmış ünlü bir Erken Dönem sanatçısıdır (Bkz. Resim 70-71). Bu okulun temelleri ressam Dong Qichang (1555-1636) tarafından ortaya konmuştur. Qing Hanedanlığı'nın başlarında Ortodoks Okulu'nun en iyi temsilcileri Dört Wang (Wangs Shimin, Wang Jian, Wang Hui ve Wang Yuanqi) olarak bilinen ressamlardır (Silver, Little, 1994: 85).

Resim 70- Gan Xuan tarafından yapılan iç boyama enfiye şişesi 1814-1823, Qing Hanedanlığı (1644-1911), y: 5.8 cm.
(Silver, Little, 1994: 21)

Resim 71- Lan Ying (1585-1664), Ortodoks Okulu'nun geleneksel tarzlarına ait bir resim, Ming Hanedanlığı (1368-1644)
(Silver, Little, 1994: 20)

Orta Dönem (1880-1945) sanatçıları, Guangdong'da Erken Dönem sanatçılarının aksine Pekin'de çalışmışlardır. Zhou Leyuan, Pekin'de iç boyama enfiye şişeleri yapan ilk sanatçıydı (Bkz. Resim 72-73). Şişelerin içerisine yaptığı resimlerdeki başarısından dolayı, başka sanatçılar tarafından resim stili sıklıkla taklit edilmiştir. Diğer ressamların çoğu, zaman içerisinde çalışmayı bırakmışlardır. Ancak az sayıda ressam kendi stillerini yaratıp tanınmış ve başarılı olmuşlardır. Bu sanatçılar arasında Ye Zhongsan, Ye Family ve Ma Shaoxuan başta olmak üzere; Meng Zishou, Chen Zhongsan, Ma Kuoting (Sanat adıyla Ma Shaoxian diye bilinir) gibi sanatçılar da yer almaktadır (Bkz. Resim 74-75-76-77-78-79) Bu sanatçılar, Pekin'de yaşarken Ortodoks Okulu'nun tarzında ve Şangay Okulu tarzlarında kuş, çiçek ve manzaralar çizmişlerdir (https://www.masterart.com/artworks/4101/inside-painted-snuff-bottles-presentation, Erişim: 10.02.2020).

Resim 72- Zhou Leyuan, 1892, ağaç, bitkiler, böcekler ve bahçe tasviri, y: 6.4 cm. (Silver, 1987: 53)

Resim 73- Zhou Leyuan, 1886, kaya, bitki, böcek tasviri, y: 7.6 cm.
(Silver, 1987: 52)

Resim 74- Ye Zhongsan, 1900, iç boyama cam enfiye şişesi, Qing Hanedanlığı (1644-1911), y: 5.8 cm.
(Silver, Little, 1994: 5)

Resim 75- Ye Family, 1934, iç boyalı kuvars enfiye şişesi, y: 6.6 cm. (Silver, Little, 1994: 9)

Resim 76- Ma Shaoxuan, 1903, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 6.1 cm. (http://www.artnet.com/artists/ma-shaoxuan/snuff-bottle-E4XNvtFgv2QZUJnpEZe_8Q2 Erişim: 10.02.2020)

Resim 77- Meng Zishou, 1904-1917, iç boyalı kuvars enfiye şişesi, Qing Hanedanlığı (1644-1911), y: 4.8 cm.
(Silver, Little, 1994: 25)

Resim 78- Cheng Zhongsan, 1915, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 6.1 cm.
(Silver, Little, 1994: 75)

Resim 79- Ma Kuoting, 1936, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 6.4 cm.
(Silver, Little, 1994: 47)

Modern Dönemde (1954-Günümüz) Wang Xian isimli sanatçı kendine has tarzıyla bu dönemin en ünlü iç boyama ressamıdır (Bkz. Resim 80-81). Günümüzde hala hayattadır fakat enfiye şişelerinin içine resim yapmayı bırakmıştır. 1960'lı yıllarla 1970'lerin başı arasında sıklıkla iç boyama resimleri yapan Wang Xian'nın en ünlü öğrencileri Ye Shuyin, Liu Shouben ve Ding Guiling (Bkz. Resim 82-83) (https://www.masterart.com/artworks/4101/inside-painted-snuff-bottles-presentation, Erişim: 10.02.2020).

Resim 80- Wang Xisan, 1970, iç boyama kuvars enfiye şişesi, y: 5.1 cm. (Silver, Little, 1994: 17)

Resim 81- Wang Xisan, 1972, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 7 cm.

(Silver, Little, 1994: 33)

Resim 82- Liu Shouben, 1979, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 6.6 cm. (http://fengchunma.com/wre-28-liu-shouben-inside-painted-glass-snuff-bottle/, Erişim: 10.02.2020)

Resim 83-Ding Guiling, 1972, iç boyama kuvars enfiye şişesi, y: 5.7 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/24819/lot/8010/?category=list, Erişim: 10.02.2020)

1990/2000'den itibaren, önemli becerilere sahip çok yetenekli ressamların içinde olduğu yeni bir okul doğmuştur. Bu ressamlar zaman içerisinde tanınmaya başlamış ve yaptıkları eserlerin fiyatları giderek yükselmiştir. 2000'li yıllardan itibaren iç boyamada önemli bir sanatçı da Su Fengyi'dir. En çok hayvan, bitki ve kuş boyama becerisiyle tanınan çağdaş bir enfiye şişesi sanatçısıdır (Bkz. Resim 84-85). Çin'deki yeni neslin en iyi geleneksel sanatçılarından biri olan Su Fengyi, sade ve basit dokunuşlarla yeni bir iç boyama stili geliştirmiştir (https://www.bertranddelavergne.com/artworkdetail/788473/18223/inside-painted-snuff-bottles-presentation, Erişim: 10.02.2020).

Resim 84- Su Fengyi, 2008, iç boyama cam enfiye şişesi, y: 6 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/16149/lot/5084/, Erişim: 10.02.2020)

Resim 85- Su Fengyi, 2008, iç boyama kuvars enfiye şişesi, y: 6 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/16149/lot/5083/, Erişim: 10.02.2020)

2008 yılında iç boyama, ulusal somut olmayan kültürel miras listesine dahil edilmiştir. Bu geleneksel sanat formu, Pekin, Hebei, Shandong ve Guangdong'daki zanaatın mirasçılarının çabalarıyla daha da gelişmiştir. Artık sadece enfiye şişelerinde görülen tabloların içinde değil, çaydanlıklar, çay kutuları, kalem tutucular, vazolar, koku şişeleri ve kül tablalarında da görülürler. Çin'in çeşitli bölgelerinde yetenekli ustalar, bu küçük nesneler üzerinde her türlü resim ve kaligrafi yapabilirler. İç boyama, Çin'in sanat ve el sanatları tarihinde parlak bir inci haline gelmiştir (Li, 2018: 49).

2.4. Enfiye Şişelerinin Yapımında Kullanılan Malzemeler

Enfiye şişeleri, hava geçirmez bir kaba dönüştürülebilen herhangi bir malzemeden yapılmıştır. Metal, porselen, her çeşit taş, cam ve çok çeşitli organik malzemeler kullanılmıştır. Bu kadar fazla çeşit olmasına rağmen ilk enfiye şişelerinin pirinçten yapıldığı düşünülmektedir **(**Hoffman, 2005).

Taşlar enfiye şişeleri yapımında oldukça yaygındır. Yeşim taşı diğer tüm taşlardan değerli olduğu için ayrı bir kategoride değerlendirilir. Kalsedon, kuvars, malakit, lapis lazuli gibi değerli taşlarda kullanılmıştır. Bir taş şişenin yapımı, şişenin ağız kısmından yavaşça oyularak gerçekleştirilmektedir. Genellikle taşın güzelliğini ortaya çıkarmak için yüzey pürüzsüz şekilde bırakılır. Fakat nadiren de olsa üzerilerine kabartma da dekore edilmiştir. Bazı şişeler o kadar zarif bir şekilde oyulmuştur ki, malzemenin yoğunluğuna rağmen suda yüzebildiği iddia edilmektedir **(**Hoffman, 2005).

Çinlilerin porseleni icat etmesinin ardından enfiye şişeleri için yeni bir malzeme doğmuştur. Çin'deki enfiye tütünü genel nüfusa yayıldığında porselen en çok tercih edilen malzeme olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi bol miktarda bulunabilmesi, sırsız yapılabilmesi, sır altı olarak dekore edilmesi ve çeşitli sırlarla kaplanabilmesidir. Yani insanların talepleri doğrultusunda kolayca şekillenebilmesidir.

Emaye şişeler diğer bir kategoridir ve en sanatsal şişelerin bazıları bu tiplerde üretilmiştir. Emaye tekniği genellikle metal, bakır veya cam üzerine emaye kaplanmasıyla yapılır. Bu tekniğin uygulanması için sıcaklığın çok iyi ayarlanması gerekmektedir. O günkü şartlarda göstergesi olmayan fırınlarda sıcaklığı ayarlamak son derece zor olduğundan emaye tipi şişeler çok değerlidir (https://www.collectorsweekly.com/articles/an-interview-with-chinese-snuff-bottle-collector-vincent-fausone-jr/, Erişim: 21.12.2019).

"Cam, çeşitli enfiye şişeleri kategorisi oluşturur ve en pahalı şişelerin bazıları bu sıradan malzemeden yapılır" **(**Hoffman, 2005). Çinliler cam yapımına geç başlamış olsalar da bu malzemeyi çabuk benimseyip çeşitlendirmişlerdir. Qing Hanedanlığı'nda cam yapımı şişeler büyük bir rol oynamaktadır. Cizvit misyonerleri tarafından imparatorluk mahkemesine tanıtılan Avrupa cam yapım teknikleri, birçok eşsiz Çin enfiye şişesine yol açmıştır. Özellikle günümüzde çoğu koleksiyonerin de eşsiz olarak nitelendirdiği iç boyalı şişeler bu zamanda ortaya çıkmıştır.

Enfiye şişeleri sayısız organik malzemeden de yapılmıştır. Bunlar arasında mercan, kehribar, fildişi, bambu, sedef, hindistan cevizi kabuğu, malakit, akik, turkuaz, altın, gümüş, ahşap, kaplumbağa kabuğu, mürekkep taşı, deri ve daha birçok malzeme bulunmaktadır.

Resim 86- Çeşitli malzemelerden enfiye şişeleri
(Hall, 1991)

2.4.1. Cam

Cam geçmiş yüzyıllardan beri Çin'de tercih edilen bir malzeme olmuştur. En değerli enfiye şişelerin bu malzemeden yapıldığı düşünülmektedir. Camın, Çin'de ne zaman görüldüğü konusunda farklı teoriler öne sürülse de M.S. 5.yy. dan sonra Çin'de üretildiğine inanılmaktadır.

> "Cam yerli bir buluş değildi, Mısır ve Suriye'den Uzak Doğu'ya gezginler tarafından taşınıp Çin'e getirildi. Bu kırılgan malzemenin kara ve deniz yoluyla taşınmasının, hedefine ulaştığında büyük bir değere sahip olduğu anlaşılabilir. Hatta altın ve değerli taşlarla sınıflandırıldı. 5. yy. da cam ilk olarak Çin'de üretildi. O zamandan beri bu sanat, dünyaca ünlü Venediklilerin bile aşamadığı bir mükemmellik elde edilene kadar uygulandı" (Skiff, 2014).

Cam, yüzlerce yıldan fazla, Çin'de kullanılan bir ürün olmuştur. Qing Hanedanlığı'nın da (1644-1911) önem verdiği bir malzemedir. Bu malzemenin bu dönemde önemli bir rol oynamasına sebep olan kişi 1695 yılında İmparator Kangxi'nin emriyle, cam atölyelerinin şefi olarak getirilen, Cizvit rahibi Kilian Stumpf olmuştur. "Kilian Stumpf cam yapımında yetkin olan bir bilim adamı ve matematikçidir. 1600'lerin başından beri cam şişeler üretilen Bavyera'dan geldi" (Fausone, 2017: 4).

Resim 87- Bavyera'da üretilen üç şişe, yaklaşık 1700'ler, Schafer Koleksiyonu (Fausone, 2017: 4)

Kangxi İmparatorluğunda ilk enfiye şişeleri camdan yapılmıştır. Bu dönemde kaliteli bir malzeme olarak görülen cam, değerli bir etki vermesi için farklı renklerde ve şeffaflıkta taklit edilmiştir. Mücevher renginde kırmızı, mavi ve şeffaf camlar üretilmiştir.

Resim 88- Yakut kırmızı renginde cam enfiye şişesi, 18.yy. Fausone Koleksiyonu
(Fausone, 2017: 5)

Resim 89- Mavi çizgili cam enfiye şişesi, 18. yy. Fausone Koleksiyonu
(Fausone, 2017: 5)

Çinlilerin uzun yıllar cam yapımı geçmişi olmasına rağmen, Qing İmparatorluğundaki cam atölyelerinin, Çin'in geçmiş yıllardaki cam işlerini kopyalamak için değil de İmparator Kangxi'ye gönderilen Avrupa cam işlerini taklit etmek için kurulduğu bilinmektedir. "Örneğin, yakut kırmızısı rengi, element olarak kolloidal altın gerektiren bir Venedik formülünden yapılmıştır" (Fausone, 2017: 4). "Pekin Camı" olarak adlandırılan Qing İmparatorluğundaki cam nesneler, başlarda Avrupa tarzından ve tasarımlarından etkilense de zaman içerisinde, Çinlilerin tamamen kendine has ve benzersiz bir objesi haline gelmiştir. Bu dönemde yapılan çoğu cam nesne enfiye şişesi olarak üretilmiştir.

> "Adalet Bakanı Wang Shizen, 1702-1704 yıllarında "Her şekil ve renk enfiye konulacak şekilde cam şişeler üretildi. Renkler kırmızı, mor, sarı, beyaz, siyah, yeşil hepsi sarayın içinde üretiliyor. Taklitler sıradan insanlar tarafından yapılsa da orijinal olanı asla elde edilemiyor"" (Skiff, 2014).

İlk cam enfiye şişeleri, kalıplara üflenerek yapılmıştır. Yongzheng Dönemi de (1723-1735) dahil olmak üzere bu teknikte üretilen şişelerin çoğu, iç ve dış yüzeylerinde çatlaklar meydana gelmiştir (Bkz. Resim 90-91). Avrupa'da bilinen bu kusur, baz bileşimindeki alkali fazlalığından kaynaklanmaktadır (https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-2/, Erişim: 05.01.2020).

Resim 90- Cam bileşimindeki alkalinin fazlalığından dolayı oluşan bir çatlak (https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-2/, Erişim: 05.01.2020)

Resim 91- Kabak şeklinde Çin enfiye şişesi, iç kısmında geniş çatlaklar mevcut, Yongzheng Dönemi (1722-1735)
(Fausone, 2017: 5).

Yongzheng Dönemi sırasında geliştirilen diğer teknikte “Cameo” tekniğidir. Camın yüzeyine bir ile üç kat farklı renkte camın uygulandığı ve oyulduğu, çok renkli kabartma tasarımlara sahip cam şişelerin imalatı olmuştur. İlk Romalılar tarafından bulunan ancak 1700’lü yılların başında Çin’de yeniden keşfedilene kadar 100 yıldan fazla bir süredir Avrupa’da kaybolan bir tekniktir. Çekici güzellikleriyle dikkat çeken nadir enfiye şişelerinde de bu tekniğin uygulandığı görülmektedir (Fausone, 2017: 7).

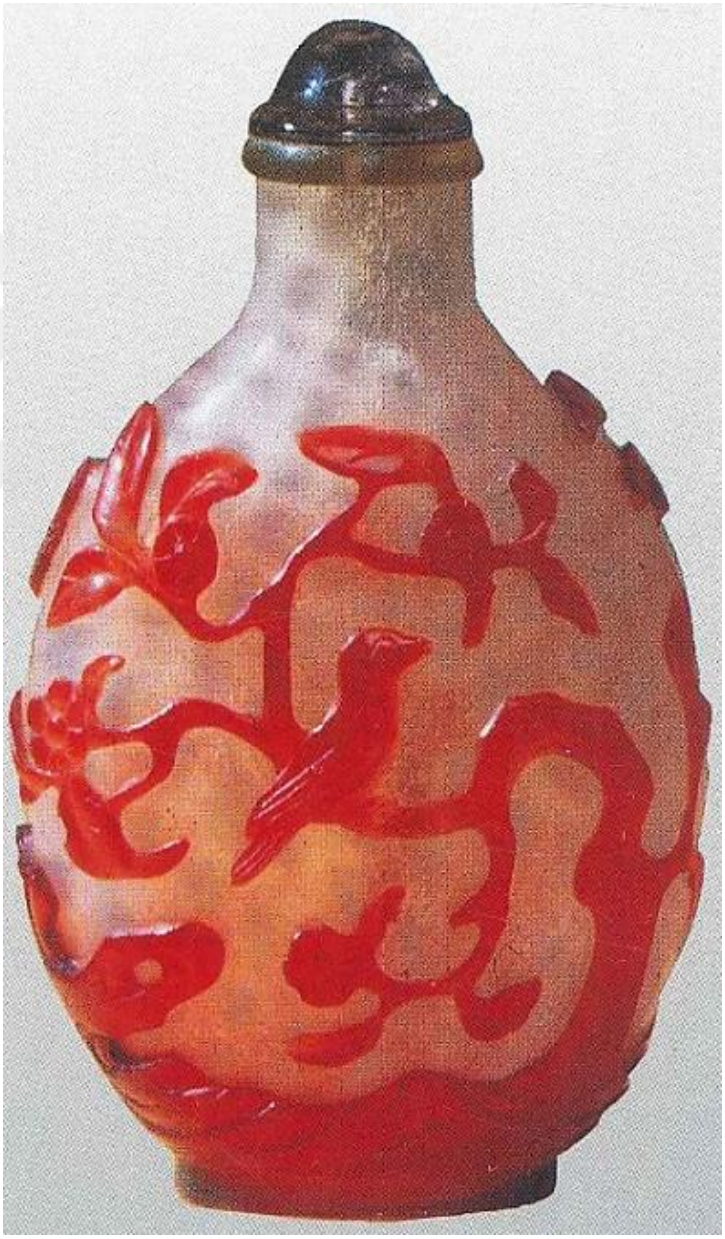

Resim 92- Cameo cam enfiye şişe, 1750-1820, Çin, Exstein Koleksiyonu (Cerutti, 1993: 188)

Resim 93- Çok renkli cameo cam enfiye şişesi, 1750-1820, Çin (Cerutti, 1993: 190)

Resim 94- Cameo cam enfiye şişe, 1740-1780, Pekin, Çin (http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=901&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18325,9, Erişim: 06.01.2020)

Yongzheng Dönemi'nde, zanaatkarlar, cam şişelere benzer tasarımlar yaparak yeşim taşı ve sert taşları modaya uygun hale getirmeye başlamışlardır. Bunun sebebi cam şişelerin çok kırılgan bir madde olması ve genellikle Pekin'inin soğuk kışlarına cam şişelerin dayanamayıp kırılması olmuştur. Dayanıksız olan cam bu yüzden sadece yılın sıcak aylarında kullanılırken, taş şişeler ise kış aylarında kullanılmaya başlanmıştır (Fausone, 2017: 7). Bu durum yüksek sınıflar arasında camın popülerliğini az da olsa etkilese de yeni üretimlere ve farklı teknik arayışlara son verilmemiştir. İklim değişikliklerinin tasarım ve malzemeyi etkileyen önemli bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

İmparator Qianlong'un (1736-1795) başa geçmesinin ardından cam üretimi genişlemiş ve cam işleri büyük ölçüde Pekin'de üretilmeye başlamıştır. İmparator Qianlong daha önce edinilen teknik temelleri mükemmelleştirmeyi ve üst seviyeye getirmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde kaya kristali, ametist, yeşim, akuamarin, akik, kehribar gibi malzemelerin taklidi üzerine çalışmalar yapılmıştır (Bkz. Resim 95-96-97) (https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-3/, Erişim: 07.01.2020).

Resim 95- Ametist renginde şeffaf cam, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795), Pekin, 1740-1800
(http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1664&exhibition=12&ee_lang=eng&u=18385,3, Erişim: 07.01.2020)

Resim 96- Akuamarin taklidinde bir cam şişe, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795), Pekin, 1740-1820
(http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2398&exhibition=17&ee_lang=eng&u=11084,1, Erişim: 07.01.2020).

Resim 97- Kehribar taklidinde bir cam şişe, Qianlong Hanedanlığı (1736-1795), Pekin, 1736-1770
(http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2053&exhibition=14&ee_lang=eng&u=13363,1, Erişim: 07.01.2020).

İmparator Daoguang (1820-1850) zamanında belirli bir modeli takip ederek cam şişe üretimleri devam etmiştir. Opak bir camın üzerine ikinci bir tabaka ekleyerek kabartma veya yana yerleştirilmiş küçük renk lekeleri ile kaplanmış formlar üretilmiştir. Bu kabartmalar döneme özgü olarak resimsel tarzlardan, yazıtlardan veya damgalardan ilham alınarak yapılmıştır. Bu enfiye şişeleri farklı renk kombinasyonları ile üretilmiştir (https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-4/, Erişim: 07.01.2020).

Resim 98- Daoguang Dönemi'ne ait cam şişe, Yangzhou, Çin, 1820-1840 (http://www.e-yaji.com/past%20auctions/meriem/main/pages/682(A)_jpg.asp, Erişim: 07.01.2020).

Resim 99- Daoguang Dönemi'ne ait cam şişe, beyaz zemin üzerine anka motifi, Yangzhou, Çin, 1820-1840 (https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie- qing-partie-4/, Erişim: 07.01.2020).

Daoguang Dönemi ardından gelen imparatorlar, cam sanatını korumak için gerekli titizlikte davranmamışlardır. 200 yıllık Çin'deki cam enfiye sanatını özetlersek Qing Hanedanlığı'nın başlangıcı ve hanedanlığın sonu ile bittiğini söyleyebiliriz. 20. yy. da sigaranın icadıyla ve son Qing İmparatoru Xuantong'un düşüşüyle 1911'de cam enfiye sanatı sona ermiştir.

2.4.2. Porselen

Çinliler 10.yy. dan 17.yy. a kadar, porselen ve emaye el sanatları gibi dünyanın en gelişmiş sanatsal başarılarından bazılarına sahip olmuşlardır. İmparatorluk mahkemelerinin gözetimi altında, ritüellerde, sergilerde ve günlük yaşamda nesneler üretmek için teknolojilerini geliştirmek adına büyük çaba harcamışlardır. Çömlekçiliğin porselen haline getirilmesi, Çin kültürünün dünya medeniyetine en büyük katkılarından birisi olmuştur. Çin'de porselen, rafine malzeme ve üretim süreci ile 5000 yıllık seramikten adım adım gelişmiştir (https://www.npm.gov.tw/exh100/treasures/en/ch_04.html, Erişim: 02.04.2020).

> "Porselen, bir fırında pişirildiğinde sert, parlak ve neredeyse şeffaf hale gelen, kuvars ve feldispattan oluşan ince beyazımsı bir kil olan kaolin'den yapılmış bir seramik türüdür. "Porselen" kelimesinin, domuz anlamına gelen İtalyanca kelime porcella'dan türetildiği bilinmektedir. Marco Polo'nun yazılarında da "porselen" terimi kullanılmıştır. Gerçek porselen, aynı zamanda petuntse veya Çin taşı olarak da bilinen ince kaolin kili ve feldispattan yapılmıştır. Beyaz, ince, şeffaf veya yarı saydamdır. Mavi ve beyaz porselen geleneksel olarak Güney Çin'deki bir kasaba olan Jingdezhen yakınlarında çıkarılan kaolin kilinden yapılmış ve İran'dan ithal edilen belirli bir tür kobalt ile karıştırılmıştır"
> (http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item258.html#chapter-14, Erişim: 02.04.2020).

Çin porseleninin tarihi, büyük ölçüde, yüksek dağlarla çevrili geniş bir ovada, büyük Yangzi Nehri'nin güneyinde, Chang Nehri'nin güney kıyısında, Jiangxi eyaletindeki küçük bir şehrin tarihidir. Jingdezhen 1000 yıldan fazla bir süredir Çin porseleninin çoğunu üretmiştir. Asya, Avrupa ve Amerika'nın yanı sıra sanatsal, törensel ve günlük yaşam için önemli bir yerli pazarı oluşturmuştur. Kaolin ve petuntse (beyaz porselen taş) gibi iki temel hammaddenin bol miktarda bulunması, çevre ormanların sağladığı yakıtla birlikte, 1280 °C dereceden daha yüksek sıcaklıklarda fırınları ateşleyebilmişlerdir. Jingdezhen doğal kaynaklara erişebilirliği sayesinde porselenin çıkış merkezi olmuştur. Kangxi (1661-1722), Yongzheng (1722-1735) ve Qianlong (1735-1796) Saltanatları, Jingdezhen'deki porselenlerin daha fazla gelişmesinde etkili olmuşlardır. Teknik ustalık zirveye ulaşmış ve Çin enfiye şişesi de porselen tarihinde kendi yerini almıştır (Hall, 1996: 13).

Jiaqing Saltanatı (1796-1820) sırasında enfiye alma alışkanlığı kitlelere ulaştıkça, Jingdezhen'de üretilen porselen enfiye şişelerinin sayısında büyük bir artış görülmüştür. Bu artış, moda unsuru haline gelen porselen enfiye şişelerinin kalitesinde düşüşe sebep olmuştur. 19. yy. daki birçok enfiye şişesi daha düşük kaliteye sahip ve alışkanlığın popülerliğini yansıtmaktadır. Düşük kaliteye sahip olmalarına rağmen Jiaqing Dönemi'nde yeni bir teknik olan hayvanlar, insan figürleri, böcekler ve sebzelerden modellenen şişe tasarımları da ortaya çıkmıştır (Bkz. Resim 100-101) (Hall, 1996: 14).

Resim 100- İki üzüm yaprağı üzerinde duran sincap şeklinde kalıplanmış Çin porselen enfiye şişesi, Jiaqing Saltanatı, 1785-1830 (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2089&exhibition=14&ee_lang=eng&u=3376,2, Erişim: 03.04.2020)

Resim 101- Doğa figürleriyle kaplanmış porselen Çin enfiye şişesi, Jiaqing Saltanatı, 1796-1820
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1106&exhibition=9&ee_lang=eng&u=38,90, Erişim: 03.04.2020)

Daoguang Saltanatında (1821-1850) enfiye kullanımının artması, porselen enfiye şişelerinin çoğunluğunun daha ucuz malzemelerden üretilmeye başlamasına sebep olmuştur. Fakat İmparator tarafından takdir edilen yeni şekiller ve süslemeler de ortaya çıkmıştır. Daoguang Saltanatında şişeler genellikle daha büyük ve daha dikdörtgendir. Saray için üretilen çoğu enfiye şişesi kırmızı saltanat mührü taşımaktadır (Bkz. Resim 102). Xianfeng (1851-1861) ve Tongzhi (1861-1875) Saltanatları süresinde enfiye şişeleri popülerliğini korumuştur. Fakat İmparatorlar tarafından sipariş edilen şişeler dışında kalite genellikle düşük kalmıştır (https://www.masterart.com/artworks/4103/porcelain-snuff-bottles-qing-period Erişim: 03.04.2020).

Resim 102- Altıgen formda üretilmiş Çin porselen enfiye şişesi, altındaki kırmızı mühürde "Daoguang döneminde yapılmıştır" yazmaktadır, Daoguang Saltanatı (1821-1850)
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2178&exhibition=14&ee_lang=eng&u=18876,7, Erişim: 03.04.2020)

Genel olarak porselen enfiye şişeleri için çok sayıda, zarif şekilde boyanmış desenler ve farklı teknikler kullanılmıştır. Porselen enfiye şişelerinde kullanılan bu teknikler kabartma, kalıplama, oyma, sırlı, sırsız, sıraltı dekor ve emaye gibi birçok tekniği barındırmaktadır (Bkz. Resim 103-104-105-106).

Resim 103- Kalıplama yöntemi ile yapılmış porselen Çin enfiye şişesi, Daoguang Dönemi (1821-1850)
(Howard, Sullivan, 2016: 8)

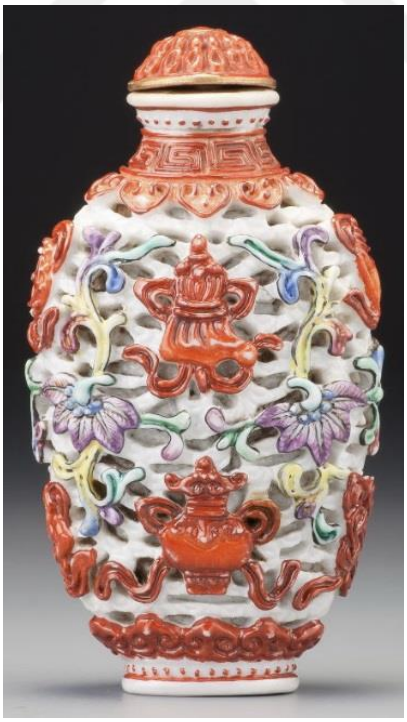

Resim 104- Kalıplama ve oyma tekniği ile yapılmış porselen Çin enfiye şişesi, Jiaqing Dönemi, 1800-1820
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=825&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18907,17, Erişim: 04.04.2020)

Resim 105- Sıraltı dekorlama tekniği ile ejderha motifi yapılmış porselen Çin enfiye şişesi, 1820-1900
(Howard, Sullivan, 2016: 9)

Resim 106- Emaye ve kalıplama tekniği ile yapılmış porselen Çin enfiye şişesi, 1820-1880
(https://www.christies.com/lotfinder/Lot/an-enameled-and-molded-porcelain-snuff-bottle-6156795-details.aspx, Erişim: 04.04.2020)

Çin porselenlerinin en bilinenleri genelde mavi beyaz renkte dekore edilmiş olanlarıdır. Dünya seramiklerinin uzun tarihinde, Çin mavi beyaz porselenlerinden daha fazla takdir edilen ve taklit edilen tek bir eşya bulunmadığı düşünülmektedir. 19. yy. da çok fazla sayıda mavi beyaz porselen enfiye şişeleri de üretilmiştir (Bkz. Resim 107-108-109) (http://www.snuffbottle.com/porcelain.html, Erişim: 04.04.2020).

Resim 107- Mavi beyaz porselen "Maymunlar" adlı Çin enfiye şişesi, 1800-1860
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=965&exhibition=8&ee_lang=eng&u=58,87, Erişim: 04.04.2020)

Resim 108- Çeşitli oyunlar oynayan onaltı çocuğun işlendiği mavi beyaz porselen Çin enfiye şişesi, 1821-1850
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1123&exhibition=9&ee_lang=eng&u=38,75, Erişim: 04.04.2020)

Resim 109- Mavi beyaz porselenden üretilen Çin enfiye şişesi üzerine işlenen lotus çiçekleri, Daoguang Dönemi (1821-1850)
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2144&exhibition=14&ee_lang=eng&u=248,160 Erişim: 04.04.2020)

Qing hanedanlığının 1912'de sona ermesi ile enfiye ve porselen enfiye şişelerinin kullanımında ciddi düşüş yaşanmıştır. Çin Cumhuriyetinin (1912-1949) kurulması Jingdezhen'deki genel porselen üretimini durdurmamış üretim devam etmiştir. Günümüzde Jingdezhen porselen endüstrisinde 29000 kişiye istihdam etmekte ve her yıl hem iç hem de dış pazarlar için binlerce parça üretmektedir. Jingdezhen şehri, bin yıldan fazla bir süredir ölüm, yıkım, yağma, siyaset, sömürü ve tükenme dönemlerinden kurtulmuş, porselen sanatını günümüze kadar getirmeyi başarmıştır (Hall, 1996: 15).

2.4.3. Emaye

Emaye, koleksiyonerleri ve meraklıları tarafından "dünyanın usta zanaatı" olarak tanımlanan bir el sanatıdır. Emaye, amaçları doğrultusunda en iyi metalik yüzeye kaynaşmış bir camsı sır veya camsı sırların kombinasyonu olarak tanımlanabilir (Bushell, 2015: 147).

Emaye işi Pekin'de ortaya çıkmış ve teknik, Çinli zanaatkarların çabalarının bir sonucu olarak mükemmelliğine ulaşmıştır. Çin Emaye işi dünya çapında kalitesi ve güzelliği ile standarttır. Çin'in dünya güzel sanatlarına yaptığı en büyük katkılarından biri olarak kabul edilmiştir. Emaye İşi yapımı ayrıntılı ve karmaşık bir süreçtir: taban çekiçleme, bakır şerit kakma, lehimleme, emaye doldurma, emaye pişirme, cilalama ve yaldızlama aşamalarını takip etmek gerekmektedir.

> "Emaye işi, bakır veya bronz tellerden yapılmış muhafazaların içine yerleştirilmiş, istenen modele bükülmüş veya dövülmüş renkli cam macunu ile metal kaplar üzerinde tasarım oluşturma tekniğidir. Cloisons (Fransızca "bölmeler") olarak da bilinen muhafazalar genellikle metal gövdeye yapıştırılır veya lehimlenir. Cam macunu veya emaye metal oksit ile renklendirilir ve tasarımın içerdiği alanlara boyanır. Kap genellikle nispeten düşük bir sıcaklıkta, yaklaşık 800 santigrat derecede pişirilir. Emayeler genellikle pişirme sırasında küçülür ve tasarımların doldurulması için işlem birkaç kez tekrarlanır. Bu işlem tamamlandıktan sonra, yüzey ovalanır. Daha sonra kenarları, iç kısımları, tabanı yaldızlanır" (Medley, 1964: 126).

Emaye sanatı Pekin'e özgü yerel el sanatı olmasına rağmen bu tekniğin Moğol yönetimi altında İslam halkının akınına uğrayan batıdaki Yunnan eyaleti aracılığıyla Çin'e tanıtıldığı da öne sürülmüştür. İlk olarak emaye işi Yuan Hanedanlığı'nda ortaya çıkmış ve Ming Hanedanlığı'nda gelişmiştir. Ayrıca En eski tarihli Çin emaye işi, Ming Hanedanlığı'nda Xuande İmparatorunun (1426-1435) saltanatına aittir. Emaye işi nesneler, öncelikle tapınakların ve sarayların döşeme işi için tasarlanmıştır. Çünkü gösterişli ve ihtişamlı bu yapıların işlevine uygun görülmüştür. Ancak zaman içerisinde alimlerin ve devletin ileri gelenlerinin olduğu bir yerde böylesi canlı renklere ait bir ortam uygun olmadığı düşünülmüştür. Buna rağmen Xuande Döneminde emaye işine olan ilgi artmış ve tabak, vazo, saksı, sigara seti, çiçek, hayvan, süs eşyaları gibi nesneler

mahkemelerde büyük beğeni toplamıştır (Bkz. Resim 110) (https://www.metmuseum.org/toah/hd/clos/hd_clos.htm, Erişim: 07.06.2020).

Resim 110- 15. yy. başları emaye işi tabak, Ming Hanedanlığı (1368-1644) (Leidy, Siu, Watt, 1997: 15)

Ming Hanedanlığı'nda en çok bulunan emaye işlerinden biri de Jingtai Saltanatına (1449-1457) aittir. İnce derinlik ve renk saflığı ile cesur tasarımlara sahip olan Ming emayeleri, daha sonraki dönemlerde de sanatsal değeri aşılamamıştır. Mavinin iki tonu, koyu bir lapis-lazuli tonu ve çok hafif bir yeşil tonu olan soluk bir gök mavisi özellikle mükemmeldir. Kırmızı, koyu mercan rengindedir ve sarı, tam saf halinde kullanılmıştır. Ming Hanedanlığı'ndaki emayeler genel olarak iyi, fakat teknik olarak, malzeme yetersizliğinden dolayı yüzey cilasında delikli kusurlar bulunmuştur. Buna rağmen, bu teknik kusurlar, Ming emayelerinin büyük sanatsal değerini önemli ölçüde etkileyememiştir
(https://www.britannica.com/art/enamelwork/China, Erişim: 07.06.2020).

16. yy. a gelindiğinde, Çin emaye işi teknikleri, hem arka plan için karmaşık emaye işi desenleri hem de tek bir planda karışık renkleri içerecek şekilde genişlemiştir. Sosyal istikrar ve ekonomik refahın artmasıyla bu teknik 17. yy. da Qing Hanedanlığı'nda daha da gelişmiştir. İmparatorluk sarayı, her türlü kraliyet ürününü üretmek için "Zao Ban Chu" adlı bir imparatorluk endüstrisi kurmuştur. Emaye işi eşyalar, günlük kullanıma yönelik eşyalardan mimari dekorasyonlara, hatta dini eşyalara kadar sarayın her yerinde görülmeye başlanmıştır (Bkz Resim 111) (Leidy, Siu, Watt, 1997:15).

Resim 111- Kuşların üzerindeki emaye işinin yoğunluğu daha gelişmiş tekniği yansıtırken, her detayda bir rengin kullanılması, 18. yy. boyunca birçok ortamda yaygın olan 15. yy. tadının yeniden canlanışını gösterebilir. Emaye işi ve süs eşyası olarak üretilen bir çift muhabbet kuşu, 1736-1795, Qing Hanedanlığı (1644-1911) (Leidy, Siu, Watt, 1997: 15)

Kangxi İmparatorluğu (1662-1722) Döneminde 15. yy. da Fransa'nın Limoges şehrinde icat edilen cam üzerine emaye tekniği Cizvit misyoneler tarafından Çin'e getirilmiştir. Bu tür emayeler bazen "yabancı porselen" (yangci) ya da kanton emayeleri olarak da bilinmekteydi. Bu emaye, diğer cam türlerine göre daha düşük sıcaklıkta erimektedir. Metal, seramik sır, sert camlar gibi sert malzemeler üzerine tasarımları boyamak için kullanılabilen bir cam macunu karışımıdır. Uygulanması en zor madde olan cam üzerine emaye sanatını Cizvitli Jean-Batiste Gravereau, Giuseppe Castiglione ve Michel Benoist, Çinli zanaatkarlara minyatür emaye sanatını öğreten usta emayecilerdir. Cizvitler ayrıca, daha önce mümkün olmayan renk ve ton geçişleri yapmak için kullanılabilecek yeni emaye renkleri, özellikle beyaz rengi de tanıtmıştır **(**Fausone, 2017: 7).

Kangxi İmparatorluğunda 17. yy. sonlarında ve 18. yy. boyunca birçok amaç için emaye işi nesneler üretilse de en önemlilerinden biri enfiye şişesi olmuştur. Enfiyenin Çin'e 17. yy. sonlarında veya 18. yy. başlarında gelmesi, kullanımının hızlı bir şekilde yayılmasıyla enfiyeyi taşıyabilmek için küçük kaplara ihtiyaç duyulmuştur. Emaye işinin bu dönemde popüler olmasıyla farklı tarzlarda emaye işi enfiye şişeleri üretilmiştir (Bkz. Resim 112).

Kangx'nin halefi Yangzheng (1722-1735) Döneminde ve Qianlong'un (1735-1796) uzun saltanatı boyunca diğer pek çok endüstriyel sanatta olduğu gibi enfiye şişelerinde de gelişmeler devam etmiştir (Bkz. Resim 113).

Resim 112- Altın ve bakır üzerine işlenen emaye enfiye şişesi, saray atölyeleri, Pekin, 1736-1760 (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=156&exhibition=1&ee_lang=eng&u=18903,31, Erişim: 08.06.2020)

Resim 113- Bu şişedeki resim tasarım ve üslup olarak Qianlong'un ilk saray atölyelerinde boyanmıştır. Yarı saydam cam üzerine emaye, saray atölyeleri, Pekin, 1736-1765 (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=894&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18907,38, Erişim: 08.06.2020)

Antik emaye enfiye şişeleri, yüksek düzeyde işçilik gerektiren minyatür sanat eserleridir. Tipik olarak, ince boyanmış tasarımlar bakır veya camın üzerine emaye edilirken, saltanat işaretleri de girintili ayağa işlenmektedir. Tekniğin Cizvitler tarafından tanıtılması ile birçoğunun üzerlerinde batı temaları ve konuları görmek mümkündür (Hoffman, 2005).

Resim 114- Emaye ile boyanmış metal enfiye şişesi, 1736-1795, y: 5.4 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911)
(Leidy, Siu, Watt, 1997: 16)

Emaye işi enfiye şişenin bir tarafında bir üzüm çardağının altında Batılılaşmış bir kadın ve çocuk tasvir edilmiştir. Elinde bir kadehi tutan ve yine yanında bir çocuk olan başka bir kadın da şişenin diğer tarafında bulunmaktadır. Her iki sahne de 18. yy. da Çin'in gölgeleme ve doğrusal perspektif gibi Batı tekniklerine olan ilgisini göstermektedir (Leidy, Siu, Watt, 1997: 16).

Resim 115- Emaye ile boyanmış metal enfiye şişesi, 1736-1795, y: 5.9 cm. Qing Hanedanlığı (1644-1911)
(Leidy, Siu, Watt, 1997: 16)

Bu şişeler, 18. yy. da Avrupa'da popüler bir teknik olan emaye ile boyanmış metalden yapılmıştır. Her ikisi de emayeye altın eklenerek oluşturulan ve 18. yy. da Çin'e ilk kez tanıtılan pembe de dahil olmak üzere renkli paletler sergilemektedir. Ayrıca her iki şişenin tabanında mavi renkle yazılmış "Qing Nian Zhi" Qianlong Hükümdarlığı Döneminde yapılmıştır ifadesi bulunmaktadır (Leidy, Siu, Watt, 1997: 17).

1796'da Qianlong Hükümdarlığının sona ermesinden sonra bu tarzda ve gerçek kalitede emayeler üretilmemiştir. Bu yöntem her zaman Çinliler tarafından yabancı olarak görülmüştür. Kanton emayelerinin büyük bir kısmı sadece Avrupalılar için değil, aynı zamanda Hindistan, İran ve diğer bazı Asya ülkelerindeki alıcılar içinde üretilmiştir. 1840 yılında kendine özgü ulusal stile sahip emaye işi ürünler yabancıların tekrardan beğenisini kazanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, emaye işi sanatçılarının kültür seviyesi ve sanat yetiştiriciliği büyük ölçüde gelişmiştir. Günümüzde ev dekorasyonu, aksesuar, vazo, şeker kutuları, yemek çubukları, tütsüleme aletleri gibi birçok alanda yer almaktadır (https://www.britannica.com/art/enamelwork/China, Erişim: 09.06.2020).

2.4.4. Yeşim

Yeşim taşı Çin'in en önemli taşlarından birisi olmuş ve Çin'de birkaç bin yıldır önemli bir yer tutmuştur. Altın veya kıymetli taşların çok üzerinde değer verilen bu yeşim taşına Çinliler tarafından hayranlık, sevgi ve saygı duyulmuştur. Eski bir Çin atasözüne göre "Altın için bir fiyat verebilirsiniz, ancak yeşim paha biçilemezdir" (Cheock, 2017).

Çin'de "yu" olarakta bilinen yeşim taşı jadeit ve nefrit olarak iki farklı mineralden oluşmaktadır.

> "Neolitik Dönemden günümüze kadar yeşim kullanımı genellikle Çin kültürünün sürekliliğinin belirleyici özelliklerinden biri olarak gösterilmektedir. Çin'de çeşitli yarı değerli sert taşlar topluca yeşim (yu) olarak bilinmesine rağmen, sadece ikisi gerçek yeşim olarak kabul edilir. Tremolit ve aktinolit olarak ortaya çıkan nefrit ve jadeit, bir sodyum ve alüminyum silikattır (Leidy, Siu, Watt, 1997: 19).

Nefrit ve jadeit benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen yapısal olarak farklıdırlar. Nefrit bir kalsiyum ve magnezyum silikattır. Nefriti aynı kimyasal bileşime sahip diğer kayalardan ayıran özellik, iğne şekilli taneleri ve sıkıca dokunmuş, lifli yapısıdır (Bkz. Resim 116). Jadeitten daha bol miktarda bulunur ve çoğunlukla bileşeninde dolomit mermerler ve serpantin mevcuttur. Nefrit Orta Asya kentleri Hotan ve Yarkand şehirlerinin yakınında bulunur. Neolitik Dönemde, özellikle doğu Jiangsu Eyaletindeki Tai Gölü civarında Çin'in bazı bölgelerine özgüdür. Bugün Çin, Sibirya, Tayvan, Yeni Zelanda, Alaska, Kaliforniya ve Wyoming gibi birçok yerde bulunmaktadır (http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item259.html, Erişim: 02.05.2020).

Resim 116- Nefritin yakınlaştırılmış ve işlenmemiş taş hali (https://www.alexstrekeisen.it/english/meta/actinolite.php, Erişim: 02.05.2020)

Jadeit ise bir sodyum ve alüminyum silikattır. Kümeler halinde gruplandırılmış granül kristallerden oluşmuştur (Bkz. Resim 117). Burmaya (Myanmar) özgü bir taştır ve Dünya jadeitinin yaklaşık %90'ı buradan gelmektedir. Rusya, Çin, Japonya, Kuzey ve Orta Amerika'da ek küçük taş yatakları da vardır. Çin'de jadeitin varlığının daha önce bilinmesine rağmen, ilk olarak 18. yy. da büyük değer kazanmaya başlamıştır (http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item259.html, Erişim: 02.05.2020).

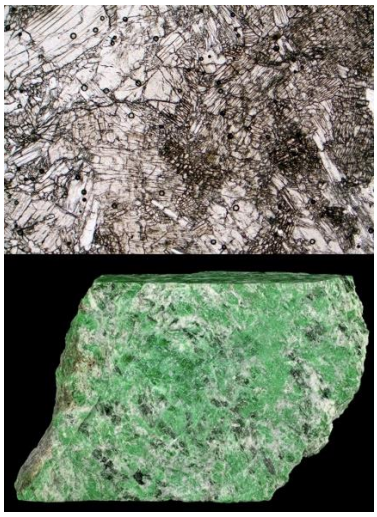

Resim 117- Jadeitin yakınlaştırılmış ve işlenmemiş taş hali (https://www.alexstrekeisen.it/english/meta/jadeite.php#, Erişim: 02.05.2020)

Nefrit ve jadeit her ikisi de “yeşim taşı” olarak adlandırılsa da aslında iki farklı minarellerden oluşmaktadır. Her iki taşta dokuları, yarı saydamlıkları, sembolik anlamları, alacalı renk özellikleri nedeniyle değerlidir. Birçok insan yeşimin yeşil olduğunu düşünürken, aslında birçok farklı renkte görülmektedir (Bkz. Resim 118-119).

> “Saf nefrit ve jadeitin her ikisi de beyazdır, ancak farklı element seviyeleri özellikle demir, krom ve manganez bu iki minerale geniş renk yelpazesi verir. Yeşil, sarı, kahverengi, gri ve siyah tonları hem nefrit hem de jadeitte yaygındır. Jadeitte ayrıca lavanta, açık mavi, kırmızımsı-turuncu veya zümrüt yeşili tonları da bulunabilir” (http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/aj_color.html, Erişim: 03.05.2020).

Resim 118- Farklı renklerde yeşim taşı (http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/aj_color.html, Erişim: 03.05.2020)

Resim 119- Yeşim taşının renk çeşitliliği (https://spiritualtreasures.org/2016/12/15/jade-%E7%8E%89/comment-page-1/, Erişim: 03.05.2020)

Yeşim taşı, Çin halkı için yüzyıllar boyunca önemli olmuştur, ancak aynı zamanda dünyanın birçok yerinde bulunmuş ve kullanılmıştır. Tarih boyunca, dünyanın dört bir yanındaki insanlar bu taşı süs eşyası olarak giymiş veya alet yapmak için kullanmışlardır. Günümüz İsviçre'sinin bazı kısımları da dahil olmak üzere, Avrupa Alpleri'nin göl kıyılarındaki tarih öncesi çiftçiler, M.Ö. 4000'den beri yeşimden aletler üretmişlerdir (Bkz. Resim 120). Olmek, Maya, Aztek, Meksika, Orta Amerika'nın diğer İspanyol öncesi halkları ve kuzeybatı Alaska da dahil olmak üzere yüzyıllar boyunca yeşim taşı araçlar, süslemeler ve dini nesneler yapmak için kullanılmıştır (http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/aj_where.html, Erişim: 03.05.2020)

Resim 120- Tarih öncesi İsviçre'deki sulak alan yerleşimlerinde kullanılan yeşim taşından alet, M.Ö. 4300-800 (http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/pop_aj_where1.html, Erişim: 03.05.2020)

Dünyanın farklı ülkelerinde yeşim taşına rastlansa da Çin'deki kadar sosyal, kültürel ve dinsel öneme sahip olamamıştır. Neolitik Çağdan beri Çin kültürünün önemli bir parçası olan yeşim taşı Çin'in yaratılış mitlerinde de yer almaktadır.

> "İnsan yaratıldıktan sonra dünyaya çaresiz ve vahşi hayvanların saldırılarına karşı savunmasız bir şekilde dünyaya gönderildi. Fırtına tanrısı insanlara acıdı ve gökkuşağını yeşim taşından baltalara dönüştürdü. İnsanın kendisini keşfetmesi ve koruması için baltaları yeryüzüne fırlattı" (http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item259.html, Erişim: 03.05.2020).

Çinliler tarafından yeşim taşı başlangıçta adak nesneleri ya da dini özelliklerdeki kişisel takılarda olduğu gibi, savaş aletlerinde de (balta, ok, bıçak v.b) kullanılmıştır. Zaman ilerledikçe dini yönden de önemli bir yere sahip olan yeşim taşı ölülerin muskaları, tanrıların sembol ya da heykelcikleri, mühür ve rütbe sembolleri hatta yankı özelliğine sahip oldukları için müzik aletleri içinde kullanılmıştır (Bkz. Resim 121) (Mackenzie, 1996: 180).

Resim 121- 12-14. yy. ait bu tür yeşim kemerler, imparatorluk ailesinin üyeleri ve yüksek rütbeli bireyler tarafından giyilen bir statü işareti olmuştur (Leidy, Siu, Watt, 1997: 22)

Estetik kalitesi ve değeriyle anılan yeşim taşının, en çok arzu edilen dekoratif malzeme olarak yüzyıllar boyunca kullanılmasının sebeplerinden biri ise Konfüçyüsçü düşüncenin ona atfettiği saflık, iyilik ve ahlaki fikirleriyle olan birlikteliği olmuştur.

> "Cilası ve parlaklığı saflığın beyazını temsil eder. Mükemmel yoğunluğu ve aşırı sertliği zekanın kesinliğini temsil eder. Keskin görünmesine rağmen kesilmeyen açıları adaleti temsil eder. Bir vuruşta verdiği saf ve uzun ses müziği temsil eder. Rengi sadakati temsil eder. Her zaman şeffaflığıyla içtenliği ve iç kusurları gösterir. Parlaklığı cenneti temsil eder" (Til, 2016: 10).

Bu değerli taş aristokrasiyle de ilişkilendirilirmiştir. Zengin insanların evlerini ve özellikle de yazı masalarını yeşimden oyulmuş estetik ama işlevsel nesnelerle süslemeleri erdemli olarak kabul edilmiştir. Yeşim taşının bir başka gücü de yok edilemez olarak görüldüğü için sahibine bir tür ölümsüzlük kattığı ve bu nedenle yeşim eşyalarının sık sık ölülerle birlikte gömüldüğü inancı olmuştur. Yeşim taşı ayıca diğer sanat alanlarında da etkili olmuş, M.Ö. 8. yy. seramikleri, daha sonra sır kaplamalarında olduğu gibi sık sık yeşim taşının yeşil tonlarını kopyalamışlardır (https://www.ancient.eu/article/1088/jade-in-ancient-china/, Erişim: 04.05.2020).

Resim 122- Kapaklı ve tabanlı seramik kavanoz, 8. yy. Tang Hanedanlığı (618- 907) (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/50973?rpp=30&pg=6&rndkey=20140720&ao=on&ft=%2A&what=Ceramics&pos=176, Erişim: 04.05.2020)

Farklı dönemlerde yetenekli ve sabırlı yerli ustalar yeşim taşına güzel biçimler vererek, yüksek bir mükemmellik derecesi elde etmişlerdir. Bu sert mineralin değişik renk ve gölgelerini kullanarak sanat eserlerinin estetik kalitesini de arttırmışlardır. Çin'deki en zarif sanat eserleri, Çin tarihinin değişik dönemlerinde varlığını sürdüren yeşim taşı takılar, semboller, kaplar ve enfiye şişeleri olmuştur.

Yeşim taşı 16. yy.ın sonlarında ve 17. yy.ın başlarında Çin'deki dekoratif sanatlarda gelişme göstermiştir. Özellikle Güney Çin'de yaşayan zenginler ve tüccarlar için birçok yeşim taşından ürünler üretilmiştir. Qing Hanedanlığı dönemine geçildiğinde sanat ve ekonomi daha fazla gelişmiştir. İmparatorluk himayesinde, yeşim taşı ustaları yeni beceri seviyelerine ulaşmıştır. Bu dönemde süs eşyaları, heykeller, yazı setleri ve enfiye şişeleri yapılmıştır (Leidy, Siu, Watt, 1997: 19).

Qing Hanedanlığı Döneminde enfiyenin tütününün kullanımının artması ile lüks nesneler olarak yeşim taşından birçok enfiye şişesi üretilmiştir. Yeşim enfiye şişeleri, üst sınıfın tercih ettiği bir alışkanlık ve zarif aksesuarlar olmuştur. Birçok seçkin insan yeşim taşının kalitesini ve önemini bildiği için statü göstergesi olarak ya da sembolik anlamları olan enfiye şişeleri tercih etmişlerdir. "Yeşim taşlarından üretilen nesnelerin ortak kullanılan motifler arasında ejderhalar, imparatorluk amblemleri, çeşitli uğurlu semboller ve imparatorluk yazıtları görülmüştür" (Bkz. Resim 123-124-125-126) (http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item259.html, Erişim: 05.05.2020).

Resim 123- Nefrit enfiye şişesi, sazan balığı ile tipik bir su sahnesi oyulmuştur. Sazanın nehirlerin akıntılarına istikrarlı bir şekilde dayanması nedeniyle tam olarak bir azim sembolüdür. 1750-1850, Dick Hardy Koleksiyonu
(Cerutti, 1993: 181)

Resim 124- 19. yy. yeşim taşından oyulmuş bir enfiye şişesi, Çin sanatında sıklıkla görülen dekoratif bir motif olan ve hayatın sembolü olarak kabul edilen kayalara kök salmış bir ağaç, Roma, Petochi Koleksiyonu
(Cerutti, 1993: 181)

Resim 125- Üzeri mutluluk işareti işlenmiş, süt beyaz renginde, dikdörtgen şeklinde yeşim enfiye şişesi. Ayrıca kapak kısmı da yeşim taşından üretilmiştir. 1750-1880
(https://www.bonhams.com/auctions/23744/lot/6101/?category=list&length=102&page=1, 04.05.2020)

Resim 126- Yeşim taşı üzerine işlenmiş bir chi ejderhası, başının arkasından çıkan bulutlarda muhtemelen imparatorluk için saray atölyelerinde üretildiğinin bir göstergesi olabilir, Pekin, 1720-1795
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1308&exhibition=10&ee_lang=eng&u=148,5, 04.05.2020)

Yeşim taşı şişeler için birincil malzeme olarak kullanılmasının yanı sıra pek çok enfiye şişesi kapağının malzemesi olarak da üretilmiştir (Bkz Resim 127-128).

Resim 127- Kaya kristali enfiye şişesi için yapılan yeşim taşından kapak, 18.-19. yy. (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41227, Erişim: 04.05.2020)

Resim 128- Cam enfiye şişesi için yapılan yeşim taşından kapak, 1750-1820 (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2118&exhibition=14&ee_lang=eng&u=248,184, Erişim: 04.05.2020)

Zaman içerisinde imparatorluk atölyelerinin artmasıyla yeşim taşından kitap kabı veya çanlar gibi lüks nesneler de ortaya çıkmıştır. Yeşim taşını oymada ustalaşan zanaatkarlar kendilerine has aletlerle, yüzeyleri yarı saydam hale gelene kadar taşları inceltebiliyorlardı. Akik, mercan, turmalin, serpantin, lapis lazuli, kaya kristali, turkuaz, malakit gibi değerli taşlardan da birçok değerli nesne ve enfiye şişesi üretmişlerdir. 18. yy. sonundan 20. yy. başlarına kadar kullanılan bu tür malzemelerin çeşitliliği, diğer kültürlerde paralelliklere sahip değildir ve Çin'in dekoratif sanatlarında güzel taşlara verilen güç ve önemi kanıtlamaktadır (Leidy, Siu, Watt, 1997: 19).

Yeşim taşı pek çok Çinli tarafından antika olarak toplanmaktadır. Günümüzde birçok kuyumcu ve tasarımcı yeşim taşının mücevherlere dahil edilmesi için modern ve avangart tasarımlar geliştirmiştir. Bugün Çin'in çoğu şehrinde yeşim atölyeleri ve fabrikaları mevcuttur. Eskiden tamamen el ile yapılan işler makineleşmenin sayesinde daha hızlı ve ayrıntılı hale gelse de Çin yeşim oymacılığı temelde bir el sanatı olmaya devam etmektedir.

2.4.5. Kuvars

Qing Hanedanlığı döneminde enfiye popüler hale geldiğinden enfiye şişeleri için malzeme olarak farklı tiplerde kuvars kullanılmıştır. Kuvars, enfiye şişeleri yapmak için kullanılan en yaygın malzemelerden biridir. Değerli taş olarak görülen kuvars, berraklığı ve dayanıklılığı nedeniyle enfiye kabı için uygun bir malzeme olmuştur. Kuvars enfiye şişeleri tüm şekillerde ve çeşitlilikte üretilmeye çalışılmıştır. Bazı kuvars şişeleri yoğun bir şekilde işlenirken bazıları da saf güzelliğini ortaya çıkarması için sade şekilde bırakılmıştır.

Kuvars ailesi çok büyük ve çok sayıda farklı taşı barındırmaktadır. Kristal ve kalsedon en belirgin olanıdır. Ancak bunlar birkaç farklı türe ayrılabilir: akik, jasper, ametist, sitrin, carnelian, vb. En ilginç kuvars çeşitlerinden biri "kıl kristali" olarak da bilinen kaya kristalidir. Bunların hepsi aynı kristal iç yapısına ve kristal şekline sahip olup sadece renkleri farklıdır (http://www.snuffbottle.com/quartz.html, Erişim: 02.07.2020).

Kuvars taşında bulunan sınırsız renk yelpazesi nedeniyle, enfiye şişesi zanaatkarları hayal güçlerini serbest bırakabilmişlerdir. Çoğu zaman taştaki ayırt edici leke veya renk gibi özellikleri korumaya çalışmışlardır. Bu doğal renklendirme sonucu bazı zamanlar şişenin gerçek ham taş halinin şekillendirilmesinden başka bir oyma işlemine gerek kalmamıştır. Ayrıca oyma işlemini yapan zanaatkarın özgürce tasarımlarını ortaya koyduğunun da bir göstergesidir. Bu enfiye şişeleri usta ellerde heyecan verici sanat eserleri haline dönüştürülmüştür.

Kuvars enfiye şişeleri ile yapılan diğer tasarım biçimi ise "cameo" tarzında dekore edilenler olmuştur. Üst renk katmanı, tasarımı farklı bir renkteki bir zemine karşı kabartma olarak bırakmak için oyulmuştur. Tesadüf eseri gerçekleşen taşın üzerindeki lekelerin bir tasarım nesnesi haline oyarak getirilmesi zanaatkarın yeteneğini göstermektedir (Bkz. Resim 129-130) (http://www.snuffbottle.com/quartz.html, Erişim: 02.07.2020).

Resim 129- At figürü kuvars enfiye şişesinin lekeli kısmı kullanılarak oluşturulmuştur, y: 6.4 cm. 1760-1830 (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-fine-and-rare-carved-cameo-agate-4676237-details.aspx, Erişim: 02.07.2020).

Resim 130- Kalsedon enfiye şişesinin üstüne kabartma olarak işlenmiş kelebekler, y: 6.9 cm. 1750-1830 https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=155&exhibition=1&ee_lang=eng&u=18323,1, Erişim: 02.07.2020)

2.4.5.1. Kaya Kristali

Çin kültürü her zaman açık ve kusursuz kuvarsı "taşlar arasında elit" olarak görmüştür. Bunun nedeni, Çinlilerin bir zamanlar kaya kristalinin binlerce yıldır donmuş kalan en saf haliyle su olduğuna inanmaları olmuştur. Renksiz bir taş olan kaya kristali, dünyadaki en bol ve en yaygın kuvarslardan birisidir. Bu kristalin berraklığı ve saf taş görünümü nedeniyle insanlık ve cennet arasındaki bağı kurduğuna da inanılmıştır. Berrak formun dışında, kuvars kristalinin aralarında sıkışan kıl benzeri mineraller nedeniyle bu kuvars grubu "kıl kristali" olarak da bilinmektedir (http://www.chinese-snuff-bottle.com/zhiying-collection-of-fine-chinese-snuff-bottles/, Erişim: 03.07.2020).

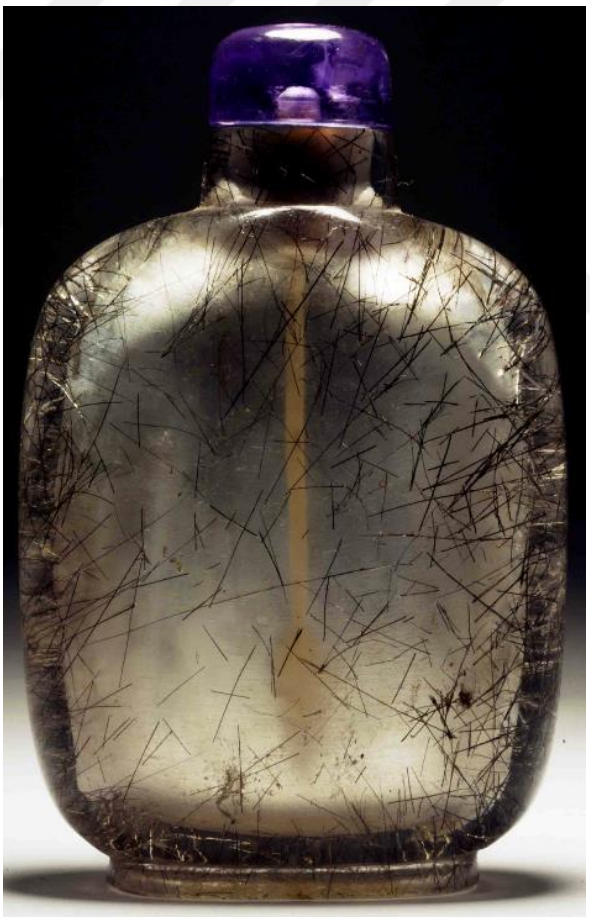

Resim 131- 19. yy. kuvars saç kristali enfiye şişesi, y: 6.8 cm. Zhi Ying Koleksiyonu (http://www.chinese-snuff-bottle.com/zhiying-collection-of-fine-chinese-snuff-bottles/, Erişim: 03.07.2020)

Kaya kristalinin renksiz ve şeffaf cam gibi olması onu enfiye şişelerinde iç boyama sanatı için harika bir malzeme yapmaktadır. Qing Hanedanlığı'nda enfiye şişelerinin ortaya çıkmasıyla kaya kristalleri de iç boyamada önemli bir yer almıştır. Bu dönem boyunca enfiye şişesi yapımcıları tarafından ortaya atılan sanatsal üslupta en büyük yeniliğin birçoğunun iç boyama sanatında olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu eserleri ortaya çıkarabilmek için deneyimli bir ressamın kapsamlı eğitim aldığını göstermektedir (Chen, 2014: 8).

Resim 132- İç boyama kaya kristali enfiye şişesi, y: 6.0 cm. Ye Zhongsan (1860-1945)
(Chen, 2014: 99)

İç boyama enfiye sanatçıları kaya kristalindeki kıl kristallerini iç boyama tasarımında bir bütün olarak da kullanmışlardır. Buna örnek vermek gerekirse, Ye Zhongsan'ın bir göletteki balıkları boyamak için kıl kristalini seçmiş olmasıdır. Kuvars enfiye şişesinin siyah kristal kıl şekillerini göletteki kalıntı ve yaprakları oluşturan resmin bir parçası haline getirmiştir.

Resim 133- Kuvars kıl kristal enfiye şişesi, Ye Zhongsan, 1905, y: 4.8 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/52/, Erişim: 03.07.2020)

2.4.5.2. Akik

Akik (Agat) taşının dokusu kalsedona benzer bir kuvars türüdür. Değişik renklerde, yarı saydam, parlak ve oldukça değerli bir taştır. İlk olarak Pekin'de yaşayan zanaatkarlar tarafından kullanılmış ve en iyi akik şişeleri Liaoning bölgesinde üretilmiştir. Akik enfiye şişeleri, bir resmin kalitesini oluşturmak için malzeme içindeki doğal işaretlerin ve kalıntıların kullanıldığı bir grubu temsil etmektedir (Chen, 2014: 8). Kartal figürünün bulunduğu akik şişesi en iyi örneklerden biridir (Bkz. Resim 134).

Resim 134- Sınırsız gökyüzü arasında uçan bir çift kartalın girift bir tasarımını tasvir etmek için akikteki daha koyu renkli kalıntılar kullanılmıştır, Qing Hanedanlığı (1644-1912), y: 6.9 cm.
(Chen, 2014: 13)

Akik kendisine has doğal desenlere sahip bir mineraldir. Cam ve porselenin yanı sıra akik, enfiye şişeleri yapmak için kullanılan en popüler malzemelerden birisi haline gelmiştir. Çünkü malzemenin yapısı ve şekli olarak enfiye depolamak için çok uygundur. Çin'deki enfiye yapımında kullanılan malzemeler arasında akik, doğanın sunduğu, sanatsal olanaklara elverişli en önemli taşlardan birisidir (Chen, 2014: 8).

Resim 135- Akik enfiye şişesinin üzerindeki lekelerden yararlanarak yapılan bir çift ördek, 1770-1880, y: 6 cm. (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-carved-silhouette-agate-snuff-bottle-1770-1880-5777046-details.aspx, Erişim: 03.07.2020)

Resim 136- Akik taşının kendisine has desenleriyle yapılmış bir enfiye şişesi, 1780-1850, y: 4.6 cm.
(Hall, 2011: 17)

Resim 137- Son derece iyi oyulmuş akik enfiye şişesi, 1780-1850, y: 5.9 cm.
(Hall, 2011: 20)

2.4.5.3. Jasper

Jasper, Çin kültüründe enfiye şişesi yapımında kullanılan bir diğer kuvars türüdür. Jasperin adı iashm ve jashp'e karşılık gelen Latince iaspis'ten türetilmiştir. Çoğrafi olarakta yaygın bir şekilde dağılmıştır ve bu kısmen popülerliğini açıklamaktadır. Jasper, Kuzey Amerika ve Çin'de tarih öncesi çağlardan beri kullanılmaktadır. Çoğu değerli ve yarı değerli taşlar gibi kendi efsanelerine, mitlerine ve sözde tıbbi özelliklerine sahiptir. Jasper Çin'e özgü olmamasına rağmen Çin'de oldukça değerlidir. Qing Hanedanlığı'nda birçok jasperdan enfiye şişesi üretilmiştir. Ayrıca jasper taşı imparatorun mührünün yapıldığı malzeme olarak da kullanılmıştır (Rapp, 2019: 340).

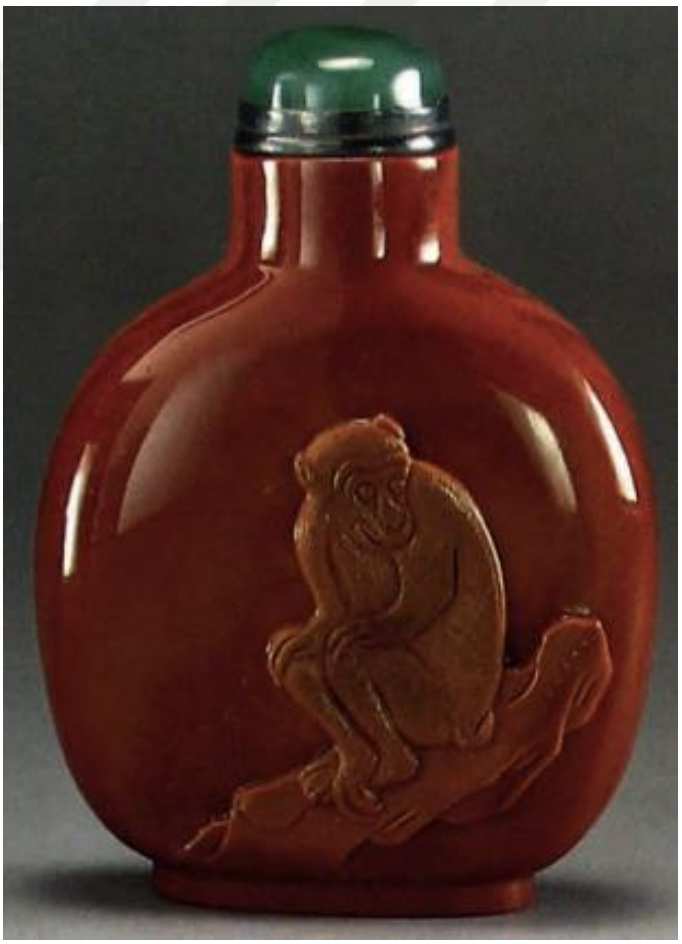

Resim 138- Çekingen ifadeyle duran bir maymunu göstermek için zıt renkler kullanılarak oyulmuş jasper enfiye şişesi, 1760-1850, y: 7.5 cm.
(Hall, 1992: 36)

Resim 139- Yaban arısı tarafından kovalanan ve dörtnala koşan bir maymunun ustalıkla oyulmuş jasper enfiye şişesi. Bu motife sahip bir şişe, bir resmi görevli için en uygun hediye olarak görülebilir. Maymun, at ve yaban arısının birleşimi, rütbede hızlı bir yükselme isteğini ifade eden figürler olarak oluşturulur. 1760-1850 y: 6.7 cm. (Hall, 1992: 36)

Resim 140- Ejderha kralının üçüncü oğluyla savaşan Taoizm tanrısı Nezha'yı tasvir eden jasper enfiye şişesi, 1820-1880, y: 5.6 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/25588/lot/216/, Erişim: 03.07.2020)

2.4.5.4. Ametist

Ametist, çeşitli mor veya menekşe tonları ile karakterize edilen bir kuvarstır. Roma mitolojisinde, ametistin şarap tanrısı tarafından mor renkte boyandığına ve sarhoşluğa karşı koruma sağladığına inanılıyordu. Adını sarhoş olmamak anlamına gelen Yunanca bir kelimeden almaktadır. Ametist taşı, Mısır'da ilk hanedana (M. Ö. 2920-2770) kadar görülmektedir (Rapp, 2019: 327). Ametist Çin'e Batının etkisiyle 18-19. yy. da girmiştir. Bu büyüleyici renklere sahip taşı farklı şekillerde ve renklerde enfiye şişelerine dönüştürmüşlerdir. Günümüzde birçok alanda bulunduğu gibi hala bazı ülkelerdeki dini liderler yüzüklerinde ametist mücevherleri takmaya devam etmektedir.

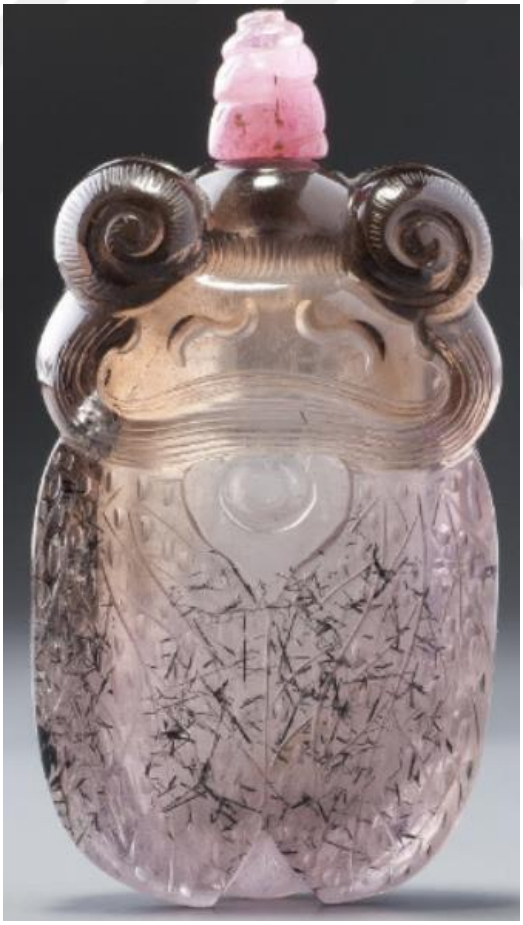

Resim 141- Ağustosböceği şeklinde oyulmuş ametist ve kıl kristallerinin bulunduğu enfiye şişesi, 1740-1850 y: 5.7 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=869&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19022,0, Erişim: 03.07.2020)

Resim 142- Chi ejderhası kabartmalarına sahip ametist enfiye şişesi, Pekin, 1740-1800, y: 4.92 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1105&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19032,2, Erişim: 03.07.2020)

Resim 143- Üzerine çeşitli şekil ve boyutlarda su kabakları işlenmiş enfiye şişesi, 1750-1860, y: 5.6 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1222&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19032,0, Erişim: 03.07.2020)

2.4.5.5. Sitrin

Sitrin soluk sarı, sarı ile kahverengi veya açık kırmızımsı kahverengi bir kuvarstır. Bu taştaki renklerin yoğunluğu ısıtma işlemi ile daha fazla açılabilinir. İsmi Fransızca limon kelimesinden gelmektedir. Bazen yanlışlıkla topaz olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni topazın turuncu veya sarımsı örneklerinin renk olarak sitrine benzemesidir. Sitrin, antik çağlardan beri mücevher ve mühür taşları olarak kullanılmıştır. Günümüzde piyasada bulunan sitrinlerin çoğu ısıl işlem görmüş ametist olmaktadır (Rapp, 2019: 328).

Eski zamanlarda sitrinin yılan zehrini, kötü düşünceleri ve gönül yarasına karşı koruduğuna inanılmaktadır. Güneşin gücünü ve enerjisini taşıdığı, negatif enerjiyi emeceği düşünülmektedir (https://www.gemstone.org/education/gem-by-gem/95-citrine, Erişim: 04.07.2020).

Eski Çin efsanesine göre ise "sitrin başarı taşıdır ve cömert insanlara verilmelidir. Çin imparatorları genellikle sitrin takıları takarlardı çünkü zekayı artıracağına ve zihni genişleteceğine inanılırdı" (https://www.gemselect.com/chinese/gem-info/citrine/citrine-info.php, Erişim: 04.07.2020). Çin'deki bu inancında etkisiyle sitrin taşı popülerliğini devam ettirmiştir. Qing Hanedanlığı'nda mükemmel işçilik ile hediye veya kişisel kullanım için enfiye şişeleri olarak da üretilmiştir.

Resim 144- Hafif yarasa kabartması ile oyulmuş sitrin enfiye şişesi, 1740-1880, y: 5.6 cm.
(Hall, 2013: 11)

Resim 145- Üzerine tanrı figürü oyulmuş sitrin enfiye şişesi, 20. yy. y: 5.8 cm.
(https://www.christies.com/lotfinder/Lot/two-chinese-carved-aquamarine-snuff-bottles-and-5542836-details.aspx, Erişim: 04.07.2020)

Resim 146- Kusursuz şekilde oyulmuş sitrin enfiye şişesi, Pekin, 1660-1820, y: 6,3 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1311&exhibition=10&ee_lang=eng&u=19049,0, Erişim: 04.07.2020)

2.4.5.6. Carnelian

Carnelian yarı saydam, kırmızımsı kahverengi bir kuvarstır. Mezopotamya'dan Hindistan'a kadar geniş bir bölgede M.Ö. 3000 yılından beri kullanılmaktadır. Carnelian, M.Ö. 2000 yıllarının başlarında boncuklar yapmak için kullanılmış, o zamandan beri muskalar, mühür taşları ve mücevher olarak kullanılmaya devam etmiştir (Rapp, 2019: 328).

İnsanlık tarihindeki en eski işlenmiş değerli taşlardan biri olarak görülen carnelian'nın manevi değerinin olduğuna da inanılmaktadır. Geçmişte ölüleri öbür dünyaya yolculuk ederken korumak için kullanılmış ve yaşamın doğal döngüsünü, sevdiklerimizin kaybını kabul etmemize yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bunlara örnek vermek gerekirse Mezopatamya'nın Sümer Kraliçesi Pu Abi, altın, lapis lazuli ve carnelian cüppesi ile gömülmüştür. Mısır mumyaları, Güneş Tanrısı Horus'un gücünü temsil eden carnelian ile süslenmiştir. Ayrıca carnelian, insanlara pozitiflik ve iyimserlik getiren enerji verici değerli taş olarak da görülmektedir (https://www.gemselect.com/gem-info/carnelian/carnelian-info.php, Erişim: 04.07.2020).

İnsanlık tarihinde birçok yerde görülen ve bulunan bu taşı Çinlilerde farklı amaçlar ve alanlar için üretmiştir. Çinliler enfiye şişesine olan ilgisi ve sınırsız malzeme kullanımı sayesinde carnelian taşının değerini Qing Hanedanlığı'nda enfiye şişeleri üreterek göstermişlerdir.

Resim 147- Koyu turuncu carnelian ile çevrili, dönen bir bulut tasarımı ile oyulmuş enfiye şişesi, 1780-1850, y: 5.5 cm.
(Hall, 2011: 2)

Resim 148- Kusursuz şekilde oyulmuş carnelian taşından enfiye şişesi, 1780-1850, y: 4.9 cm.
(Hall, 2011: 44)

Resim -149 Göz balığı ve ejderhanın ustalıkla oyulmuş carnelian enfiye şişesi, 1740-1840, y: 6.2 cm.
(Zacke, 2019: 144)

2.4.6. Değerli ve Yarı Değerli Taşlar

Çin toplumunda değerli taşların neden önemli olarak algılandığını belirlemek için birçok çalışma yapılmıştır. Çinliler arasında değerli taş kullanımının dinlerinden etkilendiği düşünülmektedir. Bu fikir eski zamanlarda Budist tapınaklarında ritüel amaçlı çok fazla sayıda kristal ve değerli taşların bulunması üzerine söylenmiştir. Ayrıca Budistlerin çoğunun değerli taşları tıbbi veya iyileştirici amaçlarla kullandığını da göstermektedir. Çinliler arasında değerli taşların kullanımı, şans getirdiği inancından da etkilenmiştir. Kötü şansı önlemek için soylu Çinli kadınlar arasında değerli taşların kullanılması 19. yy. başlarına kadar devam etmiştir (Mohamed, Lah, Azmi, 2016: 280). Qing Hanedanlığı zamanında değerli taşlardan üretilen birçok sanat objesinin bu kadar çok değer görmesi ve üretilmesi bu sebeplere bağlı olabilir.

Qing Hanedanlığı'nda İmparator Kangxi ve Qianlong İmparatorlarının önderliğinde birçok malzeme Çinliler için ulaşılabilir olmuştur. Lapis lazuli, malakit, turmalin, turkuaz, puddingstone ve akuamarin gibi malzemeler enfiye şişesi yapımı için kullanılan taşlardır. Ancak erken örneklerini bulmak çok zordur. Genellikle malzemenin güzelliğini göstermek için düz ve sade bırakılarak yapılmışlardır. Bununla birlikte, 19. yy. sonlarında ve 20. yy. başlarında, enfiye şişeleri turistler tarafından toplanacak şekilde üretilmeye başlanmıştır (http://www.snuffbottle.com/Semi-preciousStones.html, Erişim: 08.07.2020).

Çoğu taş enfiye şişesi, süslemesiz taşın doğal tasarımlarına sahiptir. Enfiye şişesi ustaları bu taşların doğal güzelliğini korumaya çalışmış ve taşın kendi desenlerini ortaya çıkarmışlardır.

2.4.6.1. Lapis Lazuli

Lapis lazuli 55,5 sertliğe sahip, koyu mavi ve menekşe mavisinden yeşilimsi maviye kadar değişebilen mavi rengiyle tanınmaktadır (Bkz. Resim 150). İsmi Latince taş kelimesinden ve Farsça mavi renkten türetilmiştir. M.S. 5. yy. da mineral, ultramarin olan ultramarinum adıyla Avrupa'ya tanıtılmıştır. Lapis kelimesi ayrıca Latincede taş anlamına gelir, bu nedenle birçok değerli taş adının bir parçası olarak kullanılmıştır (örneğin, lapis indicus nefrittir). Eski Dünya'da kanıtlanmış tek antik lapis lazuli kaynağı Afganistan'daki Badakshan'dır (Rapp, 2019: 333).

Lapis lazuli, Çin'in mineral topografyasına özgü değildir. Eski ve modern Çin kayıtları, Çin bölgelerinde lapis lazuli kalıntılarına dair hiçbir iz göstermemektedir. Antik çağda, lapis lazuli ağırlıklı olarak Afganistan'dan ithal edilmiş ve mükemmel sanat eserleri üretmek için kullanılmıştır (https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2016-11-22/4415.html, Erişim: 08.07.2020).

Resim 150- Ham lapis lazuli taşı üzerine işlenmiş desenler (https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2016-11-22/4415.html, Erişim: 08.07.2020)

Qing Hanedanlığı'ndaki imparatorlar, derin mavi tonun gökyüzünü temsil ettiği için öncelikle lapis lazuliye değer vermişlerdir. Bu nedenle "imparatorluk mavisi" veya "değerli mavi" olarak da tanımlanmıştır. Ayrıca cennetle bağlantısı olduğuna inanılan bu taş, dini törenlerde kullanılan önemli bir malzeme haline gelmiştir (https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2016-11-22/4415.html, Erişim: 08.07.2020). Birçok alanda aksesuar olarak kullanılmaya başlanan bu değerli taş enfiye şişeleri üretiminde kullanılmıştır.

Resim 151- Lapis lazuli taşından enfiye şişesi, 18. yy. sonları 19. yy. başları, y: 7 cm.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41172, Erişim: 08.07.2020)

Resim 152- Her iki tarafıda chilong ejderhası ile oyulmuş lapis lazuli enfiye şişesi, 1750-1800, y: 6 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/24661/lot/9070/, Erişim 08.07.2020)

2.4.6.2. Malakit

Bir bakır hidroksikarbonat olan malakit, 3.5 ile 4 arasında sertliğe sahiptir. Parlak yeşilden koyu veya siyahımsı yeşil renkte görülmektedir. Genellikle yeşilin farklı tonlarında ayırt edici özelliklerde ortaya çıkmaktadır (Bkz. Resim 153). Yarı değerli bir taş için oldukça yumuşak olması, boncuklara, mücevherlere ve diğer dekoratif nesneler içi oyulmayı kolaylaştıran bir özelliğidir. Malakit M.Ö. 5000 yıl kadar erken bir tarihte kullanılmıştır. Eski Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılar tarafından mücevher ve muska yapmak için üretilmişlerdir. Günümüzde Demokratik Kongo Cumhuriyeti en önemli malakit üreticisidir. En zengin yataklar Katanga eyaletinde bulunmaktadır (Rapp, 2019: 336). 19. yy. da Çin'e bu taşın ithal edilmesi ve enfiyenin popüler olmasıyla birlikte Malakit enfiye şişeleri üretilmiştir (Bkz. Resim 154-155).

Resim 153- Malakit taşının işlenmemiş hali
(https://www.britannica.com/science/malachite, Erişim: 08.07.2020)

Resim 154- Kabak biçiminde oyulmuş, taşın kendi mineral yapısını bozmadan üretilen malakit enfiye şişesi, 1750-1850, y: 4.9 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/20983/lot/8126/, Erişim: 08.07.2020)

Resim 155- Yaprakların arasındaki kuşları göstermek için yüksek kabartma ile oyulmuş malakit enfiye şişesi, 19. yy. y: 7.6 cm.
(Freeman's, 2011: 18)

2.4.6.3. Turmalin

Turmalin birkaç çeşitte oluşan kimyasal olarak karmaşık bir silikattır (Bkz. Resim 156). Krom iyonları turmaline yeşil rengini verir ve bu bazen zümrütle karıştırılmasına neden olmaktadır. Hemen hemen tüm mücevher kalitesinde turmalinler, granit pegmatit kristalleşmesinin son aşamalarında oluşan kayalarda meydana gelir. Turmalinin değerli taş olarak kullanımı, Büyük İskender'in Doğu'daki fetihlerinin bir kaynak sağlamasından sonra antik Yunanistan ve Roma'da belgelenmiştir. Birçok anlam ifade eden bu taşı Mısırlılar, yaralanmalardan korumak için bir muska olarak kullanırken, Romalılar ise görmeyi artırma gücüne sahip olduğuna inanmışlardır (Rapp, 2019: 331).

Resim 156- Turmalin taşına bir örnek
(Rapp, 2019: 331).

Turmalinin Modern Çince adı yeşil kraliyet mührüdür (Bi xi). Aslında Çin tarihindeki ilk turmalinin kaydı, yasal statü kazandırdığı ve güç verdiği inanılan Tang Hanedanlığı'nın olmuştur. Qing Hanedanlığı döneminde ise popülaritesi zirveye ulaşmıştır. Özellikle İmparatoriçe Dowager Cixi (1835-1908), turmalin taşını aksesuar olarak büyük ölçüde tercih etmiştir. Bu dönemde birçok üst düzey yetkilinin ve mahkeme sınıfının kullandığı bu taş, farklı oyma teknikleri ile enfiye şişeleri olarak da popüler hale gelmiştir (Bkz. Resim 157-158). Yapılan araştırmalara göre, Turmalin taşının diğer ülkelerden Çin'e ithal edildiği ve 1900'lerin başında İmparatoriçe Dowager Cixi'nin, San Diego Kaliforniya'da yeni açılan madenlerden büyük miktarda pembe turmalin satın aldığı bilinmektedir (https://www.gia.edu/tourmaline-history-lore, Erişim: 09.07.2020).

Resim 157- Yelpaze tutan bir kız ve evcil hayvanlarıyla oynayan bir erkek şeklinde oyulan turmalin enfiye şişesi, 19. yy. y: 5.6 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/21008/lot/3124/, Erişim: 09.07.2020)

Resim 158- Alt bölüm yoğun gül pembesi, üst kısım soluk deniz yeşili tonundadır. Bir tarafında şakayık çiçeği diğer tarafında lotus buketi oyulmuştur. Her iki tarafta da chi ejderhası mevcuttur. 1760-1799, y: 52. cm. (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-very-rare-carved-green-and-pink-5658853-details.aspxi, Erişim: 09.07.2020)

2.4.6.4. Turkuaz

Turkuaz 5 ila 6 arasında bir sertliğe sahiptir. Renk parlak mavi, soluk mavi, gök mavisi, mavimsi yeşil, elma yeşili, yeşilimsi griye kadar değişmektedir (Bkz. Resim 159). Turkuaz, dünya çapında birçok kültür tarafından takdir edilen bilinen en eski tılsım ve şifalı mücevherlerden biridir. Kolomb öncesi zamanlardan beri güneybatıda bulunan Amerika Birleşik Devletleri'nde işlenmiş önemli sayıda turkuaz yatakları bulunmaktadır (Rapp, 2019: 336).

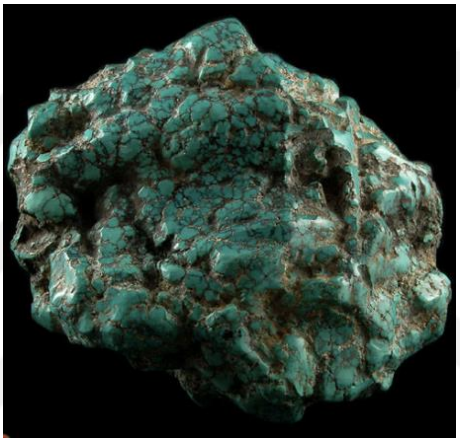

Resim 159- İşlenmemiş turkuaz taşı
(https://www.durangosilver.com/chinese-spiderweb-turquoise-cabochons.html, 09.07.2020)

"Genel olarak, dünyanın en iyi turkuazının İran'ın Nishapur bölgesinden geldiği kabul edilir ve bu nedenle "Farsça turkuaz", turkuazın en üst sınıfı için bir ticaret terimi haline gelmiştir" (Keller, Fuquan, 1986: 12). Çinliler günümüzde "Farsça turkuaz" a rakip olabilecek seviyede turkuaz üretmektedir. "Bugün, Hubei eyaletinin kuzeybatısındaki Wudang dağ bölgesinde Yunxian ve Zhushan'da ve Shaanxi eyaletindeki Shanyang yakınlarında, Wudang Shan bölgesinin yaklaşık 150 km kuzeybatısında, çok ince turkuazın önemli yatakları çıkarılmaktadır" (Keller, Fuquan, 1986: 12). Fakat Çinlilerin turkuaz madenciliğine tam olarak ne zaman başladığı belirsizliğini korumaktadır. Bu malzemenin çoğunun Batı'daki ticaret ortakları ile elde edildiği ve Çin'de yüzyıllar boyunca mücevher ve oyma sanatında popüler bir malzeme olduğu bilinmektedir. Buna iyi bir örnek, Qing Hanedanlığı döneminde titizlikle ve ustalıkla üretilen turkuaz enfiye şişeleridir (Bkz. Resim 160-161).

Resim 160- Turkuaz taşından yapılmış enfiye şişesi, 1780-1850, y: 4.9 cm. (Hall, 2013: 52)

Resim 161- Turkuaz enfiye şişesi, bu tür zarif, minyatür şişelerin 19. yy. sonlarında kadınların kullanımı için tasarlandığına inanılmaktadır, 19. yy. sonları, y: 5 cm. (https://www.zacke.at/en/item/22638/small-plain-turquoise-snuff-bottle-qing-dynasty, Erişim: 09.07.2020)

2.4.6.5. Puding Taşı

Puding taşı "konglomera" adı verilen doğal bir taş türüdür. Puding taşı genellikle silika, kalsit veya demir oksit ile bir arada tutulan yuvarlak çakıl ve kumdan oluşan tortul bir kayadır (Bkz. Resim 162). Kumtaşına benzer bir taştır ancak kaya parçacıkları kum yerine yuvarlak veya köşeli çakıldır. Genellikle nehir yataklarında oluşan iri taneli bir kayadır. Çakıl taşları ve kum gibi birçok farklı mineralden oluşabilmektedir. Değişken bir sertliğe sahip olan puding taşı, beton gibi bir görünüme de sahiptir. Genellikle yer altı su, göller, nehirler, buzullar ve petrol yataklarında bulunmaktadır (https://mineralseducationcoalition.org/minerals-database/conglomerate/, Erişim: 09.07.2020).

Resim 162- Doğal puding taşı (https://fineartamerica.com/featured/puddingstone-science-photo-library.html, Erişim: 09.07.2020)

Çinlilerin bu taşı keşfetmesinin ardından Qing Hanedanlığı'nda farklı materyallerden enfiye şişeleri üretme çabasında olan ustalar, bu taştan da şaheserler yaratmışlardır. Taşın yapısını ve doğal desenini bozmadan, bir bütün halinde, pürüzsüz şekilde oyma işlemini gerçekleştirmişlerdir.

Resim 163- Kahverengi kuvars taşlarına sahip puding taşından enfiye şişesi, 1780-1850, y: 5.2 cm.
(Hall, 2011: 28)

Resim 164- Pürüzsüzleştirilmiş renkli çakıl taşlarına sahip puding taşından enfiye şişesi, 19. yy. y: 5.1 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/20998/lot/8087/, Erişim: 09.07.2020)

2.4.6.6. Akuamarin

Akuamarin, deniz mavisi güzel bir beril çeşididir (Bkz. Resim 165). Renk, kristaller içindeki demir iyonlarından kaynaklanmaktadır. Akuamarin, farklı açılardan bakıldığında mavi veya renksiz görünebilir. Değerli taş kalitesinde olan akuamarin, uzunluğu boyunca çizgilere sahip olabilen kusursuz altıgen kristaller olarak bulunabilmektedir. Mücevher kalitesinde akuamarinin en iyisi pegmatitlerde ve ilgili alüvyon çakıl birikintilerinde meydana gelen Brezilya'da bulunmaktadır. Diğer bölgeler arasında Rusya'nın Ural Dağları, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Madagaskar bulunmaktadır. Bazı akuamarinlerin rengi artması için yüksek sıcaklıklarda ısıtılmaktadır. Bu kalıcı bir renk değişikliği ile sonuçlanır (Rapp, 2019: 329).

Resim 165- Saf haliyle akuamarin taşı
(Rapp, 2019: 329)

Akuamarin kristallerinin boyut olarak büyük ve nispeten temiz, iyi biçimlendirilmiş olduğu bilinmektedir. Bu durum mücevher ve oyma sanatında özellikle akuamarini değerli kılmıştır. Asya halkının ayrıca bu taş için şifalı güçlere sahip olduğuna inanması, taşın tıbbi açıdan kullanımını arttırdığı gibi sosyal yaşamda da fazlasıyla kullanılmıştır. Çin'de Qing Hanedanlığı zamanında enfiye kullanımının artması ile farklı çeşitte ve kalitede enfiye şişesi üretiminde malzeme arayışına bu göz alıcı taşta dahil olmuştur.

Resim 166- Bir kadının güzelliğini ve çam ağaçlarını göstermek için oyulmuş akuamarin enfiye şişesi, 19. yy. y: 6.2 cm.
(Freeman's, 2011: 7)

Resim 167- Çiçek desenli akuamarin enfiye şişesi, 18. yy. sonları, y: 6.7 cm.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41376, Erişim: 09.07.2020)

2.4.7. Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Organik Materyaller

Qing Hanedanlığı döneminde, Çin'de üretilen ya da ihraç edilen malzemeleri ustalıkla enfiye şişelerine dönüştürmüşlerdir. Enfiye şişeleri birçok farklı malzemeden üretilse de bazıları gerçekten ilgi çekici özelliğini korumaktadır. Özellikle hayvansal veya bitkisel kökenli organik malzemelerden üretilen enfiye şişeleri dikkat çekicidir.

Bitkisel kökenli malzemeler arasında kehribar, bambu, lake en sık üretilen enfiye şişeleri arasındadır. Hayvansal kökenli malzemelerde ise mercan, fildişi ve boynuzgaga (Hornbill) kuşunun gagasından üretilen şişelerdir (Silver, Little, 1994: 13).

2.4.7.1. Kehribar

Qing Hanedanlığı'nda kullanılan malzemelere ve renk skalasına baktığımızda, sanatsal ifadesinin sayısız dünyasını açıkça görebilmekteyiz. Kehribarı sanatsal bir obje haline getirmek ve kullanmak Qing Hanedanlığı'nın malzeme konusunda ne kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. "Kehribar, soyu tükenmiş bir kozalaklı ağaç türünün fosilleşmiş reçinesidir. Qing Hanedanlığı döneminde, geleneksel koyu bal renginde burma'dan ve opak altın formunda Rusya'nın Baltık kısmından Çinlilere ithal edilmiştir" (http://www.snuffbottle.com/guide.html, Erişim: 12.08.2020).

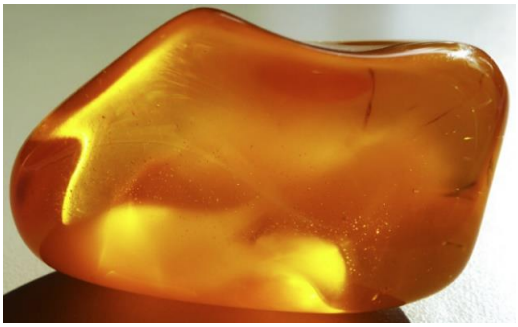

Resim 168- İşlenmemiş bir kehribar
(https://daily.jstor.org/facts-and-fancies-about-amber/, Erişim: 12.08.2020)

"Yarı saydam soluk sarı yaygın olarak altın kehribar olarak bilinirken, koyu sarıdan turuncu kehribara kan kehribar denir ve tam olarak olgunlaşmamış opak ince reçine balmumu olarak adlandırılır" (Chen, 2014:8). Sarının renk tonlarını bulunduran kehribar Qing Hanedanlığı'nda enfiye şişeleri ile bir sanat objesi haline gelmiştir.

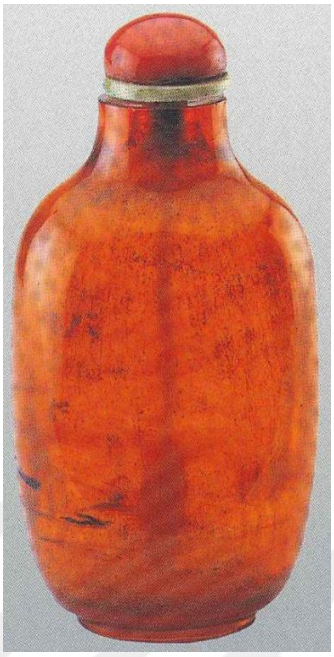

Resim 169- Tamamen doğal malzeme ile bütünleşmiş kehribar enfiye şişesi, cesaret ve uzun ömür sembolü olan kehribar, sıcak ve sarı tonlarıyla göz alıcıdır, 18. yy. (Cerutti, 1993: 173)

Resim 170- Şeffaf şekilde oyulmuş kehribar enfiye şişesi, 1740-1800, y: 6.5 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1771&exhibition=12&ee_lang=eng&u=13373,0, Erişim: 12.08.2020)

2.4.7.2. Bambu

Bambu, Asya kıtasında bulunan en yaygın bitkilerden biridir. Qing Hanedanlığı'nda kolayca bulunabilen bir malzeme olmuştur. Diğer malzemelere göre daha kolay işlenebilen bambu, fırça olarak yazıtlarda ve tasarımlarda kullanılmıştır. Aynı zamanda hoş bir dokunma kalitesine sahip hafif bir malzemedir. Bambu ile üretilen enfiye şişelerinin eldeki mevcut olan yağlar ile hoş bir şekilde parlamasını sağlamaktadır (http://www.snuffbottle.com/guide.html, Erişim: 12.08.2020).

> "Antik Çin'de bambunun, Konfüçyüsçü ahlaki erdemin değerini temsil ettiğine inanılmaktadır. Çinliler için zihinsel ve ruhsal açıdan güçlü olan kişi bir bambu sapına benzetilmektedir. Yani, hayatta her şeyle bükülecek kadar esnek, ancak güçlü duracak ve büyümeye devam edecek kadar güvenilir ve sağlam. Ayrıca, bir bambu sapının içi, olumsuz düşünce ve duygulardan arındırılmış sağlam bir zihni sembolize eder. Bambu uzun bir ömre sahiptir, bu da onu Çin'de uzun ömürlülüğün bir sembolü haline getirir. Güvenilirliği ve kararlılığı, insanlarda erdemli olmayı temsil etmektedir" (http://www.chinaonlinemuseum.com/painting-bamboo.php, Erişim: 12.08.2020).

Resim 171- Şişenin üst kısmında üst üste binen dallar ve yapraklar ile oyulmuş bambu enfiye şişesi, 19. yy. y: 6.3 cm.
(Hall, 2011: 12)

Resim 172- Pürüzsüz şekilde oyulmuş bambu enfiye şişesi, 1830-1920, y: 5.5 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1406&exhibition=10&ee_lang=eng&u=18937,8, Erişim: 12.08.2020)

2.4.7.3. Lake

Lake, Güney Çin'de yetişen lake ağacının (rhus verniciflua) özünden elde edilir (Bkz. Resim 173). En yaygın renklendirme maddesi, cilaya karakteristik koyu kırmızımsı tonunu veren öğütülmüş cinnabar'dır (civadan elde edilir). Cinnabar bir kırmızı civa pigmentidir. Cilanın oyulabilmesi için, ürünün yeterli kalınlığa ulaşmadan önce yaklaşık 150 katmanla kaplanması gerekir. Bu meşakkatli ve zaman alıcı süreç, lake şişelerine yüksek değer kazandırılmasına neden olmuştur (http://www.snuffbottle.com/Organic%20material%20of%20vegetable%20origin.html, Erişim: 13.08.2020).

Resim 173- Lake ağacının (rhus verniciflua) özünden elde edilen sıvı lake (https://asia.si.edu/essays/construction-from-the-inside-out-early-chinese-lacquer-buddha-fabrication/, Erişim: 13.08.2020)

Lake sanatı, ana kaplama olarak doğal verniği kullanır ve üretim temeli, geleneksel lake dekorasyon teknikleri ve zanaatıdır. Lake binlerce yıllık gelişimden sonra, orijinal halinden dekoratif bir sanat objesi olan süreç içerisinde Çin'in geleneksel el sanatı olmuştur. Lake diğer malzemelere kıyasla iyi özelliklere sahiptir. Bunlardan biri uyumluluktur, yani lake dekorasyonu ahşap, bambu, deri, seramik, metal, yeşim, cam ve kumaş gibi çeşitli nesnelerde kullanılabilir. Diğer özelliği ise dekoratif olmasıdır (Song, Benhua, 2012: 2). Modern yaşamın ihtiyaçları ile birleştirilen her türlü nesne için kişiselleştirilmiş bir dekorasyona sahip olabilir. Qing Hanedanlığı zamanında bazen kişisel istekler doğrultusunda üretilen enfiye şişeleri bu malzeme ile de yapılmıştır.

Resim 174- Ölümsüzlüğün yedi şeftalisi, çiçek salkımları, yapraklar ve sarmaşıklar arasında kabartma ile oyulmuş cinnaber lake enfiye şişesi, 1740-1780, y: 6 cm.
(Zacke, 2019: 145)

Resim 175- Bir manzara içinde figürlerin sahnesi için oyulmuş cinnaber ile renklendirilmiş lake enfiye şişesi, 8. yy. y: 6.4 cm.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41607, Erişim: 13.08.2020)

Resim 176- Wutong yaprakları altında sohbet eden 3 figür, cinnaber ile karıştırılmış lake enfiye şişesi, 18. yy. y: 5.3 cm.
(Hall, 2013: 16)

2.4.7.4. Mercan

"Mercan, Anthozoa (filum Cnidaria) sınıfından herhangi bir omurgasız deniz organizması olup, taş benzeri dış veya iç iskeletlerle karakterize edilmiş bir canlıdır" (https://www.britannica.com/animal/coral, Erişim: 13.08.2020).

Resim 177- Kırmızı mercan
(https://www.ft.com/content/589ca9fc-64a1-11e4-b219-00144feabdc0, Erişim 13.08.2020)

Enfiye şişeleri bu malzemeden yapılmış olsa da çoğu mercan dalı, enfiye şişesinin küçük bir şekline bile oyulmak için çok dar gelmiştir. Bir enfiye şişesinin genel yapısal bütünlüğünü tehlikeye atmamak için, mercan enfiye şişeleri ince bir şekilde oyulamamıştır. Mercanın nispeten kırılgan bir malzeme olması onu değerli bir malzeme yapmıştır. Ayrıca Çin'de mercan uzun ömürlülükle ve ölümsüzlük ile ilişkilendirilmiştir. Enfiye şişesinin bütünü bu malzemeden yapılmasa bile uzun ömürlülüğü algıya entegre etmenin bir yolu olarak tıpalarda mercan kullanılmıştır (Bkz. Resim 180) (Til, 2016: 44).

Resim 178- Yapışık su kabağı şeklinde oyulmuş mercan enfiye şişesi, çifte su kabağı özellikle bereket sembolü olarak kullanılmıştır. Bu çift enfiye şişesi uğurlu sembollerle süslenmiştir, Pekin, 1750-1800, y: 6.8 cm. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1936-0413-74, Erişim: 13.08.2020)

Resim 179- Dikdörtgen şekilli, yan kısımları düzgünce oyulmuş mercan enfiye şişesi, 19. yy. y: 6.1 cm.
(Hall, 2013:36) yer değiştirdim

Resim 180- Yan tarafları aslan başı şeklinde oyulmuş, cam enfiye şişesi, tıpa mercandan yapılmıştır, Pekin, 1750-1800, y: 8.9 cm.
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1945-1017-282, Erişim: 13.08.2020)

2.4.7.5. Fildişi

Fildişi oyma, eski ve geleneksel bir sanat-zanaat tekniğidir. Çin fildişi oymacılığının geçmişi, Neolitik Çağ boyunca Zhejiang Eyaletindeki Yuyao şehrindeki Hemudu kültürüne kadar izlenebilir. Ming ve Qing Hanedanlıklarında zirveye ulaşmış ve Pekin, Guangzhou ve Suzhou gibi yerler başlıca üretim alanları olmuştur (Chou, 2018: 2). Fillerin dişlerinden elde edilen bu malzeme, yumuşaklığı sebebiyle oyma sanatı için mükemmel bir malzeme olmuştur. Pekin ve Guangzhou'daki atölyelerde birçok enfiye şişesi ve farklı tarzlarda sanat eserleri üretilmiştir. Ayrıca fildişinden yapılan enfiye şişeleri başka malzemeler ile birleştirilerek bir bütün haline de getirilmiştir (Bkz. Resim 181).

Resim 181- Dış çevresi fildişinden olup, iç kısmı hindistan cevizi kabuğundan eklenmiş disk şeklinde enfiye şişesi, 19. yy. y: 4.1 cm.
(Hall, 2011: 48)

20. yüzyılın ilk yarısında, Çin'deki siyasi ve ekonomik kargaşadan dolayı fildişi oyma endüstrisi ciddi şekilde etkilenerek fildişi oyma fabrikalarının ve fildişi işçilerinin sayısında keskin bir düşüşe neden olmuştur. 1955'te Guangzhou Daxin Fildişi Oymacılığı Fabrikası'nın ve 1958'de Pekin Fildişi Oymacılığı Fabrikası'nın kurulması, Çin'deki çürüyen fildişi oyma endüstrisini yeniden canlandırmayı başarmıştır. 2017'de tüm fildişi atölyeleri ve fabrikaları yasa dışı avlanmayı önlemek için durdurulmuştur (Chou, 2018: 2).

Resim 182- Üst üste binen yapraklardan oluşturulan, lotus bitkisi şeklinde oyulmuş fildişinden enfiye şişesi, 1780-1820, y: 7.3 cm.
(Zacke, 2019: 148)

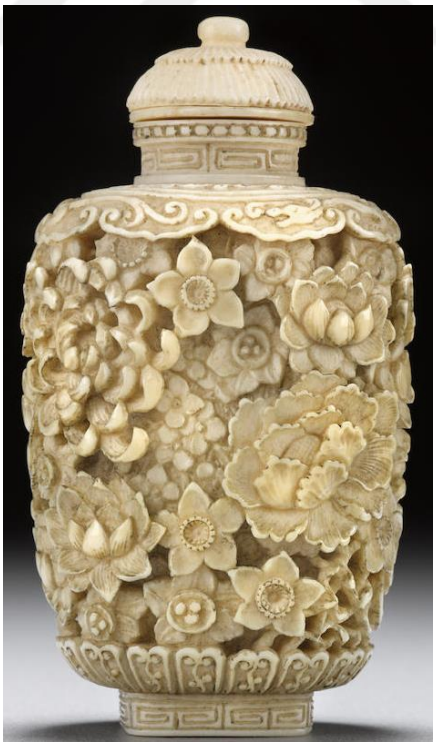

Resim 183- Üst kısmında iki tane kıvrımlı ejderha, gövde kısmında ise bol miktarda çiçek desenleriyle kaplı fildişinden oyulmuş enfiye şişesi, 19. yy. y: 8.1 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/20998/lot/8084/, Erişim: 13.08.2020)

2.4.7.6. Boynuzgaga

Boynuzgaga kuşunun (hornbill), gagasının üst kısmında boynuz benzeri kırmızı parça bulunan büyük bir kuştur (Bkz. Resim 184). Dışı ateş gibi kırmızı, içi pişmiş kestane gibi sarıdır. Boynuzgaga kuşu, Çin'de 18. yy. ve 19. yy. da kemer tokaları ve enfiye şişeleri dahil olmak üzere alimlerin çeşitli nesnelerinin üretiminde kullanılmıştır (Chen, 2014: 9).

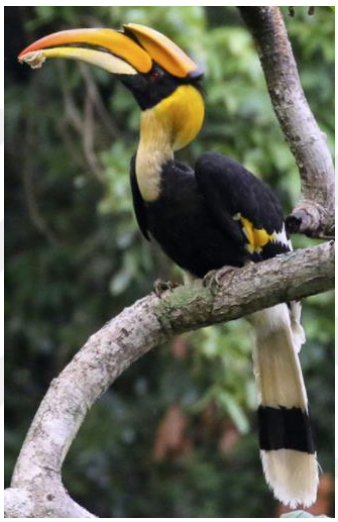

Resim 184- Boynuzgaga kuşu (Hornbill)
(https://www.kfbg.org/en/fauna-conservation/hornbills-of-china, Erişim: 13.08.2020)

Resim 185- Yan taraflarına chi ejderası oyulmuş boynuzgaga kuşundan enfiye şişesi, 1800-1860, y: 7 cm.
(Hall, 1987: 4)

Resim 186- İki tarafı turna kuşu kabartması ile oyulmuş, boynuzgaga kuşundan enfiye şişesi, 1800-1880, y: 4.4 cm. (https://www.zacke.at/de/eintrag/27992/hornbill-snuff-bottle-1800-1880, Erişim: 13.08.2020)

Resim 187- Yarasa ve şeftali fidanı deseni ile oyulmuş, turuncu ve sarı tonları olan boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, 19. yy. y: 7.6 cm. (https://www.skinnerinc.com/auctions/2512/lots/934, Erişim: 13.08.2020)

Günümüzde kaçak avlanma ve orman kaybı nedeniyle Çin'deki tüm boynuzgagalı türlerin popülasyonlarını büyük ölçüde azaltmış, yalnızca birkaç ormanda hayatta kalabilmişlerdir. Bu görkemli kuşları yok olmaktan kurtarmak için Kadoorie Koruma Çin Departmanı (KCC) 2009'dan beri Guangxi Xidamingshan Eyaleti Doğa Koruma Alanı ve Yunnan Tongbiguan Eyaleti Doğa Koruma Alanı ile çalışmaktadırlar (https://www.kfbg.org/en/fauna-conservation/hornbills-of-china, Erişim: 13.08.2020).

2.5. Çin Kültüründe ve Enfiye Şişelerinde Kullanılan Sembollerin Özellikleri

"Geleneksel Çin estetik kültürünün önemli özelliği sembolizm ile nesneler aracılığıyla konuşmaktır" (Welch, 2008: 1). Tüm semboller, geleneksel objelerde görülmektedir ve kullanılan motiflere bağlı olarak çok çeşitli mesajları iletebilir. Çin'de tekstil, resim, seramik, mobilya, mücevher ve buna benzer diğer birçok eserde görülen dekoratif motiflerin çoğunun ima edilen anlamları vardır. Fakat bu anlamlar doğrudan değil de dolaylı olarak metaforlar, referanslar, halk masalı, nesnelerin imgelerinin hikayeleri ve din aracılığıyla sunulmuştur (Kang, 2013: 3).

> "Çin sanatı, Ming Hanedanlığı'ndan (1368-1644) itibaren, zanaatkarın ve alıcının gözünde çok özel mesajlar ileten dekoratif motifler gibi sanatsal araçlar kullanmıştır. Çin sanatı, bu sembollerin bütün bir kodunu içerir. Bazıları, bir nesnenin niteliklerinin başka bir nesneye (bir metafor) benzerliklerine dayanırken, diğerleri bir kelimenin telaffuzuna dayalı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, hepsi görsel bir dil ya da bir düşünceyi ve duyguyu ifade etme aracı oluşturmaktadır. Burada tasarım yani sanatçının aktarmaya çalıştığı anlam, süslediği öğeye göre önceliklidir. Bir uzman, Çin sanatındaki bu iletişim kısa yollarını "tamamen sembolizme dayalı kavramsal bir sanat" olarak adlandırmıştır" (Welch, 2008: 1).

Çin'in tarihinde Ming ve Qing Hanedanları sırasında, merkezi hükümet insanlar ve devlet üzerinde daha iyi kontrole sahip olmuştur. Bu sayede düşünceleri teşvik etmedeki kolaylık artmış, ekonominin daha dinamik olmasıyla hem elit hem de popüler kültürler gelişmiştir. Ming ve Qing Hanedanlıklarının refah zamanlarında yaşayan insanlar, mutluluk, zenginlik, daha uzun yaşam, daha fazla çocuk, onur, resmi rütbe ve servet gibi düşünceleri hayatta kalmaktan daha fazla düşünmeye başlamışlardır. Ayrıca o zamanlarda Konfüçyüs ve Budist fikirlerin ve imgelerin etkisiyle uğurlu desenler

gelişmeye başlamıştır. Bu uğurlu desenlerin motifleri çok çeşide ayrılmaktadır. Hayvanlar, böcekler, bitkiler, çiçekler, insan figürleri, dini nesneler ve karakterler vb. (Kang, 2013: 4).

> "Çin sanatında kullanılan motiflerin ve tasarımların birçoğunun kökenleri, geleneksel Çin'i şekillendiren üç büyük dini veya felsefi okuldan gelmektedir: Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm. Tibet ayrıca, bugün hala bulundukları güneybatı Çin'de çok yaygın hale gelen bazı Lamaist Budist sembollerine de katkıda bulunmuştur. Bu inançların temel bilgileri, sanat tarihçisinin Çin sanatında bulunan dini sembolleri anlamasına yardımcı olur. Çiçek ve doğal motiflere olan sevgisiyle Taoizm ve inancın ilkelerini temsil eden birçok sembolüyle Budizm özellikle etkili güçlerdi" (Welch, 2008: 2).

Din ve mitoloji ile ilişkili sembolizm, Çin sanatının neredeyse her yönüne yansımaktadır. Bazı efsaneler sihirli ejderhalar, bazıları şiddetli tanrılar ve tanrıçalar hakkında eski hikâyelerden oluşmaktadır. Bazıları da gerçek insanlar ve geçmişin olayları ile ilgilidir. Sembolizm dinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Çin sanatının hemen her yerinde bu dekoratif kalıpların taşıdığı anlamlara çok sayıda rastlanmaktadır (Skiff, 2014).

Qing Hanedanlığı döneminde geçmişe bağlı kalınarak birçok sanat alanında semboller kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde enfiyenin ortaya çıkmasıyla enfiye şişeleri, yüzeylerine uygulanan dekoratif temalarla zengin bir sanat biçimi haline gelmiştir. Enfiye basit bir tütün gibi gözükse de ülkenin çoğunun bu ürünü kullanması enfiye şişelerine verilen değerin artmasına sebep olmuştur. Çünkü enfiye şişelerinin üzerine işlenen motifler onu sadece dekoratif bir obje olmaktan çıkarmış, kişinin karakterini, değerlerini ve sosyal duruşunu ifade etme eylemine dönüştürmüştür. Enfiye şişesi üretiminde kullanılan teknikler genellikle son derece zaman alıcı ve büyük miktarda beceri gerektirmektedir. Bu nesnelerin kullanıcıları tarafından değer verilmesi amacıyla üretildiğini açıkça söyleyebiliriz. Bu araştırmada aktarılan motifler, enfiye şişelerinde bulunan sayısız sembol ve motifin sadece bir kısmıdır.

2.5.1. Renk Sembolizmi

"Renk, sözlü olmayan bir iletişim biçimidir. Her rengin birçok yönü vardır. Bu statik bir enerji değildir ve anlamı herhangi bir bireyde bir günden diğerine değişebilir. Hepsi o anda hangi enerjiyi ifade ettiklerine bağlıdır. Renklerin anlamı kültüre ve koşullara göre değişebilir" (Tavaragi, Sushma, 2016: 116). Çinliler renk sembolizmini önemli ölçüde kültürlerinde kullanmışlardır. Tarih boyunca, renklerin belirgin ilişkileri ve anlamları olmuştur. Her hanedanın cüppeleri ve amblemleri için kullanılan kendi hanedan rengi vardır. Beş temel özelliğin "beşler" teorisine göre beş ana renk bulunmaktadır.

> "Beş element teorisi Çin'in basit materyalizm felsefesinin önemli temsilcisidir ve geleneksel Çin tıbbında beş element teorisini oluşturur. Beş element teorisine göre Çin'de metal (sarı), odun (camgöbeği), su (beyaz), ateş (kırmızı), toprak (siyah) gibi beş elementin renkleri üretilmektedir. 2000 yıl önce beyaz, siyah, yeşil, sarı ve kırmızı dahil olmak üzere beş rengin renk görüşleri ortaya konmuştur. Antik felsefenin beş elementli kuramı, zamanı ve her şeyi özetlemiştir. Bu nedenle, beş renk dünyadaki her şeyin rengini içerdiğinden, dünyadaki büyük miktarda renk basitleştirilmiştir. Çin'de renk görüşü, insanın doğanın ayrılmaz bir parçası olduğu felsefi düşüncesine karşılık gelen insan ve doğa, insan ve toplum ile insan ve evren arasındaki ilişkidir. Çin'in geleneksel renginin gelişimi, antik Çin'de güzel sanatlar ve sanat tasarımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan beş renk görüşü ortaya konduktan sonra benzeri görülmemiş bir gelişme gösterdi" (Jin, Cao, 2014: 859).

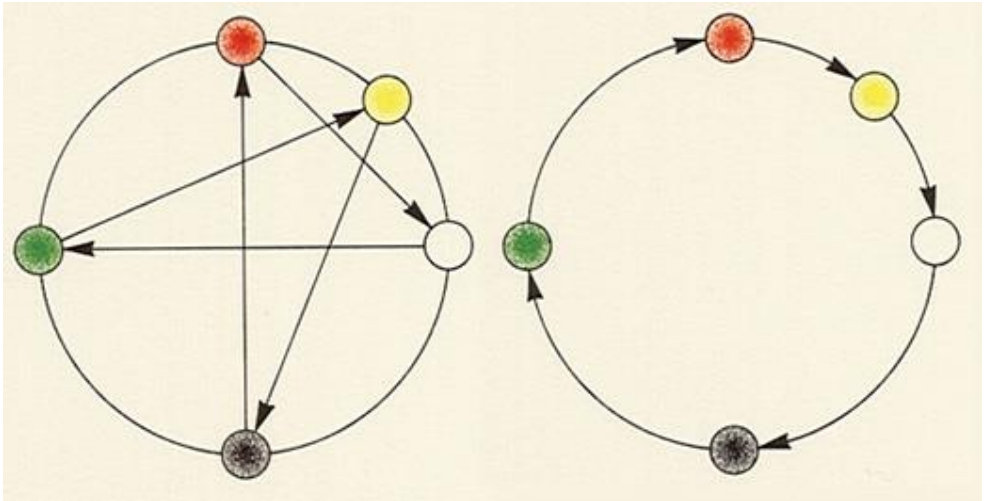

Resim 188- Çin'in beş renk özelliğini anlatan bir görsel
(https://www.colorsystem.com/?page_id=1258&lang=en, Erişim: 15.09.2020)

Çin'in geleneksel renk görüşü, ekonomi, yaşam, ordu, siyaset ve kültürün yoğun yansıması haline gelmiştir. Bu faktörler rengin uygulandığı alanları da kısıtlamıştır. Çin sanatında ve tasarımında renkler gelişigüzel kullanılmamıştır. Bir durumu, erdemliği, servet ve kişilik ile ilgili mesajlardan ruh haline kadar çeşitli anlamları işaret etmekte ve iletmektedir (Welch, 2008: 338).

Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte Çin, modern grafik tasarımı uluslararası standartlara doğru ilerlemektedir. Geleneksel renkleri modern grafik tasarımla harmanlamak, ülkedeki sanat ve tasarımın estetik seviyesini yükseltmek, geleneksel kültürü dünyanın her köşesine yaymak ve geleneksel kültürü miras almak, geliştirmek ve uygulamak için önemli bir yöntemdir (Jin, Cao, 2014: 862).

2.5.1.1. Kırmızı

Kırmızı, Çin'in en büyük neşe sembolüdür. Özellikle Çin yeni yılı sırasında, bayram kutlamaları ve özel günler ile bağlantılı olarak kırmızı rengi kullanmışlardır (Bkz. Resim 189). Ateş unsuruyla ilişkilendirilen kırmızının, kötülüğe karşı büyülü güçlere sahip olduğuna da inanılıyordu. Aynı zamanda kırmızı doğurganlığı, canlılığı ve kutlamayı temsil etmektedir. Çin düğünleri söz konusu olduğunda, kırmızı popüler bir seçimdir ve hatta gelinler kendisini kırmızı ile süslemektedir (Welch, 2008: 341).

Resim 189- Çin'in yeni yılı sırasında Thean Hou tapınağında yanan kırmızı fenerler
(https://www.nationalgeographic.co.uk/history-and-civilisation/2019/02/10-things-know-about-chinese-new-year, Erişim: 15.09.2020)

Çin'deki gelinler kendilerine iyi şans getirmesi için kırmızı giymeye devam etmektedir. Geçmişte de evlilik töreninde gelin ve damadın şarap bardaklarını evlilik birliğini temsil edecek şekilde bağlamak için kırmızı ipler kullanılmıştır. Çin İmparatoru en önemli ritüellerinden biri olan güneşe tapınma töreninde kırmızı resmi bir kostüm giymiştir. Bu ritüel törenlerinde kullanılan seramiklerde "Kurban Kırmızısı" olarak bilinen kırmızı sırlar kullanılmıştır (Welch, 2008: 341).

Resim 190- Nadir bir "Kurban Kırmızı" seramik sırlı tabak, 1426-1435 (http://www.alaintruong.com/archives/2016/08/25/34229521.html, Erişim: 15.09.2020)

Ming Hanedanlığı döneminde kırmızı, resmi hanedan rengi ve mahkeme cüppelerinin rengi olmuştur. Kraliyet prensleri ejderha motifli kırmızı cüppeler giyerken, imparatorun cüppesi "Cennetin Oğlu" olduğu için sarı renktedir. Yasak şehrin duvarları bile kırmızıya boyanmıştır, günümüzde hala aynı rengini korumaktadır (Welch, 2008: 343).

Kırmızı kültürler arası iletişimde önemli rol oynamaktadır. Farklı alanlarda ve anlamlarda bulunmasının yanı sıra birçok sanat alanında da öne çıkan bir renk olmuştur. Kırmızı renginin taşıdığı kültürel çağrışımların Çin'de oldukça derin ve karmaşık olduğunu söyleyebiliriz.

2.5.1.2. Beyaz

“Beyaz, saflığı ve mükemmelliği, ayrıca mutlaklığı sembolize eder. Kutsallıkla en çok ilişkilendirilen renktir. Kurban edilen hayvanlar genellikle beyaz renktedir. Batı dünyasında, güzelliği ve saflığı yansıtması için gelinler beyaz renkte giyinmişlerdir” (Mitford, 1996: 106). Ancak Batı’ya oranla bu renk Asya’nın pek çok yerinde farklı anlamlara gelmektedir.

“Çin için beyaz, ölümün, yasın, metal elementinin, ruhsal dünyanın, kutsallığın, ölümsüzlerin ve bir zamanlar beyaz kaplan olarak bilinen takımyıldızlarının temsil ettiği batı yönünün rengidir” (Welch, 2008: 343). Gerçek bir renkten ziyade rengin yokluğu olan beyaz, beş element teorisinde sonbaharla da ilişkilendirilir. Batı’daki cenazelerde yas anlamına gelen siyahın aksine Çin’de beyaz giyilmektedir (Bkz. Resim 191). Bu nedenle düğünlerde beyaz giymenin uygunsuz kaçacağı düşünülmektedir. Beyaz saç rengi yaşlılıkla birlikte geldiği için bilgeliği de tasvir etmektedir. Ayrıca kadınların saçına taktıkları beyaz çiçeğin şanssızlık getireceği inancı hakimdir (https://www.chinasage.info/symbols/colors.htm, Erişim: 15.09.2020).

Resim 191- Çin mahallesinde sokak boyunca cenaze alayında yas tutanlar. Cenazeye katılanlar Çin kültüründe ölümün rengi olan beyaz kıyafetleri giyerler. 1888 (https://content.libraries.wsu.edu/digital/collection/wsuvan1/id/1185/, Erişim: 15.09.2020)

2.5.1.3. Sarı

Sarı renk toprak elementini temsil etmektedir ve "Çin, Dünyanın merkezidir" cümlesinde olduğu gibi pusula noktası olarak "merkez" ile ilişkilendirilmiştir. Sarı, aynı zamanda imparator ve kraliyet ailesiyle ilişkilendirilen renktir, çünkü imparator "Cennetin Oğlu" olarak görülüyordu ve evrenin merkezinde olduğu belirlenen Yasak Şehir'in kalbinde ikamet ediyordu. Bu yüzden sarı sırlı çinilerin ve kiremitlerin kullanımı kesinlikle imparatorluk sarayları, mezarlar, tapınaklar veya sunaklarla sınırlı olmuştur (Bkz. Resim 192) (Welch, 2008: 344).

Resim 192- Song, Ming ve Qing Hanedanlarının İmparatorluk çatıları parlak altın veya imparatorluk sarısıdır, Çin (https://www.chinaodysseytours.com/special-topic-about-china/mystery-of-chinese-royal-architecture.html, Erişim: 15.09.2020)

Ming Hanedanlığı boyunca, imparatorun saray giysisi (sülün ve ejderhalarla işlenmiş) parlak sarıydı (Bkz. Resim 193). Sarı, egemenlikle o kadar güçlü bir şekilde ilişkiliydi ki, prenslerin daha soluk tonları giymesine izin verilse de imparatorla sınırlı kalmıştır. Ayrıca kahverengi, sarı bir ton olarak kabul edilmiştir. Birçok yüzyıl boyunca, sıradan kişilerin sarı giysiler giymeleri yasaklanmıştır. Budist rahipler bu kurala bir istisna oluşturur ve birçok durumda sarı elbiseler giyebilmişlerdir (Eberhard, 2000: 263).

Resim 193- İmparatorun ejderha desenli sarı cüppesi, Pekin, 1736-1795 (http://www.alaintruong.com/archives/2010/12/07/19809357.html, Erişim: 15.09.2020)

Resim 194- Sarı tören zırhı giyen Qianlog İmparatoru, 1739, Giuseppe Castiglione'nin eseri (1688-1766) (https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2013-09-26/1009.html, Erişim: 15.09.2020)

Qing Hanedanlığı döneminde imparatorlar tarafından sarı rengin kullanımı devam etmiştir. Bu renk imparatorların günlük yaşantısında çoğu alanda olduğu gibi sanat eserlerinde de görülmüştür. İmparatorlara armağan edilmek üzere yapılan çoğu sanat eseri sarı renkte üretilmiştir. Qing Hanedanlığı'nda ortaya çıkan zarif minik enfiye şişeleri buna en iyi örneklerden biridir (Bkz. Resim 195-196).

Resim 195- İmparatorluk sarısından yapılmış cam enfiye şişesi, 1730-1860, y: 6 cm.
(Hall, 1990: 17)

Resim 196- Üzeri kabartmalarla işlenmiş, cam imparatorluk sarısı enfiye şişe, 1750-1800, y: 7.5 cm.
(https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/20873, Erişim: 16.09.2020)

2.5.1.4. Yeşil

Yeşil, bitki örtüsünün rengi ve bu nedenle baharın sembolüdür. Çin'de gelecekteki hasat vaadidir. Huzur ile ilişkilendirilen yeşil ayrıca birçok tanrının giysisinin rengi olarak da bilinmektedir (Welch, 2008: 344). "Yeşil, hayatın aldığı renklerden biridir ve ilkbaharın simgesidir. Yeşil renginin görüldüğü rüyalar her zaman mutlu sona erer. Modern bir metne göre yeşil, tam bir iç huzuru ifade eder. Birçok tanrı ve tanrıça, örneğin edebiyat tanrısı, yeşil esvaplar giyerler" (Eberhard, 2000: 330).

Yeşil'in Batı sembolizmi ile Çin geleneklerindeki sembolizmi arasında çok fazla fark bulunmamaktadır. Yeşil Batı'da zenginlik, uyum, büyüme ve çevre dostu anlamına gelirken, Çin'de temiz ve kirlilikten arınmış anlamına gelmektedir. Yeşil aynı zamanda organik ürünleri tanımlamak için de kullanılmıştır. Örneğin yeşil, organik süt veya toksin içermeyen süt anlamına gelirken, yeşil sebzeler ise böcek ilacı içermeyen anlamına gelmektedir. Yeşil birçok anlama geldiği gibi kötü anlamlarda içermektedir. Çinliler, kötü ruh halindeki insanların kafalarının yeşil olduğunu düşünmektedir. Yeşil bir kafaya sahip olmak gergin olmak demektir. Yeşil aynı zamanda bir kadının kocasına sadakatsizlik yaptığının anlamına da gelmektedir. Genellikle bu terim fazladan evlilik yapmış kadınlar için kullanılmıştır (https://www.color-meanings.com/color-symbolism-in-chinese-culture-what-do-traditional-chinese-colors-mean/, Erişim: 15.09.2020).

"Yeşim, Çin'deki yeşil renkle en güçlü ilişkili tek maddedir" (Welch, 2008: 344). Bu madde Çin'de günlük yaşam nesnesi olarak birçok alanda kullanılmıştır (Bkz. Resim 197-198). Ayrıca sanatsal açıdan da önemli olan yeşim taşı zarafeti ve güzelliği ile çok sayıda enfiye şişesine dönüştürülmüştür.

Resim 197- Nilüfer çiçeklerinden oyulmuş kabartma oymalar bulunan yeşil yeşim taşından vazo, Qing Hanedanlığı (1644-1911)
(Freeman's, 2011: 88)

Resim 198- Kasımpatı çiçeklerinin desenleriyle oyulmuş ve el işçiliği ile yapılmış yeşimden bir kase
(Skinner, 2010: 149)

2.5.1.5. Siyah

"Batı yarım kürede siyah, kederle ilişkilendirilir. Siyah, güçlü duygular uyandıran ciddi bir renktir" (Tavaragi, Sushma, 2016: 116). Çin kültüründe ise siyah su elementini, kışı, kuzey yönünü temsil eden renk olarak görülmektedir. Su elementi ile ilişkilendirilen siyahın en iyi örneği yasak şehir 'deki evlerin çatısını ateşi uzak tutmak için siyah renkte kaplamalarıdır (Welch, 2008: 347).

Resim 199- Siyah renkte kiremitlerle döşenmiş bir yapı, Çin (http://www.sfrooftile.com/news_show.aspx?id=8952, Erişim: 15.09.2020)

Çin kültüründe siyah renk, yıkım, kötülük, derinlik, felaketler, zulüm ve üzüntü ile de ilişkilendirilmiştir. Kötü şans getireceğine inanılan siyah renk, düğün gibi hayırlı günlerde giyilmemeye özen gösterilmiştir. Ayrıca Çinçe'de siyah kelimesi kötü şans, usulsüzlük, yasadışı vb. anlamlara gelen "hei" kelimesinden gelmektedir (https://www.color-meanings.com/color-symbolism-in-chinese-culture-what-do-traditional-chinese-colors-mean/, Erişim: 15.09.2020).

Modern Çin'de siyahın türevleri her zaman felaketle, zorluklarla bağlantılı olmuştur. Siyah renk Çin'de gerici çağrışımlara sahiptir. Genellikle kötü çeteye veya bazı suçlulara atıfta bulunmaktadır. Kültürlerarası iletişim sırasında bu çağrışımların bilinmemesi sıkıntı ve engel oluşturacağı düşünülmektedir (He, 2009: 162).

2.5.2. Çiçek ve Bitki Sembolleri

"Çin'in bitki yaşamı son derece zengindir. Yaklaşık 31.000 bitki türü Çin'e özgüdür ve dünyanın başka hiçbir yerinde bulunmayan binlerce bitki türü de dahil olmak üzere dünyadaki toplam bitki türlerinin yaklaşık sekizde birini temsil etmektedir" (http://flora.huh.harvard.edu/china/mss/plants.htm, Erişim: 18:09.2020). Yüzyıllık gelenekleri boyunca iklimleri sebebi ile çiçek ve bitkilere karşı Çinliler hep ilgi duymuşlardır. Günlük yaşamda evlerinde, sanat eserlerindeki motiflerde, bahçelerine olan ilgi ve özen sayesinde bunu söyleyebiliriz.

> "Çinliler doğal çevrelerinde çiçek ve bitkilere saygı duyuyorlar, bu yüzden kesme çiçeklerden yapay düzenlemelerin yerine, bahçelerinde oluşan bitki ve çiçekleri sanat eseri haline getirirler. Bahçenin yin ve yang felsefesinin (karanlık ve ışık, gölge ve güneş, su göletleri ve teper) dikkatli bir dengesi ile doğayı bütünüyle temsil etmesi gerekiyordu" (Welch, 2008: 14).

Çiçekler ve bitkiler (Çin felsefesinde ve tıbbında özel bir öneme sahip olan kökleri) Çin kültüründe ve sanatında önemli bir rol oynamaktadırlar. Çin'deki bitkisel motiflerin kullanımının ipek yolu üzerinden yavaşça girdiği ve Budizm felsefesi yoluyla daha fazla teşvik edildiği düşünülmektedir. Tang Hanedanlığı ve özellikle Ming Hanedanlığı'nda çiçekler ve bitliler renk, koku ve sembolizm bakımından popüler motifler haline gelmiştir (Welch, 2008: 14).

Çin'de kullanılan çiçek motiflerinin kendimizi geliştirmede ve yeni başlangıçlara sebep olabilecek doğal nektarı temsil ettiği düşünülmektedir. Birçok çiçeğin iyi şans ve başarı içinde kullanılır. Bunun nedeni, genel olarak sağlıklı bitkilerin iyi bir enerji gösterdiğine inanılmasıdır. Ayrıca çiçek sembolleri güzelliği, zarafeti, sevgiyi ve mükemmelliğin sembolü olarak görülür. Ek olarak Çinlilerin ay takvimi her ayı bir çiçek temsil ettiği gibi, Çin sanatındaki mevsimleri temsil etmesi içinde dört farklı çiçek kullanılmıştır. Bunlar ilkbahar için şakayık, yaz için nilüfer, sonbahar için kasımpatı ve kış için erik çiçeği (Beer, 1999: 41).

Çiçeklerin, Çin sanatında kadınsı tatlılığı ve güzelliği temsil ettiği de düşünülmektedir. Kadınların çiçeklerle olan ilişkisini vurgulamak için, kadın portreleri genellikle çırpınan kelebeklerle süslenmiştir. Bugüne kadar, popüler Çinli kızların isimleri neredeyse her zaman bir çiçeğe atıfta bulunmaktadır. Bunun iyi bilinen bir örneği olarak Disney filmi Mulan tarafından ünlenen Song Hanedanı kahramanıdır. Soyadı "Çiçek (Flower)" ve adı "Manolya (Magnolia)" anlamına gelmektedir (Welch, 2008: 14).

Günümüzde, bir Çin vazosunda veya giysisinde görülen çiçek deseni sadece renkli veya hoş bir tasarım değil, aynı zamanda bir ruh halinin, bir duygunun veya bir dileğin iletebildiği araç olarak görülebilinir.

2.5.2.1. Lotus

Lotus (Nilüfer) çiçeği Asya sanatında görülen en eski sembollerden birisidir. Budizm'in bir sembolü olarak da görülen lotusun önemi, onu Çin sanatında en yaygın ve merkezi çiçeklerden biri haline getirmiştir. Saflık ve uyum gibi Budizm ile ilişkili niteliklerin yanı sıra, uzun ömür, asalet, zarafet, iyileştirici güçler ve mutlu bir evliliği, doğurganlığı sembolize etmektedir (Mitford, 1996: 52).

Resim 200- Lotus çiçeği
(https://www.thoughtco.com/chinese-flower-lotus-687523, Erişim: 18.09.2020)

Çin'in ipek yolu boyunca en eski Budist mağaralarının bazılarında lotus parşömenlerine ve lotus süslemelerinin çok erken örnekleri bulunmuştur. Eski kayıtlarda Han Hanedanı imparatoru Zhao tarafından bu bitkinin notları da tutulmuştur. Tang Hanedanlığı'ndan bu yana, Çin bronz aynaları genellikle Lotus çiçekleriyle süslenmiştir (Welch, 2008: 29).

Resim 201- Bronz ayna, Han Hanedanlığı (618-907), gagalarında çiçek dallarını kavrayan geriye dönük kafaları olan iki papağan ile çevrelenmiş ve aşağıda iki kökte taşınan bir lotus çiçeği mevcuttur. Üretilen kişi için güzellik ve mutluluk getirmesi düşünülmektedir (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-silvery-grey-bronze-eight-lobed-mirror-tang-5417745-details.aspx, Erişim: 18.09.2020)

Lotus, kirlenmiş çamurlu sulardan yükseldiği için saflığı ve mükemmelliği bünyesinde barındırır. Sıradan bir dünyada yaşarken bütünlük ve saflık içinde bir hayat yaşamaya çalışan Budistlere bir model olarak hizmet eder. Lotus'un stilize edilmiş sekiz yaprağı, Buda'nın öğretilerinin Sekiz Katlı Yolunu temsil etmektedir. Ayrıca Sekiz Ölümsüzlerden tek kadın olan He Xiangu, ölümsüzlüğünü belirtmek için elinde lotus çiçeği ile tasvir edilmiştir (Welch, 2008: 29).

Resim 202- Sekiz Ölümsüzlerden He Xiangu ve elindeki lotus çiçeği (https://thethreestars.wordpress.com/2017/11/17/the-eight-immortals-he-xiangu/, Erişim: 18.09.2020)

> "Çince'de "lotus" anlamında iki sözcük vardır: lian ve he. Birincisi, lian = birleşmek (evlilikte), lian = biri diğeri ardından, kesintisiz, lian = sevmek ve lian = alçakgönüllülükle eşseslidir. Bunun için de lotusun simgesel alanı sınırsızdır. Örneğin, bir elinde lotus diğerinde bir ağız orgu (sheng) tutan bir erkek çocuk: "toplum içinde devamlı ilerleme" anlamındadır. Bir çiçek ve tomurcuk eşliğinde tasvir edilen bir lotus çiçeği, tam birleşme'yi simgeler. Bir saksağan (xi) uçmuş, bir lotusun erciği üzerinde oturuyor ve tohumları (guo) topluyorsa bu, "Art arta (lian) sınavlarda (guao) başarılı olma zevkini (xi) tadınız" anlamındadır. Bir lotus yanında duran ve elinde bir sazan balığı tutan bir erkek çocuğu, "Yıllarca (lian) bolluk (yu) içinde olun" anlamındadır. Ve bunun gibi başka birçok örnek vardır. Budizm'de lotusun meyvesi, çiçeğiyle sapı geçmişi, şu anı ve geleceği simgeler" (Eberhard, 2000: 201).

Lotus, tüm renk varyasyonları ve üslup biçimleriyle Çin sanatındaki en yaygın kutsal sembollerden biri olarak görülmektedir. Çok çeşitliliği sebebiyle sanatın her alanında kullanılmıştır. Qing Hanedanlığı'nda popüler bir sanat olan enfiye şişelerinde de bu sembolden büyük oranda görülmektedir.

Resim 203- Balıkçıl kuşu (lusi) ve lotus (lian) çiçeği ile birlikte süslenmiş cam enfiye şişesi. Bu deneyimsel ifade, yetkilileri ve diğer insanları yaşamları boyunca yolsuzluğa direnmeleri için uyarmakta ve "yolunuz yukarı doğru olsun" yani yükselsin anlamına gelmektedir, 1750-1850, y: 5.7 cm.
(Hall, 2011: 13)

Resim 204- Kırmızı lotus ve yaprakları ile süslenmiş emaye işi enfiye şişesi. Muhtemelen kişinin zarafetini ve güzelliğini yansıtması için üretilmiştir, 1850-1900, y: 7.8 cm. (https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/20436, Erişim: 18.09.2020)

2.5.2.2. Şakayık

Büyük, gösterişli ve alacalı çiçekleriyle Çinli bahçıvanların bu favori çiçeği, Kuzey Çin ve Yangtze Vadisi'nde en iyi şekilde büyümektedir. Güney bölgelerde de yetiştirilir, ancak orada nadiren birden fazla çiçek açmaktadır. Otuzdan fazla çeşit yetiştiriliyor ve bu konuda oldukça fazla metin mevcuttur. Genellikle teraslara veya yükseltilmiş yataklara ekilir ve günün en sıcak bölümünde hasır tenteler ile korunmaktadır (Williams, 2006: 310).

Resim 205- Jingsan parkında açan şakayık çiçekler, 2017, Çin (https://news.cgtn.com/news/3d67544d32557a4d/share_p.html, Erişim: 18.09.2020)

"Şakayık, 'Çiçeklerin Kraliçesi'dir ve zenginlik ve ayrıcalığın simgesidir" (Eberhard, 2000: 281). Şakayık cesur boyutları ve renkleri nedeniyle Çinliler tarafından çok sevilen bir çiçek olmuştur. Kraliyet, rütbe, zenginlik ve onuru sembolize ederler (Bkz. Resim 206). Bu nedenle zenginlik (fu) ve rütbe (gui) veya "zenginlik ve onur" çiçeği (hua) olarak bilinmektedir. Ayrıca şakayıklar genellikle tavus kuşu ve aslanlarla, ek statü ve asalet sembolleriyle tasvir edilmiştir (Welch, 2008: 41).

Resim 206- Şakayıklarla süslenmiş bir bahçede özel taşlarla dinlenen varlıklı bir hanım, anlamı ise uzun ömür (elbise ve kayalar), rütbe (şakayık) göstergesidir (Welch, 2000: 42)

Sevgi ve şefkatin bir amblemi ve kadınsı güzelliğin sembolü olarak görülmektedir. Aynı zamanda dört mevsimi temsil eden çiçeklerden biri olarak yerini almaktadır. Şakayık, güzel çiçekler ve yeşil yapraklarla doluysa, iyi bir talih alameti olarak kabul edilmektedir. Fakat yaprakları bir anda kurursa ve çiçekleri aniden solarsa sahibinin ailesinde yoksulluğun ya da büyük bir felaketin habercisi inancı yaygındır (Williams, 2006: 311).

Şakayık tarihi, kısa ömürlü Sui Hanedanlığı döneminde (581-618) 6. yy. sonlarında veya 7. yy. başlarında, şakayıkların imparatorluk bahçelerinde tanıtıldığı kaydedilmiştir. Ardından Tang Döneminde popüler hale gelmiş ve İmparator Gaozong ve eşi İmparatoriçe Wu'nun en sevdiği çiçek olmuştur. Çiçeğe ilk ismini verenin İmparatoriçe Wu olduğu düşünülmektedir. Şakayık'ın popüleritesi Song, Yuan ve Ming Hanedanlıklarına kadar devam etmiştir (Welch, 2008: 43).

Şakayık çiçekleri, seramik, tekstil, parşömen ve günlük Çin yaşamının sayısız öğesinde motifler olarak bulunmuştur. Ancak büyük olasılıkla tasarım hayatına mimari süslemeler olarak taştan başladığı düşünülmektedir. Qing Hanedanlığı'nda şakayık sembolü günlük yaşamda nesnelerde ve sanat alanındaki birçok eserlerde kullanıldığı gibi enfiye şişelerinde de kullanılmıştır (Bkz. Resim 207-208).

Resim 207- Buradaki tasarım tipik olarak imparatorluk tasarımıdır. Şakayıklar tek başına serveti temsil ederken, kabak şeklindeki form aile soyunun devamlılığın temsil etmektedir. Uzun ömür sembolizminin yanı sıra, bir şeyin etrafına bağlanan süslü bir kuşak, onun bir hediye olarak işlevini göstermektedir. Bu durumda hediyenin imparatorun doğum günü için olduğunu varsayabiliriz. Özellikle Yongzheng döneminde, doğum günü hediyeleri için şeftali formu üzerine saltanat işaretlerinin boyanması standart olarak görülmektedir. Bakır üzerine emaye yapılmış enfiye şişesi, 1723-1735, y: 5,6 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=172&exhibition=1&ee_lang=eng&u=19098,0, Erişim: 18.09.2020)

Resim 208- Uzatılmış bir oval şekle sahip ve sarı bir arka plan üzerinde kadınsı güzelliğin ve sevginin simgesi olan karmaşık bir şakayık deseni yapılmıştır. Pembe renklerinde mevcut olduğu emayelerle süslenmiş, 18. yy. Kanton
(Cerutti, 1993: 36)

2.5.2.3. Çam

"Çam, Çin ressamlarının en sevdiği ağaçtır: Çin sanatında hiçbir ağacın resmine bu kadar sık rastlanmaz" (Bkz. Resim 209) (Eberhard, 2000: 79). Çam, erik ve bambu ile birlikte kış mevsiminin üç dostu olarak bilinmektedir. Çünkü kış ayı gelse bile bu üç ağaç yapraklarını ve iğnelerini dökmemektedir. Bu sebepten ve soğuya karşı dayanıklı olduklarından uzun ömürlülüğü, yalnızlığı ve metaneti sembolize etmektedir. Ayrıca Çinliler yüzyıllar boyunca yaşadıklarına inandıkları turna kuşunu uzun ömürlülüğü simgelediği için çam ağacı ile sıklıkla tasvir etmişlerdir (Williams, 2006: 311).

Resim 209- Wang Meng'e ait (1271-1368) "Writing Books Under the Pine Threes" adlı eseri
(https://www.clevelandart.org/art/1997.94, Erişim: 19.09.2020)

Çam ağacı, Çin şiirlerinde ve edebiyatında önemli bir motif olarak da görülmektedir. Efsanelere de konu olan çam ağacı, ölülerin beyinlerini yutan "wangliang" yaratığını uzak tutması için yamaçlardaki mezarların etrafına çam ağacı dikilmiştir (Williams, 2006: 311). Çin felsefesinde de çam ağacından bahsedilmiştir. Konfüçyüs'ün konuşmalarında, çam ağacına çok sayıda gönderme vardır. "Sessizliğiyle insanın ömrünü uzatıyor","Kış geldiğinde, yapraklarını son dökenlerin çam ve servi ağaçlarını olduğunu görürüz" (Eberhard, 2000: 80).

Sanatın her alanında karşılaşabileceğimiz bu ağaç motifi, enfiye şişelerinde sıklıkla kullanılmıştır (Bkz. Resim 210-211).

Resim 210- Zemini opak pembe cam olan ve üzeri limon sarısından oyulmuş cam enfiye şişesi. Çam ağacı, dal, kaya ve turna kuşundan oluşan bir sahne. Çam ağacı ve turna kuşunun olması sebebiyle uzun ömürlülüğü sembolize etmektedir. 1780-1860, y: 7.1 cm.
(Zacke, 2018: 48)

Resim 211- Çam ağacının altında duran turna kuşları, uzun ömürlülüğü ve refahı simgelemektedir. Ayrıca sarı renkte olması imparatorluk için hediye olarak üretilmiş olabileceğini göstermektedir. Emaye işi enfiye şişe, Qianlong Dönemi (1736-95) y: 7 cm.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/72437, Erişim: 19.09.2020)

2.5.2.4. Krizantem

"Çince metinlerde krizantemler "çiçeklerin beyefendisi" olarak adlandırılır ve başarıların sembolü olduğu söylenir" (Welch, 2008: 25). Krizantemlerin yılın dokuzuncu ayında çiçek açmaya başladığı ve bu nedenle de dokuz rakamı ve sonbaharla ilişkilendirildiği söylenmektedir. "Krizantem Çin takviminin 9. ayıyla bağdaştırılır. Adı, "kalmak" sözcüğü (ju) ile fonetik açıdan yakındır ve "dokuz" sözcüğü (jiu) ve "uzun zaman" sözcüğüyle eşseslidir (jiu); bundan ötürü krizantem uzun ömür ve dayanıklılığın simgesidir" (Eberhard, 2000: 186). Mackenzie ise Çin ve Japon Mitolojisi kitabında krizantemlerin saflığın sembolü olduğundan bahsetmiştir. ""Krizantem çiçeğinin taç yapraklarından damlayan çilyi içti ve bir ölümsüz haline geldi" Budistler bu hikayeyi sahiplenmişlerdir, onlar, genç adama, taç yapraklarının üzerine yazılmış kutsal yazı verildiğini söylerler. Uzak Doğuda, krizantem, saflığın bir sembolüdür" (Mackenzie, 1996: 124).

Resim 212- Çin'in Taiyuan kentinde farklı renklerdeki krizantem çiçekleri (http://en.people.cn/90782/7969384.html, Erişim: 19.09.2020)

Çinliler, 3.000 yıldan fazla süredir krizantem yetiştiriyorlar ve yetiştiriciliği, kültürlü emekliler için erdemli bir meslek olarak görülmektedir. Dolayısıyla krizantem aynı zamanda mutlu bir orta yaş veya yaşlılık ve emeklilik yaşamını temsil etmektedir. Krizantem çiçekleri güneşle de ilişkilendirilmiştir. Taç yapraklarının altın sarısı rengi bu ilişkiyi vurgulamaktadır (Welch, 2008:26).

Kendine özgü yaprakları ile krizantem kase ve tabaklarda popüler olmuştur (Bkz. Resim 213). Ayrıca seramik, ahşap, cila, yeşim gibi birçok malzemede bu çiçeğin motifine sıklıkla rastlanmaktadır. Çin kültüründe önemli bir yere sahip olan enfiye şişeleri bu motifi kullanmıştır (Bkz. Resim 214-215-216).

Resim 213- Kangxi Döneminde Çin'de zengin bir şekilde krizantem dekoru yapılmış seramik sırlı tabak, 17. yy. sonları (https://www.ancient-art.co.uk/chinese-the-fair-east/chinese-kangxi-blue-and-white-plate/, Erişim: 19.09.2020)

Resim 214- Çin'in Jingdezhen kentinde üretilen, turkuaz sır kaplamalı porselen enfiye şişe. Turkuazın zenginlik ve refahın bir göstergesi olarak kullanılması, krizantem çiçeğinin uzun ömür ve dayanıklılığı sembolize etmesi, bu şişenin soylu bir kişiye ait olduğunun göstergesidir. 1790-1840, y: 6 cm. (https://viewer.cbl.ie/viewer/object/C_0280/1/LOG_0000/, Erişim: 19.09.2020)

Resim 215- Krizantem şeklinde ustalıkla oyulmuş yeşim taşından enfiye şişesi, 1760-1880, y: 5.7 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/23833/lot/7001/?category=list, Erişim: 19.09.2020)

Resim 216- Krizantem motifleriyle süslenmiş yeşim taşından bir enfiye şişesi. Muhtemelen bir beyefendiye yapılmıştır. Qianlong Dönemi (1735-1796), y: 5.4 cm.
(https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/ceramics-vo-hk0399/lot.3009.html, Erişim: 19.09.2020)

2.5.2.5. Söğüt

Çin'de yaygın olarak bulunan söğüt, çok faydalı bir ağaç olarak görülmektedir. Sepetler, ipler ve yakacak odun dahil her türlü amaç için malzeme sağlamaktadır. Söğüt'ün bahar mevsimini temsil ettiği düşünülmektedir. Dolayısıyla romantizm ve şehvet ile ilişkilendirilmiştir. "Bahar erotik uyanışların mevsimi olduğundan, "söğüt gibi hisler ve çiçek istekleri" cinsel arzuyu ifade eder. "Çiçek aramak ve söğüt ağacı satın almak" bir hayat kadınını ziyaret etmek anlamında kullanılan deyimlerdir" (Eberhard, 2000: 275).

Resim 217- Söğüt ağacı
(https://www.trees.com/types-of-willow-trees, Erişim: 21.09.2020)

Çinliler söğüt'ün sihirli güçlere sahip olduğuna inanmışlardır. Canlılığı ve gücü sembolize etmiş ve şeytan çıkarma işlemlerinde bile kullanılmıştır. Ayrı söğüt'ün kötü ruhları uzak tutması gerektiğine ve bu nedenle Ming ve Qing Hanedanlarının festivallerinde sıklıkla söğüt süpürge şeklinde görülmüştür (Welch, 2008: 51).

Söğüt Budizm felsefesi ile de ilişkilendirilmiştir. Çinli Budist tanrıça Guanyin, hastalara ve ölmekte olanlara, hayatın nektarını serpmek için söğüt dallarını kullanmasıyla tanınmıştır. Bu nedenle Budizm'in önemli bir sembolü haline gelmiştir.

Resim 218- Budizm tanrıçası Guanyin, elinde söğüt dalı ve su kavanozu tutarken tasvir edilmiştir (https://www.nationsonline.org/oneworld/Chinese_Customs/Guan_Yin.htm, Erişim: 21.09.2020)

Söğüt ağacı büyüdüğü nehirler ve göller boyunca dolaşıp ilham arayan yazarlar ve şairlerle ilişkilendirilmiştir. Sanatın her alanına ilham olan söğüt ağacının tanınmış ilk eseri olan söğüt desenli porselen 1780 yıllarında üretilmiştir. Qing Hanedanlığı'nda birçok eserde karşımıza çıkan söğüt ağacı enfiye şişelerinde de yer almaktadır (Bkz. Resim 219-220) (Williams, 2006: 40).

Resim 219- Söğüt ve kuş motifleri işlenmiş siyah lake enfiye şişe. Kuş sevgi ve bağlılığı sembolize ederken, söğüt ağacı romantizm ile ilişkilendirilmiştir. 1860-1910 y: 5.5 (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-silver-inlaid-black-lacquer-bird-and-willow-6281861-details.aspx, Erişim: 21.09.2020)

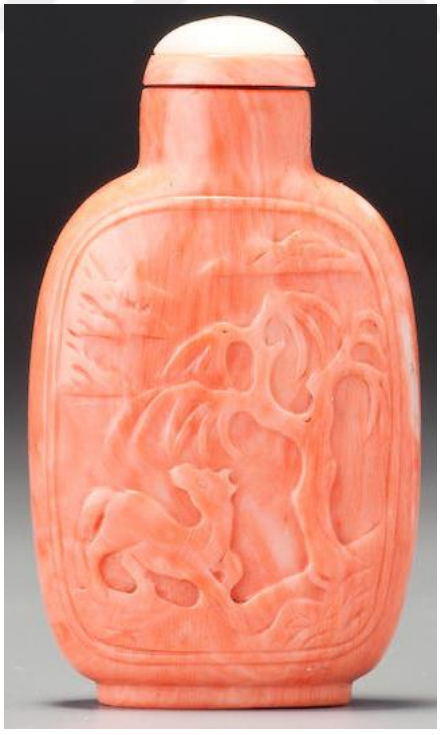

Resim 220- Söğüt ağacının altında duran at, kusursuzca oyulmuş mercan enfiye şişesi, 1700-1820, y: 5.2 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/19/?category=list, Erişim: 21.09.2020)

2.5.3. Meyve Sembolleri

Çiçek sembolizminde sanat eserlerinde bitki ve çiçeklerden çok genelde meyve sembolleri görülmektedir. Birçok çiçek gibi meyveler de çok zengin bir simgesel resim hazinesi sağlamaktadır (Şeftali, Nar, Üzüm, vb.). Bazı Ölümsüzler kendileriyle bağdaştırılan meyveler sayesinde tanınabilirler: örneğin, Lan Cai-he (bir meyve veya çiçek sepeti) ve He Xian-gui (uzun ömür şeftalisi)" (Eberhard, 2000: 219).

Meyveler, çekirdekler, tohumlar Çin sembolizminde genellikle doğurganlık kavramıyla ilişkilendirilmişlerdir. Fakat yuvarlak meyveler çok daha farklı bir durumu temsil etmektedir. Edebiyat dünyasında sınavların başarılı bir şekilde geçmesi dileğini göstermektedir. Ayrıca kayısı, kiraz ve elma gibi meyveler kadınsı güzellikle ilişkilendirilmiştir (Welch, 2008: 59). Günlük yaşamda ve sanatın her alanında karşımıza çıkabilecek bu meyve motifleri kimi zaman derin anlamlar taşırken, kimi zamanda sadece bir meyve olarak tasvir edilmektedirler. Bu ayırt edici özelliği bilmek için meyve sembollerinin ne anlama geldiğini çok iyi öğrenmek gerekir.

2.5.3.1. Şeftali

Şeftali Çin batıl inançlarında önemli bir yere sahiptir ve insanların estetik anlayışına oldukça hitap etmektedir. Çin'de evlilik için en uygun ve en isabetli zamanın baharda olduğu kabul edilmektedir. Çin'de şeftali ağacının çiçek açtığı bu mevsim olması dolayısıyla evlilikle bağlantılı olarak şeftaliye sürekli atıflarda bulunulmuştur. Evliliğin bir sembolü olarak görülen şeftali ayrıca sıklıkla ölümsüzlük sembolü olarak da kullanılmıştır (Williams, 2006: 309).

Şeftalinin ölümsüzlük ile ilişkilendirilmesindeki en önemli sebeplerden biri Tao tanrıçası Xi Wang Mu'dur. Bahçesinde yetişen ünlü ölümsüzlük şeftalileri nedeniyle ölümsüzlüğü sembolize etmektedir. 3000 yılda bir düzenlenen doğum günü kutlamalarında özel şeftalilerini cennetteki misafirlerine dağıtıyor, onlara sonsuz gençlik ve ölümsüzlük verdiğine inanılıyordur. Ayrıca uzun ömür tanrısı olarak bilinen Shouxing'in her zaman yanında taşıdığı büyük boy şeftali olduğu ve ölümsüzlüğü simgelediği düşünülmektedir (Welch, 2000: 76).

Resim 221- Uzun ömür tanrısı Shouxing elinde ölümsüzlük şeftalisini tutarken tasvir edilen ahşap bir heykelcik, Muse Guimet, Paris.
(https://www.britannica.com/topic/Shouxing, Erişim: 22.09.2020)

"Şeftali, Çin sanatında her yerde bulunan uzun ömürlülüğün sembolüdür ve bu nedenle hatırlanması gereken en önemli Çin sembollerinden biridir. Çin'de neredeyse hiçbir ağaç veya meyve, şeftali kadar simgesel anlam içermemektedir" (Eberhard, 2000: 284). Şeftalilerin Çinliler için bu kadar anlam ifade etmesi onu çok değerli kılmaktadır. Bu sebeple Qing Hanedanlığı'nda enfiye şişelerinde sıklıkla yer almıştır. Enfiye şişelerindeki şeftaliler, uzun ömürlülüğün (koruyucu takılar olarak ilgili kullanımların) ve doğurganlığın sembolizmine farklı bir boyut kazandırmaktadır (Welch, 2000: 77).

Resim 222- Opak zemin üzerine mavi cam kaplama yapılan bir enfiye şişesi. Bu şişe bir doğum günü hediyesi olarak tasarlanmış olabilir; şeftali ve turna kuşunun olması uzun ömürlülüğün simgeleridir. 1780-1850, y: 8.2 cm. (Hall, 2013: 57)

Resim 223- Yakut kırmızısı renginde cam kaplamalardan yapılan enfiye şişe. Hem geyik hem de şeftali uzun ömür anlamına gelirken, bir çift geyik evli bir çift anlamına da gelir ve çam ağacı uzun ömürlülüğün sembolüdür. Kaya bu durumda dağ anlamına gelir ve dalgalar denizi temsil etmektedir. 1736-1780, y: 8.9 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1242&exhibition=9&ee_lang=eng&u=5549,5, Erişim: 22.09.2020)

Resim 224- Bilinen en iyi derecede oyulmuş yakuttan enfiye şişe. Bir imparatora veya imparatoriçeye şeftali şeklinde doğum günü hediyesi olarak yapılmış ve uzun ömür dilekleri iletmektedir. 1700-1900, y: 3.5 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=870&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19111,3, Erişim: 22.09.2020)

3.5.3.2. Nar

"Nar renginden dolayı güneşi, yaşamı ve kanı sembolize ederken, birçok tohumu onu doğurganlığın sembolü yapar. Antik Roma'da yeni evli kadınlar nar çelenkleri takarlardı ve kısırlığa çare olarak nar suyu kullanılırdı" (Mitford, 1996: 48). Nar Çin'de bereket, bolluk ve refahın sembolü olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, Çin sanatında genellikle yarı açık veya tohumlarla dolu olarak tasvir edilir. Ayrıca temelde bir çocuk sahibi olabilmenin arzusunu sembolize de etmektedir (Perkins, 2013: 480).

Nar İpek Yolu sayesinde Afganistan'ın Kabil kentinden Çin'e getirilmiştir. Çinliler, Shandong, Hubei ve Hennan eyaletlerinde en iyi çeşitlilikte o zamandan beri narı yetiştiriyorlardır (Williams, 2006: 321). Geçmişten günümüze kadar Hanedanlıklarda ve İmparatorluklarda bu motif sanatın farklı alanlarında bu amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Enfiye şişelerinde de bereket ve refah sembolü olarak karşıma çıkmaktadır (Bkz. Resim 225-226).

Resim 225- Yarı saydam beyaz üzerine kırmızı cam kaplama ile yapılan enfiye şişesi. Şeftali, nar ve ağaç kavunu birlikte uzun ömür, bereket ve birçok oğul anlamına gelen motifi oluşturmaktadır. 1750-1795, y: 5.7 cm. (Hall, 2013: 20)

Resim 226- Çift katmanlı cam enfiye şişe, pembe renkte ve nar şeklinde üretilmiş, bereket ve bolluk ifade eden bu şişe muhtemelen bir evlilik hediyesi olarak verilmiştir. 18.-19. yy. y: 5.4. cm. (https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/snuff-bottles-hk0519/lot.1179.html, Erişim: 22.09.2020)

2.5.3.3. Üzüm

"Üzüm, şarap yapımında kullanıldığı gibi şenlik, ölümsüzlük, kan ve fedakârlığın da sembolüdür. Ayrıca üzümler yaşam vaadini simgeliyordu. İslam'da şarap cennette seçilmişlerin içeceğidir ve Hıristiyanlar için Mesih'in kanıdır" (Mitford, 1996: 48). Batı'da üzüm genelde bu şekilde sembolize edilirken Çin'de bolluğu, doğurganlığı ve mirasçılığı temsil etmektedir. Bu meyve genelde sanat motiflerinde bir bordür deseni olarak kullanılmıştır. Qing Döneminin ortalarında popüler olan bu motif birçok sayıda enfiye şişesi ve üzümle süslenmiş diğer eserlerde bulunmuştur. Üzümler ayrıca sonbaharın alternatif bir sembolü olarak da görülmektedir (Welch, 2000: 73).

Resim 227- Sincap ve üzüm şekilleri oyulmuş kehribardan süs eşyası. Her ikiside bolluğu ve doğurganlığı temsil etmektedir. Qing Hanedanlığı (1644-1911), 18. yy.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/60664, Erişim: 22.09.2020)

Resim 228- Sincap ve üzüm sembolleriyle oyulmuş turmalin enfiye şişesi, doğurganlığı ve çoğalmayı temsil etmektedir. 1760-1830, y: 4.8 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=998&exhibition=8&ee_lang=eng&u=19172,1, Erişim: 22.09.2020)

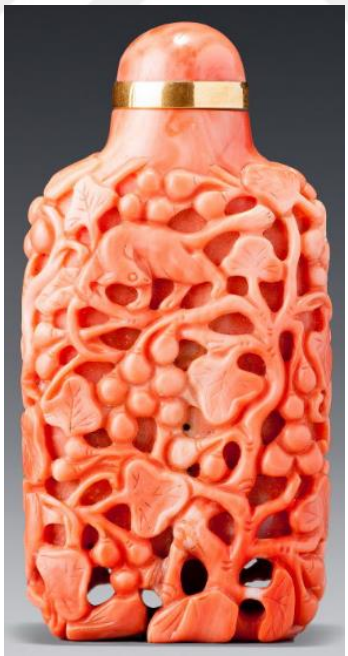

Resim 229- Mercan enfiye şişe, üzüm asmanın dallarında beş sincap teması oluşturulmuştur. Bolluğu ve doğurganlığı simgelemektedir.
1760-1860, y: 6.4 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1645&exhibition=12&ee_lang=eng&u=19198,1, Erişim: 22.09.2020)

2.5.4. Hayali ve Gerçek Hayvan Sembolleri

Hayvan sembolizmi diğer antik kültürler gibi, Çin kültüründe de şaşırtıcı derece geniş bir yelpazeye sahiptir. Hayvan sembolleri, insan yaşamının ve toplulukların her yönünü etkilemiş, ayrıca insanlar hayvanların çeşitli özellikleriyle de çarpıcı benzerlikler bulmuşlardır. M.Ö. 2900 yılına kadar uzanan tarihsel sürece sahip olan Çin medeniyetinin çok çeşitli hayvan sembollerine sahip olması doğaldır. Bu sembollerin çoğu, birçok savaş ve hanedanlıkta varlığını sürdürmüştür ve genellikle mistik köklere sahip olduğu görülmüştür (https://www.guiculture.com/syon00a1.htm, Erişim: 22.09.2020).

Çin sanatında hayvanlar hiçbir zaman sadece dekorasyon olarak değil, yaşam ve felsefe hakkında önemli dersler vermenin ve politik mesajlar iletmenin bir yolu olarak görülmüştür. Güç, cesaret, saflık ve doğurganlık vb. gibi belirli insan özellikleriyle ilişkilendirilmiştir. Sanat alanında tasvir edilen hayvanlar sanatçı tarafından özenle seçilerek işlendiği düşünülmektedir (Welch, 2000: 157).

Çin'de çömlek ve topraktan yapılmış nesneler üzerine boyanmış ilk motifler gerçek ve efsanevi hayvanlar olmuştur. M.Ö. 4. yy. a kadar uzanan Çin seramiklerde bu motiflere sıklıkla karşılaşılmıştır. Ayrıca Çin hayvan sembolleri tılsım, alamet, duygu anlamı olarak hizmet ettiği gibi, kıyafetlere, evlere, sanatın ve Çin'in her yerinde zenginlik, iyi şanslar vb. sanatsal olarak çizimlerle temsil edilmiştir. Ming Hanedanlığı'nda (1368-1644) ve Qing Hanedanlığı'nda (1644-1911) birçok hayvan motifi politik ve etik mesajları iletmek için bir araç olarak kullanılmıştır (https://www.liveauctioneers.com/news/be-smart/animal-symbolism-abounds-in-chinese-art/, Erişim: 22.09.2020).

2.5.4.1. Turna Kuşu

"Turna, tanrıların elçisi, anne sevgisinin ve mutluluğunun taşıyıcısı olarak görülüyor. Yüksek statü, uzun ömür ve ölümsüzlük getirir ve manevi aydınlanmayı sembolize eder. Afrika ve Kuzey Amerika'nın bazı bölgelerinde turna bilgelikle ilişkilendirildi" (Mitford, 1996: 64). Çin kültüründe de bu kuş anlam olarak diğer kültürlere benzemektedir. Çin sanatında Anka kuşların kralı olarak gözükse de turna kuşu yüzyıllarca yaşadığına inanan Çinliler için hem statü hem de uzun ömürlülüğü simgeleyen en üst düzey veya en önemli kuş olarak görülmektedir. Uzun ömürlülük karakteri, bir çam, bir selvi ağacı, güneş ile birlikte bir turna veya bir çift turna teması Çin sanatında popüler tasarımlar olarak görülmektedir. Ayrıca olgun insanlar için doğum günü tebriklerini içeren kartlarda turna kuşuna rastlanılmıştır (Welch, 2008: 101).

Bir çam ağacı ve bir turna tasviri "çam ve turna kadar yaşa" anlamını içermektedir. İlkbaharda bir turna ve çam birlikte de kullanılmıştır. Bu genellikle yeni evlilerin "birlikte yaşlanmaları" ve "bahar kadar genç kalmaları" dileklerini iletmek için bir düğün hediyesi tasarımı olarak da tasvir edilmektedir. Bir turna kuşu en üst düzey kuş olarak kabul edildiğinden, Çin İmparatorluğu'nun en yüksek mahkeme statüsü sınırı olarak kullanılmıştı. Bir görevlinin cübbesinde turna kuşunun rütbe görünümü olarak kullanılması o kişinin en yüksek rütbeli devlet memur olduğuna işaret ederken, bir kayanın üzerinde duran turna tasviri ise, en yüksek sivil rütbeye ulaşmayı temsil etmektedir (Welch, 2008: 102).

Turna hayatın içinden bir motif olsa da sanat alanında birçok nesnede bu motif kullanılmıştır. Kimi zaman sadece bir hediye olarak kimi zamanda bir rütbe anlamı içerdiği için Qing Hanedanlığ'ında enfiye şişelerinde popüler bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Resim 230-231-232).

Resim 230- Boynuzgaga kuşundan enfiye şişe, turna ve çamın işlenmesi uzun ömürlülüğün arzulandığını simgelemektedir. 1770-1860, y:6.8 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=924&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19208,5, Erişim: 22.09.2020)

Resim 231- İç boyama cam enfiye şişe, turna ve çam ağacı standart bir uzun ömür sembolüdür. Şakayıklar servet anlamına gelirken iki kırlangıçta, evlilikte mutluluğu sembolize etmektedir. Turna'nın tek ayak üzerinde durması bize konunun ana anlamını vermektedir. Tek ayak üzerindeki turna "İmparatorluk mahkemesinde birinci derece" anlamı ifade etmektedir. Bu durumda şişenin üst rütbeli birine yapıldığını gösterir. 1740-1892, y: 6.4 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=861&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19208,2, Erişim: 22.09.2020)

Resim 232- Limon yeşili sırlı porselen enfiye şişe, kayalar ve çiçeklerle süslenmiş enfiye şişesindeki önemli figür tek ayaküstünde duran turna kuşudur. "imparatorluk mahkemesinde birinci derece" anlamını içermektedir. Bu sebeple enfiye şişesi mahkeme üyelerinden birine ait olabilir. 1820-1870, y: 7.5 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1166&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19218,2, Erişim: 22.09.2020)

2.5.4.2. Balıkçıl Kuşu

Balıkçıl kuşları genellikle göl ve nehir kıyısında yaşamaktadırlar. Egret ya da heron kelimeleri ile tanınmaktadır. Her ikiside Çin'de "resmi maaş" ve "yol veya patika" anlamlarını sembolize etmektedir. "Lu = balıkçıl ve lu = yol eşseslidir. Bunun için de bir balıkçıl ve lotusu beraber tasvir eden bir resim, "Yolunuz (lu) her zaman (lian, lotus = lian ile eşsesli) yukarı doğru olsun," yani yükselsin anlamına gelir" (Eberhard, 2000: 54).

Balıkçıl kuşu ve balıkların beraber sembolize edilmesi hayırlı bir anlam ifade edebilir. Bu nedenle ikisi birlikte bir memurun bol maaşını sembolize etmektedir. Balıkçı kuşlarının iktidardaki elit kesimi de temsil ettiği düşünülmektedir. İmparatorluk Çin rozetlerinde kullanılan kuşlardan biri olan balıkçıl, 1391 yılından 1911'de Qing Hanedanlığı'nın düşüşüne kadar devlet memurları arasında belirli bir sıralamayı temsil etmiştir. Rütbe rozeti üzerindeki bir balıkçıl, kama şeklindeki kuyruğu (bir ördek gibi), beyaz rengi ve bir veya iki tüylü pürüzsüz kafası ile tanımlanabilmektedir (Welch, 2000: 109).

Balıkçılların bir diğer ayırt edici özelliği, leylek ve turnalardan daha küçük olmalarıdır. Ayrıca leylek ve turna boyunları tamamen uzanmış şekilde uçarken balıkçıl kuşunun boynu "S" şeklinde sıkıştırılmış olarak uçmaktadır (Welch, 2000:110). Bazı sembollerde bu kuşların birbirleri ile karıştırılması kaçınılmaz olduğu için, bu özellik onları birbirinden ayırt etmekte kolaylık sağlayabilir. Çin yaşamının içinde olan bu sembol sanat alanında birçok nesnede görüldüğü gibi enfiye şişelerinde de sıkça rastlanmaktadır (Bkz. Resim 233-234-235).

Resim 233- Beyaz opak yüzey üzerine kırmızı kaplama ile yapılmış lotus ve balıkçıl kuşundan enfiye şişe. "Yolunuz her zaman yukarı doğru olsun" anlamı taşıyan bu semboller muhtemelen bir rütbe meselesi için hediye edilmiş olabilir. 18.-19. yy. y: 6 cm. (https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/chinese-art-hk0906/lot.541.html, Erişim: 23.09.2020)

Resim 234-Mercandan üretilen ve üzerine lotus ve balıkçıl kuşu sembolleri işlenen enfiye şişesi. Bir memurun bol maaşını ya da "her zaman hedefiniz yukarı doğru olsun" dileklerini iletmektedir. 19. yy. sonları 20. yy. başları, y: 6.4 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/25588/lot/120/?category=list&length=159&page=1, Erişim: 23.09.2020)

Resim 235- Soluk yeşil bir cam enfiye şişesi, bir lotus havuzunun üzerinde uçan iki akbalıkçıldan oluşan bir tasarımla oyulmuş, 1730-1780, y: 6.9 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1238&exhibition=9&ee_lang=eng&u=9399,0, Erişim: 23.09.2020)

2.5.4.3. Maymun

> "Maymun, sadece Hint mitolojisinde değil, Güney Çin ve Tibet efsanelerinde de önemli bir rol oynar. Güney Çin'de birçok tür maymun yaşar ve bir Tibet efsanesine göre, maymun Tibetlilerin atasıdır. Güney Çin'de, maymunlar tarafından kaçırılıp, hamile kalıp, çocuk doğuran kadınlar hakkındaki masallar çok yaygındır ve birçok Çin "klanı" soylarını bu birleşmeye bağlamaktadırlar" (Eberhard, 2000: 212).

Çin tarihindeki en ünlü maymun olarak, dinar Budist keşiş Xuan Zang'a Batı'ya yolculuğunda kutsal Budist yazılarının arayışında ona eşlik eden efsanevi kahraman Sun Wukong'tur (Bkz Resim 236). Maymun kral olarak da bilinen Sun Wukong, Çin resimlerinde, hikayelerde, sanat nesneleri üzerinde kullanılmışken, günümüzde çizgi filmlerde, oyunlarda, kukla gösterimlerin de çok popüler bir karakterdir. Yoldaşları (bir keşiş, domuz ve vahşi su ruhu) ve bir iğne kadar küçük veya bir sütun kadar büyük olabilen sihirli sopası tarafından kolayca tanımlanabilmektedir. En ünlü esprisi ölümsüzlüğün şeftalilerini çalmaktır. Elinde şeftali tutan bir maymun heykeli veya resmi, Çin sanatında çok yaygın bir konu olmuştur (Welch, 2008: 201).

Resim 236- Maymun kral Sun Wukong'un tasviri, kâğıt üzerine renkli tahta baskı, Tsukioka Yoshitoshi (1839-1892), 35,2x24,1cm. (https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/173659, Erişim: 23.09.2020)

"Maymun Çin burçlar kuşağının, çoğu zaman beraber tasvir edildiği attan sonra gelen, dokuzuncu hayvanıdır. At sırtında bir maymun resmine, çoğu zaman mashang feng-hou adı verilir. Sözcüklerin eşsesliliğinden dolayı, aynı cümle "Hemen (ma-shang) kont (feng-hou) unvanı almanız dileğiyle" anlamına da gelir. Bu resim, örneğin bir memur için uygun bir hediyedir" (Bkz. Resim 237) (Eberhard, 2000: 212).

Resim 237- Beyaz yeşim taşından oyulmuş at üstünde maymun heykeli, muhtemelen bir memura hediye verilmek için üretilmiştir, 18. yy. (https://www.christies.com/features/Chinese-Ceramics-How-to-decode-the-meanings-of-traditional-symbols-7229-1.aspx, Erişim: 23.09.2020)

Resimlerde rastlanan diğer bir motif ise iki maymunun bir çam ağacında tasvir edilmesidir. Bunun anlamı "nesiller boyu soylu olarak yaşayın" veya terfi dileği anlamına da gelebilir (Bkz. Resim 239). Bu dilek, bir maymunu bir diğerinin sırtında tasvir eden bir resimle de ifade edilmektedir. Ayrıca bir maymun güneşi işaret ediyorsa asil rütbeye erişmenin yakın olduğu anlamını da taşımaktadır (Welch, 2008: 201).

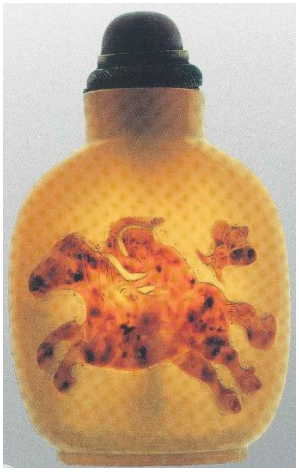

Resim 238- Akik enfiye şişe, at ve maymunu kovalayan arı motifi işlenmiştir. Sembolün anlamı hız, azim, servet ve rütbeyi temsil etmektedir. 18. yy. (Cerutti, 1993: 162)

Resim 239- Çam ağacının altında oturan iki maymun sembolize edilmiş akikten enfiye şişe. "Nesilden nesile soylu olarak yaşayın" anlamı taşımaktadır. 1780-1880, y: 5.7 cm. (https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-cameo-agate-monkey-snuff-bottle-official-6281850-details.aspx, Erişim: 23.09.2020)

Resim 240- İç boyalı cam enfiye şişesi, bir yüzeyinde kartal ve ayı tasvir edilirken, diğer yüzeyinde çam ağacında yaban arısı yuvasıyla oynayan iki maymun çizilmiştir. Kartal ve ayı gücü temsil ederken, maymun ve yaban arısı, devlet dairelerinde rütbe için kullanılmıştır. 1917, y: 5.6 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1267&exhibition=8&ee_lang=eng&u=19245,1, Erişim: 23.09.2020)

2.5.4.4. Yarasa

> **“**Yarasa, Avrupa folklorunda şeytan ve karanlığın güçleriyle bağlantılı kötü bir hayvandır. Öte yandan Çin'de, şans ve mutluluğun en sık kullanılan simgelerinden biridir. Bunun sebebi, bir kez daha, fonetikle alakalıdır: yarasa kelimesi (fu) ile şans kelimesi (fu) eşseslidir. Çoğu zaman Beş Nimeti -uzun hayat, zenginlikler, sağlık, erdem sevgisi ve doğal ölüm- temsil eden beş yarasa bir arada tasvir edilir” (Eberhard, 2000: 323).

Geleneksel yarasa motifleri genellikle dekoratif amaçlı süs eşyaları üzerinde iyi şans dilemek için kullanılmıştır. Fakat sanat alanından ziyade hayatın her alanında da bu motiflere rastlanmıştır. Nakış, mobilya, kemer tokaları, kilitler, tokalar, çaydanlıklar, kutular vb. Bu yarasalar Ming ve Qing Hanedanlığı’nda kırmızı şekilde tasvir edilmiş seramikler üzerinde popüler olmuştur (Bkz. Resim 241). Bunun sebebi kırmızı rengin ve yarasanın iyi şans getirdiği, büyük bir mutluluğun müjdecisi olduğu inancından kaynaklanmaktadır (Welch, 2008: 162).

Resim 241- Demir kırmızısı renkte şeftali ve yarasalar ile süslenmiş Çin porselen tabak, uzun ömürlülük sembolleri ile sembolize edilmiştir. Guangxu Dönemi, 25 cm.
(https://bruun-rasmussen.dk/m/lots/139C9D4BCAC8, Erişim: 23.09.2020)

Beş Lütuf veya Beş Mutluluk olarak bilinen, Çinliler tarafından çok tanınan bir sembol bulunmaktadır. Servet, sağlık uzun ömür, erdemli bir yaşam ve doğal bir ölümü temsil eden bu sembolde beş yarasa bir arada tasvir edilir. Bu sembol özellikle Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911) Hanedanları döneminde popüler olmuştur (Bkz. Resim 242) (Welch, 2008: 163).

Resim 242- Beş yarasa sembolü
(http://www.chinese-snuff-bottle.com/blog/category/wang-xi-san/wang-xi-san-and-his-teacher-cao-ke-jia-inside-painted-snuff-bottle/, Erişim: 23.09.2020)

Yarasa sembolü Çin'de özel anlamları olan birçok kombinasyonu barındırmaktadır. Ming ve Qing Hanedanlıklarında birçok alanda karşımıza çıkan yarasa sembolü enfiye şişeleri için de kullanılan önemli bir motif olmuştur.

Resim 243- Gümüş enfiye şişe, iki yüzeyi beş yarasa sembolü, yan taraflarında ise aslan başları işlenmiştir. 18-19. yy. y: 5.7 cm.
(Silver, 1987: 44)

Resim 244- Porselen enfiye şişe, bulutların arasında dolaşan yarasalar sembolleri "iyi şans" anlamına gelmektedir. Bir doğum günü hediyesi olarak verilmiş olabilir. 1723-1735, y: 7 cm.
(Silver, 1987: 34)

Resim 245- Cam enfiye şişesi üzerine üç şeftali ve iki yarasa sembolleri işlenmiştir. Ölümsüzlük anlamı taşıdığı gibi iyi şans dilemek içinde yapılmıştır. 1710-1760, y: 4.4 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1433&exhibition=10&ee_lang=eng&u=19274,7, Erişim: 23.09.2020)

2.5.4.5. Geyik

Zarif ve güzel bir hayvan olan geyik, Çin burçlarına dahil olmamasına rağmen birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Batı dünyasında geyik, Noel baba ve Noel ile ilişkilendirilirken, Çin kültüründe dayanıklılığı, zarafeti ve uzun ömürlülük ile ilişkilendirilmiştir. "Lu = geyik ile lu = "iyi (bir) gelir" eşsesli oldukları için, geyik zenginliği simgeler. Ancak, geyik daha çok uzun ömrün simgesi olarak kullanılır" (Eberhard, 2000: 124).

Geyikler Taoizm felsefesinde ölümsüzlük ile de ilişkilendirilmiştir. İnsanlar sadece geyiklerin ölümsüzlük mantarını bulup tüketebileceğine inanmışlar, aynı zamanda boynuzlarının bu mantarın güçlerini emdiği düşünmüşlerdir. Günümüze kadar tıp alanında, eczanelerde son derece popüler bir ilaç olarak kullanılmıştır (Welch, 2008: 167).

Çin'in avcılıkla temeli olan azınlık kabileler tarafından yönetildiği dönemlerde geyik, ayı, kuşlar ve diğer hayvanlar ile birlikte tekstil alanında popüler tasarımlarına rastlanılmıştır. İki tür uğurlu geyik resminin olduğu düşünülür; bir çam ağacı altında tasvir edilen bir de çam ağacı olmadan tasvir edilen. Geyiğin büyük bir yaşa ulaştığına inanılıyordu, bu nedenle bir çam ağacının görünümü, uzun ömür mesajını güçlendirmektedir. Bu sahnelerin birçoğu uzun ömür ve zenginlik dilemek için kullanılsa da resmi bir konuma gelme arzusunu "resmi maaş" anlamına da gelmektedir. Çoğu hanedanlıkta bu geyik tasvirleri sanatın ve yaşamın içinde sıklıkla görülmektedir (Welch, 2008: 168).

Resim 246- Yeşim taşından enfiye şişe, taşın kendi kızıl rengi kullanılarak işlenen alt kısımda bir geyik, çam ağacının dalında kanatlarını açmış bir turna bulunmaktadır. Bu semboller uzun ömrün simgesi olarak görülmektedir. 19. yy. y: 5.8 cm. (https://www.bonhams.com/auctions/25285/lot/63/, Erişim: 24.09.2020)

Resim 247- Kalsedon enfiye şişe, bir adamı yönlendiren geyik tasviri, resmi bir makamda önemli bir konuma ulaşma arzusunu göstermektedir. 1730-1850, y: 4.8 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=821&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19299,0, Erişim: 24.09.2020)

2.5.4.6. Anka Kuşu

Çin sanatında en sık görülen Anka kuşu "kuşların kralı" olarak bilinen Fenghuang olarak da tanımlanmaktadır. Günümüzde Anka kuşunun, gelenek gereği altın bir sülün başı, mandalina ördeği gövdesi, tavus kuşunun kuyruğu, turna bacakları, papağanın ağzı, kırlangıç kanatları ve diğer kuşların birleşimi olduğuna inanılmaktadır (Bkz. Resim 248). Bu kadar kuşun birleşimi olarak yüce güzelliği ve zarafeti temsil ettiği düşünülür (Welch, 2008: 117).

Resim 248- Bir anka kuşu tasviri, Qing Hanedanlığı (1644-1911) (https://weheartit.com/articles/341550021-lesser-known-mythological-creatures-chimeras, Erişim: 24.09.2020)

Anka kuşları birçok farklı anlamda bulunabilmektedir. Bir güç sembolü olarak görülürken, sıcaklık ve güneşle tasvir edilmiştir. Anka kuşu genellikle imparatoriçe ile de ilişkilendirilmektedir. Ejderha İmparatoru temsil ederken, Anka kuşu İmparatoriçeyi temsil eder. Ejderha ve Anka kuşunun olduğu bir sembol evli bir çifti simgelemektedir. Ayrıca imparator ailesinin kadın üyelerinin saç süsleri, küpe ve giysilerinde kullandıkları yaygın bir motif olmuştur. Ming Hanedanlığı döneminde, prensesler Anka kuşlarıyla süslenmiş rütbe rozetleri de giymişlerdir (Williams, 2006: 313).

Anka kuşunun yalnızca dürüst imparatorların hükümdarlığı sırasında ve barış zamanlarında ortaya çıktığı da söylenir. İyi talihi veya yaklaşan iyi talihi sembolize etmesinin sebebi bu yüzdendir. Bu motif genellikle Anka kuşunun kendi yüksek rütbesini ve onurunu tamamlayan şakayıklarla da tasvir edilmiştir. Bu nedenle refah ve doğruluğu da temsil etmektedir (Welch, 2008: 121).

Resim 249- Beyaz cam üzerine yakut kırmızısı renginde kaplama cam tasarım enfiye şişesi. Oyma tarzları, sanatın heykelsi özünü temsil ediyor ve nadir bir mükemmellik derecesine sahiptir. Anka kuşunun ve Ejderhanın sembolize edilmesi muhtemelen evli bir çift için hediye olarak verildiğinin göstergesi olabilir. 1736-1795, y: 7.8 cm. **(**https://www.zacke.at/en/item/22671/ruby-red-overlay-white-glass-dragon-and-phoenix-snuff-bottle-qianlong, Erişim: 24.09.2020)

Resim 250- Porselen enfiye şişe, bir tarafı Ejderhayı diğer tarafı ise Anka kuşunu tasvir etmektedir. Mutlu bir evlilik dileği olarak üretilmiş olabilir. Jiaqing Dönemi, 1796-1821, y: 8.5 cm.
(Silver, 1987: 34)

Resim 251- Yumuşak ağaçtan üretilen enfiye şişe, Anka kuşu ve Ejderha tasvir edilmiştir. Bu iki motif imparatorluk düğün dekorasyonları için popülerdir. 1770-1850, y: 7 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1759&exhibition=12&ee_lang=eng&u=19366,2, Erişim: 24.09.2020)

2.5.4.7. Ejderha

> "Birçok değişik mitolojik ve kozmolojik kavramı bünyesinde birleştiren ejderha, Çin'in en karmaşık simgelerinden biridir. Gerçekten de long sözcüğü, birbirinden çok farklı canlıları kapsamaktadır. Batı'daki ejderha kavramının tam aksine, Çin ejderhası iyi huylu ve zararsız bir yaratıktır: doğal eril gücün ve verimliliğinin (yang) bir simgesidir" (Eberhard, 2000: 104).

Çin hayvan sembolizminde en yüksek rütbeye sahip olan hayvan olarak ejderha bilinmektedir. Çin tarihi boyunca en çok saygı duyulan dört hayvandan biri olmuştur. Modern ejderhaların orijinal atası, Neolitik Dönemde çanak çömleklerde ve Bronz Çağında ritüel kap ve takılarda bulunmuştur (Welch, 2008: 175).

Resim 252- Yeşim taşından yapılmış ejderha şeklinde kolye ucu. Yeşim oymacılığının olağanüstü yetenek ve becerisini göstermektedir. Çin, M.Ö. 3. yy. (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/39637, Erişim: 24.09.2020)

Eski zaman kurgularına göre dört tür ejderhanın varlığına inanılmaktadır. İlk olarak göğün yeniden hayat veren gücünü simgeleyen gök-ejderhaları (tian-long), arkasından yağmurun yağmasına neden olan ruh-ejderhaları (shen-long), üçüncü olarak nehir ve derelere hükmeden yeryüzü-ejderhaları (di-long), son olarak da hazineleri koruyan ejderhalar (fu-cang-long) yer almaktadır. Bunlardan her birinin dünyayı çevreleyen dört denizin hükümdarı olduğu düşünülmektedir (Eberhard, 2000: 105).

Çin geleneği ayrıca "ejderhaların oğulları" olarak tanımlanan dokuz tür ejderhadan da bahseder, bu nedenle nadiren de olsa dokuz tür ejderhaya atıfta bulunulmuştur. Çoğu ilişkilendirildikleri nesneler üzerinde konumlarına göre kolayca

tanımlanır ve bunların birçok çeşidi Yasak Şehir Pekin'de görülmektedir (Welch, 2008: 175).

Geleneksel Çin ejderhası, farklı hayvanların özellikleri ile tanımlanmaktadır:

> "Çin Ejderhası pek çok hayvanın garip bir karışımıdır. Wang Fu gibi eski yerli yazarlar, ejderhanın, bir devenin başına, bir erkek geyiğin boynuzlarına, bir canavarın gözlerine, bir ineğin kulaklarına, bir yılanın boynuna, bir midyenin göbeğine, bir sazan balığının pullarına, bir kartalın pençelerine ve bir kaplanın ayaklarına sahip olduğunu belirtirler. Kafasının üzerinde, ejderhanın havaya yükselmesini sağlayan Chi'ib muh denen büyük bir parça bulunmaktadır. Gövde üç birleşik bölümden oluşur, bunlardan ilki "kafadan omuzlara", İkincisi "omuzlardan göğüse" ve üçüncüsü "göğüsten kuyruğa" kadardır. 117 adet bulunan pullardan 81 adedi iyi etkiler (yang) ile, 36 adedi ise kötü etkilerle (Yin) doludur ve böylece ejderha biraz koruyucu ve biraz da yok edicidir. Boynun altında, pullar terstir. Her bir ayakta beş adet "parmak" bulunur. Erkek ejderhanın uzun bıyıkları ve çenenin altında ya da gırtlağın içinde parlak bir incisi vardır. Bu incinin anlam ve önemi inkar edilemez" (Mackenzie, 1996: 49).

Çin kültüründe ejderhaların, nihai gücün sahip olduğu korumanın faydalarını sembolize ettiğine inanıldığından, hayırsever bir tarafı olduğu düşünülmüştür. Böylece imparatorluk ailesinin sembolü haline gelmiş ve imparatorluk yaşamının unsurlarıyla birlikte kullanılmıştır. Örneğin, İmparatorun tahtına "ejderha tahtı" denilmiş ve ejderha motifleri imparatorun çanak çömleklerini ve tekstil ürünlerini süslemiştir (Welch, 2008: 176).

Ejderhaların mahkeme cüppelerinde kullanılması ve ortaya çıkması uzun ve karmaşık bir konu olarak görülmektedir. Çünkü belli başlı farklı anlamlar taşımaktadırlar. Başlarda mahkemelerde kullanılan ejderha motifini genel bir kural olarak, bir ile üç rütbedeki yetkililerin kullanmasına izin verilmiş ve bunlar ejderhanın pençe sayısına göre sınıflandırılmıştır. "'Ejderha-pençeleri": üst sınıflara ait kişilerin giysileri üzerindeki ejderha pençesi sayısı, kişinin rütbesini gösterirdi. İmparatorun elbisesindeki ejderhanın beş pençesi vardı; dört pençe bir prensi, üç veya daha azı bir memuru gösterirdi" (Eberhard, 2000: 106). Ming ve Qing Hanedanlıklarındaki mahkemelerde askeri ve sivil memurlar hayvanların ve kuşların resimleriyle süslenmiş cüppeler giymeye başlamış, buna uygun kare şeklinde rozetler kullanmışlardır. Yalnızca İmparatorun ailesi ejderha

motifli cüppeler ve yuvarlak şekilde rozetler kullanmıştır (Bkz. Resim 253-254) (Welch, 2008: 182).

Resim 253- Qing Hanedanlığı'nda kullanılan imparatorluk rozeti (1644-1911) (https://www.freemansauction.com/news/collecting-chinese-qing-dynasty-rank-badges, Erişim: 24.09.2020)

Resim 254- İpek ve altın ipliklerden dokunan imparatorluk mahkemesi cüppesi, dalgaların ve dağların üzerindeki mavi zeminde beş pençeli ejderha işlenmesi bu cüppenin imparatora ait olduğunun göstergesidir. 17. yy. Qing Hanedanlığı (1644-1911) (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/50487, Erişim: 24.09.2020)

Ming ve Qing Hanedanları sırasında, uzun ömürlülüğü ve bolluğu temsil eden stilize dalgalı denizinden yükselen, üçgen bir dağ zirvesinde beliren bulutların ortasında bir ejderhanın hemen fark edilebilir motifi de bulunmaktadır. Bu motif sadece mahkeme elbiselerinde değil, aynı zamanda yastık, duvar süslemeleri, kilim ve diğer ev eşyalarının yanı sıra mimari süslerde de görülmüştür. Böylece gökler, yer ve deniz bu popüler stilize tasarımın ihtişamı ile birleşmiştir (Bkz. Resim 255) (Welch, 2008: 182).

Resim 255- Sarı kumaş zemin üzerine, gök, yer, deniz ve ejderhanın stilize tasarımı, 19. yy.
(Freeman's, 2011: 27)

Ejderha motifi, yaratıkların en güçlüsü ve genellikle iyi huylu olarak tasvir edilmiştir. Prestijli bir yere sahip olan ejderha, esas olarak İmparatorluğun bir sembolü ve dolayısıyla hayvanlar piramidinin tepesinde durarak hizmet etmektedir. Çin kültüründe bu kadar önemli olan bir motif sanatsal anlamda da birçok yerde görülmektedir. Enfiye kültürünün ortaya çıkmasıyla Qing Hanedanlığı'nda popüler olan ejderha motifi sıklıkla enfiye şişelerini süslemiştir. Kimi zaman bir rüşvet kimi zaman imparatora hediye, kimi zamanda statü göstergesi olarak kullanılmıştır.

Resim 256- Ejderha sembolü ile süslenmiş porselen enfiye şişesi, stilize bulutlar arasında dolaşan beş pençeli ejderha motifi, muhtemelen imparatorluk ailesinden birine yapılmıştır. 1820-1900, y: 6.4 cm.
(Howard, Trust, 2016: 9)

Resim 257- Porselen üzerine bulutlarla çevrilmiş ve ejderha sembolü işlenmiş enfiye şişesi. Beş pençeli ejderha olması onu imparatorluk ailesinden birine ait olduğunu göstermektedir. 1796-1820, y: 5.4 cm.
(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1549&exhibition=11&ee_lang=eng&u=19398,30, Erişim: 24.09.2020)

Resim 258- Chi ejderhalarıyla süslenmiş cam enfiye şişesi. Dokuz ejderha, beyaz zemin üzerinde eşit bir şekilde dağılmıştır. Hepsi nispeten kısadır ve tombul bacaklara sahiptir. Dekorasyon bir imparatorluk şişesi olduğunu göstermektedir. 1750-1820, y: 5.7 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1444&exhibition=11&ee_lang=eng&u=19398,16, Erişim: 24.09.2020)

Resim 259- Şeffaf yakut kırmızı ve zümrüt yeşili renkte cam enfiye şişesi. Karşılıklı ejderha motifi ve merkezinde yer alan uzun ömür sembolü ile imparatorluk ailesine ideal bir doğum günü hediyesi olabilir. 1740-1800, y: 6 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1957&exhibition=13&ee_lang=eng&u=19408,23, Erişim: 24.09.2020)

2.5.5. Dini ve Felsefi Semboller

Dini sembolizm, bir din tarafından arketipler, eylemler, sanat eserleri, olaylar veya doğa olayları dahil olmak üzere sembollerin kullanılmasıdır. Dinler, dini metinleri, ritüelleri ve sanat eserlerini zorlayıcı fikirlerin veya ideallerin sembolleri olarak görmektedirler. Semboller, toplumun ahlaki değerlerini veya dini öğretilerini ifade eden, taraftarlar arasında dayanışmayı teşvik eder ve taraftarları ibadet nesnelerine yaklaştırır (Welch, 2008: 367).

Çin'de din Batılı inançlara göre tamamen farklı bir kavramdır. Genellikle rehber veya felsefe bir görüş olarak yaklaşmışlardır. Farklı zamanlar farklı bakış açıları gerektirdiğinde, birçok Çinli sakadat duygusu olmadan birden fazla dinin geleneklerini takip edebilmektedir.

Başlangıçta, Taoizm, Budizm, Konfüçyanizm kendi kurucularının tasvirlerinden ziyade, takipçileri tarafından tanımlanabilen figüratif olmayan, anikonik semboller kullanmıştır. Bu nesneler aynı zamanda önemli olayları ve inançları hatırlattığı gibi eğitici bir rol oynamıştır. Ancak bu kurucular zamanla, tanrılaştırıldı ve diğer tanrıların, ölümsüzlerin ve bilgelerin arasına eklenmiştir (Welch, 2008: 367). Çin'de uygulanan pek çok dini dekorasyon bu dinlerle bağlantılıdır. Topluluğa bağlı dini semboller, ilahi olaylar ve efsaneler sanatın her alanında dekoratif temalar ile işlenmiştir. Hayatın farklı alanlarında bile dini mirasa bağlı birçok sembol görünmektedir. Bu durum Çin kültürünün din konusunda nasıl etkilendiği gösterir.

2.5.5.1. Sekiz Ölümsüz Sembolü

> **"**Çinli 'azizler' yaşamlarında olağanüstü güçler geliştirmiş ya da bunlara sahip olmayı başarmış ve ölümlerinden sonra tanrısallaştırılmış erkek veya kadınlardır. Bu yüzlerce azizin, Doğu Denizi'nde bulunan 'Kutsanmışların Adaları' ya da Kunlun Dağları'nda, sonsuza dek mutlu ve dertsiz tasasız yaşadıklarına inanılır. Yeryüzünde ise, kültleri belirli bir mekanla bağlantılıdır" (Eberhard, 2000: 241).

"Sekiz Ölümsüz özel bir 'aziz' topluluğu oluşturur. Bazen üçlü gruplar halinde tasvir edilseler bile, çoğu zaman hep beraber tasvir edilirler. Yüzyıllar boyunca bu grubun üyelerinde değişiklikler olmuştur" (Eberhard, 2000: 241). Sekiz Ölümsüz, Taocu mezhebin efsanevi varlıklarıdır. Çeşitli zamanlarda yaşamış oldukları söylenir ve doğanın sırları üzerine yaptıkları çalışmalarla ölümsüzlüğe ulaştıklarına inanılmaktadır. Porselen üzerine sık sık tasvir edilmişlerdir. Ayakta veya oturur vaziyette ayrı figürler olarak da bulunurlar. Bazen denizin dalgaları arasında çeşitli hayvanların üzerinde sembolize edilmişlerdir. Sekiz Ölümsüz'ün her biri yaşamdaki farklı bir durumu temsil eder ve her zaman temsil ettikleri kendi sembolleriyle ayırt edilebilmektedir. Ayrıca sanat alanında bronz, fildişi, nakış, kilim, seramik vb. görülmüştür (Welch, 2008: 265).

> "Köy tapınaklarında sunaklar üzerinde Ölümsüzler topluluğunu tasvir eden bir kumaş parçasıyla kaplıdır. Resimlerde çoğu zaman iyiliksever kişi rollerinde tasvir edilirler; ya da Batı'nın Ana Kraliçesi (Xi-wang-mui) tarafından düzenlenen tanrılar ve uzun ömürlülük bayramı kutlamalarına gitmek için denizi geçerken tasvir edilirler. Bir taraça ya da pavyondan, turna kuşu sırtındaki uzun ömürlülük tanrısını selamlarlarken de tasvir edilirler" (Eberhard, 2000: 242).

Taoizmin Sekiz Ölümsüz'ü şu şekilde tanımlanmaktadır: ZhongLi Quan, genelde çıplak ve göbeği olan, ölülerin ruhlarını canlandırdığına inanılan, elinde tüylü yelpaze ya da şeftali tutan şişman bir adam olarak tasvir edilmektedir. Zhang Guolao, kendisini görünmez kılmak gibi doğaüstü büyü güçlerine sahip bir keşiştir. Kendisine uzun mesafeler taşıyan ve gerekmediğinde katlayıp cüzdanına koyulan beyaz bir katır eşlik etmektedir. Mutlu evliliklerin ve çok sayıda çocuğun koruyucusu olarak görülmektedir. Elinde genellikle balık şeklinde bir müzik aleti vardır. Lü Dongbin, Taoizm'in sırlarını Sekiz Ölümsüzlerin Şefi Zhöngli Quan'dan öğrenen ve 50 yaşında ölümsüzlüğe ulaşan bir bilim adamı ve münzevidir. Sağ elinde bir Taocu sinek fırçası tutar ve amblemi olan kılıç genellikle sırtında asılı durmaktadır. Cao Guojiu, bir askeri komutan ve Song

Hanedanı İmparatoriçesi Cao Hou'nun erkek kardeşidir. Bir mahkeme başlığı ve resmi cüppesi giyerken, elinde tuttuğu bir çift kastanyet ile tasvir edilir. Li Tieguai Çince 'Tie' demiri, 'Guai' ise koltuk değneğini temsil eder. Bir ilaç ve yardım dağıtıcısı olan Li Tieguai, omzuna tedavilerini sakladığı bir kabak takmaktadır. Bir yarasa ise genellikle yakınlarında çırpınırken görülür. Han Xiangzi'nin sembolü flüt olarak bilinir ve müzisyenlerin koruyucusudur. Ülkeleri dolaşıp, flütünü çalarak tatlı seslerle kuşları ve hatta yırtıcı hayvanları kendine çekerdi. Daha sonra Ölümsüzlüğün ağacı olan şeftali ağacına tırmanıp yere düşerek ölümsüz olmuştur. Lan Caihe, genelde bir kadın olarak görülüyor ve mavi bir elbise giymiş, bir ayağında ayakkabı diğeri ise çıplak, sokaklarda dilenirken asasını sallayarak gezerken tasvir ediliyor. Sürekli olarak bu kısacık hayatı ve onun yanıltıcı zevklerini kınayan bir ayet okumaktadır. Sembolü taşıdığı çiçek sepeti ve çiçekçilerin koruyucu azizidir. He Xiangu, bir esnafın kızıdır. Doğaüstü şeftaliyi yedikten sonra peri olmuştur. Saflığı ve fedakarlığı temsil etmektedir. Sembolü ise elinde taşıdığı nilüferdir (Williams, 2006: 167).

Resim 260- Bir servis tabağına tasvir edilmiş Sekiz Ölümsüzler, Qianlong Dönemi (1736-1795)
(http://gotheborg.com/glossary/eightimmortals.shtml, Erişim: 02.10.2020)

Sekiz Ölümsüzlerin hikayeleri, her türlü seramik ve dekoratif objelerde yer almasının yanı sıra tiyatro, roman ve ahşap blok baskılarda da popüler olmuştur. Sekiz rakamı, Çin toplumunun yelpazesini temsil etmektedir. Genç ve yaşlı, zengin ve fakir, sivil ve askeri, erkekler ve kadınlar yani tüm yaşta ve farklı işte çalışan her insanın yaşantısında iz bırakmaktadır.

Resim 261- Porselen üzerine Sekiz Ölümsüzler tasvir edilen enfiye şişesi. Muhtemelen doğum günü hediyesi olarak tasarlanmıştır. 1796-1820, y: 7.3 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=145&exhibition=1&ee_lang=eng&u=19420,2, Erişim: 02.10.2020)

Resim 262- Porselen enfiye şişe, Sekiz Ölümsüzleri temsil eden objelerle tasarım yapılmıştır. 1796-1820, y: 5.7 cm. (https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1930&exhibition=13&ee_lang=eng&u=19456,0, Erişim: 02.10.2020)

2.5.5.2. Yin Yang Sembolü

Çin felsefesindeki temel kavramlardan biri olan yin ve yang, kökleri M.Ö. 4. yy. a kadar uzanabilmektedir. Yin ve yang sistemi en iyi bilinen Çin felsefi geleneğidir. En basit biçimi, içinde yin ve gang olarak bilinen "Yüksek nihai" daire ile tasvir edilmektedir (Bkz. Resim 263). Bir tarafı siyah, diğeri beyaz ve bazen de kırmızı olan kıvrımlı S şeklinde bir çizgiyle iki eşit yarıya ayrılmıştır. Tamamlayıcı renkten küçük bir daire, her bir yarının ortasına yerleştirilir. Bu sembol, her şeyin ortaya çıktığı Dao'nun döngüsel akışı olan Taozim inancını temsil etmektedir (Welch, 2008: 367).

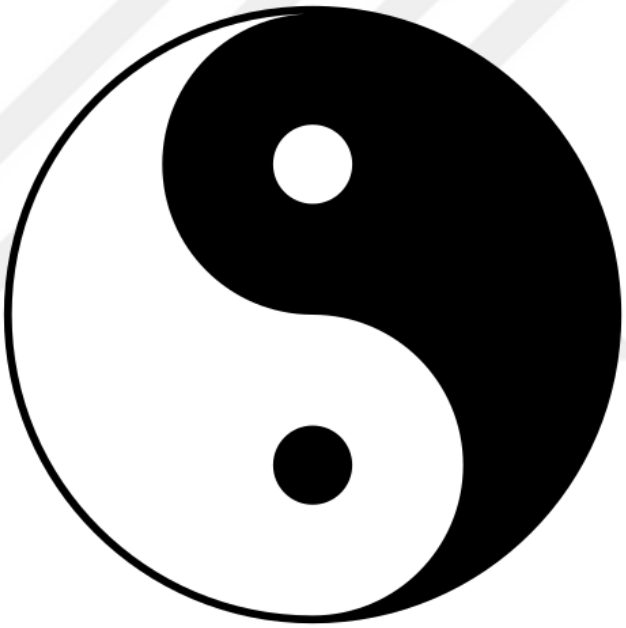

Resim 263- Yin ve yang sembolü
(Mitford, 1996: 102).

Yin ve yang, tüm yaşam güçlerinin kutupluluğunu temsil etmektedir. Karanlık ve aydınlık, soğuk ve sıcak, ıslak ve kuru, dişi ve erkek, hareketsiz ve dinamik, zayıf ve güçlü olanı temsil etmektedir. Cinsiyet olarak yang erkek yin kadındır. Mevsimsel olarak, kış ve yaz gündönümü, kış gündönümü boyunca yin ve yaz gündönümü boyunca yang olmak üzere iki gücün yükseliş ve düşüşüne karşılık geldiği düşünülmektedir. Ayrıca ay yin, güneş yang'tır fakat bunlar iki karşıt olarak değil, dengeli ve uyumlu bir bütün oluşturan kutuplar olarak anlaşılmalıdırlar (Welch, 2008: 367).

Çin'nin ying ve yang sembolleri mükemmel dengesi temsil ettiği gibi, Çin felsefesinin büyük bir kısmı yin ve yang kavramından kaynaklanmaktadır. Hayat felsefesi biçimi haline gelen bu sembol, sanatın her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Resim 264- Kusursuz bir şekilde oyulmuş yin ve yang sembollü kehribar enfiye şişesi, 1720-1800, y: 4.75 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/20309/lot/156/?category=list, Erişim: 03.10.2020)

Resim 265- Yakut kırmızısı renginden yin yang sembollü cam enfiye şişe, 1730-1770, y: 5.4 cm.
(https://www.bonhams.com/auctions/22411/lot/7161/, Erişim: 03.10.2020)

2.5.5.3. Sekiz Diyagram Sembolü

"Bir daire içinde düzenlenmiş düz çizgilerin çeşitli kombinasyonlarından oluşan belirli işaretlerin bir düzenleme ile temsil edilmesine sekiz diyagram denmektedir" (Williams, 2006: 160). Her bir diyagram, kesikli veya kesiksiz üç çizgiden oluşur ve üç kesik veya kesiksiz çizgiden yapılabilecek sekiz farklı kombinasyondan birini temsil etmektedir. Düz çizgilerin temsili Yang, kesik çizgiler Yin . Sekiz temel diyagramın her birinin sembolik bir anlamı vardır ve cenneti temsil eden üç düz çizgiden dünyayı temsil eden üç kesik çizgiye doğru rasyonel olarak ilerleyen bir hayvan, bir yön ve doğal bir kuvvetle ilişkilendirilmiştir. Diyagramların düzenlenişine göre cennet/gök, yeryüzü, ateş, nem, rüzgar, gök gürlemesi veya dağları simgelemektedir (Bkz. Resim 266) (Welch, 2008: 368).

Sekiz diyagram'ın en erken kaydedilen kullanımı M.Ö. 7. yy. a kadar uzandığı düşünülmektedir. Fakat bir efsaneye göre, bu üçlü diyagram sistemi Zhou Hanedanı'nın (M.Ö. 1050'den itibaren) ilk İmparatorunun bir akrabası ve en önemli siyasi danışmanı Zhou-gong tarafından geliştirilmiştir. Zhou Hanedanından bir önceki Shang Hanedanında buna benzer bir sisteme rastlanılmamıştır. Ayrıca matematiğin, doğanın evrimini ve döngüsel değişimlerini mecazi olarak gösteren sekiz diyagramdan türetildiği söylenmektedir (Eberhard, 2000: 95).

Bir sanat motifi olarak sekiz diyagram, geleneksel Çin halk sanatında bulunan en eski temsillerden biridir. Antik çanak, çömlek ve oymalar üzerindeki tasvirleri, tüm doğanın ve yaşamın uyumunu temsil etmektedir. Ayrıca sekiz diyagram şeklinde kazınmış, seramik, bakır, gümüş veya yeşimden yapılmış birçok plaka üretilmiştir. Bunlar kullanıcıyı talihsizlikten koruma ve geleceğini garanti altına alma gücüne sahip olduğu gibi mutluluk sembolü olarak da bir evin kapısına çakılmıştır (Williams, 2006: 160).

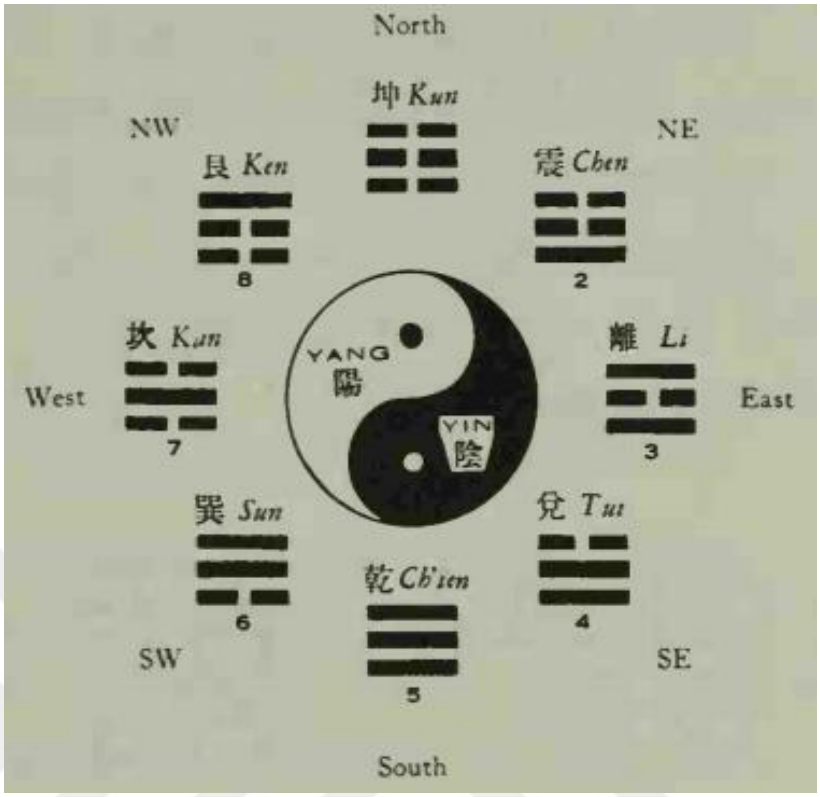

Resim 266- Sekiz diyagram
(Hawley, 1949: 301)

Yön – Hayvan – Sembolizm

1. Kuzey-Öküz-Dünya, yetenek, teslimiyet.

2. Kuzey Doğu-Ejderha-Gök gürültüsü, hareket eden heyecan verici güç.

3. Doğu-Sülün-Ateş, güneş, aydınlatma, parlaklık, zarafet.

4. Güney Doğu-Keçi-Durgun su, zevk, kayıtsız tatmin.

5. Güney-At-Cennet, güç, yorulmayan güç.

6. Güney Batı-Horoz-Rüzgar, tahta, esneklik.

7. Batı-Domuz-Hareketli su, ay, yağmur, zorluk, tehlike.

8. Kuzey Batı-Köpek-Dağlar, tepeler, dinlenme, dikkat çekici (Hawley, 1949: 301).

Resim 267- Üzerine sekiz diyagram sembolü işlenen bronz emaye kaplama enfiye şişesi, 1770-1860, y: 7 cm.
(https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-large-cloisonne-enamel-snuff-bottle-1770-1860-6095260-details.aspx, Erişim: 04.10.2020)

Resim 268- Sekiz diyagram sembolü işlenmiş mavi-beyaz porselen enfiye şişe, 20. yy. y: 5.5 cm.
(https://onlineonly.christies.com/s/art-china-new-york-spring-edition/four-underglaze-blue-porcelain-snuff-bottles-99/53724, Erişim: 04.10.2020)

2.5.5.4. Sekiz Budist Sembolü

> "Budizm'in sekiz simgesi ve bilginin sekiz amblemi, mücevher veya değerli nesne olarak adlandırılmaktadır. Değerli Budist nesnelerine çoğunlukla işlemelerde (sunak perdeleri veya örtüleri) süs olarak rastlanmaktadır. Bilgin kişinin değerli nesneleri, yazı yazmak için kullandığı ve değer verdiği nesnelerden oluşur ve bunlar bazen genelleştirilerek Konfüçyüsçülüğün değerli nesneleri arasına dahil edilirler" (Eberhard, 2000: 92).

Sekiz Budist Amblemi, tekerlek veya hukuk çarkı, deniz kabuğu, gölgelik, şemsiye, lotus çiçeği, kavanoz, balık ve mistik düğümden oluşmaktadır. Budist birliklerini açıkça belirtmek için, genellikle bir kurdeleyle bağlanmış olarak gösterilirler. Sekiz Budist Sembolü Buda'nın ayağındaki sekiz sembolden türetildiğine inanılmaktadır (http://gotheborg.com/glossary/eightbuddhistsymbols.shtml#A Erişim: 04.10.2020).

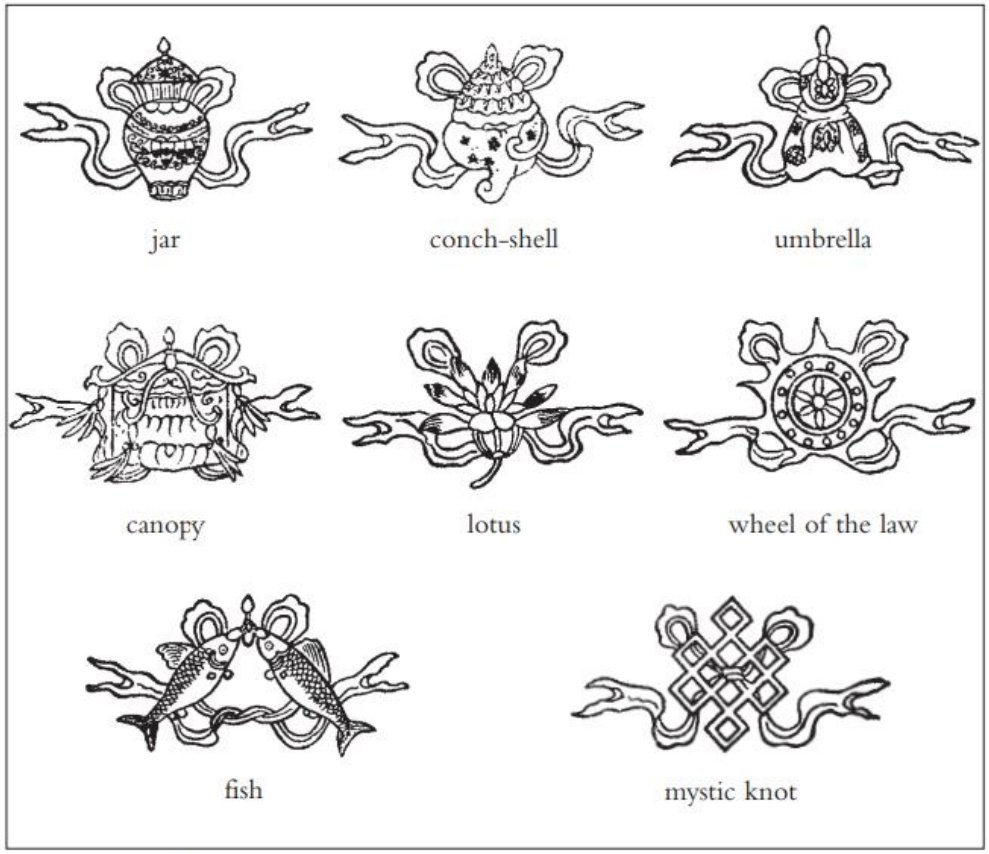

The eight Buddhist symbols.

Resim 269- Sekiz Budist sembolü
(Williams, 2006: 66).

Sekiz Budist sembollerinin anlamları; tekerlek veya hukuk çarkı, Buda'nın kişiliğinin bir sembolü ve sonsuz değişim olarak görülmektedir. Aynı zamanda yaşam çarkı, hakikat çarkı, kutsal çark, olarak da adlandırılır. Deniz kabuğu, kraliyet, haysiyet ve yüksek rütbe, Buda'nın kutsal akciğerleri, manevi otoritenin sembolüdür. Gölgelik, saygı ve savaş coşkusu anlamına gelir. Kötü ruhları dağıttığına inanılmaktadır. Şemsiye, manevi otorite ve hayırseverliğin sembolüdür. Lotus çiçeği, bağlılık, doğurganlık saflık ve güzelliği sembolize etmektedir. Kavanoz, ebedi uyumu, doğum ve ölüme karşı üstün zeki zaferi sembolize ettiği düşünülmektedir. Balık, evlilik, mutluluk, doğurganlık ve azim sembolüdür. Mistik düğüm, uzun ömür, sonsuzluk ve bolluğu sembolize etmektedir (Welch, 2008: 375).

Dekoratif bir motif olarak, Sekiz Budist sembolü ilk kez Yuan Hanedanlığı döneminde Tibet Lamaist sanatında tanıtıldığında seramiklerde ortaya çıkmıştır. Ming ve Qing sırasında popüler dekoratif öğeler haline gelmiştir. Ayrıca tekstil alanında da bu sembol sıklıkla kullanılmıştır. “Örneğin bir zamanlar imparatorun sarayda çalışan üst düzey yetkililere sekiz sembolün motifleriyle süslenmiş küçük işlemeli cüzdanlar sunması bir saray geleneğiydi” (Welch, 2008: 376). Bu gelenek sadece tekstil alanında değil emaye işi nesnelerde, porselen ve gümüş objelerde görülmüştür. Qing Hanedanlığı zamanında enfiye şişeleri üstünde bu sembollere sıklıkla rastlanılmaktadır.

Resim 270- Opak beyaz cam üzerine sekiz Budist sembol işlenmiş emaye süslemeli enfiye şişe, 18. yy. sonları, y: 6.7 cm.
(https://www.philamuseum.org/collections/permanent/210290.html?mulR=20280#, Erişim: 04.10.2020)

Resim 271- Sekiz Budist sembolü pürüzsüzce işlenmiş kırmızı lakeden enfiye şişe, Qianlong Dönemi (1736-1795), y: 7.3 cm.
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41240, Erişim: 04.10.2020)

2.6. Enfiye Şişesi Atölyeleri

Qing Hanedanlığı sırasında Cizvit Mahkemeleri, enfiye kullanımı için tüm arzu edilen nesnelerin üretiminin kontrolünü uygulayarak, Pekin'deki Saray bölgelerinde, Suzhou ve Guangzhou gibi belirli şehirlerde, atölyelerin kurulmasına izin vermiştir. Her bir dekoratif disiplinin kendi atölyesi bulunmaktadır. Emaye Atölyesi, Cam Resim Atölyesi, Seramik Atölyesi, Fildişi Atölyesi, Yaldız Atölyesi ve buna benzer bir dizi atölye kurulmuştur. İmparatorluk atölyeleri tarafından üretilen şişelerin kalitesi son derece yüksek, kullanılan malzemeler değerli fakat çeşit olarak sınırlı kalmıştır.

> "Bir zamanlar sadece Pekin'deki imparatorluk atölyesinde üretilen cam, şimdi Shandong eyaletindeki Boshan'da üretilmektedir. Jiangsu, Suzhou'daki atölyelerde görkemli akik ve yeşim enfiye şişeleri oyulmuştur. Şangay'ın batısındaki bir bölge olarak adlandırılan ve hem Çinli hem de Japon koleksiyoncular tarafından çokça takdir edilen Yixing kili, kolayca enfiye şişelerine uyarlandı" (Curtis, 2019).

İmparator Qianlong'un (1736-1796) himayesi altındaki bu atölyeler aşırı güzellik ve beceriden oluşan kusursuz sanat eserleri ortaya çıkarmıştır. Qing Hanedanlığı sırasında enfiye şişeleri başlıca altı bölgede üretilmiştir: Guangzhou, Pekin, Boshan, İç Moğolistan, Liaoning Eyaleti ve Tibettir.

Malzeme yetersizliğinden dolayı bazen enfiye şişeleri Çinlilere satılmak üzere başka yerlerde de üretilmiştir. Bunlara örnek olarak Japonya'da fildişi ve lak şişeleri, Tayland ve Nepal'de ise metalden yapılan şişeler üretilip, satılmıştır (https://www.collectorsweekly.com/bottles/snuff Erişim: 20.12.2019).

Bölgedeki en iyi ustalar, yaşam süreleri boyunca bu atölyelerde çalışmak üzere hazırlanmıştır. Enfiye şişeleri, yüksek ve estetik güzelliğiyle, mahkeme ve edebiyat sınıfları arasında daha fazla aranmaya başlanmıştır.

2.7. Çin Kültüründe Enfiye ve Enfiye Şişelerinin Gündelik Yaşamda Kullanım Amaçları ve İnsanlar Üzerindeki Etkisi

2.7.1. Enfiye Şişelerinin Kullanım Amacı

Çin enfiye şişeleri ve içerdikleri toz tütün, Çin'in uzun tarihinde karşılığı olmayan bir moda unsuru haline gelmiştir. Bu küçük nesnelerde bulunan olağanüstü stil, teknik ve malzeme çeşitliliği ve bunlara verilen mükemmel işçilik nedeniyle, minyatür şaheserler, Qing Hanedanlığı döneminde uygulamalı sanatların en önemli temsillerinden biri haline gelmiştir.

"Zamanla biçimler ister istemez koşullara uyacak şekilde değişmiş, daha incelikli hale gelmiş ve yeni teknolojik olanaklardan yararlanılarak dönüştürülmüştür. Böylece standart olarak benimsenebilecek yeni şablonlar ortaya çıkmıştır. Bunlarda sıraları geldikçe özgül yerel koşullara uyarlanmıştır" (Heskett, 2017: 22). Enfiye şişeleri de Çin'de bu koşullar doğrultusunda evrimleşip ortaya çıkmıştır. Çin'e ithal edilen öğütülmüş tütün başlangıçta tütün kutularında saklanırken, kolayca hava geçirdiği için Çin'in soğuğuna dayanamamış ve bozulmaya başlamıştır. Bu sebeple ilaç şişesi olarak kullanılan kaplara tütün yerleştirilerek bozulmanın önüne geçilmeye çalışılmış ve enfiye şişelerini ortaya çıkarmıştır. Değerli kaplar olarak tasarlanan enfiye şişeleri bulunduğu koşullar gereği tasarım ile evrimleşerek ortaya çıktığı söylenebilir.

Üç buçuk ile yedi buçuk cm. uzunluğuna sahip bu zarif minyatürler, sadece Qing Hanedanı zanaatkarlarının teknik ustalığını göstermekle kalmamış, aynı zamanda Çin'deki yaşam ve kültür üzerine bir pencere sağlamıştır. İlk olarak imparatorluk çevresi ile sınırlı kalan enfiye ve enfiye şişeleri, 17. yy. ın sonunda Pekin'de mahkeme sınıfı ve çevresinde yer edinmiştir. 18. yy. ın çoğunda enfiye kullanımı üst sınıfların sosyal bir ritüeli haline gelmiştir. Üzerine çok fazla para, zevk ve sanat harcanan bu minyatür sanat eserleri aktif bir satın alma konusu olmuştur. Ayrıca hükümette iyilik, ilerleme ve pozisyon satın almak için yeni para birimi halini almıştır (http://www.snuffbottle.com/history.html., Erişim: 15.10.2020).

> "Nesneler, nasıl yaşayacağımıza ya da yaşamamız gerektiğine ilişkin fikirlerin önemli birer dışavurumudur; somut biçime kavuşturulmuş halleridir. Bu anlamda nesneler, yalnızca görselliği değil, diğer duyuları da içerebilen bir doğrudanlık ve açıklıkla iletişime geçerler. Çeşitli düzeylerdeki duyusal etkilerin yaratıcı bir biçimde düzenlenmesi, toplamda güçlü bir tesir yaratabilir. Nesnelerin nasıl düşünüldüğü, tasarlandığı, algılandığı ve kullanıldığına ilişkin böylesi bir çeşitlilik, onların birden çok bakış açısıyla anlaşılabilmesinin ve yorumlanabilmesinin önünü açar" (Heskett, 2017: 60).

"Nesneler görsel biçimler olarak kendi başlarına var olabilirler ve başka herhangi bir gönderme olmaksızın kullanılabilirler. Büyük bir etkiyle doğrudan iletişim kuran görsel ve dokunsal niteliklere sahiptirler. Bir kişisel ifade aracı olarak, büyük bir doğrudanlıkla iletişim kurarlar" (Heskett, 2017: 84). Enfiye şişeleri bu bağlamda işlevselliklerinin yanı sıra bir iletişim aracına dönüşmüştür. Başlangıçta imparator ve mahkeme sınıf için üretilen bu şişeler, halk arasında kullanımı yaygınlaşması ile 18. yy. ın sonlarında tüm sosyal sınıflar arasında ve ülke çapında vazgeçilmez bir alışkanlık halini almıştır. Enfiye şişelerinin tarzı, rengi, malzeme kalitesi ve üzerlerine işlenen sembolik anlamlar hem statü göstergesi hem de bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır (https://www.christies.com/features/Chinese-Snuff-Bottles-Collecting-Guide-7650-1.aspx, Erişim: 15.10.2020).

Sosyal sınıflar arasında yaygınlaşmasının ardından enfiye şişeleri modaya uygun ve tutkulu nesneler haline gelmiştir. Çin'de 19. yy. ortalarında, Çinli beyler ve statü istekli olanlar için zorunlu giyim eşyası olmuştur. Ayrıca Çin'deki etkili azınlık tarafından aktif olarak enfiye şişeleri koleksiyon amaçlı toplanmışlardır (https://www.veniceclayartists.com/tag/snuff-bottle-arts/, Erişim: 15.10. 2020). Bu şişelerin her biri tasarım, renk ve işçilik gibi kriterlerin bir kombinasyonu ile ekstra dokunuşa sahiptir. Varlığı ve kullanım amacı olarak esas nedeni enfiye tütünü içeren küçük bir kap olsa da görsel çekiciliğin benzersiz bir sanat biçimi haline dönüşmesi Qing Hanedanlığı süresince tanıklık edilmektedir. Yaklaşık olarak 300 yıl boyunca hayatın birçok alanında kullanılan ve önemli bir parçası haline gelen enfiye şişeleri içsel güzellikleri nedeniyle oldukça değerli olarak görülmektedir.

2.7.2. Enfiye Şişelerinin Kültürel Önemi

Ming Hanedanlığı'nın sonunda ve Qing Hanedanlığı'nın başlangıcında, Avrupa'dan gelen elçiler sayesinde Çin enfiye ile tanışmıştır. Çin'e enfiyenin sokulmasının ardından bu toz tütünü tutabilmek için enfiye şişeleri üretilmiştir. Zaman içerisinde imparatorluk, mahkeme sınıfı ve tüm halka yayılan enfiye çekme alışkanlığı son derece popüler hale gelmiştir. Enfiye şişeleri topluma nüfuz etmiş ve insanlarla etkileşime girmiştir. Bu şişeler Çin'in toplumsal değerini, ulusal ruhunu ve kültürel özünü ifade edebilir. Belirgin bir şekilde Asya unsurlarını emen enfiye şişeleri kısa sürede Çin'de moda olmuştur. O dönemlerde çok değerli görüldüğü gibi, birçok alanda beğenilmiş hatta sosyal statü sembolü haline gelmiştir. Zamanla enfiye şişelerinin orijinal pratik kullanımı gözden kaçmış ve siyasette, mahkeme sınıfında, halk arasında önemli rol üstlenen sanat eserlerine dönüştürülmüştür. Qing Hanedanlığı döneminin altın çağında bu şişeler, en verimli zamanı yaşadığını söyleyebiliriz.

> "Enfiye kullanımı, yerli bir Çin pratiği olmaktan ziyade, Batı'dan ithal edilen modaya uygun bir uygulamadır. Enfiye pahalı bir hediye olarak kabul edildi ve enfiye kullanımı için icat edilen şişeler hem Batı hem de Asya özelliklerini emerek, egzotik modanın yerel uygulamalar üzerindeki etkisine tanık olan ve çok yönlü kültürel önem yaratan benzersiz bir gelişim süreci izledi. Bu kültürel önem, daha spesifik olmak gerekirse, Çinlilerin Batılılardan öğrendikleri Doğu-Batı kültürel etkileşiminin tarihsel bağlamında doğdu. Qing Hanedanlığı'ndaki tüm sanat eserleri arasında Doğu-Batı etkileşiminin kültürel önemini en yerinde ifade eden enfiye şişeleri olmuştur" (Jialin, 2017).

Çin'deki imparatorların enfiye çekme alışkanlığı edinmesi onu alt kesimde olan mahkeme sınıfı ve halk tarafından daha cazip kılmış, kısa zamanda Çin'in başkentinde popüler hale gelmiş ve yayılmıştır. Enfiye almanın yaygınlaşması, Çin halkının bir dereceye kadar Batı kültürüne karşı daha açık bir tutum benimsemeye başladığını göstermektedir. Çünkü bu tütün Çin'e ilk başlarda Batı'dan gelerek yaygınlaşmıştır. Popülerleşmenin ardından Qing Hanedanlığı refah döneminde enfiye şişesi endüstrisinin hızlı gelişmesine yol açmıştır.

Enfiye şişeleri atölyelerinin kurulması ve birçok zanaatkarın başkent atölyelerinde hizmet etmesi için getirilmesi, bu şişelere verilen değeri ve önemi göstermektedir. Bu atölyelerde birçok tekniğin ve malzemenin üretilmesinin yanı sıra cam ve emaye üretim tekniklerini beraberinde getiren Cizvit misyonerleri dikkat çekmektedir. 18. yy. da rokoko tarzı zarif süslemeler ve abartılı saray zanaatkarlığı ile Çin sanat endüstrisine aşılanarak Qing dekoratif sanatları üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Çinlilerin ve yabancı zanaatkarların teknik becerilerinin birleşimi, o dönemdeki Doğu-Batı etkileşiminin en iyi örneklerindendir **(**Fausone, 2017: 7).

> "Farklı yaşam tarzı ve kültürler nedeniyle, insanların tutumlarını, bakış açılarını ve yaşam biçimlerini temsil eden eserlerin kullanılabilirliği için çeşitli gereksinimler vardır. Ayrıca grafik, renk, form ve dokular gibi eserlerde yer alan görsel öğeler belirli kültürel değerleri temsil eder. Bu görsel öğelerin kullanım sıklığı, bir topluluktaki popülerliklerini gösterir ve bu, o eşsiz kültürü temsil edebilir. Tasarım, yalnızca kültürü ifade etmek ve yansıtmak için bir ayna değil, aynı zamanda kültürü bütünleştirir ve toplumumuzun gelişimini belirler. Sanat eserlerinin günlük yaşamın bir parçası olarak üretilmesi, yalnızca insanların sonraki yaşamlarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda düşüncelerini ve sosyal değerlerini de etkiler" (Ren, 2013: 2).

"Bir sosyal grubun estetik değerlerini tasarıma dahil etmek, insanların yerel kimliğini geliştirebilir ve toplumun kültürel çeşitliliğini artırabilir" (Moalosi, Popovic, Hicling, 2010: 5). Çin enfiye şişeleri sembolik anlamda ve tasarım anlamında büyük, küçük, kare ve yuvarlak formlara evrimleşmiştir. Üzerlerine işlenen semboller, geleneksel kavramlar, masallar, efsaneler, Konfüçyüsçülük, Budizm ve Taoizm düşünceleri ve hayırlı anlamlar gibi içinde anlam barındıran birçok sanatsal enfiye şişesi üretilmiştir. Bu anlamlar her sınıftan insana hitap etmiş ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Çin halkının birbirlerine bu sembollerle enfiye şişesi hediye etmesi, doğum günü, iyi dilek, uzun ömür gibi sembollerle birbiri arasında iletişim kurması, enfiye şişelerinin Çin kültüründe önemli bir yerde olduğunu göstermektedir. "Arkadaşlarla sokakta veya evde buluştuklarında bir tutam enfiye teklif etmek yaygın bir nezaketti. Kalitesi en iyi ve en güzel işlemelere sahip olan enfiye şişeleri sahibine, büyük bir statü verilirdi" (http://www.snuffbottle.com/history.html, Erişim: 20.10.2020).

Yongzheng ve Qianlong Hanedanlıklarının desteği altında enfiye şişeleri yeni sanatsal teknikleri birleştirmeye devam etmişlerdir. Çin enfiye şişelerinin geliştirilmesinin, Doğu-Batı kültürel etkileşiminin en iyi temsili ve derin kültürel öneme sahip olduğu söylenebilir. Çin enfiye şişelerinin gelişiminin karmaşık ve zahmetli yolu, Batı tarzlarını kabul etmede ve Batılılardan öğrenme süreci boyunca Çin'in birçok sosyal ve kültürel yönünü açıkça göstermektedir.

> "Kültürel değerler, kendi gruplarındaki insanların davranışlarını etkiler. Bu değerler eserlerde somutlaşır ve insanların toplum içindeki tutumlarını ortaya çıkarır. Belirli kültürel koşullarda, insanların algıları ve gelenekleri farklı olabilir, bu da bazen kullandıkları eserlere yansır. Bir toplumda üretilen ve tüketilen eserler, insanların yaşamlarının kültürel bir resmi haline gelir" (Moalosi, Popovic, Hicling, 2010: 7).

Enfiye şişeleri de bu bağlamda Çin'in sosyal ve kültürel yapısını yansıtan bir resim olarak ele alınabilir. Çin sanatı ve el sanatları tarihinde enfiye ve enfiye şişeleri Qing Hanedanlığı döneminden Cumhuriyet Döneminin başlangıcına kadar bu kültürel yapıyı korumuşlardır. Enfiye şişelerinin tarihi sadece 300-400 yıl sürmesine rağmen, Qing Hanedanlığı'nın siyasi, sosyal, kültürel, psikolojik, siyasi ödüllendirme, hediye verme, eğlence gibi alanlarda önemli rol oynamıştır. Enfiye şişelerinin formlarında, stillerinde, desenlerinde ve becerilerinde ortaya çıkan Çin ve Batı kültürlerinin karışımı, doruk noktası sırasında Qing sanatına ferahlatıcı bir hava kazandırmıştır. Enfiye şişelerinin kültürel önemi asla diğer Çin eserleri ile eşitlenmemelidir (Jialin, 2017).

2.7.3. Enfiye'nin Popülerleştirilmesi ve Enfiye Şişelerine Etkisi

Enfiye tütünün Çin'e girmesi ile hızlı bir şekilde üst yetkiler arasında yayılmıştır. 18. yy. da İmparatorların ve üst sınıfın lüks faaliyetlerinin içine enfiye çekme alışkanlığı da dahil olmuştur. "Bahçe ortamında saray mensupları çay veya şarap içer, şiir yazar ve arkadaşlarının koleksiyonlarını ve antikalarını takdir ederlerdi" (Till, 2016: 60). Üst sınıfların bu tarz alışkanlıklarına da enfiye tütünü kolayca uyum sağlayabilmiştir. Birçok üst sınıfın tercih ettiği bir aktivite haline gelen enfiye, zaman içerisinde bir sanat objesi olan enfiye şişelerinin üretilmesi ile giderek daha fazla arzu edilir hale gelmiştir.

Enfiye şişelerinin kullanımı yaygınlaşmasının ardından, kısa süre sonra bir beyefendinin kıyafetinin normal bir parçası olarak kabul edilmesi uzun sürmemiştir.

Qianlong İmparatorunun hükümdarlığı sırasında (1735-1796) üst yetkililerin ve mahkeme sınıfının vazgeçilmez bir parçası olan enfiye şişeleri, üretimlerini arttırmıştır. Enfiye ve enfiye şişelerinin üst sınıflar arasında kullanımının artması halkın dikkatinden kaçmamış, tütüne ve şişeye olan ilginin daha fazla artmasına sebep olmuştur. 19. yy. başlarında enfiye ve enfiye şişeleri genel halk için bir alışkanlık haline geldiğinde, enfiye şişeleri üretiminin daha fazla bölgelerde ve farklı malzemelerden yapılması sağlanmıştır. "Sedef, hindistancevizi ve i"hsing (Yixing) kilinden çaydanlıklarıyla ünlü olan Kiangsu (Jiangsu) eyaleti, ilk kez dikkatlerini enfiye şişelerinin üretimine çevirdi" (Bkz. Resim 272) (Till, 2016: 62).

Qianlong Döneminin son yıllarında, porselen endüstrisinin başkenti olarak bilinen Jingdezhen'de enfiye şişesi üretimlerine ağırlık verilmiştir. Günümüze kadar ulaşabilen porselen enfiye şişelerinin büyük bir kısmı bu zamanda yapılmıştır. Bu şişeler tüm Çin'e yayılırken, enfiyenin daha fazla popüler olduğunu da kanıtlamaktadır.

Resim 272- Yixing kilinden kahverengi zemin üzerine bej astarla boyanmış motif, Çin enfiye şişesi, 19. yy. y: 5,4 cm.
(https://www.artsy.net/artwork/chinese-yixing-snuff-bottle, Erişim: 02.11.2020)

Enfiyenin sosyal alanlarda daha erişebilir hale gelmesi, enfiye şişelerinin işçilik açısından da önemli bir etki yaratmıştır. Enfiye şişeleri halkın erişebilirliği için, büyük miktarlarda ve ucuz malzemeden üretilmiştir. Genellikle ticari nitelikler taşıyan bu şişelerin sanatsal değeri olmadan birçok kopyası üretilmiş ve sadece kamu talebi

karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu kadar fazla şişelerin üretilmesi markalaşmayı ve bireysel sanatçıların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birçok sanatçı kendi ürünlerine mühür ve imzalarla etiketlemiş, yeni müşterilerin ilgisini çekebilmek için kendi sanatsal uzmanlıklarının reklamını yapmışlardır. Bu durum anonim olarak üretilen enfiye şişelerinin yerine, sanatçıların ürettiği şişeleri odak noktası haline getirmiştir.

"Enfiyenin popülerleşmesinin bir başka göstergesi de Qing yayıncılığının tarihinden geliyor. Enfiye uzmanlığı ile ilgili kitaplar ancak 19. yy. ın ikinci yarısında görünmeye başladı" (Benedict, 2011: 123). Bu durum enfiyeye olan ilginin ve merakın arttığının bir göstergesidir. Enfiye tütünün genel halka yayılması ve birçok ülkeden ithal edilmesiyle, her sınıftan insanın kullanabildiği bir ürün haline gelmiştir. "19. yy. ın sonlarına doğru, Çin'in büyük şehirlerinde ithal edilen enfiye türlerinde büyük farklılıklar vardı. Çin'de üretilen ucuz enfiye "en fakir sınıflara" hitap ederken, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya'dan ithal edilenler orta sınıflara etti. En pahalı enfiye Portekizli ve İspanyol tüccarlar tarafından ithal edilmeye devam etti" (Benedict, 2011: 124). Enfiye kitleler için ortak bir ürün haline geldikçe, üst yetkililer enfiye şişelerinin moda ve sanatsal gelişimine karışmamaya başlamışlardır. Başlangıçta üst sınıfların özel zevki olan ve onlara hitap etmek için üretilen enfiye şişeleri genel halkın istekleri, arzuları ve kültürlerine göre şekillenmiştir.

Enfiye alışkanlığı Qing Hanedanlığı'nın (1644-1911) sona ermesiyle 1912'de Cumhuriyetin kurulmasından sonra popülerliğini yitirmiştir. Bu bağlamda enfiye şişeleri üretimi de azalmış, enfiye tütünü saklama işlevinin yerine sadece sanatsal bir obje haline gelmiştir.

2.7.4. Hediye ve Siyasi Para Birimi Olarak Enfiye Şişeleri

Qing Hanedanlığı enfiye ile tanışmasının ardından hızlı şekilde tüm toplumda vazgeçilmez bir tütün haline gelmiştir. Bunun sonucunda tütünü muhafaza etmesi için enfiye şişeleri ortaya çıkmış sosyal, kültürel ve sanatsal anlamda her kesimin büyük beğenisini kazanmıştır. Fakat enfiye şişeleri tütünü muhafaza etmesinin yanı sıra üst sınıflarda ve toplumda göz alıcı nesneler haline gelerek hediye ve para birimi olarak kullanılmıştır. "Enfiye, sosyal seçkinler için kişisel zevk ve alışkanlık haline geldikçe,

enfiye şişeleri de bu zevki yansıtmaya başladı. Sadece bir kap olmaktan daha fazlası haline gelen enfiye şişeleri, zenginlik ve lezzetleri sergilemek için ideal bir nesne olarak hizmet ettiler ve kullanıcıları tarafından çok beğenildi" (Till, 2016: 56).

Modaya uygun bir lüks eşyası olarak enfiye şişeleri kısa sürede ideal bir hediye olarak kabul edilmiştir. Başka insanlarla enfiye paylaşmak zaman içerisinde günlük sosyal bir uygulamaya dönüştüğü gibi, şişe alışverişi de hediye vermenin normal bir yönü haline gelmiştir. Arkadaşlar ve akrabalar arasında değerli hediyeler olarak görülmüş ve gündelik buluşmalar sırasında kişiler arası bağları güçlendirerek birbirleri arasında takas edilmiştir. Enfiye şişeleri asıl işlevinin dışına çıkarak politik ödüller, resmi unvan istekleri, kişisel eğlence, insanlar arasında bir bağ kuran sanat eserlerine dönüştürülmüştür. Yongzhen ve Qianlong Dönemlerinde, prensler, soylular, yüksek rütbeli yetkililer ve imparatorların cariyeleri arasında modaya uygun kişisel eğlence nesnesi olarak kullanılmak üzere büyük ölçüde enfiye şişeleri üretilmiştir. "İmparatorlar tarafından, özellikle İmparator Qianlong tarafından, yetkililerine hediye olarak görevlendirilen, çok sayıda emaye kaplanmış şişe vardır. Bu emaye porselen şişeleri binlerce kişiye yapılmıştır" (Fausone, 2017: 11).

> ""Qianlong'un 22. yılında, İmparatoriçe Xiaoshengxian güneye bir teftiş turuna çıktı ve bir enfiye sundu Huaibei'deki Huiji Tapınağı'na bir şişe" "Qianlong'un 52. yılında İmparator, Annam kralına iki şişe enfiye ve bir enfiye şişesi hediye etti." "Qianlong'un 53. yılında, Joseon kralına (Kore'de) üç kavanoz enfiye ve iki enfiye şişesi hediye edilirken, Lan Xang (Laos'ta) kralına bir kutu enfiye hediye edildi." "Jiaqing'in 7. yılında, Joseon elçisine Chonghua Sarayı'ndaki bir ziyafet sırasında bir cam enfiye şişesi hediye edildi"" (Jialin, 2017).

Qing Hanedanlığı'nın zirvesinden itibaren, enfiye şişeleri hediye olarak verilmesinin Çin toplumu için ayrılmaz bir parça haline geldiği ve imparatorlar için önemi açıkça görülmektedir. Bu şişeler ayrıca siyasi para birimi haline de gelmiştir. İmparatorlar enfiye şişelerini uluslararası ilişkilerde tanınmak ve dostluk sembolü olarak kullanmasının yanı sıra vergi borçları içinde kullanmıştır. Saray mensupları da kendi amaçları için büyük ölçüde, enfiye şişelerini rüşvet aracı olarak kullanmışlardır. "Mahkeme sınıfı iyilik satın almak için standart bir hediye olarak, enfiye şişelerini tercih

etti. Bu şişeler kişinin bireysel ayrıcalığını ve kariyerini güvence altına alma rolünü üstlendi" (Till, 2016: 56).

Resim 273- Çin'de beş horozu tasvir eden emaye porselen enfiye şişesi, kişinin kamu hizmeti sınavlarını geçmesi ve yüksek rütbe talebinin bir göstergesi, 1875-1908 (Fausone, 2017: 11)

Qing Hanedanlığı sırasında Çin ile yabancı bölgeler arasındaki bağları sürdürmek için bir vergi sistemi kurulmuştur. Hediyeler vermeye istekli olan Qing İmparatorları, Çin'in görkemli gücünü sergileyen ve yabancı krallara haraçları karşılığında, uzaklardaki elçilere enfiye şişeleri sunmayı bir gelenek haline getirmişlerdir. "5 Aralık Kangxi'nin 59. yılında Batılı elçi Jean Ambrose Charles Mezzabarba, Papa'nın hediyeleriyle haraç ödedi. İmparator ona hediye olarak bir enfiye şişesi, çakmaktaşı ve çelik içeren küçük bir çanta ve işlemeli dört poşet verdi" (Jialin, 2017). Bu nedenle enfiye şişeleri uluslararası etkileşim bağlamında önemli hediyeler olarak görülmüştür. Qing Hanedanlığı süresince enfiye şişeleri, diplomatik ve bürokratik hediye verme geleneğinde önemli bir rol oynadığı ve Çin ile yabancı ülkeler arasında alışverişte dostluk köprüsü oluşturduğunu söyleyebiliriz.

2.7.5. Koleksiyon Öğesi Olarak Enfiye Şişeleri ve Günümüzdeki Durumu

19. yy. yarısında enfiye şişelerinin tarihinde son ve önemli değişimler meydana gelmiştir. Gerçek kullanım amaçlarının yerine, koleksiyoncuların eşyaları olarak işlevsel olmayan rollerine bürünmüşlerdir. "Her birey daha etkileyici parçaya sahip olmak isterdi ve bunlar çok küçük parçalar oldukları için ilk koleksiyonların oluşması çok uzun sürmedi" (https://www.jncohen.net/Chinese-Snuff-Bottles/collecting.htm, Erişim: 30.10.2020). Enfiye şişelerinin sıklıkla hediye edilmesi ve değiş tokuş yapılması, kullanılmayacak yüzlerce ve binlerce şişenin birikmesine yol açmıştır. Bu şişeler tüm halkın alım gücüne hitap edecek şekilde üretildiğinde, daha popüler bir hale gelmiş ve şişe çeşitleri, sanat harikası olarak birçok kişinin kişisel koleksiyonlarına dahil edilmiştir. Koleksiyonerlerin kişisel zevkleri için topladıkları enfiye şişeleri, kişinin kendisini yansıttığı ve bir kimlik ifadesi olarak gördüğü söylenebilir. "Koleksiyoncu, enfiye şişesini yanında taşımak ve onu bir selamlama biçimi olarak ya da bir akşam yemeği ya da eğlence gibi sosyal ortamlarda kullanmak yerine, kendi kişisel eğlencesi için kullanılmak üzere biriktirdi" (Till, 2016: 68).

Enfiye şişeleri üretiminin yeni pazarı için temel gelişme, daha çok koleksiyoncuların ürünleri olarak görüldüğü dönüm noktası olmuştur. İlk defa enfiye şişeleri tütün barındırmak için değil sadece koleksiyoncuların ilgisini çekmek için farklı malzemelerde, renklerde, şekillerde ve sembollerde yapılmıştır.

> "Hiç kullanılmayacaksa, bir şişenin içini dikkatlice yapmanın ve zaman harcamanın hiçbir anlamı yoktu. Dış görünüş, koleksiyonerlerin çoğunun ilgisini çeken tek şeymiş gibi görünüyordu ve zanaatkarların değişen zevke hitap etmeleri ve çok az boşluklu, genellikle pratik olmayan ve gösterişli kabartma çalışmaları olan işler üretmeleri çok uzun sürmedi" (Till, 2016: 67).

Enfiye şişelerini toplama arzusu yeni olmasa da 18. yy. da her şişe en azından tütün kullanımı için yapılmıştır. 19. yy. sonlarında, Çin enfiye şişesi aslında fiziksel formda bir değişiklik geçirmiş, bu da enfiye taşımayı son derece pratik olmayan, kullanışsız bir hale getirmiştir. Bu durum enfiye alışkanlığını azaltsa da koleksiyoncular için enfiye şişesi pazarını ileriye taşınmıştır.

Qing Hanedanlığı'nın son yıllarına doğru enfiye çekme alışkanlığı popülerliğini kaybetmiş ve enfiye şişelerinin kullanımı azalmaya başlamıştır. Fakat Batı ülkeleriyle yapılan enfiye şişesi alışverişi ve hediye olarak verilmesi sayesinde Çin enfiye şişeleri tanınarak, yabancı koleksiyonerlerin dikkatini çekmiştir. Yabancı müzayedelerde, sergilerde ve koleksiyonculardaki bu şişeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

> "İlk olarak 1843 ve 1845 yıllarındaki seyahatleri sırasında Kanton'daki antika dükkanları hakkında notlar alan bahçıvan Robert Fortune'un geniş koleksiyonunun bir parçası olarak 1857'de Londra showroom Christie's tarafından satılan enfiye şişeleridir. Sir William Bragge, 1872'de Liverpool Sanat Kulübü'nün Doğu Sergisi'nde daha fazla sayıda enfiye şişesi sergiledi. Bunlar, dünyanın dört bir yanından tütünle ilgili gereçlerden oluşan koleksiyonunun bir parçasıydı. Pekin'deki Elçilik Bakanı ve ABD Bakan Vekili Amerikalı koleksiyoncu George A. Hearn tarafından basılan 1894 kataloğunda yaklaşık yetmiş şişe sergilendi" (Till, 2016: 69).

Koleksiyonerlerin ve müzelerin 1920 ve 1930'larda Qing Hanedanlığı öncesi Çin antikalarına olan ilginin artması ile enfiye şişeleri de küçük ve kolay taşınabilir oldukları için dikkat çeken eserler olarak görülmüştür.

> "İsviçreli koleksiyoncu Alfred Baur, 1922-1928 yılları arasında satın aldığı 556 enfiye şişesi topladı; bunlardan 52'si Çin'e yaptığı bir gezi sırasında, geri kalanı ise İngiltere'den Thomas Blow ve Japonya'dan Tomita Kumasaku'dan satın aldı. 1951 yılında ölümü üzerine, Baur'un enfiye şişeleri, isteği üzerine üç ayrı kuruma dağıtıldı. Dağıtılmalarına rağmen bu şişeler önemli bir koleksiyon görevi gördü" (Till, 2016: 69).

Enfiye alışkanlığının sona ermesi ile üretimi de yapılmayan enfiye şişelerine olan ilgi giderek azalmaya başlamıştır. Bunun sebebi olarak piyasadaki enfiye şişelerini koleksiyoncuların toplayıp kendilerine saklaması ve gizli tutması olarak görülmüştür. Dönüm noktası ise 1960 yılında Lila Perry'nin çığır açan kitabı "Chinese Snuff Bottles: The Adventures & Studies of a Collector" yayınlanması olmuştur. Kitap dünya çapındaki koleksiyonerlerin gözünü açmış ve müzeler bu şişeleri tekrardan sergilemeye başlamıştır. Aynı zamanda günümüzde en önde gelen Uluslararası Çin Enfiye Şişesi Derneği gibi koleksiyoncu kuruluşların oluşmasına yol açmıştır (Hoffman, 2005).

> “1968 Kasım'ında, New York’taki Asya Topluluğu’nun desteğiyle, Amerika’nın Çin enfiye şişelerini bilen ustası Edward Choate O’Dell (1901-1982), şu anda merkezi Baltimore’da bulunan Uluslararası Çin Enfiye Şişesi Derneği’ni (ICSBS) kurdu. Dünyanın dört bir yanından üyeler, Çin enfiye şişesi sanatını incelemek amacıyla katıldılar. Her büyük organizasyonda olduğu gibi, bir yönetim kurulu, bir başkan ve bir genel sekreterden oluşmaktadır. Her yıl, Ekim ayında dünyanın farklı bir şehrinde toplantı düzenlenir ve Çin enfiye şişesinin özellikleri hakkında üç aylık bir dergi yayınlanır. ICSBS'nin görevdeki başkanı Berthe H. Ford ve kocası John Gilmore Ford'dur” (Guo, 2016: 55).

Dünyanın farklı yerlerinde enfiye şişeleri koleksiyoncuları ve bu sanata meraklı insanlar vardır. Çin enfiye şişesi sanatı hemen hemen her türlü Çin sanatını bünyesinde barındırıyordur. Dünyada geniş çapta toplanması ve değer kazanması, bu şişeleri son derece yetenekli bir sanat formu olarak gördükleri anlamına gelmektedir. Günümüzde bu şişelerin bu kadar tanınmasını sağlayan önemli koleksiyonerler bulunmaktadır.

> “Hong Kong’lu sanayici Liang Zhixing, Singapur’dan Yang Jianghe’si, enfiye şişesi araştırma uzmanı ve koleksiyoncusu olan ingiliz Hugh Moss ve ABD’den Agatha & İrving Aronson, Robert Hall, Chris Randall, Robert Kleiner ve Mary & George Bloch, Kanada'dan Mary Margaret ve Maurice Young. Mary Margaret Young enfiye şişeleri ile karşılaştıktan sonra bu sanata aşık olmuş, 1960'dan beri düzenli olarak açık artırmalara katılmış ve enfiye şişeleri toplamak için birçok antika dükkanlarını ziyaret etmiştir. Ayrıca kendisi gibi bu sanata düşkün koleksiyoncularla “Chinese Snuff Bottles” dergisini kurdu ve editörü Londralı antika satıcısı Hugh Moss'du” (Guo, 2016: 56).

Günümüzde enfiye şişeleri hala koleksiyonerlerin vazgeçilmez bir tutkusu olmaya devam etmektedir. Belirli grupların ve derneklerin çıkardıkları dergiler ve toplantılar hala düzenli olarak yapılmaktadır. Fakat Çin enfiye şişesi pazarı artmaya ve belirli koleksiyoncular ile meraklıları tarafından müzayedelerde sevilmesine rağmen, bu sanat formu geniş kapsamlı olamamıştır. Koleksiyonerler dışında bu sanata olan ilginin azaldığı görülmektedir.

Enfiye şişeleri koleksiyonerler dışında turistik amaçlar için hala günümüzde üretimi devam etmektedir (Bkz Resim 274). Fakat çok sayıda Çinli tarafından enfiye şişesi sanatı önemsiz bir beceri olarak kabul edilmektedir. Çünkü birçok genç ve çağdaş Çin halkı enfiye şişesi sanatı hakkında çok az bilgiye sahiptir. “Çin’de bu sanata adanmış çok az sayıda yayınlanmış kitap var, birçok kitapçı bu tür kitapları stoklamamaktadır. Çin’in ekonomik kalkınma politikasının etkisi altında kalan enfiye şişesi sanatçılarının

para kazanması kolay olmadı. Birçoğu başka işler aramak için bu sanatı yapmayı bıraktı" (Guo, 2016: 56). Enfiye şişesi sanatına olan ilginin yeniden artması ve halk arasında daha çok tanınabilmesi için bu sanatın hükümet yetkilileri tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü Qing Hanedanlığı döneminin vazgeçilmez nesneleri olan enfiye şişesi sanatı Çin kültürünün ve geleneğinin bir parçasıdır.

Resim 274- İç boyama enfiye şişesi sanatçısı Wei DongFang'ın çizgi film karakteri olan Peppa Pig figürünü enfiye şişesine işlerken, 2019, Pekin (https://www.nst.com.my/lifestyle/pulse/2019/08/509921/painted-ghosts-chinese-bottle-art-revived-peppa-pig, Erişim: 22.11.2020)

3. BÖLÜM

TEZ KAPSAMINDA HAZIRLANAN PROJENİN SUNUMU

3. BÖLÜM

TEZ KAPSAMINDA HAZIRLANAN PROJENİN SUNUMU

3.1. Tez Kapsamında Hazırlanan Koleksiyonum Hazırlık Süreci

Bu tez çalışmasında, Çin enfiye şişelerinin genel tarihi, kültürü, sembolleri, malzeme yapısı ve sosyal yaşantıları detaylı olarak araştırılmıştır. Qing Hanedanlığı süresince vazgeçilmez bir nesne haline gelen enfiye şişelerinin, insanlar üzerinde sosyal ve kültürel etkiler bıraktığı gözlemlenmiştir.

Belirli bir malzemeye bağlı kalmaksızın neredeyse her çeşitten üretilen bu şişelerin tasarım çözümlemeleri incelenmiştir. Bu bağlamda yapılan tasarımlar günümüzdeki sanatçıların bu şişeleri üretebilme yeteneğine ve teknolojisine göre şekillendirilmiştir. Çin kültürünün ve geleneğinin önemli bir parçası olan enfiye şişelerini, belirli bir kalıba sokmadan sadece o dönemin kültürel unsurlarını yansıtması hedeflenmiştir.

3.1.1. Tez Kapsamında Hazırlanan Koleksiyonun Çıkış Noktasının Belirlenmesi ve Problemin Tanımlanması

Enfiye şişeleri, Çin'de Qing Hanedanlığı döneminde kişilerin toz tütün taşımak için kullandığı küçük eşyalar olarak üretilmiştir. Başlangıçta sadece üst sınıflar tarafından kullanılan enfiye şişelerinin üretiminde, bu sınıfların statülerini belli etmek amacıyla çeşitli malzemeler ve semboller kullanıldı. Enfiye şişeleri Çin kültüründe özellikle önemli olan malzemelerden yapılarak ürünün değeri belirlenmeye çalışmıştır. Fakat zaman içerisinde bu şişelerin genel halka yayılması sebebiyle, enfiye şişeleri başka ucuz malzemeler ile üretilmeye başlamıştır. Bu küçük nesne için kullanılan malzemelerin çeşitliliği ve üzerine işlenen sembolik anlamları nedeniyle, Çin'deki farklı el sanatlarının minik temsilleri olarak görülür.

Enfiye şişelerinin belirli bir kalıba veya malzemeye bağlı kalmaksızın çeşitliliğinin çok olması, onu vazgeçilmez bir moda unsuru haline de getirmiştir. Kişilerin kendi özel istekleri ya da toplumun beğenilerine göre zanaatkarlar tarafından üretilen bu şişeler, dönemin kendine has üslubunu ve sanatını göstermektedir. Çin enfiye şişeleri kültürü birçok sanat biçimini ve felsefi kültürünü kendi içinde barındırdığı gibi, geleneksel Çin sanat biçimleriyle ilişkili olduğunun da dikkate alınması gerekir.

Bu doğrultuda enfiye şişelerini belirli bir kalıba sokmadan o dönemin kültürünü, gelenekselliğini, form yapısını bozmadan yeni üretimlerin yapılması hedeflenmiştir. Bu tasarımlar belirli bir sınıfı ya da durumu belirtmeksizin sadece günümüz teknolojisinde üretilebilirliği düşünülerek tasarlanmıştır. Çünkü Qing Hanedanlığı'nın sona ermesiyle, üretimleri duran enfiye şişeleri, günümüzde sadece turistik amaçlı, içleri boyanmış cam şişeler olarak üretilmektedir. Başka malzemeler ile üretimleri yapılmamaktadır. Bu sebeple tezdeki tasarımlar da malzemenin yapısına ve üretilebilme durumuna göre değişimler göstermektedir. Ayrıca enfiye şişelerini kusursuzca üretebilmek için yıllarca süren bir eğitimden geçmek ve malzemenin yapısını iyi bilmek gerektiği unutulmamalıdır.

Günümüzde üretilen enfiye şişeleri, birçok koleksiyonerler ve bu sanata meraklı insanlar tarafından geleneksellikten uzak, soğuk sanat eserleri olarak görülmektedir. Ayrıca bu şişeler ucuz, estetikten ve yorumdan uzak, seri üretim şeklinde karşımıza çıkabilir. Bu durumda yapılan sanat eseri kendi kültürel özelliklerini göstermekten çıkarak kitsch kavramına da dönüşebilir. Tasarımlardaki formların veya geleneksel motiflerin üzerinde oynamak, Qing Hanedanlığı'ndaki bu sanatın sadece kötü bir taklidi olarak görülebilir.

Bu sebeple Çin enfiye şişelerinin kültürünü ve geleneğini bozacak şekilde tasarımlar yapılmaktan kaçınılmıştır. Sadece bu sanatı yansıtacak şekilde tasarımların yapılması amaçlanmıştır.

3.1.2. Malzeme Seçimi

Tez kapsamında yapılan araştırmada, enfiye şişelerinin malzeme seçeneklerinin çok fazla olduğu tespit edilmiştir. Hava geçirmeyeceği ve kap görevi görebileceği düşünülen her malzemeden enfiye şişeleri üretildiği görülmektedir. Ayrıca malzeme çeşitliliğinin bol olması ve farklı renklerde enfiye şişelerinin üretilmesi, bu küçük nesnenin moda unsuruna dönüşmesinde ve daha canlı kalmasında etkili olduğunu göstermektedir.

Enfiye şişelerinde kullanılan malzemeler farklı sınıf gruplarına göre değişiklik göstermiştir. Genellikle değerli ve nadir bulunan malzemeler imparator ve üst yetkililere yapılırken, ülkede bol bulunan malzemeler de halkın alım gücüne göre uygun şekilde üretilmiştir. Başlangıçta sadece üst sınıflar tarafından kullanılan enfiye şişelerinin halk açısından ulaşılamaz bir nesne gibi görülmesi, bu şişelere olan istek ve merakı daha canlı tutmuştur. Bu durum sınıflar arası farklılıkları gösterse de enfiye şişelerinin genel halka yayılması popülerliğinin artmasını sağlamıştır. Enfiye şişesine olan taleplerin çoğalması ile kişilerin istekleri doğrultusunda farklı malzemeler ve tasarımlar da yapılmıştır.

Qing Hanedanlığı'nın 1911'de sona ermesi ile enfiye tütününe ve enfiye şişesi sanatına olan ilgi de yok olmuştur. Günümüzde bu şişeler estetik kaygılar olmadan sadece turistik amaç için içleri boyanmış şekilde camlardan ve o dönemin enfiye şişelerinin kopyalarından üretilmektedir.

Qing Hanedanlığı döneminde enfiye şişelerini kusursuz bir biçimde üretebilmek, zaman ve ustalık gerektirmektedir. Bu sebeple Çin enfiye şişesi sanatını birebir olmasa da benzerlerini üretebilecek ustalar günümüzde çok kısıtlıdır. Araştırma sürecinde toplanan verilerden yola çıkarak ve günümüzde enfiye şişelerinin üretilebilme durumuna göre seramik ve taş malzeme uygun bulunmuştur. Bu seçim yapılırken herhangi bir sınıf belirtmeksizin, sadece o dönemin sanatı yansıtılmaya çalışılmıştır.

3.1.3. Süsleme Sanatı ve Desen Yaklaşımı

> "Bir sanat eserini, bir objet d'art'ı süslediğimiz zaman forma süs denilen başka bir şey ekleriz. Süs hemen her sanat eserine eklenebilir; mimarlıkta işlenmiş sütun başlıkları ve frizler, çömleklerde renk ve resimler kullanırız; oda resmi bile süsleyici çerçevesi olmadan tamam değildir. Bütün bu süsler sanat eserine uygulanır, uygulama kelimesinin ilk ve doğru anlamı budur. Fakat düşünceleri yüzyıllarca karıştıran yanlış uygulamalardan biriyle bu kelimeyi süse değil sanata yakıştırmışlardır. Uygulamalı süs uygulamalı sanat halini almıştır" (Read, 1973: 38).

Bir yüzey üzerine süsleme yapmak psikolojik bir gereklilik olarak görülmektedir. İnsanda horror vacui denen bir duygu, boş bir mekana tahammül edemeyiş vardır ve bu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Uygarlığın olmadığı zamanlarda ve geçmiş yüzyıllarda duvarlara çizilen resimler buna örnek olabilir. Tamamen insanlara içgüdüsel olarak gelen karalama ve süsleme yapma duygusu son derece çekici gelebilir (Read, 1973: 38). Süsleme sanatının da temelinde yatan duygunun insan psikolojisinin etkisi olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Süsleme sanatları şematik bir şekilde değerlendirildiğinde farklı çeşitliliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu çeşitlilikler, düzenli bir biçimde ve sürekli olarak uğradığı değişimler sebebiyle belirli bir döngüyü tamamlamaktadır. Fakat hangisinin önde ya da daha sonra geldiği tarih bakımından kesin olarak belirlenememektedir. Bu çeşitlilikler esas olarak geometrik, stilize ve natüralist süsleme iken desen ve plastik süsleme ek olarak da sayılmaktadır (Read, 1973: 175).

> "**a) Geometrik:** Bir resim anlamı taşımayan düz çizgiler, eğriler, noktalar v.b. den oluşan süsleme. Bazı işaret ve şekillerin bir sembolik anlam taşıdığı ileri sürülebilir, fakat bu şekiller süs olarak yine de geometrik diye sınıflandırılacaktır.
>
> **b) Stilize:** Bu terimi doğal nesnelere (hayvan, bitki gibi) dayanmakla birlikte çizgisel ritim, sadelik ve formel anlam nedeniyle bu nesnelerin tam bir taklidinden ayrılan süsleme çeşitleri için kullanıyoruz.
>
> **c) Organik veya Natüralist:** Bu süsleme çeşidinin amacı resimlemedir, bunu da şu sınıflara ayırabiliriz: 1. İnsan şekilleri ve konuları, 2. Hayvanlar, 3. Bitki ve çiçekler, 4. Manzaralar.

d) Desen: Organik, stilize veya geometrik olabilir. Bu süsleme çeşitlerinden birinden bir birim süslenecek alanın her yerinde tekrarlanarak kullanılır.

e) Plastik: Plastik süsleme ile nesneye uygulanan süslemeyi değil, nesnenin kendisi olan süslemeyi anlıyoruz. Yani, nesneye faydacı fonksiyonundan tamamen ayrı, süsleyici bir fonksiyon veren bir biçim verilmiştir" (Read, 1973: 175).

Süsleme sanatlarının temelinde yatan bu çeşitlilikler her kültürün kendisine has özellikleri ile ortaya çıkmaktadır. Geleneksel Çin kültüründeki süsleme sanatları da ilk çağlardan günümüze kadar sürekliliğini korumuştur. Birçok alanda bu süsleme sanatları ile karşılaşıldığı gibi seramik, resim, mücevher, mobilya ve tekstil vb. gibi alanlarda da Çin'e ait süslemelere rastlanmaktadır. Çin sanatının bir bütünü olan bu süslemeler genellikle kendi içinde bir anlam barındırmaktadır. Anlamlar direk değil dolaylı yoldan metaforlar, halk masalları, hikayeler ve din aracılığı ile ulaştırılmaya çalışılmıştır.

İnsanların düşüncelerini aktarmasında kolaylık sağlayan bu süslemeler Ming ve Qing Hanedanlıklarında ekonominin artması ve popüler kültürlerin gelişmesi ile hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Zenginlik, refah, mutluluk, evlilik, onur, rütbe vb. gibi önemli birer sembolik anlamlara dönüşmüşlerdir. Ayrıca dini ve felsefi fikirlerin etkisiyle bu süsleme sanatındaki anlamlar gelişmeye ve kategorize edilmeye başlamıştır.

Geleneksel Çin sanatının vazgeçilmez birer parçası olan süsleme sanatı, Qing Hanedanlığı sırasında diğer birçok sanatta olduğu gibi enfiye şişelerinde de sıklıkla görülmektedir. Enfiye şişelerinin üzerlerine üst sınıflar için rütbe, zenginlik, rüşvet gibi anlamlar işlenirken, genel halk için din, evlilik, mutluluk dileği, uzun ömür dilekleri sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca kişilerin istekleri doğrultusunda kendisine özel ya da başkalarına hediye etmek için de süslemeler yapılmıştır. Qing Hanedanlığı dönemi için bir tutku olan enfiye şişeleri, süsleme sanatının da etkisiyle günlük yaşam nesnesinin vazgeçilmez parçası olmuştur.

"Süsleme, hangi çeşitten olursa olsun, süslendiği nesnenin formuna uygun olmalıdır. Bu kural çok aşikâr olduğu halde günümüz endüstriyel sanatında çoğu zaman göz önüne alınmaz. Akılda tutulması gereken üç nokta vardır. Büyüklük, biçim ve

bağıntı" (Read, 1973: 179). Bu bağlam ile birlikte Çin sanatının yüzyıllardan beri süsleme sanatlarına verdiği önem ve değerde göz önünde bulundurularak, süslemeler yapılması planlanmıştır.

Buna göre Qing Hanedanlığı'nda kullanılan popüler sembollerin koleksiyonda yer alması hedeflenmiştir. Bu semboller evlilik, mutluluk dileği, uzun ömür, rüşvet, doğurganlık, zenginlik, bereket ve bolluk gibi anlamlar barındıran, nar, şakayık çiçeği, nilüfer (lotus) çiçeği, çam ağacı, söğüt ağacı, turna kuşu, balıkçıl kuşu, ejderha ve stilize edilmiş felsefi semboller sıklıkla kullanılan desenlerdir. Üzerlerine işlenen semboller belirli bir topluluk ya da sınıf için değil, sadece orijinallikleri korunarak, dönemin kültürel ve geleneksel özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

"Malzemenin doğal özelliği kendiliğinden bir süsleme etkisi taşıyorsa tesadüfidir, ahşabın damarı, kilde ocakta yakınca renkli dalgalar meydana getiren maden oksitleri gibi. Rengin kendisi de orijin itibariyle tesadüfidir" (Read, 1973: 173). Bu bağlamda süsleme sanatlarının sadece bir yüzey boyaması olarak değil malzemenin doğal yapısına da bağlı olduğu görülmektedir. Geleneksel Çin sanatının farklı alanlarında bu doğallığı koruyarak süslemeler yapılmıştır. Enfiye şişelerinin üretiminde kullanılan taş malzemeler buna en iyi örnektir (Bkz. Resim 136). Koleksiyonda yer alan taş enfiye şişeleri de bu amaçla üç farklı renkte üretilmiştir.

3.1.4. Form Yaklaşımı

Qing Hanedanlığına ilk olarak kutu içerisinde gönderilen enfiyenin Asya'nın kuru iklimi karşısında bozulması, enfiye şişelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir diğer sebepte enfiye tütününün genellikle insanlarda bağımlılık yaratan bir alışkanlık haline dönüşmesi ve sürekli yanlarında taşıyabilecekleri, pratik kap ihtiyacı olmasıdır. Bu durum ihtiyaçlara ve iklim koşullarına göre tasarımın evrimleştiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla pratik küçük şişeler olarak tasarlanan, kolayca taşınabilen, ağzı kapanabilen, iklim koşullarına dayanabilen ve yumuşak kenarlı enfiye şişeleri üretilmeye başlanmıştır.

Enfiye şişelerinin genel şekli, avuç içine sığacak kadar küçük, geniş gövdeli ve küçük ağızlı olmasıdır. İnsanlar birbirlerine takdim ederken ve yanlarında taşırken rahat

olabilmeleri için küçük şişeler tercih etmektedir. En büyükleri 8-9 cm. en küçükleri de 3-4 cm. olarak üretilmiştir. Boyutlarının küçük olmasına rağmen, enfiye şişelerinin malzeme ve dekorasyon çeşitliliği sürekli değişmiştir.

Resim 275- Farklı form ve malzemelerden üretilen enfiye şişeleri (http://www.snuffbottle.com/introduction.html, Erişim: 23.11.2020)

Şişelerin genel form yapısına bakıldığında yuvarlak, oval ve düz şekilde olduğu görülmektedir. Fakat malzeme kalitesinin çeşitliliği, kişilerin isteklerine göre farklı şekiller ve süslemelerle üretilmeleri, fazla çeşitliliğe sahip olduklarını göstermektedir.

Bir dönemin kültürel özelliklerini, alışkanlıklarını, gelenekselliğini barındıran enfiye şişelerinin, form yapılarının değiştirilerek yeni tasarımlar yapılması, bu kültürün değerlerine zarar verebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda enfiye şişelerinin genel form yapısı dikkate alınarak, Qing Hanedanlığı'ndaki enfiye şişesi kültürüne ve sanatına uygun tasarımlar yapılmıştır.

3.1.5. Üretim Tekniği

Tez araştırmasında, geleneksel Çin enfiye şişelerinin bir kalıba ve malzemeye bağlı kalmadan sınırsız çeşitliliğe sahip olduğu gözlenmiştir. Çeşitliliğin bol olması sebebiyle üretimi yapılacak malzemenin seçimi, günümüz ustalarının üretebilme durumuna göre belirlenmiştir. Qing Hanedanlığı döneminde bu şişelerin yıllar süren ustalığın sonucunda oluşturulduğu da unutulmamalıdır.

Araştırmaların sonucunda taş ve seramik malzemelerinden yararlanarak üretimler yapılması planlanmıştır. Bu malzemelerin farklı aletler yardımı ile elde şekillendirilerek oluşturulması hedeflenmiştir. Fakat koleksiyondaki taş enfiye şişeleri sadece silindirik şekilde üretilebilmiştir. Bunun sebebi taş ustasının genellikle kullandığı aletlerin sadece silindir formlar çekebilecek kapasitede olmasından kaynaklanmaktadır (Bkz. Resim 276). Günümüzde fazla sayıda olmayan taş ustaları, oymacılığın yanı sıra turizm amaçlı çay bardağı, kadeh, kase, tabak, vazo vb. üreterek geçimlerini sağlamaktadır.

Resim 276- Bardak, kadeh, vazo gibi malzemeleri üretebilmek için kullanılan taş torna makinesi

Taş, yapısı bakımından sert ve işlenmesinin zor olması nedeniyle üzerine herhangi bir oyma işlemi ya da kabartma yapılmasını güçleştirmektedir. Bu sebeple taş şişeler sade ve yuvarlak şekilde üretilip cilalanmıştır.

Resim 277- Üretilen formların zımpara, su ve cila tozu ile cilalanması

Koleksiyondaki diğer malzeme olan seramikten üretilen şişeler ise torna ile şekillendirilerek oluşturulmuştur (Bkz. Resim 278). Tornada şekillendirilen formlar genellikle silindirik yapıya sahip oldukları için, üretildikten sonra el yardımı ile enfiye şişesi formuna getirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada farklı aletler ile gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra kurumaya bırakılıp fırınlanmıştır. Pişen seramik ürünlerin üzerine dönemin geleneksel desenleri fırça ve çini boyası ile işlendikten sonra sırlanarak tekrardan fırına girmiştir.

Resim 278- Seramik tornası ile şekillendirilen enfiye şişeleri

Tez kapsamında yapılan araştırma sonucunda birçok malzemeden enfiye şişeleri yapıldığı ve üretim tekniklerinin malzemeye göre farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Dönemin şartlarına göre sadece enfiye şişeleri üretmeleri için eğitilen ustalar ve atölyeler kurulmuştur. Qing Hanedanlığı'nın gündelik yaşam nesnesi haline gelen küçük sanat eserlerinin bu şekilde üretildiği unutulmamalıdır. Koleksiyondaki tasarımlar o dönemdeki enfiye şişelerinin üretim teknikleri gibi yapılamamıştır. Fakat geleneksel, kültürel, sanatsal özelliklerini ve malzeme yapısını dikkate alarak günümüz şartlarına göre üretimler yapılmaya çalışılmıştır.

3.2. Tez Kapsamında Hazırlanan Koleksiyonun Sunumu

3.2.1. Tasarım 1

Resim 279- Yeşil onyx taşından enfiye şişe

Onyx taşından üretilen enfiye şişesi. Geleneksel Çin kültürü ve sanatın doğallığa verdiği önem sebebiyle onyx taşının yapısal özelliği kullanılarak tesadüfi süslemeler ortaya çıkartılmıştır. Malzemenin doğal yapısı üç farklı renkte gösterilmiştir.

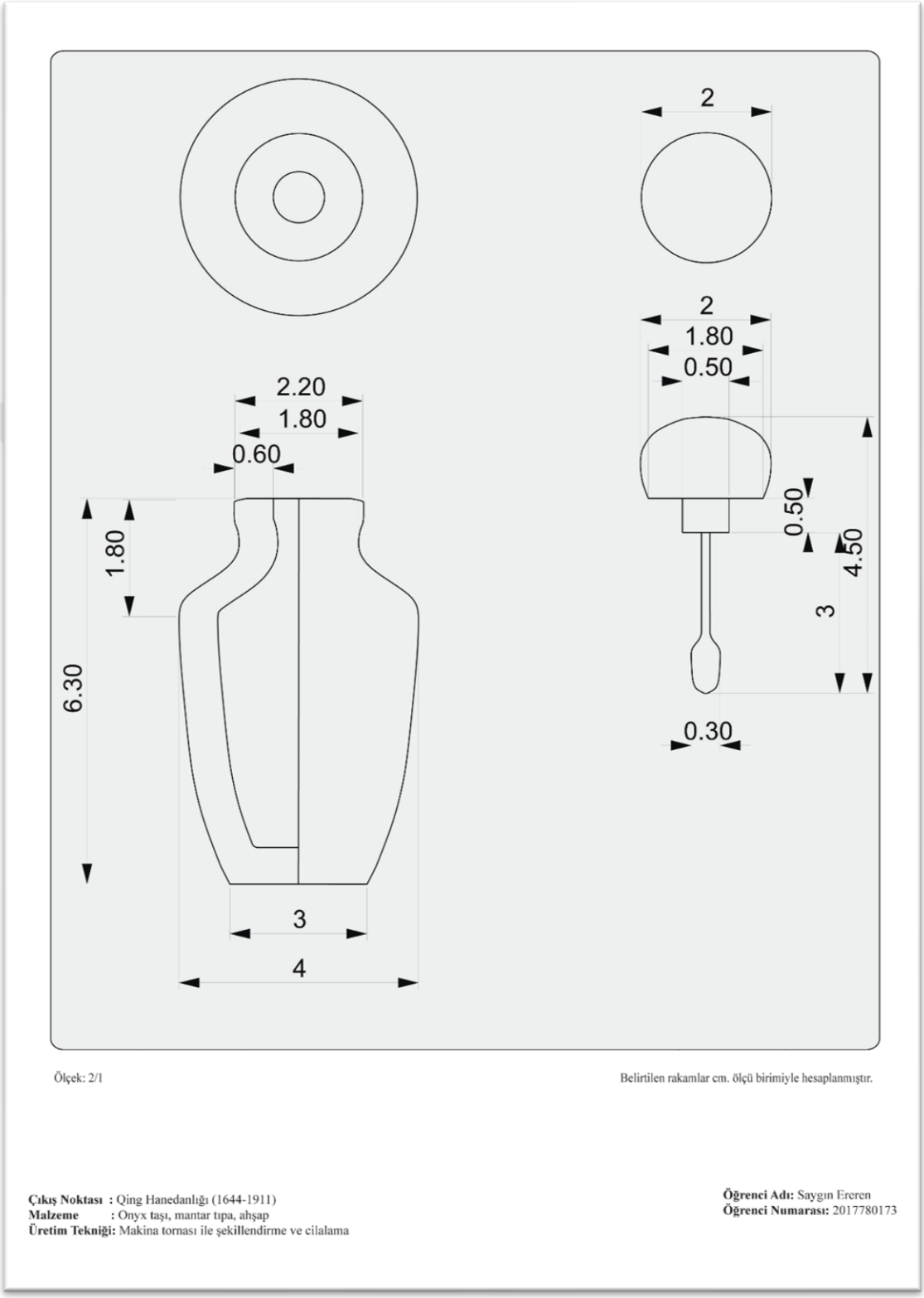

Resim 280- Tasarım 1 teknik çizim

3.2.2. Tasarım 2

Resim 281- Siyah onyx taşından enfiye şişe

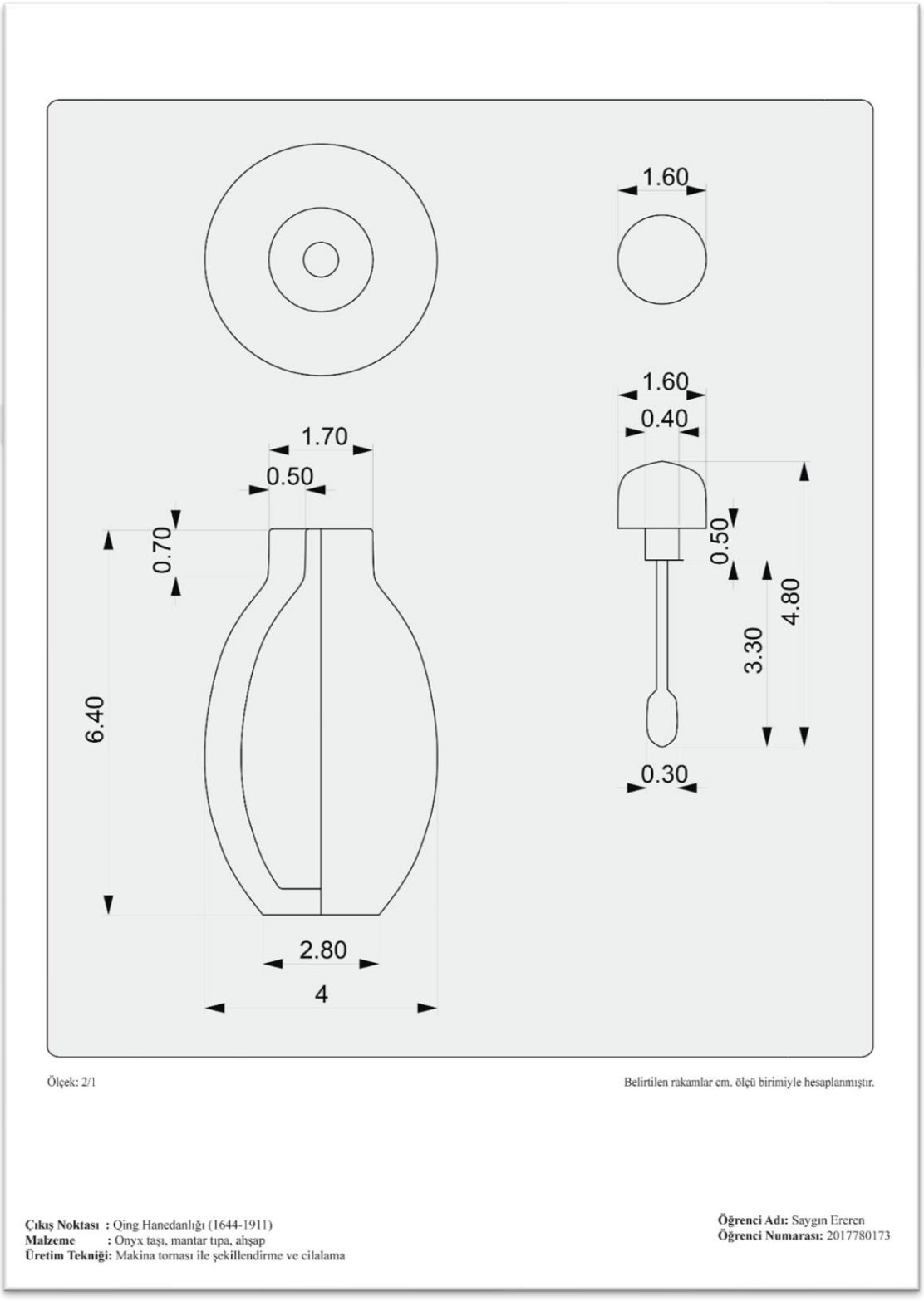

Resim 282- Tasarım 2 teknik çizim

3.2.3. Tasarım 3

Resim 283- Kırmızı onyx taşından enfiye şişe

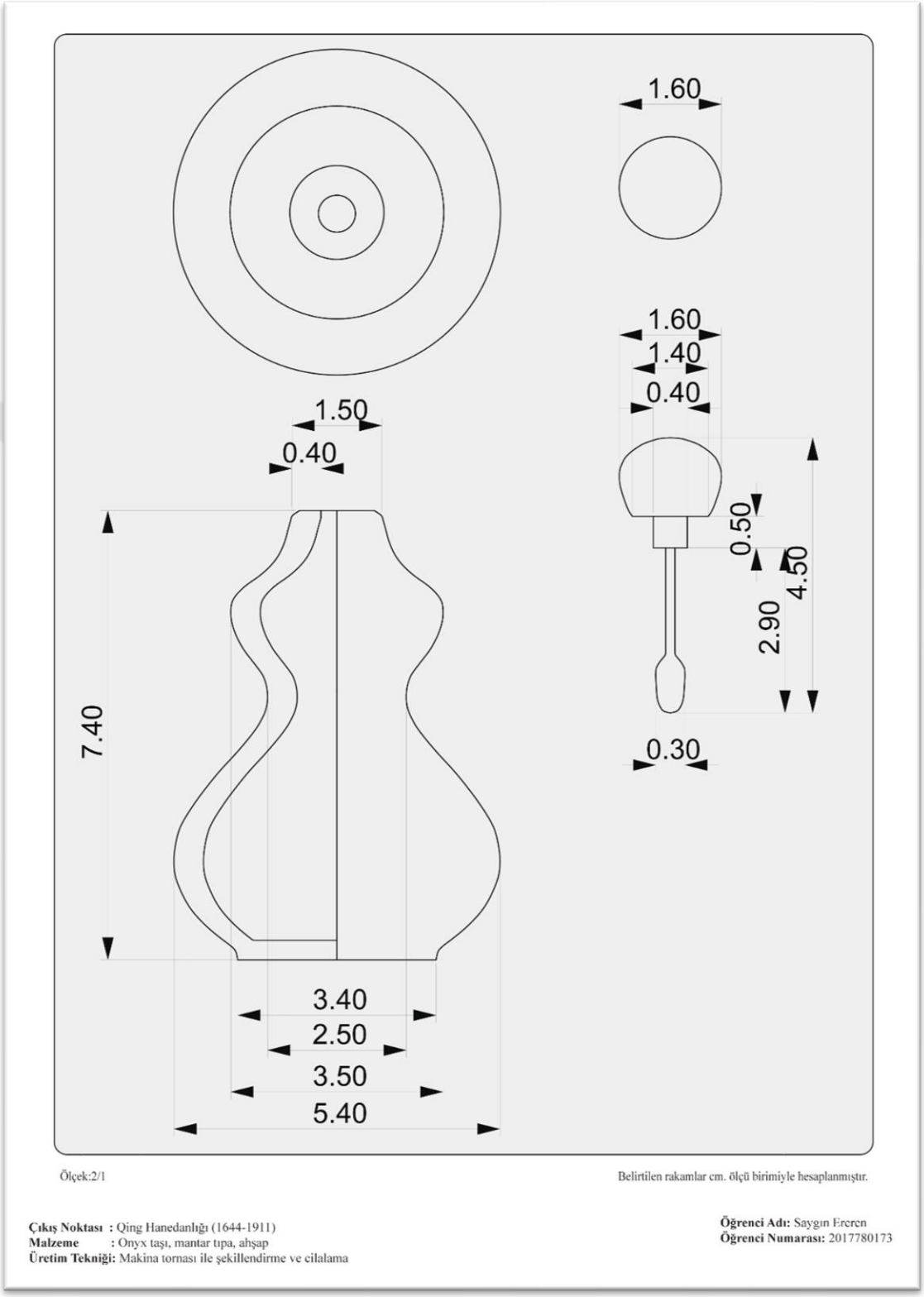

Resim 284- Tasarım 3 teknik çizim

3.2.4. Tasarım 4

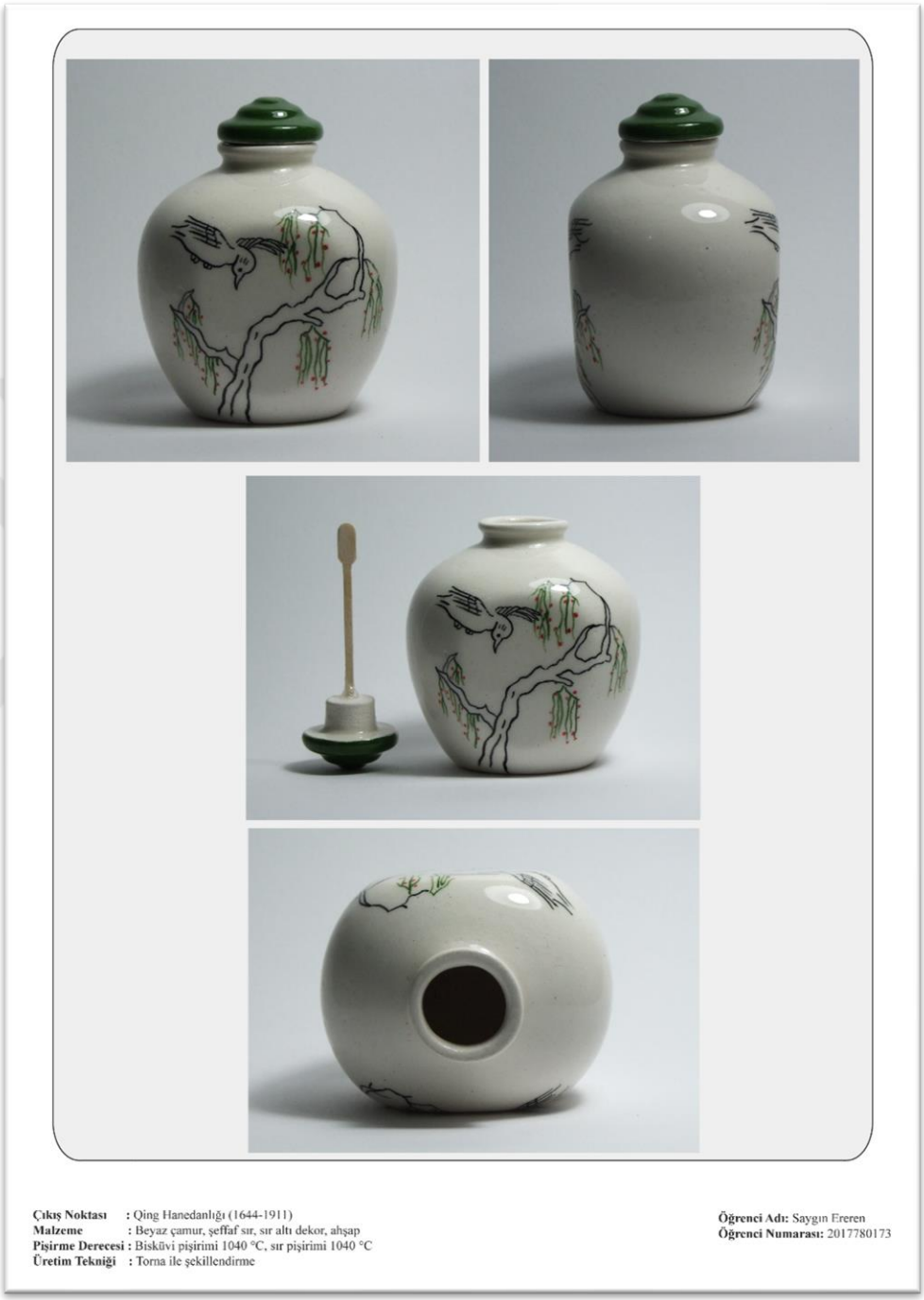

Resim 285- Söğüt ve kuş motifleri işlenmiş seramik enfiye şişesi

Kuş sevgi ve bağlılığı sembolize ederken, söğüt ağacı romantizm ile ilişkilendirilmiştir. Halk arasında kullanılan bu süslemeler çiftler arasında da sıklıkla evlilik hediyesi olarak kullanılmıştır.

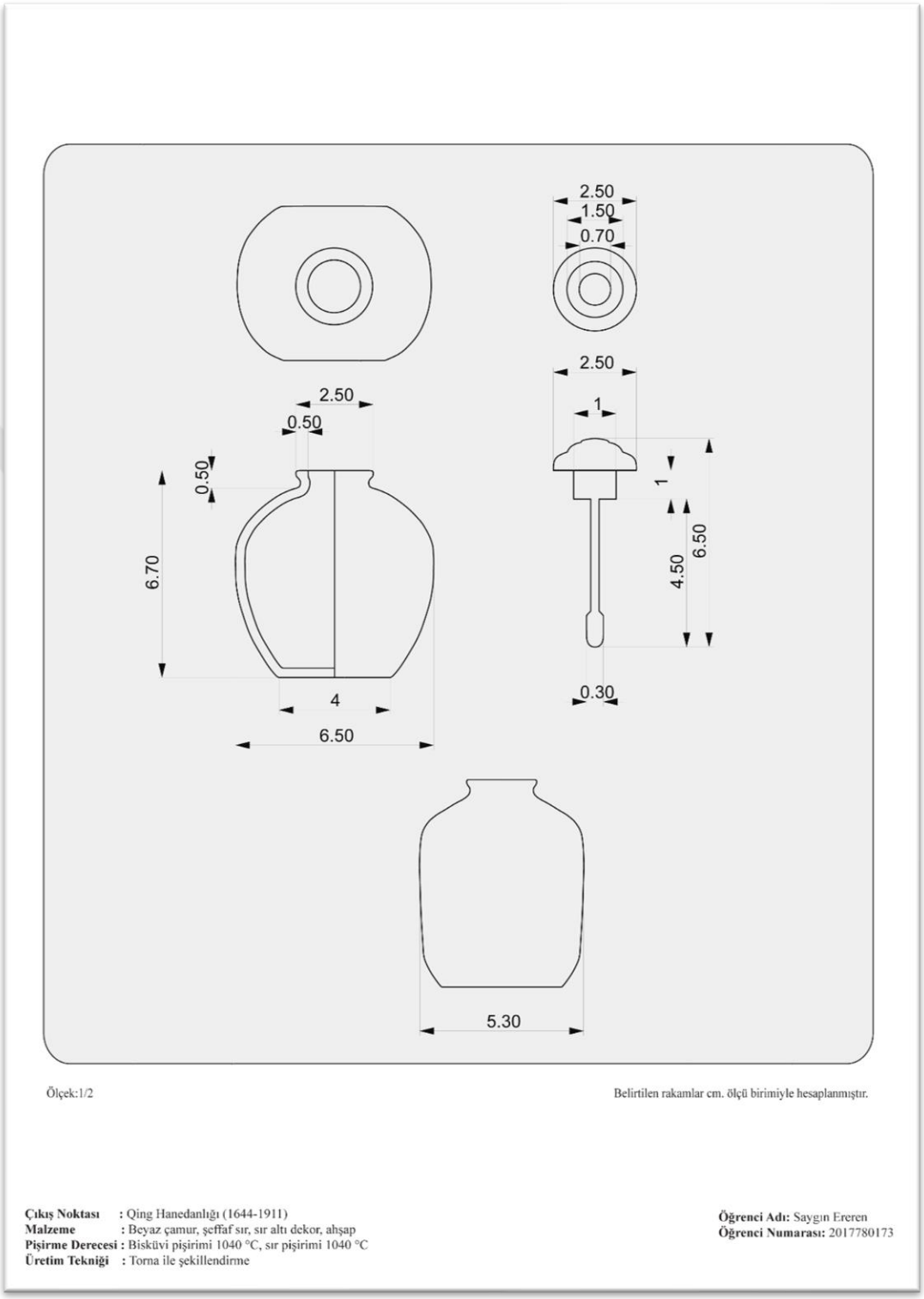

Resim 286- Tasarım 4 teknik çizim

3.2.5. Tasarım 5

Resim 287- Şakayık ve turna kuşu motifleri kullanılarak üretilen seramik enfiye şişesi

Şakayıklar servet anlamına gelirken, turna kuşu uzun ömürlülüğün simgesi olarak kullanılmaktadır. Fakat buradaki tek ayak üzerinde duran turna kuşu "İmparatorluk mahkemesinde birinci derece" anlamını taşımaktadır. Bu şişenin üst rütbeli biri için yapıldığını gösterir.

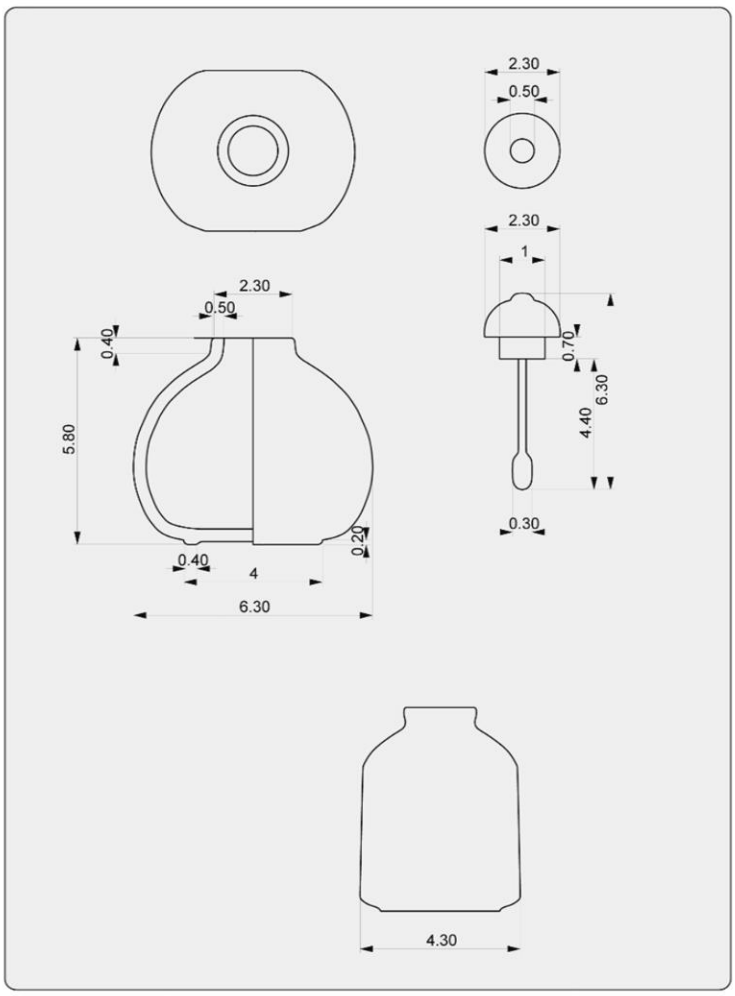

Ölçek:1/2

Belirtilen rakamlar cm. ölçü birimiyle hesaplanmıştır.

Çıkış Noktası : Qing Hanedanlığı (1644-1911)
Malzeme : Beyaz çamur, şeffaf sır, sır altı dekor, ahşap
Pişirme Derecesi : Bisküvi pişirimi 1040 °C, sır pişirimi 1040 °C
Üretim Tekniği : Torna ile şekillendirme

Öğrenci Adı: Saygın Ereren
Öğrenci Numarası: 2017780173

Resim 288- Tasarım 5 teknik çizim

3.2.6. Tasarım 6

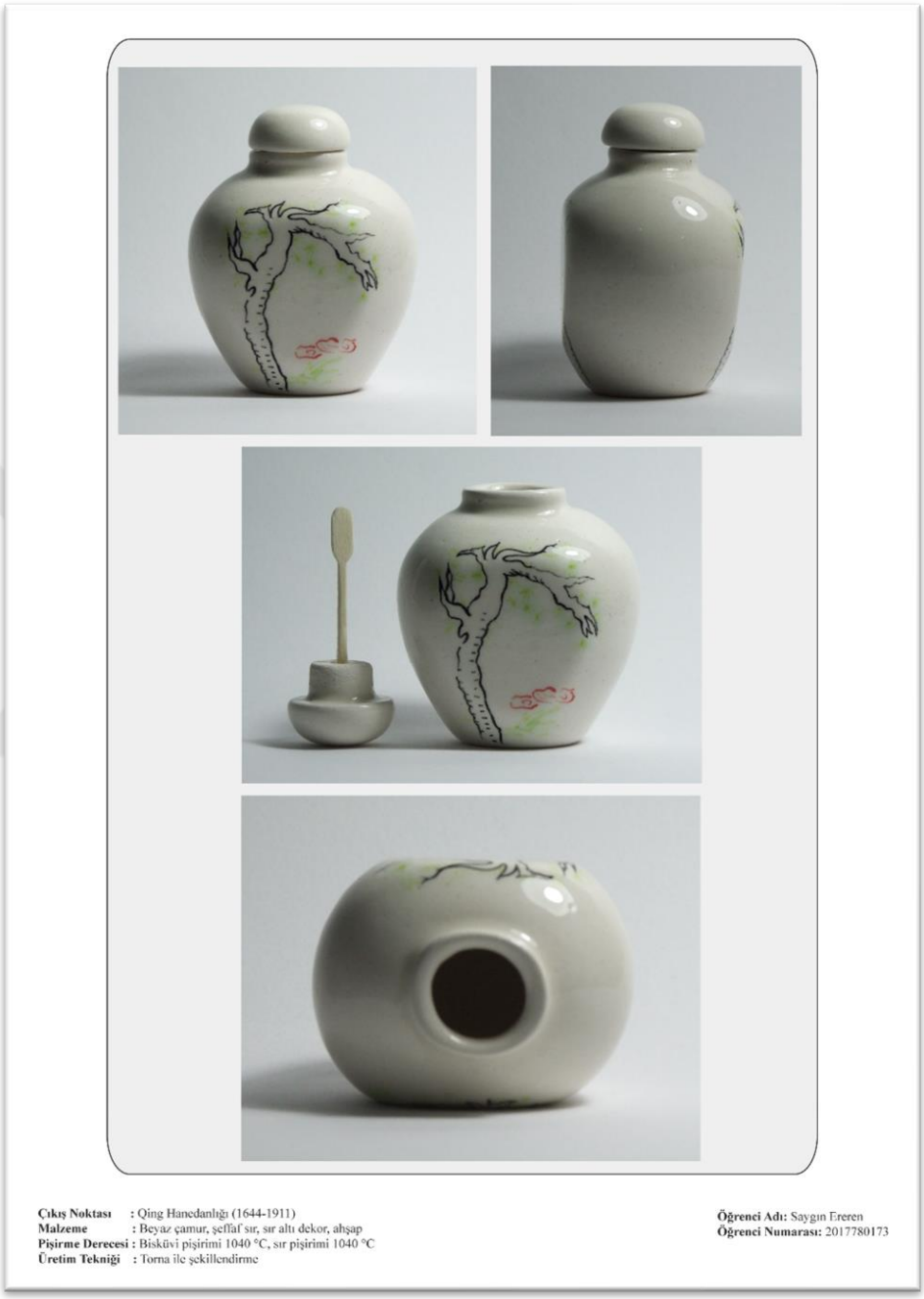

Resim 289- Çam ağacı ve nergis motifleri işlenmiş seramik enfiye şişesi

Çam kış aylarında bile yapraklarını ve iğnelerini dökmeyen, soğuğa karşı dayanıklı oldukları için uzun ömürlülüğü sembolize ederken, nergis yeni yıl, refah ve iyi talihi sembolize etmektedir. Bu sembollerin bir arada kullanılması doğum günü ve evlilik yıl dönümleri için ideal bir hediye olduğunu göstermektedir.

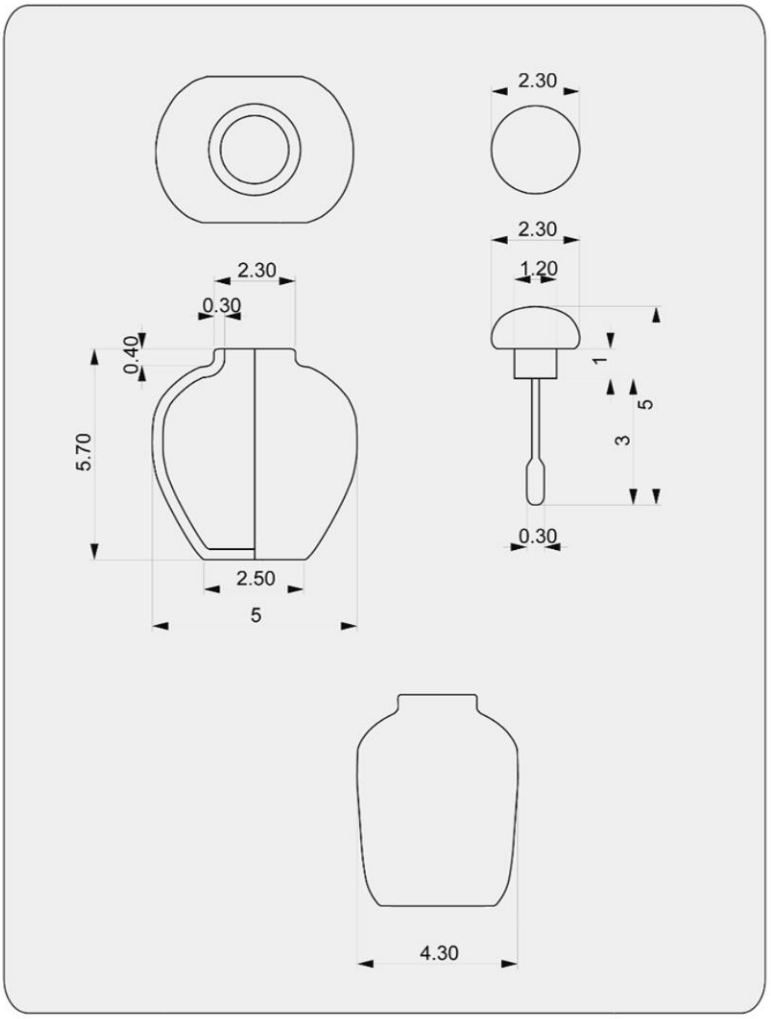

Ölçek:1/2

Belirtilen rakamlar cm. ölçü birimiyle hesaplanmıştır.

Çıkış Noktası : Qing Hanedanlığı (1644-1911)
Malzeme : Beyaz çamur, şeffaf sır, sır altı dekor, ahşap
Pişirme Derecesi : Bisküvi pişirimi 1040 °C, sır pişirimi 1040 °C
Üretim Tekniği : Torna ile şekillendirme

Öğrenci Adı: Saygın Ereren
Öğrenci Numarası: 2017780173

Resim 290- Tasarım 6 teknik çizim

3.2.7. Tasarım 7

Resim 291- Ejderha motifi işlenmiş seramik enfiye şişesi

Geniş bir tasarım çeşitliliğine sahip olan ejderha motifi, genellikle saray mensupları için üretilir. Kırmızı, Çin'de popüler bir renk olduğu için ejderha motifi kırmızı ile işlenmiştir.

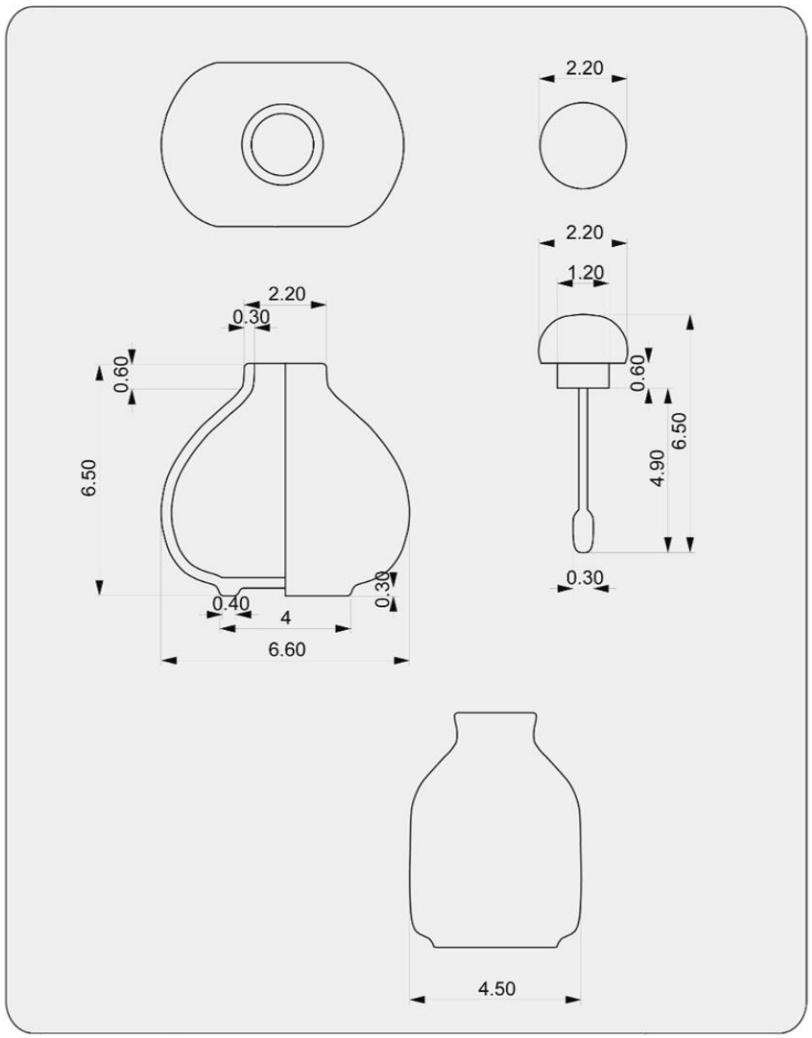

Resim 292- Tasarım 7 teknik çizim

3.2.8. Tasarım 8

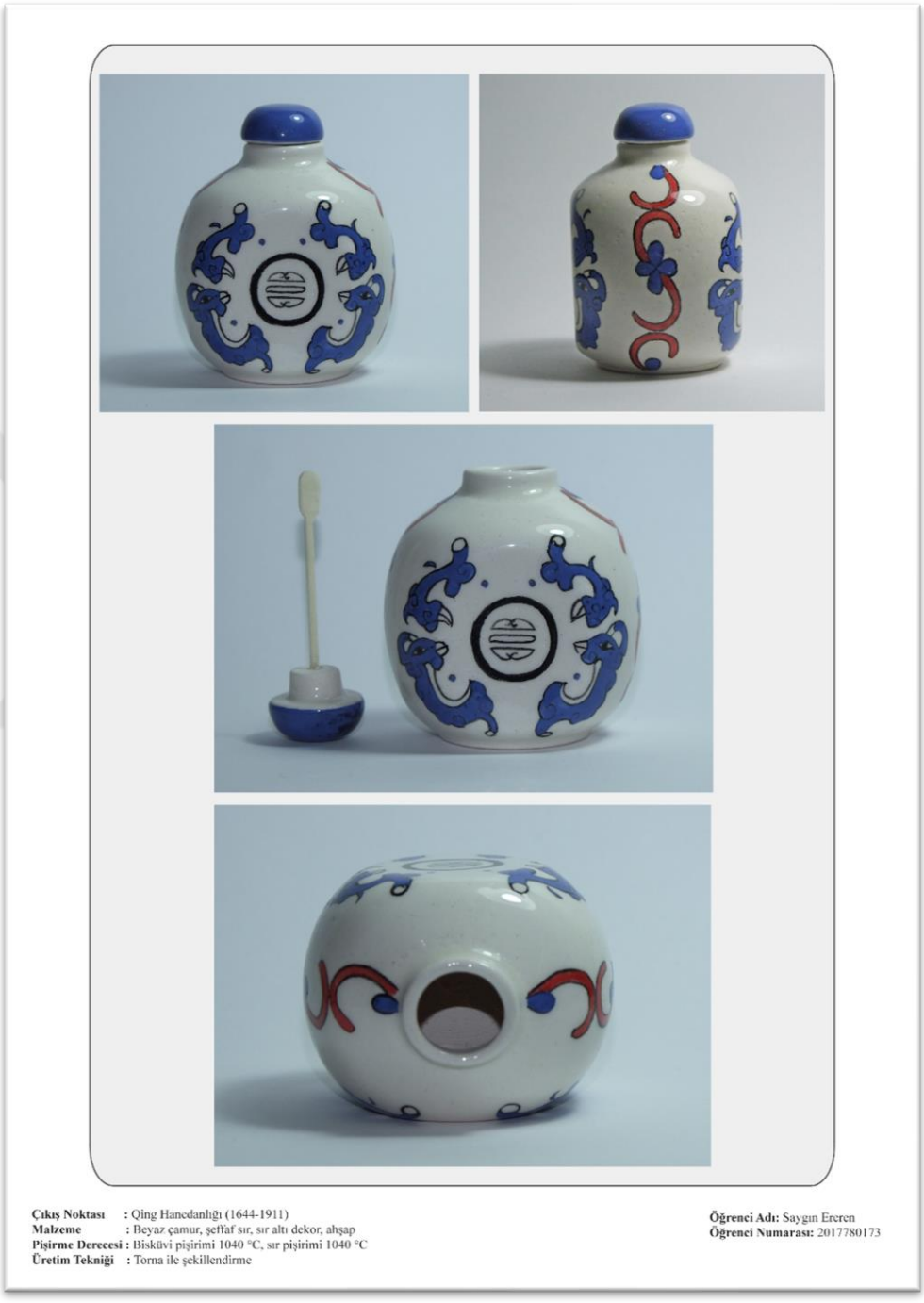

Resim 293- Ortasında uzun ömür sembolü "shou" ve "kui" ejderhaları ile süslenmiş seramik enfiye şişesi.

Uzun ömür ve ejderha sembollerinin olması saray halkı için üretildiğinin bir göstergesidir.

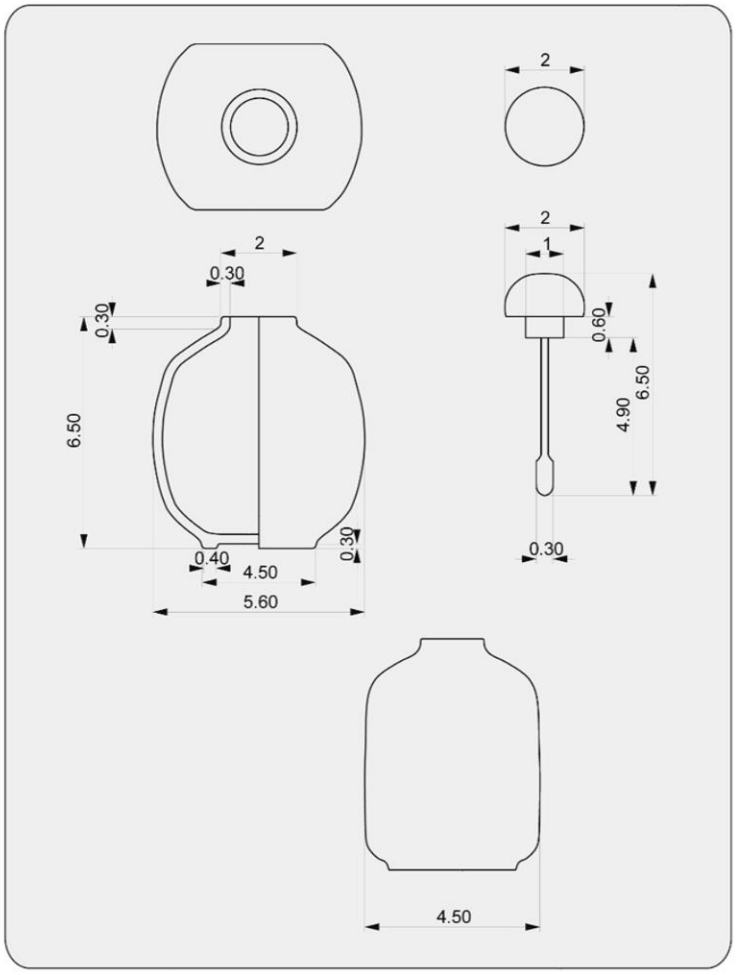

Ölçek:1/2

Belirtilen rakamlar cm. ölçü birimiyle hesaplanmıştır.

Çıkış Noktası : Qing Hanedanlığı (1644-1911)
Malzeme : Beyaz çamur, şeffaf sır, sır altı dekor, ahşap
Pişirme Derecesi : Bisküvi pişirimi 1040 °C, sır pişirimi 1040 °C
Üretim Tekniği : Torna ile şekillendirme

Öğrenci Adı: Saygın Ereren
Öğrenci Numarası: 2017780173

Resim 294- Tasarım 8 teknik çizim

3.2.9. Tasarım 9

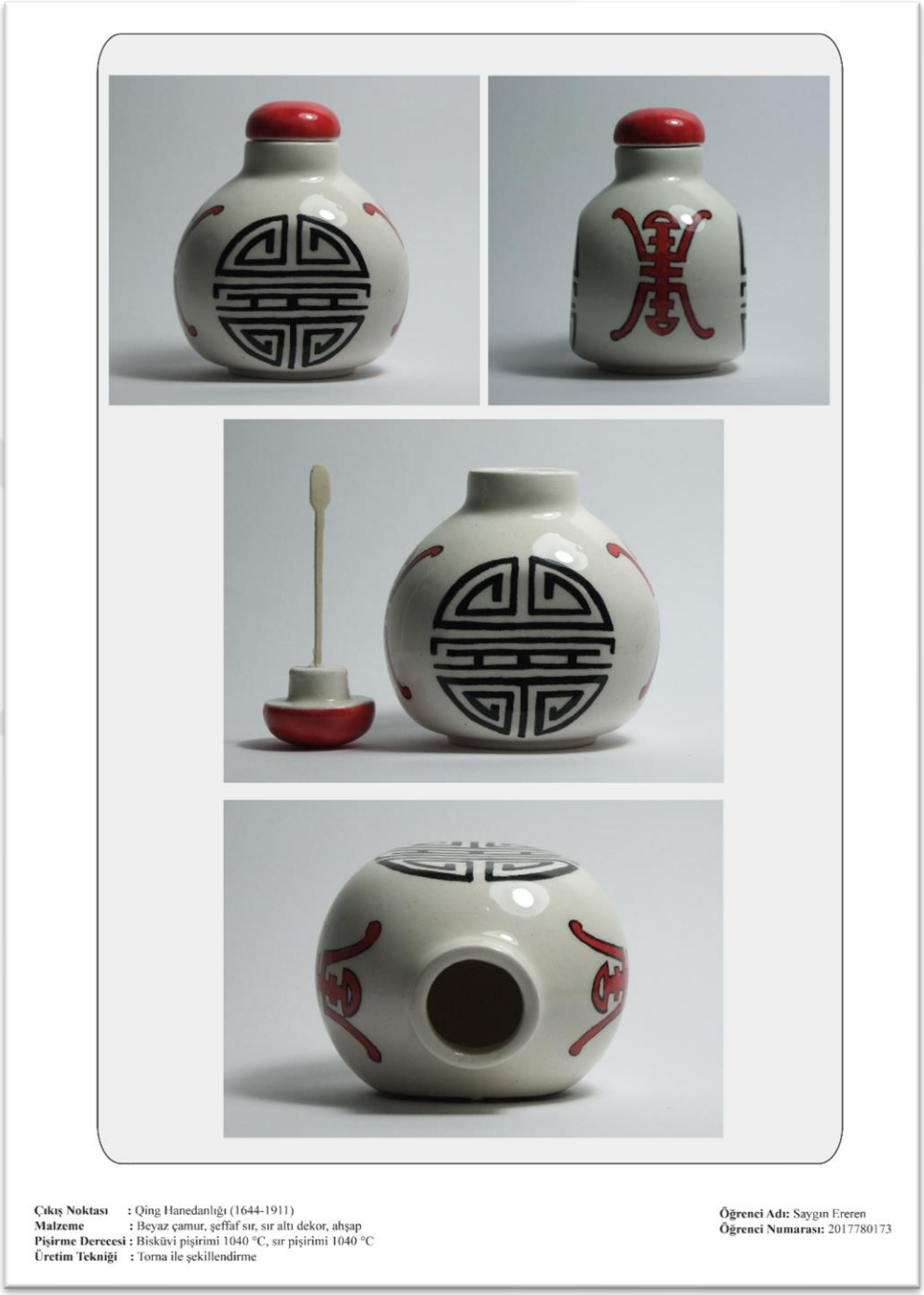

Resim 295- "Shou" sembolü işlenmiş seramik enfiye şişesi.

"Shou" sembolü işlenmiş enfiye şişesi. Uzun ömürlülüğün bir sembolü olan bu motif toplum arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Doğum günü ya da uzun ömür dilekleri için hediye olarak verilir.

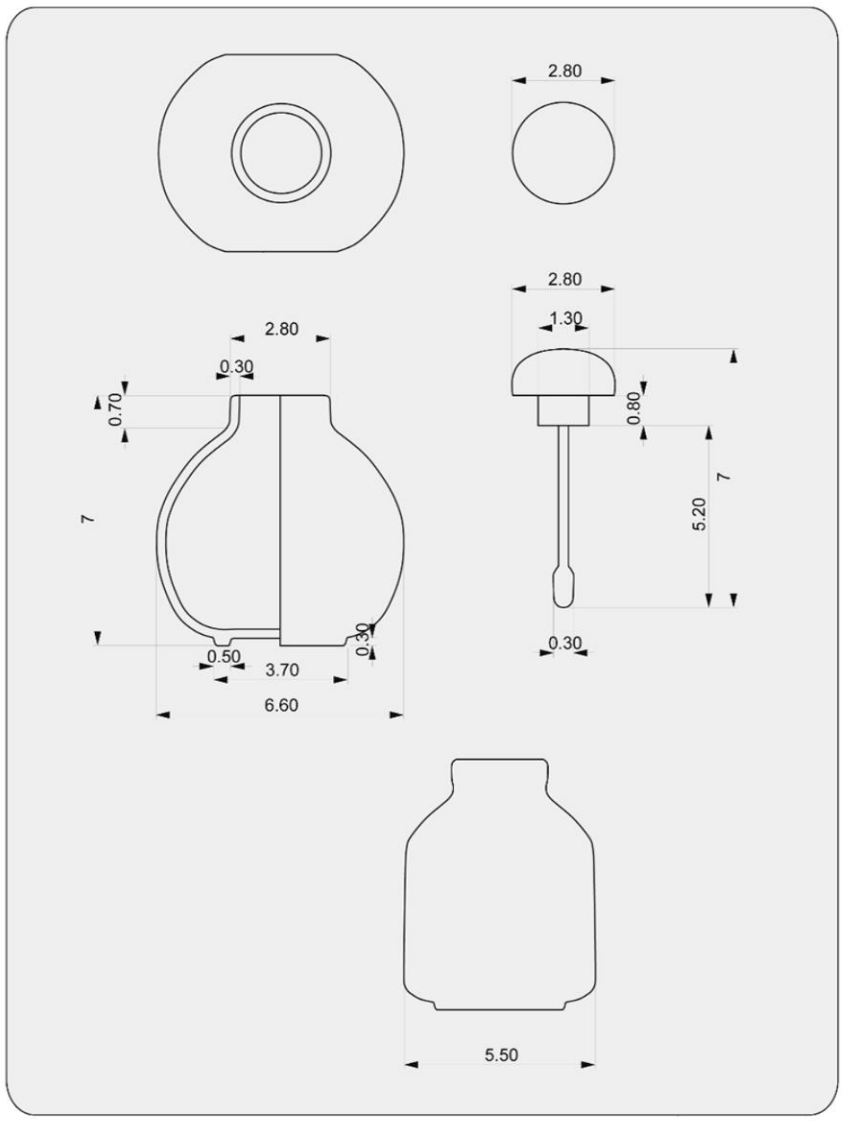

Ölçek: 1/2

Belirtilen rakamlar cm. ölçü birimiyle hesaplanmıştır.

Çıkış Noktası : Qing Hanedanlığı (1644-1911)
Malzeme : Beyaz çamur, şeffaf sır, sır altı dekor, ahşap
Pişirme Derecesi : Bisküvi pişirimi 1040 °C, sır pişirimi 1040 °C
Üretim Tekniği : Torna ile şekillendirme

Öğrenci Adı: Saygın Ereren
Öğrenci Numarası: 2017780173

Resim 296- Tasarım 9 teknik çizim

SONUÇ

Çin kültüründe enfiye şişelerinin tasarım çözümlemeleri ile gündelik yaşamdaki kullanımlarının incelenmesi amacıyla, öncelikle, Çin sanatının ve kültürünün tarihsel gelişimi, geçirdiği evreler doğrultusunda Qing Hanedanlığı'ndaki enfiye şişesi sanatının ortaya çıkışı ve toplum üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Enfiye şişelerinin, saklanmasına ve taşınmasına yönelik bir ihtiyaçtan ortaya çıktığı, süsleme, form, malzeme yaklaşımları ile zaman içerisinde sanat objesi haline dönüştüğü görülmektedir.

Qing Hanedanlığı döneminin, Çin'in binlerce yıllık sanat tarihinin temellerine dayandığı ve bu temeller doğrultusunda ilerlediği, kültür ve sanatı etkili bir şekilde kullandığı görülmektedir. Genel olarak 2500 yıl boyunca geliştirilen tüm sanat stillerinin bir sonucu olarak görülen enfiye şişesi sanatı da bu dönemde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Hava almama özelliğinin temel unsur olarak kabul edildiği enfiye şişeleri, zaman içerisinde yaşamın önemli birer parçası haline gelmiştir. Bu durumun asıl sebebi İmparator Kangxi'ye enfiye tütününün Batı'dan hediye olarak gönderilmesi ve ilgisini çekmesidir. Ardından toplumun üst sınıflarının da dikkatini çeken enfiye tütünü hızla yaygınlaşmıştır. Bu durum enfiye ve enfiye şişelerine olan ilginin artmasını sağlamıştır. Bir ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan bu küçük tasarım nesnesi, ergonomik açıdan da kullanılabilirliği sayesinde üst sınıflar için aksesuar ve moda unsuru haline dönüşmüştür.

Enfiye şişelerinin üst sınıflar arasında değerinin artması ile farklı anlamlar içeren, geleneksel Çin sanatının ve kültürünün izlerini taşıyan tasarımlar yapılmıştır. Bu tasarımlarda kullanılan malzemeler, renkler ve semboller belirli bir kesimi temsil etmektedir. Sadece tütün saklamak için üretilen enfiye şişelerinin zamanla rüşvet, rütbe talebi, statü göstergesi ve para birimi haline dönüşmesi, asıl kullanım amacının dışına çıkıldığının bir göstergesidir. Ayrıca diplomatik ilişkiler kurulmasında, hediye verme geleneğinde önemli bir rol oynamıştır. Çin ile yabancı ülkeler arasında alışverişte dostluk köprüsü oluşturduğunu da söyleyebiliriz.

Belirli bir işlev için geliştirilmiş olan enfiye şişeleri zaman içerisinde biçimsel bütünlüğe ulaşmıştır. Bir tasarım nesnesi olarak ele alındığında enfiye şişeleri biçimsel olarak basit bir nesne gibi görünse de insanlar arasındaki bağlantının sonucunda

gelişmeye devam etmiştir. Bu durum, geleneksel Çin kültüründeki süsleme sanatlarının enfiye şişeleri üzerine işlenmesi ile oluşan anlamlar sayesinde daha etkili olmuştur. İç ve dış yüzeylerinde kullanılan görsel unsurlar ve yeni tasarımlar enfiye şişelerinin farklı bir boyut kazandığını göstermektedir.

Üst toplumlar arasında popülerliği devam eden enfiye şişeleri, genel halkın ilgisini çekmeye başlamıştır. Zenginlerin bir alışkanlığı, eğlencesi olarak görülen bu şişeler, halkın erişemeyecek düzeyde olmasıyla daha cazip hale gelerek, talebin artmasına sebep olmuştur. Saray atölyelerinin sadece üst sınıfların alım gücüne, beğenisine göre şekiller ve malzemelerde enfiye şişesi üretmesi, bu şişelerin genel halk için erişilebilirliğini kısıtlamaktadır. Fakat halkın bu şişelere olan ilgi ve alakası sayesinde, alım güçlerine göre ülkede çok bulunan malzemelerden enfiye şişesi üretimleri yapılmaya başlanmıştır. Porselen enfiye şişeleri de bu talebi en iyi karşılayacak malzeme olarak görülmüştür. Üst sınıflar için son derece nadir malzemelerden şişeler üretilirken genel halk için bol bulunan ve değerli görülmeyen malzemelerden üretimler yapılmıştır.

Bireylerin toplum içindeki yeri ve rolünün bir tasarım nesnesi ile ilişkilendirildiği söylenebilir. Günümüzde herkesin toplumda belirli roller üstlendiği görülmektedir. Bu sosyal rollerin sürekliliği, çağdaş yaşamın akıcılığı, insanların sosyal varlıklarını ve rollerini iletmek için bazı göstergeleri kullanmaya zorlamaktadır. Bireyin kişiliği, statüsü, fiziksel yapısı yakın çevresindeki nesneler aracılığı ile gösterilmektedir. Enfiye şişeleri de tasarım nesnesi olarak ele alındığında kişinin işi hayatında, günlük yaşantısında ve sosyal ilişkilerinde bir kimlik görevi gördüğü söylenebilir.

İnsanların belirli bir gereksinimini karşılamak için ürettikleri enfiye şişeleri hem üretim süreci hem de kullanım süreci olarak belirli bir ekonomik ortamda gelişmeye başlamıştır. Bu ekonomik ortam boyunca genel halk için erişebilir hale gelen enfiye şişeleri popülerliğini arttırmıştır. Üst sınıflar arasında zenginlik göstergesi olarak kullanılan ve bu doğrultuda anlamlar barındıran şişeler, halk arasında yaygınlaştığında farklı sembolik anlamlar ifade etmiştir. Evlilik, mutluluk dileği, refah, uzun ömür, doğum günü hediyesi vb. gibi halk arasında kullanılan sembolik anlamlar, insanların düşüncelerini aktarmasında kolaylık sağlamıştır. Ayrıca popülerliği artan enfiye şişeleri

sayesinde yeni atölyelerin kurulması, kişilerin istekleri doğrultusunda çok çeşitli malzemelerden üretilmelerine sebep olmuştur. Neredeyse doğada bulunan her malzemeden enfiye şişesi üretilmeye çalışılmıştır. Bu da enfiye şişelerinin toplumun sosyal ve kültürel yapısına göre şekillendiğinin bir göstergesidir.

Geleneksel Çin kültüründeki süsleme sanatları, geçmişten günümüze kadar sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Birçok alanda karşımıza çıkan süsleme sanatları, enfiye şişelerinin de sıklıkla kullandığı bir tasarım öğesi haline gelmiştir. Bu tasarım öğeleri, Çin'in toplum, tarih ve kültürünün birçok yönüyle ilgilidir. Süslemelerdeki anlamlar direk olarak değil dolaylı yoldan, metaforlar, hikayeler, semboller ve din aracılığı ile ulaştırılmıştır. İnsanlar kendi aralarında bu semboller ile iletişime geçerek farklı mesajlar taşıyan enfiye şişeleri kullanmışlardır. Kullanılan birçok sembol, geleneksel Çin sanatının ve tasarımının bir özelliği olarak miras kalan stilize semboller haline getirilerek aktarılmıştır. Bu sembolik anlamlardaki süslemelerin nadiren sadece dekoratif amaçlar için kullanıldığı bilinmelidir. Neredeyse her motifin altında yatan bir tema veya mesaj bulunmaktadır. Bu süsleme sanatlarındaki ima edilen anlamları keşfetmek, Çin geleneksel kültürünü daha iyi anlayabilmenin önemli ve etkili bir yoludur.

Çin'in süsleme sanatları yüzey üzerine kabartma, oyma, kazıma veya fırça ile boyama olarak karşımıza çıkabilir. Fakat Çin kültürünün doğaya duyduğu saygı ve özen sayesinde organik ve natüralist süsleme sanatları da ön plana çıkmıştır. Bu süslemeler belirli bir doğrultuda ya da kurala göre hareket edilmeden ortaya çıkar. Tamamen doğallığın ön plana çıktığı bu tasarımlar genellikle tesadüfi bir güzellik barındırmaktadır. Yapılan süslemenin iyisi ya da kötüsü, malzemenin fiziksel yapısından ve malzemeyi işleme şeklinden kaçınılmaz olarak doğmaktadır. Malzemenin doğal güzelliğini koruyarak yapılan süslemeler Çin sanatında sıklıkla kullanılmıştır. Enfiye şişeleri de bu doğallığı ön plana çıkaracak birçok malzemelerden üretilmiştir.

Enfiye şişelerinin toplum üzerindeki etkisi Qing Hanedanlığın çöküşüne kadar devam etmiştir. Sadece 300 yıllık bir sürede ortaya çıkan ve toplumun bir parçası haline gelen enfiye şişeleri, Çin kültürünün ve sanatının izlerini taşıyan küçük sanat eserleridir. 1911 yılında Cumhuriyetin kurulması ile enfiye tütününün yerine sigaraların ortaya

çıkması, şişelere olan ilginin giderek azalmasına neden olmuştur. Her tasarım nesnesi kronolojik bir düzen içinde varlığını sürdürebilmektedir. Enfiye şişeleri de yeni ithal edilen sigaraların piyasaya çıkması ve kullanım biçimlerinin farklı olması sebebiyle sürecini tamamlamaya başlamıştır. Gerçek kullanım amaçlarının yerine, koleksiyoncuların özel bir eşyası olarak işlevselliği olmayan nesnelere dönüşmüşlerdir. Ayrıca Cumhuriyetin kurulmasıyla Qing Hanedanlığı öncesi Çin antikalarına olan ilgi artmış, enfiye şişeleri de birçok müzenin dikkatini çeken eserler olmuştur.

Günümüze gelindiğinde farklı hedef kitlelere hitap eden, çok az sayıda üretimi yapılan şişelere rastlanmaktadır. Tamamen turistik amaçlar için, toplumun ilgisini çekebilecek iç kısımları boyanmış cam enfiye şişeleri üretilmektedir. Bu boyamalar genellikle bir resmin taklidi, ünlülerin portreleri ya da popüler karakterler olarak yapılmaktadır. Ayrıca enfiye şişesi Çin sanatının temellerini bünyesinde barındırdığı için dünyanın farklı yerlerinde koleksiyonerleri bulunmakta ve müzelerde yer almaktadır. Dünya çapında pek çok koleksiyoner tarafından toplanması, bu şişeleri nadir bir sanat formu olarak gördükleri anlamına gelmektedir. Ancak koleksiyonerler dışında bu sanata olan ilgi giderek yok olmaktadır. Bunun sebebi Çin halkının kendi geçmişindeki kültür ve sanata sahip çıkmaması ve enfiye şişeleri hakkında az bilgilerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Enfiye şişesi sanatına olan ilginin yeniden artması ve halkın bilinçlenebilmesi için çalışmalar yapılmalı ve yetkililer tarafından desteklenmelidir.

Enfiye şişeleri, Qing Hanedanlığı'nın ve geçmiş yüzyıllardaki Çin'in geleneksel sanatının ve kültürel gelişimlerinin ortak bir sonucudur. Belirli bir ihtiyaçtan ortaya çıkarak üretilseler de bir toplumun sosyal ve kültürel parçası haline gelmiştir. Kültürel değerler geleneksel Çin sanatında ve tasarımında derin bir şekilde köklenmiştir. Bu kültürü tasarımlara entegre etmenin etkili bir yolu, geleneksel eserlerde kullanılan görsel unsurları keşfetmek ve bunları tasarımlara uygulamaktır. Fakat uygulanan tasarımların malzemenin yapısı ile ilişkilendirilmesi de gerekmektedir.

Yapılan araştırmada Çinlilerin doğal ve organik materyallere değer verdikleri, yapısal özelliklerini anladıkları ve bunları kullanma konusunda önemli becerilere sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle, geleneksel Çin tasarımı ile natüralizmin belirli

görsel tasarım öğeleriyle birbirine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yapılan koleksiyon uygulamalarının bir kısmı, taş malzeme olarak belirlenmiştir. Taş malzeme üzerine herhangi bir kazıma, kabartma veya oyma gibi işlemler yapılmadan, doğallığı korunarak, yapısal özelliği ön plana çıkarılmıştır.

Diğer uygulamalarda seramik malzeme tercih edilerek üzerlerine farklı anlamlar içeren süslemeler işlenmiştir. Enfiye şişelerindeki görsel tasarım öğelerinin biçim, renk ve malzemelerine odaklanılarak, çizgi, şekil ve boşluk gibi tasarım için önemli olan değerler göz önünde bulundurulmuştur. Qing Hanedanlığı döneminin kültürel ve geleneksel unsurlarına bağlı kalınarak, süsleme sanatının belirli özellikleri dikkate alınmış ve üzerlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Çin geleneksel kültürünü ve sanatını korumanın yolu, sürekliliğini sağlamaktır. Kültürel geleneklerinin gelecekte hayatta kalmasını sağlamak için modern araçların kullanılması da mümkündür. Fakat bu araçlar kullanılırken, dönemin geleneksel ve kültürel unsurlarını zedelememeye dikkat edilmelidir. Herhangi bir değişiklik gelenekselliğin bozulmasına sebep olabileceği gibi dönemin kültürel özelliklerini göstermekten çıkarak kitsch kavramına da dönüşebilir. Enfiye şişelerinin formlarını veya geleneksel motiflerini değiştirmek, Çin kültürüne ait olan bu sanatın kötü bir taklidi olarak gözükebilir. Geçmiş dönemlerde yapılan süsleme sanatlarının, çağdaş tasarımlarla günümüze uyarlanması yerine bu sanatın gelenekselliğini yansıtacak şekilde tasarımlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Genel Başvuru Kaynakları

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1.Cilt, (1997). Yem yayın.

TDV İslam Ansiklopedisi 8. Cilt, (1993).

TDV İslam Ansiklopedisi 22. Cilt, (2000).

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi 2. Cilt, (1993). Ana Yayıncılık.

Kitaplar

BEER, Robert (1999), *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs*, Chicago: Serindia Publications.

BENEDİCT, Carol (2011), *History of Tobacco in China*, England: University of California Press Ltd.

BİRRELL, Anne (2016), *Çin Mitleri*, çev. Melisa Pancar, Ankara: Phoenix Yayınevi.

BLUNDEN, Caroline – ELVİN, Mark (1989), *Çin*, çev. Selçuk Esenbel – Levent Köker, İstanbul: İletişim Yayınları.

BUSHELL, Stephen Wootton (2010), *Chinese Art*, New York: Parkstone Press İnternational.

CERUTTİ, Carla (1993), *Le Collezioni FLACONİ*, Milano: Stabilimento Grafico del.

DİAKOV V. – KOVALEV S. (2014), *İlk Çağ Tarihi*, çev. Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap.

EBERHARD, Wolfram (2000), *Çin İmgeler Sözlüğü*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

FLEMİNG, John – HONOUR, Hugh (2016), *Dünya Sanat Tarihi*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

HACALOĞLU, Yücel (1973), *Günümüzde Çin*, Ankara: Ufuk Ajansı Yayınları.

HALL, Robert (1990), *Chinese Snuff Bottle III*, Techpearl Printing Ltd.

HALL, Robert (1991), *Chinese Snuff Bottle IV*, London: Etude Jutheau.

HALL, Robert (1992), *Chinese Snuff Bottles V, Chinese Snuff Bottles from the Collection of Mr and Mrs Robert Trojen*, London.

HALL, Robert (1996), *Porcelain Snuff Bottles from Jingdezhen Chinese Snuff bottles VII*, London: Rustin Clark.

HAWLEY, W. M. (1949), *Chinese Folk Designs*, New York: Dover Publications.

HESKETT, John (2017), *Tasarım*, çev. Erkan Uzun, Ankara: Dost Yayınevi.

HİTT, Henry C. (1945), *Old Chinese Snuff Bottles*, Washington.

LİTTLE, Stephen L.- SİLVER, Joseph B. (1994), *The World İn a Bottle*, Hong Kong: Pearl River Printing Company Ltd.

LEİDY, Denise P. – SİU, Wai-fong Anita – WATT, James C.Y. (1997), *Chinese Decorative Arts*, New York: Ayer Company Publishers.

LYON (2007), *Smokeless Tobacco and Some Tobacco-specific N-Nitrosamines*, France: İnternational Agency for Research on Cancer IARC.

MACKENZİE, Donald A. (1996), *Çin ve Japon Mitolojisi*, çev. Koray Akten, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

MEDLEY, Margaret (1964), *A Handbook of Chinese Art*, Printed in the United States of America.

MİTFORD, Miranda Bruce (1996), *The İlustrated Book of Sign & Symbols*, New York: Publishing by Dorling Kindersley.

PERKİNS, Dorothy (2013), *Encyclopedia of China,* New York: Routledge Publishing.

PONTİNG, Clive (2011), *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: Alfa Yayınları.

READ, Herbert (1973), *Sanat ve Endüstri*, çev. Dr. Nigan Bayazıt, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası.

SİLVER, Joseph Baruch (1987), *Chinese Snuff Bottles*, İsrail: Barsil Ltd.

SİLVER, Joseph B.-LİTTLE, Stephen L. (1994), *The World İn A Bottle*, Hong Kong: Pearl River Printing Company.

TIĞLI, Fatih (2011), *Ehlikeyfin Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.

TURANİ, Adnan (1983), *Dünya Sanat Tarihi*, Ankara: Kültür Yayınları.

WATT, James C.Y. (2010), *The World of Khubilai Khani*, New York: Yale University Press.

WELCH, Patricia Bjaaland (2008), *Chinese Art A Guide to Motifs and Visual İmagery*, USA: Tuttle Publishing.

WENER, Chalmers E.T. (2008), *Çin Mitleri ve Efsaneleri*, çev. Şebnem Duran, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

WİLLİAMS, C.A.S. (2006), *Chinese Symbolism and Art Motifs*, Singapore: Tuttle Publishing.

YU-LAN, Fung (2009), *Çin Felsefesi Tarihi*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Makaleler ve Dergiler

BİLHAN, Saffet (2019), "Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 2, ss. 76-112.

BRUNNER, Nicholas - çev. Ahmet Y. Gökdere (1969), "Çin Ekonomisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3, ss. 301-336.

CALLAHAN, James F.-JİANG, Tianyue (2010), "Asian Works of Art", *Skinner*, ss. 6-245.

CAMGÖZ, Cüneyt – İSTANBULLU DİNÇER, Füsun (2017), "Modern İpek Yolu Projesi Çerçevesinde Ulaştırma Ağlarının Turizme Katkıları".

CEYLAN, Ertuğrul (2016), "Çin Kaynaklarına göre İslamiyet'in Çin'e Girişi", *Cureent Research in Social Sciences*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 27-36.

CHEN, James (2014), "An İmportant Asian Collection of Snuff Bottle", *Ravenel İnternational Art Group*, ss, 1-149.

CHOU, Hsun-Wen (2018). "China's İvory Auction Market: A comprehensive analysis of legislation, historical data and market survey results", *Traffic Report, Cambridge*, ss, 1-51.

ÇAKAN, Varis (2017), "Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler", *Asya Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 35-51, 111-130.

ÇAKIROĞLU, Deniz Gürel (2010), "Çin Ülke Raporu", *İhracati Geliştirme Etüd Merkezi*.

DEMİR, Abdullah (2019), "Kadim Çin Hukuku", *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 9, ss. 32-42.

FAUSONE, Vincent (2017), "Chinese Snuff Bottle", *Society For Asian Art*, Cilt:20, Sayı: 1, ss. 3-35.

FREEMAN'S (2011), "Fine & Decorative Asian Arts", *Freeman's*, ss, 4-188.

HALL, Robert (1987), "Chinese Snuff Bottles", *Techpearl Limited*, ss, 2-86.

HALL, Robert (2011), "Chinese Snuff Bottles XV", *The SB Collection*, ss. 5-55.

HALL, Robert (2013), "Chinese Snuff Bottles XVIII", *The White Orchid Collection*, ss. 5-90.

HAJDU, Steven I.-VADMAL, Manjunath S. (2010), "A Note From History: The Use of Tobacco", *Annals of Clinical & Science*, Cilt: 40, sayı: 2, ss. 179.

HE, Guimei (2009), "English and Chinese Cultural Connotation of Color Words in Comparison", *Asian Social Science*, Cilt:5, Sayı: 7, ss. 160-163.

HOWARD, Marcia J.-TRUST, Joanna Lau Sullivan (2016), "Chinese Snuff Bottles From Two Private American Collections", *Bonhams*, ss. 4-72.

KANBER, Nesligül (2015), "Eski ve Yeni Dünya'da Erken Uygarlıklar", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, ss.1-9.

KELLER, Peter C.-FUQUAN, Wang (1986), "A Survey Of The Gemstone Resources Of China", *Gemstone & Gemology*, Cilt:22, sayı: 1, ss, 3-13.

MOALOSİ, Richie, POPOVİC, Vesna, HUDSON, Anne Hickling (2010), "Culture-orientated Product Design", *İnternational Journal of Technology and Design Education*, Sayı: 20. Cilt: 20, sayı: 2, ss. 175-190.

MOHAMED, Badaruddin, LAH, Salasiah Che, AZMİ, Noor Azam (2016), "The Use Of Gemstones İn The Chinese Community", *University Science Malaysia*, Cilt: 7, sayı: 3, ss, 279-285.

MOSS, Hugh M. (2012), "Crowning Glory: The Art Of The Snuff Bottles Stopper, Part I", *Journal.* The İnternational Chinese Snuff Bottle Society, ss. 4-58.

ÖZKAN, Süleyman (2011), "Eski Anadolu'da Kuvars Taşı İşlemeciliği", *Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, ss, 263-276.

RAPP, George (2019), "Gem and Man: A Brief History", *EMU Notes in Mineralogy*, Cilt: 20, sayı: 8, ss, 323-344.

SONG, Shasha – FEİ, Benhua (2012). "The Feature and Future Development of Sino-lacquer Furniture", *İnternational Convention of Society of Wood Science and Technology*, Beijing, China, ss: 1-9.

TAVARAGİ, Meghamala S.- SUSHMA, C. (2016), "Colors and İts Significance", *The İnternational Journal of İndian Psychology*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 116-131.

TEZCAN, Mehmet (2014), "İpek Yolu'nun İran Güzergahı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 97-123.

ZACKE Gallery (2018), "Fine Chinese Snuff Bottles", *Zacke,* ss. 5- 79.

Basılmamış Kaynaklar

GUO, Jianyong (2016), *"İnside Painting", as used for Chinese snuff bottles, suggested as a new model for contemporary glass art*, Doctoral thesis, University of Sunderland, England.

REN, Liqi (2013). *Traditional Chinese Visual Design Elements: Their Applicability in Contemporary Chinese Design*, Master Thesis, Arizona State University.

TİLL, Estelle Monet Van (2016), *Remi Alley's Snuff Bottles, their Material History and Use in Cultural Diplomacy*, Master License, University of Canterbury, Master of Arts in Art History, New Zealand.

WANG, Jinpeng (2019). From Micro to Macro: *Jade Snuff Bottles in Qianlong Era*, Master Thesis, Sotheby's Institute of Art, London.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1651265c2e02.46168651, [14 Ekim 2019].

Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc6429e15ef63.88890818 [14 Ekim 2019].

RUBİN, Norman A. (2000), Whiff of Luxury, https://www.asianart.com/articles/snuff/index.html#1 [15 Ekim 2019].

https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/chapter/the-bronze-age-2/ [25 Eylül 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica (2019), Shang Dynasty, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/topic/Shang-dynasty [25 Eylül 2019].

https://www.comuseum.com/painting/masters/li-sixun/sailboats-and-pavilion/ [25 Eylül 2019].

LOVELLETTE, Cheyanne (2019), Ancient History to Beliefs Today, Budhism in China, China Highlights, https://www.chinahighlights.com/travelguide/religion.htm [25 Eylül 2019].

National Geographic (2019), Chinese Religions and Philosophies, https://www.nationalgeographic.org/article/chinese-religions-and-philosophies/ [25 Eylül 2019].

DİLLON, Michael (2001), Religious Minorities and China, *Minority Rights Group İnternational*, ss. 2-28. https://www.refworld.org/pdfid/469cbf8e0.pdf [25 Eylül 2019].

https://ie.ixl.com/social-studies/grade-6/the-ancient-silk-road-goods-and-ideas, [25 Eylül 2019].

Washington of University, Cave Temples, https://depts.washington.edu/chinaciv/bud/5temcave.htm [26 Eylül 2019].

https://www.christies.com/features/My-Passion-Song-Ceramics-8906-3.aspx [27 Ekim 2019].

The İnternational Art Magazine, Cave Temples of Dunhuang, Apollo, https://www.apollo-magazine.com/art-diary/cave-temples-of-dunhuang/?map=active [28 Eyül 2019].

Facts and Details (2016), Song Dynasty Ceramics, http://factsanddetails.com/china/cat2/4sub9/entry-5480.html#chapter-0 [27 Ekim 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/49914 [28 Ekim 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/40456 [28 Ekim 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/36005 [01 Kasım 2019].

China Online Museum, Bamboo Painting, http://www.chinaonlinemuseum.com/painting-bamboo-wen-tong.ph [01 Kasım 2019].

The Editors of Encyclopaedia Britannica (2019), Ming Dynasty, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/art/pottery/Ming-dynasty-1368-1644 [01 Kasım 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/44699 [02 Kasım 2019].

http://www.chinaonlinemuseum.com/painting-wu-li-travelers-among-streams.php [03 Kasım 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/65620 [03 Kasım 2019].

SİLBERGEL, Jerome-SULLİVAN, Michael (2014), Chinese Jade, Encyclopaedia Britannica, https://www.britannica.com/art/Chinese-jade [20 Ekim 2019].

WENZHİ, Zhang (2019), From Dusk through to Dawn: Studying Abroad in France and Developments in Oil Painting in China, Cafa Art İnfo, http://www.cafa.com.cn/en/opinions/reviews/details/8325814#images-10, [02 Kasım 2019].

WENZHİ, Zhang (2019), From Dusk through to Dawn: Studying Abroad in France and Developments in Oil Painting in China, Cafa Art İnfo, http://www.cafa.com.cn/en/opinions/reviews/details/8325814#images-13, [02 Kasım 2019].

DUNN, Alec (2008), Modern Chinese Woodcuts, Justseeds, https://justseeds.org/modern-chinese-woodcuts/ [02 Kasım 2019].

BBC Art (2019), Seeing red: The propaganda art of China's Cultural Revolution, https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/44hl41NY7Mb4Jx4tPJpzwty/seeing-red-the-propaganda-art-of-china-s-cultural-revolution [03 Kasım 2019].

https://www.digitalartsonline.co.uk/features/printing/how-persecuted-artists-adapted-their-work-during-chinese-cultural-revolution/#2 [03 Kasım 2019].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/wang-yidong-5323078-details.aspx [04 Kasım 2019].

https://www.comuseum.com/painting/history/modern-china/ [04 Kasım 2019].

Encyclopaedia Britannica (1999), Snuffbox, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/art/snuffbox [11 Aralık 2019]

The National Palaca Museum, (2012), Chinese Art Snuff Bottle, https://www.npm.gov.tw/exh101/snuff_bottles/en/ch02.html [11 Aralık 2019]

İnternational Chinese Snuff Bottle Society, https://snuffbottlesociety.org/History [18 Aralık 2019].

http://www.greatestcollectibles.com/poem-traveler-snuff-bottle/#.Xk_5oGgzaUl [18 Aralık 2019].

Barnebys Magazine (2018), Snuff Bottles: Still up to Snuff, https://www.barnebys.com/blog/snuff-bottles-still-up-to-snuff [18 Aralık 2019].

Hunan Museum, Ye Zhong's Three Snuff Bottles with Fish Patterns in Lotus Pond, http://www.hnmuseum.com/zh-hans/zuixintuijie/ [18 Aralık 2019].

Asian Art Collection Guide (2020), Demystifying Chinese reign marks-everything you need to know to get started, Chriestie's, https://www.christies.com/features/Reign-marks-on-Chinese-ceramics-An-expert-guide-8248-1.aspx [18 Aralık 2019].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41327 [18 Aralık 2019].

https://www.aucklandmuseum.com/collection/object/am_humanhistory-object-5826#gallery [18 Aralık 2019].

PERRY, Lilla S. (1960), Chinese Snuff Bottle The Adventures & Studies of a Collector. https://books.google.com.tr/books?id=0ZrTAgAAQBAJ&pg=PT78&lpg=PT78&dq=Snuff+Bottle+Terminology&source=bl&ots=9HpFcp8BiH&sig=aLTq7MYtFFrtGtQPJNju3p3FfeY&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjnkcLGv53eAhUkiKYKHWlJB3g4ChDoATAIegQIABAB#v=onepage&q=Snuff%20Bottle%20Terminology&f=false [19 Aralık 2019].

SKİFF, Carl (2014), *The Land of the Dragon Snuff Arrives in the Orient*, Washington: Dorrance Publishing. https://books.google.com.tr/books?id=d5xZAwAAQBAJ&pg=PA53&lpg=PA53&dq=GLASS+SNUFF+BOTTLE&source=bl&ots=2JOha7bg0X&sig=ACfU3U30YsY6DFIznhbF0SPcOoplPI29IQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwis3Ly6ydzoAhUpxaYKHUzLAoY4UBDoATABegQICRAz#v=onepage&q=GLASS%20SNUFF%20BOTTLE&f=false [19 Aralık 2019].

KEANE, Maribeth (2009), The Right Snuff: Decoding Chinese Snuff Bottles. https://www.collectorsweekly.com/articles/an-interview-with-chinese-snuff-bottle-collector-vincent-fausone-jr/ [21 Aralık 2019].

Espace Quatre (2014), Glass Snuff Bottles in the Qing Dynasty, Galerie Escape, France, https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-2/ [5 Ocak 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=901&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18325,9 [6 Ocak 2020].

Espace Quatre (2014), Glass Snuff Bottles in the Qing Dynasty, Galerie Escape, France, https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-3/ [7 Ocak 2020].

Espace Quatre (2014), Glass Snuff Bottles in the Qing Dynasty, Galerie Escape, France, https://www.espace4.com/les-tabatieres-en-verre-sous-la-dynastie-qing-partie-4/ [7 Ocak 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1664&exhibition=12&ee_lang=eng&u=18385,3 [7 Ocak 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2398&exhibition=17&ee_lang=eng&u=11084,1 [7 Ocak 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2053&exhibition=14&ee_lang=eng&u=13363,1 [7 Ocak 2020].

http://www.e-yaji.com/past%20auctions/meriem/main/pages/682(A)_jpg.asp [7 Ocak 2020].

CURTİS, Emily Byrne (2020), *Chinese-İslamic Works of Art, 1644-1912*, New York: Denta Global Publishing. https://books.google.com.tr/books?id=r3zADwAAQBAJ&pg=PT88&lpg=PT88&dq=Inside-painted+Snuff+Bottles+and+Classical+Traditions+of+Chinese+Painting&source=bl&ots=G6zw59PAfg&sig=ACfU3U2UeeDqa0OwBTJrhTj779tBlzOgEw&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiK8oKhk5zmAhWmyoUKHa6zC8U4FBDoATAFegQIChAB#v=onepage&q=Inside-painted%20Snuff%20Bottles%20and%20Classical%20Traditions%20of%20Chinese%20Painting&f=false [3 Şubat 2020].

Hunan Museum, Ye Zhong's Three Snuff Bottles with Fish Patterns in Lotus Pond, http://www.hnmuseum.com/zh-hans/zuixintuijie/%E5%8F%B6%E4%BB%B2%E4%B8%89%E6%AC%BE%E8%8D%B7%E5%A1%98%E6%B8%B8%E9%B1%BC%E7%BA%B9%E5%86%85%E7%94%BB%E9%BC%BB%E7%83%9F%E5%A3%B6 [3 Şubat 2020].

Lİ, Wu (2018), “The Art of Painting Snuff Bottles”, Beijing Dergisi, ss, 48-51. https://www.pressreader.com/china/beijing-english/20180208/page/52/textview [03 Şubat 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/124/ [03 Şubat 2020].

Toque Snuff, Snuff History, 15th-16th-17th-18th-19th-20th-21st, Century https://www.toquesnuff.com/index.php?app=gbu0&ns=display&ref=snuff-history [05 Şubat 2020].

Quit Now İndiana, Facts About Smokeless Tobacco, https://www.quitnowindiana.com/smokeless-tobacco-facts [07 Şubat 2020].

FEİ, Shih Ching, Glass Snuff Bottle With İnterior Painting, National Palace Museum, (http://culture.teldap.tw/culture/index.php?option=com_content&view=article&id=1152:glass-snuff-bottle-with-interior-painting&catid=148:a-slice-of-wonder&Itemid=209 [8 Şubat 2020].

http://www.artnet.com/artists/su-fengyi/an-inside-painted-snuff-bottle-w2bkxpDTXsagFpEZ13hpDg2 [8 Şubat 2020].

China Today (2018), Art in a Bottle, http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/cs/201812/t20181219_800151930.html [9 Şubat 2020].

https://www.comuseum.com/painting/famous-chinese-paintings/along-the-river-during-the-qingming-festival/#qingming-shanghe-tu_part [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush1.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush2.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush3.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush4.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush5.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush6.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush7.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush8.htm [9 Şubat 2020].

Li Shouxun, Snuff Bottle Collector, Brush, http://www.snuffbottlecollector.com/_brush/brush9.htm [9 Şubat 2020].

Galerie Bertrand de Lavergne, Fine Chinese Art and Snuff Bottles, Paris, France, https://www.masterart.com/artworks/4101/inside-painted-snuff-bottles-presentation [10 Şubat 2020].

Bertrand de Lavergne, İnside Painted Snuff Bottles Presentation, Paris, https://www.bertranddelavergne.com/artworkdetail/788473/18223/inside-painted-snuff-bottles-presentation [10 Şubat 2020].

http://www.artnet.com/artists/ma-shaoxuan/snuff-bottle-E4XNvtFgv2QZUJnpEZe_8Q2 [10 Şubat 2020].

Feng-Chun Ma, Chinese & Japanese Art Consultancy, http://fengchunma.com/wre-28-liu-shouben-inside-painted-glass-snuff-bottle/ [10 Şubat 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/24819/lot/8010/?category=list [10 Şubat 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/16149/lot/5084/ [10 Şubat 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/16149/lot/5083/ [10 Şubat 2020].

Taiwan Today (1985), Art in very small package: Snuff Bottles, https://taiwantoday.tw/news.php?post=25442&unit=20,29,35,45 [12 Mart 2020].

Chinese Snuff Bottles http://www.asia-art.net/chinese_snuff_bottle.html [12 Mart 2020].

Small Delights: Chinese Snuff Bottles (2013), At The Met Fifth Avenue,

Small Delights: Chinese Snuff Bottles (2013), At The Met Fifth Avenue, https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2013/chinese-snuff-bottles [12.03.2020].

Anique Snuff Bottles, Collectors Weekly, https://www.collectorsweekly.com/bottles/snuff [12 Mart 2020].

MCDOWALL, Carolyn (2014). Chinese Snuff Containers- Collections not to be Sneezed At, The Culture Concept Circle, https://www.thecultureconcept.com/chinese-snuff-containers-collections-not-to-be-sneezed-at [14 Mart 2020].

POND, P. Wilf (1894). Chinese Snuff bottles. Frank Leslie's Popular Monthly: The American Magazine, Cilt:37, Sayı: 4, ss. 504-511. https://www.e-yaji.com/books/Pond/ [05 Mart 2020].

https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Kangxi_of_China [12 Mart 2020].

https://www.lennoxcato.com/antique-furniture/17th-century-brass-cast-snuff-box/272981 [12 Mart 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=852&exhibition=6&ee_lang=eng&u=209,3 [14 Mart 2020].

http://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=950&exhibition=6&ee_lang=eng&u=209,100 [14 Mart 2020].

HOFFMAN, Eric J. (2005). Chinese Snuff Bottles: Masterpieces in Miniature, *Antiques and Auction News*, Cilt: 5, Sayı: 2. http://hoffmanjade.com/Snuff_Bottle_Article_Revised_3.htm [30 Ekim 2020].

The National Palaca Museum, (2012), Chinese Art Snuff Bottle, https://www.npm.gov.tw/exh100/treasures/en/ch_04.html [02 Nisan 2020].

Facts and Details (2016), Chinese Cerramics And Porcelain, http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item258.html#chapter-14 [02 Nisan 2020].

Galerie Bertrand de Lavergne, Fine Chinese Art and Snuff Bottles, Paris, France, https://www.masterart.com/artworks/4103/porcelain-snuff-bottles-qing-period [03 Nisan 2020].

Robert Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/porcelain.html [04 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2089&exhibition=14&ee_lang=eng&u=3376,2 [03 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1106&exhibition=9&ee_lang=eng&u=38,90 [03 Nisan 2020].

(https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2178&exhibition=14&ee_lang=eng&u=18876,7 [03 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=825&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18907,17 [04 Nisan 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/an-enameled-and-molded-porcelain-snuff-bottle-6156795-details.aspx [04 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=965&exhibition=8&ee_lang=eng&u=58,87 [04 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1123&exhibition=9&ee_lang=eng&u=38,75 [04 Nisan 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2144&exhibition=14&ee_lang=eng&u=248,160 [04 Nisan 2020].

CHEOK, J.G. (2017), *China Myth or History*, https://books.google.com.tr/books?id=886GDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22J.G.+Cheock%22&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiY1Mf0i-_sAhWllosKHWvZCVAQuwUwA3oECAIQCQ#v=onepage&q&f=false [02 Mayıs 2020].

Facts and Details (2010), Jade: China, Ancient History, Mining and Production, http://factsanddetails.com/china/cat7/sub40/item259.html [02 Mayıs 2020].

https://www.alexstrekeisen.it/english/meta/actinolite.php [02 Mayıs 2020].

https://www.alexstrekeisen.it/english/meta/jadeite.php# [02 Mayıs 2020].

https://spiritualtreasures.org/2016/12/15/jade-%E7%8E%89/comment-page-1/ [03 Mayıs 2020].

The Field Museum (2007), Hall of Jade, http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/aj_color.html [03 Mayıs 2020].

The Field Museum (2007), Hall of Jade, http://archive.fieldmuseum.org/exhibits/exhibit_sites/jades/pop_aj_where1.html [03 Mayıs 2020].

CARTWRİGHT, Mark (2017), "Jade in Ancient China", *Ancient History Encylopedia*. https://www.ancient.eu/article/1088/jade-in-ancient-china/ [04 Mayıs 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/50973?rpp=30&pg=6&rndkey=20140720&ao=on&ft=%2A&what=Ceramics&pos=176 [04 Mayıs 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/23744/lot/6101/?category=list&length=102&page=1 [04 Mayıs 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1308&exhibition=10&ee_lang=eng&u=148,5 [04 Mayıs 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41227 [04 Mayıs 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=2118&exhibition=14&ee_lang=eng&u=248,184 [04 Mayıs 2020].

TAİT, Hugh (2016), Enamelwork, Encyclopaedia Britannica https://www.britannica.com/art/enamelwork/China [07 Haziran 2020].

By Department of Asian Art (2004), Chinese Cloisonne, The Met Fifth Avenue, https://www.metmuseum.org/toah/hd/clos/hd_clos.htm [07 Haziran 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=156&exhibition=1&ee_lang=eng&u=18903,31 [08 Haziran 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=894&exhibition=6&ee_lang=eng&u=18907,38 [08 Haziran 2020].

Rober Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/quartz.html [02 Temmuz 2020].

https://www.gemselect.com/chinese/gem-info/citrine/citrine-info.php [02 Temmuz 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-fine-and-rare-carved-cameo-agate-4676237-details.aspx [02 Temmuz 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=155&exhibition=1&ee_lang=eng&u=18323,1 [02 Temmuz 2020].

ZhiYing Collection, Quartz Snuff Bottle, http://www.chinese-snuff-bottle.com/zhiying-collection-of-fine-chinese-snuff-bottles/ [03 Temmuz 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=869&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19022,0 [03 Temmuz 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1105&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19032,2 [03 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/52/ [03 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/25588/lot/216/ [03 Temmuz 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-carved-silhouette-agate-snuff-bottle-1770-1880-5777046-details.aspx [03 Temmuz 2020].

Carol Besler, İnternational Colored Gemstone Association, https://www.gemstone.org/education/gem-by-gem/95-citrine [04 Temmuz 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1222&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19032,0 [04 Temmuz 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1311&exhibition=10&ee_lang=eng&u=19049,0 [04 Temmuz 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/two-chinese-carved-aquamarine-snuff-bottles-and-5542836-details.aspx [04 Temmuz 2020].

Robert Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/Semi-preciousStones.html [08 Temmuz 2020].

The Palace Museum, Lapis Lazuli with Relief Carving, https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2016-11-22/4415.html [08 Temmuz 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41172 [08 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/24661/lot/9070/ [08 Temmuz 2020].

The Editors of Encyclopaedia Britannica (2019), Malachite, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/science/malachite [08 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/20983/lot/8126/ [08 Temmuz 2020].

GİA, Tourmaline History and Lore, https://www.gia.edu/tourmaline-history-lore [09 Temmuz 2020].

Minerals Education Coalition, Conglomerate, https://mineralseducationcoalition.org/minerals-database/conglomerate/ [09 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/21008/lot/3124/ [09 Temmuz 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-very-rare-carved-green-and-pink-5658853-details.aspxi [09 Temmuz 2020].

https://www.durangosilver.com/chinese-spiderweb-turquoise-cabochons.html [09 Temmuz 2020].

https://www.zacke.at/en/item/22638/small-plain-turquoise-snuff-bottle-qing-dynasty [09 Temmuz 2020].

https://fineartamerica.com/featured/puddingstone-science-photo-library.html [09 Temmuz 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/20998/lot/8087/ [09 Temmuz 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41376 [09 Temmuz 2020].

Robert Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/guide.html [12 Ağustos 2020].

Robert Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/Organic%20material%20of%20vegetable%20origin.html [13 Ağustos 2020].

http://www.chinaonlinemuseum.com/painting-bamboo.php [12 Ağustos 2020].

The Editors of Encyclopaedia Britannica (2020), Coral, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/animal/coral [13 Ağustos 2020].

Kadoorie Farm and Botanic Garden, Hornbills of China, https://www.kfbg.org/en/fauna-conservation/hornbills-of-china [13 Ağustos 2020].

WİLLS, Matthew (2019), Facts and Fancies About Amber, https://daily.jstor.org/facts-and-fancies-about-amber/ [12 Ağustos 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1771&exhibition=12&ee_lang=eng&u=13373,0 [12 Ağustos 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1406&exhibition=10&ee_lang=eng&u=18937,8 [12 Ağustos 2020].

MCCARTHY, Bylthe-STRAHAN, Donna (2018) Construction from the İnside Out: Early Chinese Lacquer Buddha Fabrication,

https://asia.si.edu/essays/construction-from-the-inside-out-early-chinese-lacquer-buddha-fabrication/ [13 Ağustos 2020].

ZACKE Gallery (2019), "Fine Chinese Art, Buddhism and Hinduism", *Zacke,* ss. 10-368. https://issuu.com/zacke1644/docs/ca0919_katalog__issu_ [13 Ağustos 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41607 [13 Ağustos 2020].

https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1945-1017-282 [13 Ağustos 2020].

https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1936-0413-74 [13 Ağustos 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/20998/lot/8084/ [13 Ağustos 2020].

https://www.zacke.at/de/eintrag/27992/hornbill-snuff-bottle-1800-1880 [13 Ağustos 2020].

SKİNNER (2010), Fine Asian Art, Hornbill Snuff Bottle, https://www.skinnerinc.com/auctions/2512/lots/934 [13 Ağustos 2020].

https://www.colorsystem.com/?page_id=1258&lang=en [15 Eylül 2020].

https://www.nationalgeographic.co.uk/history-and-civilisation/2019/02/10-things-know-about-chinese-new-year [15 Eylül 2020].

http://www.alaintruong.com/archives/2016/08/25/34229521.html [15 Eylül 2020].

Chinasage, (2018), Color Symbolism in Chinese Art, https://www.chinasage.info/symbols/colors.htm [15 Eylül 2020].

https://content.libraries.wsu.edu/digital/collection/wsuvan1/id/1185/ [15 Eylül 2020].

OLESEN, Jacop (2018), Color Symbolism in Chinese Cultur: What do Traditinal Chinese Colors Mean? https://www.color-meanings.com/color-symbolism-in-chinese-culture-what-do-traditional-chinese-colors-mean/ [15 Eylül 2020].

JİN, Yan-CAO, Zhi (2014), The Application of Traditional Art Color in Chinese Graphic Design, *3rd İnternational Conference on Science and Social Research*, ss.859-863. https://www.researchgate.net/publication/266649802_The_Application_of_traditional_art_color_in_Chinese_Graphic_Design [15 Eylül 2020].

KANG, Siliang (2013), "Symbolic Meanings of Chinese Porcelains from the Market Street Cinatown", *Stanford University Department of Antropology,* Chinese Historical and Cultural Project, ss. 1-21. https://marketstreet.stanford.edu/wp-content/uploads/2013/08/Kang-2013.pdf, [15 Eylül 2020].

https://www.chinaodysseytours.com/special-topic-about-china/mystery-of-chinese-royal-architecture.html [15 Eylül 2020].

http://www.alaintruong.com/archives/2010/12/07/19809357.html [15 Eylül 2020].

https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2013-09-26/1009.html [15 Eylül 2020].

http://www.sfrooftile.com/news_show.aspx?id=8952 [15 Eylül 2020].

https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/20873 [16 Eylül 2020].

Harvard University Flora Project, Flora of China, http://flora.huh.harvard.edu/china/mss/plants.htm [18 Eylül 2020].

https://www.thoughtco.com/chinese-flower-lotus-687523 [18 Eylül 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-silvery-grey-bronze-eight-lobed-mirror-tang-5417745-details.aspx [18 Eylül 2020].

https://thethreestars.wordpress.com/2017/11/17/the-eight-immortals-he-xiangu/ [18 Eylül 2020].

https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/20436 [18 Eylül 2020].

https://news.cgtn.com/news/3d67544d32557a4d/share_p.html [18 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=172&exhibition=1&ee_lang=eng&u=19098,0 [18 Eylül 2020].

https://www.clevelandart.org/art/1997.94 [19 Eylül 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/72437 [19 Eylül 2020].

http://en.people.cn/90782/7969384.html [19 Eylül 2020].

https://www.ancient-art.co.uk/chinese-the-fair-east/chinese-kangxi-blue-and-white-plate/ [19 Eylül 2020].

https://viewer.cbl.ie/viewer/object/C_0280/1/LOG_0000/ [19 Eylül 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/23833/lot/7001/?category=list [19 Eylül 2020].

https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/ceramics-vo-hk0399/lot.3009.html [19 Eylül 2020].

https://www.trees.com/types-of-willow-trees [21 Eylül 2020].

https://www.nationsonline.org/oneworld/Chinese_Customs/Guan_Yin.htm [21 Eylül 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-silver-inlaid-black-lacquer-bird-and-willow-6281861-details.aspx [21 Eylül 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/18592/lot/19/?category=list [21 Eylül 2020].

HEAN, Ong (2000), Cultural Significance of Animal Symbolism. Sayı: 2. https://www.guiculture.com/syon00a1.htm [22 Eylül 2020].

https://www.liveauctioneers.com/news/be-smart/animal-symbolism-abounds-in-chinese-art/ [22 Eylül 2020].

The Editors of Encyclopaedia Britannica (2018), Shouxing, Encyclopaedia Britannica Inc, https://www.britannica.com/topic/Shouxing [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1242&exhibition=9&ee_lang=eng&u=5549,5 [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=870&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19111,3 [22 Eylül 2020].

https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/snuff-bottles-hk0519/lot.1179.html [22 Eylül 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/60664 [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=998&exhibition=8&ee_lang=eng&u=19172,1 [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1645&exhibition=12&ee_lang=eng&u=19198,1 [22 Eylül 2020].

https://www.liveauctioneers.com/news/be-smart/animal-symbolism-abounds-in-chinese-art/ [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=924&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19208,5 [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=861&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19208,2 [22 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1166&exhibition=9&ee_lang=eng&u=19218,2 [22 Eylül 2020].

https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/chinese-art-hk0906/lot.541.html [23 Eylül 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/25588/lot/120/?category=list&length=159&page=1 [23 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1238&exhibition=9&ee_lang=eng&u=9399,0 [23 Eylül 2020].

https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/173659 [23 Eylül 2020].

https://www.christies.com/features/Chinese-Ceramics-How-to-decode-the-meanings-of-traditional-symbols-7229-1.aspx [23 Eylül 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-cameo-agate-monkey-snuff-bottle-official-6281850-details.aspx [23 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1267&exhibition=8&ee_lang=eng&u=19245,1 [23 Eylül 2020].

https://bruun-rasmussen.dk/m/lots/139C9D4BCAC8 [23 Eylül 2020].

http://www.chinese-snuff-bottle.com/blog/category/wang-xi-san/wang-xi-san-and-his-teacher-cao-ke-jia-inside-painted-snuff-bottle/ [23 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1433&exhibition=10&ee_lang=eng&u=19274,7 [23 Eylül 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/25285/lot/63/ [24 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=821&exhibition=6&ee_lang=eng&u=19299,0 [24 Eylül 2020].

https://weheartit.com/articles/341550021-lesser-known-mythological-creatures-chimeras [24 Eylül 2020].

https://www.zacke.at/en/item/22671/ruby-red-overlay-white-glass-dragon-and-phoenix-snuff-bottle-qianlong [24 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1759&exhibition=12&ee_lang=eng&u=19366,2 [24 Eylül 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/39637 [24 Eylül 2020].

https://www.freemansauction.com/news/collecting-chinese-qing-dynasty-rank-badges [24 Eylül 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/50487 [24 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1549&exhibition=11&ee_lang=eng&u=19398,30 [24 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1444&exhibition=11&ee_lang=eng&u=19398,16 [24 Eylül 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1957&exhibition=13&ee_lang=eng&u=19408,23 [24 Eylül 2020].

NİLSON, Jan-Erik, Antique Chinese and Japanese Porcellain Colletors, Thhe Eight Daoist (Taoist) İmmortals – Ba xian, http://gotheborg.com/glossary/eightimmortals.shtml [02 Ekim 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=145&exhibition=1&ee_lang=eng&u=19420,2 [02 Ekim 2020].

https://www.e-yaji.com/auction/photo.php?photo=1930&exhibition=13&ee_lang=eng&u=19456,0 [02 Ekim 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/20309/lot/156/?category=list [03 Ekim 2020].

https://www.bonhams.com/auctions/22411/lot/7161/ [03 Ekim 2020].

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-large-cloisonne-enamel-snuff-bottle-1770-1860-6095260-details.aspx [04 Ekim 2020].

https://onlineonly.christies.com/s/art-china-new-york-spring-edition/four-underglaze-blue-porcelain-snuff-bottles-99/53724 [04 Ekim 2020].

NİLSON, Jan-Erik, Antique Chinese and Japanese Porcellain Colletors, The Eight Buddhist Symbols, http://gotheborg.com/glossary/eightbuddhistsymbols.shtml#A [04 Ekim 2020].

https://www.philamuseum.org/collections/permanent/210290.html?mulR=20280#, [04 Ekim 2020].

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/41240 [04 Ekim 2020].

Robert Hall, Chinese Snuff Bottle, http://www.snuffbottle.com/history.html [15 Ekim 2020].

Christie's, Collection Guide: 5 Things to Know About Chinese Snuff Bottle, Chinese Ceramics & Works Of Art, https://www.christies.com/features/Chinese-Snuff-Bottles-Collecting-Guide-7650-1.aspx, [15 Ekim 2020].

Ceramics & Pottery Arts & Resources (2018), Exquisite Snuff Bottle Art, https://www.veniceclayartists.com/tag/snuff-bottle-arts/ [15 Ekim 2020].

JİALİN, Chen (2017), The Cultural Significance Snuff Bottles, National Museum of History, https://culture.teldap.tw/culture/index.php?option=com_content&view=article&id=2239:the-cultural-significance-of-snuff-bottles&catid=154:arts-and-illustrations&Itemid=210 [20 Ekim 2020].

https://www.artsy.net/artwork/chinese-yixing-snuff-bottle [02 Kasım 2020].

John Neville Cohen, Collecting and Bribery – Chinese Snuff Bottles, https://www.jncohen.net/Chinese-Snuff-Bottles/collecting.htm [30 Ekim 2020]

EKLER

1680-1760
Y: 5 cm.

1700-1750
Y: 4.1 cm.

1700-1760
Y: 4.9 cm.

1710-1780
Y: 7.3 cm.

1720-1760
Y: 5.7 cm.

1720-1769
Y: 5.6 cm.

1720-1840
Y: 5.6 cm.

1723-1750
Y: 5.9 cm.

1730-1750
Y: 5.4 cm.

1730-1760
Y: 7.9 cm.

1730-1770
Y: 7 cm.

1730-1780
Y: 6.1 cm.

1730-1795
Y: 5.9 cm.

1730-1795
Y: 6.9 cm.

1730-1800
Y: 4.7 cm.

1730-1800
Y: 7 cm.

1736-1770
Y: 5.1 cm.

1736-1780
Y: 5.7 cm.

1736-1795
Y: 5.4 cm

1736-1795
Y: 6.9 cm.

1740-1790
Y: 5.2 cm.

1740-1820
Y: 5.8 cm.

1750-1780
Y: 5.9 cm.

1750-1790
Y: 4.4 cm.

EK 1: CAM ENFİYE ŞİŞELERİ
1680-1790

1750-1790
Y: 6.1 cm.

1750-1795
Y: 5.3 cm.

1750-1795
Y: 5.3 cm.

1750-1795
Y: 6.2 cm.

1750-1800
Y: 5.5 cm.

1750-1800
Y: 5.9 cm.

1750-1800
Y: 5.9 cm.

1750-1800
Y: 5.8 cm.

1750-1820
Y: 5.6 cm.

1750-1820
Y: 5.6 cm.

1750-1820
Y: 6.8 cm.

1750-1850
Y: 6 cm.

1750-1850
Y: 6.1 cm.

1759-1795
Y: 5.3 cm.

1760-1790
Y: 6.8 cm.

1760-1820
Y: 5.3 cm.

1760-1850
Y: 5.5 cm.

1770-1850
Y: 6.2 cm.

1775-1799
Y: 5.2 cm.

1780-1823
Y: 5.3 cm.

1780-1850
Y: 3.3 cm.

EK 2: CAM ENFİYE ŞİŞELERİ
1750-1850

1780-1850
Y: 5.4 cm.

1780-1850
Y: 5.8 cm.

1780-1850
Y: 6 cm.

1780-1850
Y: 6.1 cm.

1780-1850
Y: 6.2 cm.

1780-1850
Y: 7 cm.

1790-1820
Y: 5.4 cm.

1800-1840
Y: 6 cm.

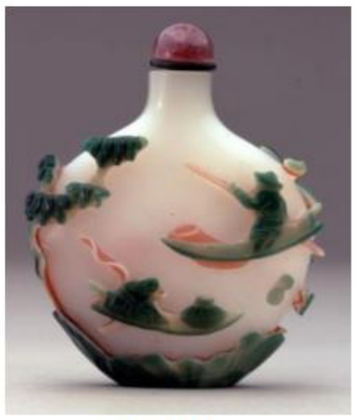

1800-1850
Y: 5.6 cm.

1800-1850
Y: 5.7 cm.

1800-1850
Y: 6.7 cm.

1805-1835
Y: 5.8 cm.

1820-1840
Y: 6 cm.

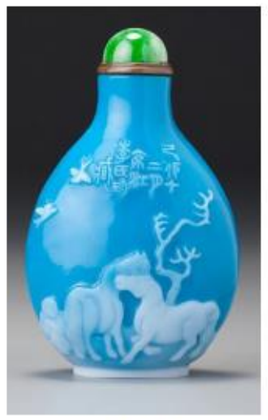

1879
Y: 6.13 cm.

1884
Y: 7.4 cm.

1890
Y: 6.6 cm.

1889
Y: 6.2 cm

1901
Y: 6.9 cm

1902
Y: 6.1 cm.

1905-1916
Y: 6.6 cm.

1905-1925
Y: 5.1cm.

EK 3: CAM ENFİYE ŞİŞELERİ 1780-1925

1914
Y: 5.3 cm.

1917
Y: 6.2 cm.

1930
Y: 6.6 cm.

1940
Y: 6.2 cm.

1965
Y: 5.6 cm.

1970
Y: 6.9 cm.

1984
Y: 6.4 cm.

1990
Y: 6.1 cm.

EK 4: CAM ENFİYE ŞİŞELERİ
1914-1990

1722-1840
Y: 5 cm.

1736-1770
Y: 4.7 cm.

1750-1799
Y: 5.8 cm.

1760-1779
Y: 6.5 cm.

17865-1799
Y: 5.7 cm.

1770-1820
Y: 6.8 cm.

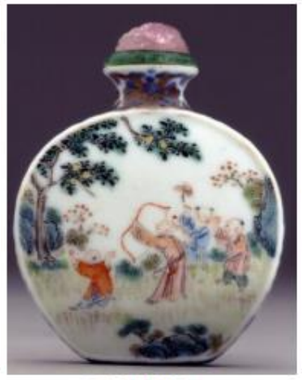

1780-1795
Y: 5.8 cm.

1780-1799
Y: 5.5 cm.

1780-1820
Y: 5.8 cm.

1780-1840
Y: 6.9 cm.

1780-1850
Y: 6.5 cm.

1780-1850
Y: 7 cm.

1785-1799
Y: 6.4 cm.

1790-1820
Y: 7.7 cm.

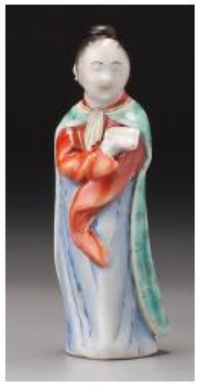

1790-1830
Y: 7.7 cm.

1790-1850
Y: 5.9 cm.

1796-1820
Y: 5.7 cm.

1796-1820
Y: 7.6 cm.

1796-1820
Y: 7.1 cm.

1796-1820
Y: 7 cm.

1800-1830
Y: 7.5 cm.

1800-1850
Y: 5.7 cm.

1800-1850
Y: 5.8 cm.

1800-1850
Y: 6.8 cm.

1800-1850
Y: 6.9 cm.

1800-1850
Y: 7.6 cm.

1800-1850
Y: 9 cm.

1800-1860
Y: 4.8 cm.

1800-1860
Y: 5.6 cm.

1800-1860
Y: 8 cm.

1800-1860
Y: 4.3 cm.

EK 5: PORSELEN ENFİYE ŞİŞELERİ
1722-1860

1800-1880
Y: 7.3 cm.

1800-1880
Y: 6.9 cm.

1820-1850
Y: 5.8 cm.

1820-1850
Y: 8.4 cm.

1820-1855
Y: 5.6 cm.

1820-1860
Y: 5.9 cm.

1820-1860
Y: 5.9 cm.

1820-1860
Y: 5.9 cm.

1820-1860
Y: 5.5 cm.

1820-1860
Y: 6 cm.

1820-1860
Y: 7.4 cm.

1820-1860
Y: 7.1 cm.

1820-1870
Y: 7.7 cm.

1820-1880
Y: 5 cm.

1820-1880
Y: 5.3 cm.

1820-1880
Y: 7.1 cm.

1820--1880
Y: 5.8 cm.

1820-1880
Y: 8 cm.

1820-1887
Y: 8.5 cm.

1820-1949
Y: 4.7 cm.

1821-1850
Y: 5.6 cm.

1821-1850
Y: 6.1 cm.

1821-1850
Y: 5.8 cm.

1821-1850
Y: 5.9 cm.

1821-1850
Y: 6.8 cm.

1821-1850
Y: 6.4 cm.

1821-1850
Y: 7.3 cm.

1821-1880
Y: 6.8 cm.

1825
Y: 7.1 cm.

EK 6: PORSELEN ENFİYE ŞİŞELERİ
1800-1825

1830-1870
Y: 7.4 cm.

1840-1880
Y: 4.6 cm.

1840-1880
Y: 6.2 cm.

1840-1880
Y: 7.3 cm.

1840-1900
Y: 5.2 cm.

1850-1900
Y: 7.4 cm.

1850-1930
Y: 7.9 cm.

1854-1920
Y: 6.6 cm.

1874-1908
Y: 5.3 cm.

1875-1908
Y: 5.8 cm.

1875-1908
Y: 5 cm.

1880-1920
Y: 8.3 cm.

1880-1920
Y: 8.4 cm.

1890-1908
Y: 5.9 cm.

1916
Y: 4.5 cm.

EK 7: PORSELEN ENFİYE ŞİŞELERİ 1830-1916

1704-1722
Porselen
Y: 4.3 cm.

1720-1760
Bakır
Y: 4.7 cm.

1723-1735
Bakır
Y: 5.6 cm.

1736
Bakır
Y: 4.2 cm.

1736-1760
Bakır
Y: 4.5 cm.

1736-1760
Porselen
Y: 8.1 cm.

1736-1770
Bakır
Y: 5.2 cm.

1736-1795
Bakır
Y: 4.8 cm.

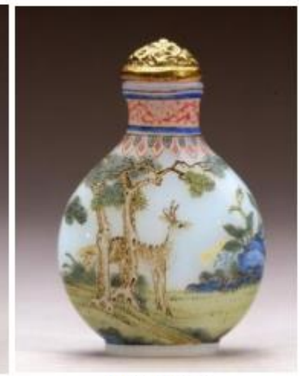

1736-1795
Bakır
Y: 4.9 cm.

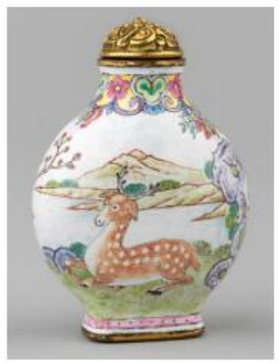

1736-1795
Bronz
Y: 4.8 cm.

1736-1795
Bakır
Y: 5.7 cm.

1750-1800
Bakır
Y: 4.5 cm.

1750-1800
Porselen
Y: 5.8 cm.

1767-1799
Cam
Y: 5.8 cm.

1770-1820
Bakır
Y: 5.4 cm.

1770-1779
Bakır ve Altın
Y: 5.8 cm.

1770-1799
Cam
Y: 7.2 cm.

1770-1820
Porselen
Y: 6.4 cm.

1770-1820
Porselen
Y: 6.7 cm.

1775-1799
Porselen
Y: 5.7 cm.

1780-1850
Porselen
Y: 6.6 cm.

1820-1920
Bakır
Y: 6.9 cm.

1821-1850
Porselen
Y: 5.7 cm.

1838-1850
Cam
Y: 5.5 cm.

1933-1943
Bakır
Y: 4.6 cm.

1962-1965
Porselen
Y: 5.2 cm.

EK 8: EMAYE ENFİYE ŞİŞELERİ
1704-1965

1720-1860
Y: 5.2 cm.

1730-1800
Y: 6.7 cm.

1730-1840
Y: 5.6 cm.

1730-1850
Y: 6.2 cm.

1730-1860
Y: 6.7 cm.

1730-1860
Y: 7.1 cm.

1730-1860
Y: 9 cm.

1736-1795
Y: 7.2 cm.

1736-1799
Y: 6.8 cm.

1736-1799
Y: 5.6 cm.

1736-1799
Y: 6 cm.

1736-1799
Y: 6.5 cm.

1736-1799
Y: 7.2 cm.

1740-1800
Y: 7 cm.

1740-1820
Y: 5.9 cm.

1740-1820
Y: 6.8 cm.

1740-1840
Y: 6.8 cm.

1740-1850
Y: 6.9 cm.

1740-1850
Y: 7 cm.

1740-1850
Y: 7.2 cm.

1750-1800
Y: 4.1 cm.

EK 9: YEŞİM TAŞI ENFİYE ŞİŞELERİ
1720-1800

1750-1800
Y: 6.5 cm.

1750-1820
Y: 4.6 cm.

1750-1820
Y: 6 cm.

1750-1820
Y: 6.1 cm.

1750-1820
Y: 6 cm.

1750-1820
Y: 7 cm.

1750-1820
Y: 7 cm.

1750-1830
Y: 5.7 cm.

1750-1850
Y: 7.6 cm.

1760-1799
Y: 4.7 cm.

1760-1820
Y: 6.6 cm.

1760-1820
Y: 6.3 cm.

1770-1860
Y: 5.3 cm.

1770-1880
Y: 5.4 cm.

1780-1833
Y: 7.1 cm.

1800-1885
Y: 5.7 cm.

1800-1900
Y: 5.9 cm.

1820-1860
Y: 5.8 cm.

1820-1900
Y: 5.3 cm.

EK 10: YEŞİM TAŞI ENFİYE ŞİŞELERİ
1750-1900

1722
Akik
Y: 3.6 cm.

1730-1850
Carnelian
Y: 5.4 cm.

1730-1840
Akik
Y: 7.1 cm.

1730-1850
Akik
Y: 4.4 cm.

1730-1850
Carnelian
Y: 3.7 cm.

1730-1850
Carnelian
Y: 4 cm.

1740-1800
Akik
Y: 7.4 cm

1740-1800
Ametist
Y: 4.9 cm.

1740-1820
Akik
Y: 6.4 cm.

1740-1840
Jasper
Y: 5.2 cm.

1740-1860
Akik
Y: 6 cm.

1750-1820
Ametist
Y: 6.5 cm.

1750-1820
Kaya Kristali
Y: 5.8 cm.

1750-1830
Sitrin
Y: 5 cm.

1750-1850
Akik
Y: 4.8 cm.

1750-1860
Ametist
Y: 6.9 cm.

1750-1860
Kaya Kristali
Y: 5.6 cm.

1770-1860
Akik
Y: 5 cm

1770-1880
Ametist
Y: 5.2 cm

1770-1900
Akik
Y: 7.7 cm.

1780-1850
Ametist
Y: 7.4 cm.

1780-1850
Akik
Y: 5.8 cm.

1780-1860
Sitrin
Y: 6.4 cm.

1820-1880
Ametis
Y: 5.4 cm.

1908-1917
Akik
Y: 7.3 cm.

EK 11: KUVARS ENFİYE ŞİŞELERİ 1722-1917

1720-1850
Puding Taşı
Y: 6.1 cm.

1730-1830
Malakit
Y: 5.6 cm.

1730-1860
Turkuaz
Y: 5.2 cm.

1730-1850
Turkuaz
Y: 3.7 cm.

1740-1850
Turkuaz
Y: 4.7 cm.

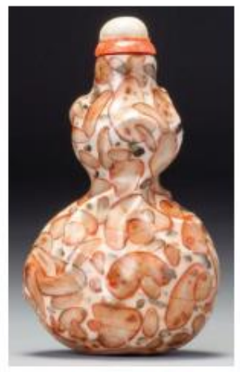

1740-1775
Puding Taşı
Y: 6.1 cm.

1740-1900
Puding Taşı
Y: 6.4 cm.

1740-1880
Puding Taşı
Y: 5.4 cm.

1750-1800
Akuamarin
Y: 6.2 cm.

1750-1820
Akuamarin
Y: 7.1 cm.

1750-1850
Lapis Lazuli
Y: 5.8 cm.

1750-1860
Lapis Lazuli
Y: 5.9 cm.

1750-1860
Akuamarin
Y: 5.6 cm.

1750-1880
Puding Taşı
Y: 5.3 cm.

1760-1885
Turmalin
Y: 4.8 cm.

1760-1840
Akuamarin
Y: 6.2 cm.

1760-1840
Akuamarin
Y: 5.9 cm.

1760-1880
Puding Taşı
Y: 5.5 cm.

1770-1840
Lapis Lazuli
Y: 6.8 cm.

1770-1900
Puding Taşı
Y: 7.7 cm.

1780-1850
Lapis Lazuli
Y: 6.1 cm.

1780-1860
Turmalin
Y: 4.2 cm.

1800-1900
Malakit
Y: 4.1 cm.

EK 12: DEĞERLİ VE YARI DEĞERLİ TAŞ ENFİYE ŞİŞELERİ 1720-1900

1680-1722
Fildişi
Y: 6.5 cm.

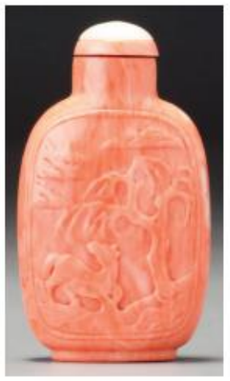

1700-1820
Kehribar
Y: 5.2 cm.

1723-1800
Hindistan cevizi
Y: 7 cm.

1725-1800
Fildişi
Y: 2.8 cm

1730-1800
Bambu
Y: 5.1 cm.

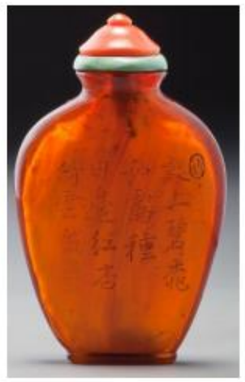

1730-1900
Kehribar
Y: 5.8 cm.

1740-1820
Bambu
Y: 5.6 cm.

1740-1820
Kehribar
Y: 8 cm.

1740-1850
Mercan
Y: 4.6 cm.

1750-1850
Kehribar
Y: 5.5 cm.

1750-1900
Kehribar ve Altın
Y: 4.8 cm.

1760-1860
Mercan
Y: 4.8 cm.

1770-1860
Boynuzgaga
Y: 6.4 cm.

1780-1880
Boynuzgaga
Y: 5 cm.

1780-1880
Kehribar
Y: 4.5 cm.

1780-1900
Bambu
Y: 8 cm.

1800-1930
Lake
Y: 5.6 cm.

1815
Hindistan cevizi
Y: 7.2 cm.

1830-1850
Boynuzgaga
Y: 5.8 cm.

1830-1850
Kehribar
Y: 4.7 cm.

1850-1920
Fildişi
Y: 7.8 cm.

1854-1930
Fildişi
Y: 6.2 cm.

1876
Kehribar
Y: 5.2 cm.

1879
Hindistan Cevizi
Y: 5.7 cm

EK 13: BİTKİSEL VE HAYVANSAL ORGANİK ENFİYE ŞİŞELER 1680-1879

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Saygın ERENEN

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitimi:

Yüksek Lisans: 2017, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı

Lisans: 2012-2016 Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Çini Tasarımı ve Onarımı Anasanat Dalı

Lise: 2005-2010, Kazım Kaynak Lisesi